



เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาบำเรอบริรักษ์ (สาย ณ มหาไชย)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร



สารบัญ

คำนำ	หน้า	ก
ประวัติพระยาบำเรอบริรักษ์	„	(ก)
คำ ^๕ แจ้งของผู้แต่ง	„	(๑)
เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ	„	๑
๑ บทนำ	„	๑
๒ สมัยก่อนประวัติศาสตร์	„	๑๕
๓ แหลมมลายู	„	๔๒
๔ ประเทศจัมปา (^๕ ทวน ^๕ เขต ^๕ ตาม)	„	๖๑
๕ ประเทศจัมปาตอนเสียม	„	๘๓
๖ ประเทศฟูนัน (^๕ เขมร - ^๕ กัมพูชา)	„	๑๑๘
๗ เมืองศรีเกษตร (พะม่า)	„	๑๓๓
๘ เมืองสุธรรมวดี (มอญ)	„	๑๖๑
๙ ทวารวดี	„	๑๘๘
๑๐ ศรีวิชัย	„	๒๓๐
สารบัญ ^๕ ค้นเรื่อง	„	๒๕๕

คำนำ

พระยาอนุนามราชชน ผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากร ได้สนใจค้นคว้าประวัติศาสตร์แหลมอินโดจีนสมัยโบราณจากหลักฐานที่ปรากฏทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ได้เขียนไว้โดยเอกเทศ แล้วเรียบเรียงขึ้นให้ชื่อว่า “เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ” และให้ไว้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณที่พิมพ์นี้ กล่าวด้วยประวัติของดินแดนและชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนยุคโบราณก่อนที่ไทยได้เข้าครอบครอง อันเป็นเรื่องรืยาก เพราะถึงแม้จะมีเอกสารอยู่บ้าง ก็มักกล่าวไปในทางปาฏิหาริย์และเป็นนิทานเป็นพื้น ศักราชที่จดกันสืบต่อมา ก็พื้นเพแม้จะได้อาศัยหลักฐานตั้งปราศรัยทางโบราณคดีเข้าที่ทำได้ในเวลา

ความลาภ

ราชชน

เช่นนี้

คือ

๗

ข้อความซึ่งจะนำมาเรียบเรียงเรื่องนี้ได้จริง ๆ ด้วย ที่ทำได้
เช่นนั้นนับเป็นงานที่ควรสรรเสริญและอนุโมทนา เพราะ
ได้ให้ความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ
อันเป็นความรู้มีประโยชน์ไม่น้อย

ขออนุโมทนาในกุศลจริยาที่กษัตริย์ฉานบุปพาน ซึ่งเจ้าภาพ
ได้พิมพ์หนังสือเรื่องอุทิศเป็นเครื่องหมายแห่งกตัญญูกต
เวทิตาธรรม จงเป็นบุญราศีอำนวยสุขสมบัติให้สัมฤทธิแก่
พระยาบำเรอบริรักษ์(สาย ฌมหาไชย)ในสัมปรายกพ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๕ ตุลาคม ๒๔๙๓



พระยาบำเรอวิรัรักษ์
(สาย ฦมหาไชย)

หมดอายุ 02/06/2565

ประวัติพระยาบำเรอบริรักษ์

(สาย นมหาไชย)

ป.ม., น.จ., รัตนวราภรณ์, ว.ป.ร. ๒, ป.ป.ร. ๔

พระยาบำเรอบริรักษ์ เป็นบุตรพระยาสุนทรสงคราม และคุณหญิงกลีบ เกิดเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ นามเดิม สาย นมหาไชย ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้รับตำแหน่งเป็นนายเวรในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๑๒ บาท ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้รับตำแหน่งเป็นจางวางมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๐ บาท วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้รับตำแหน่งเป็นนายขันหุ้มแพร เวกส์กัตต์ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐ บาท วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับตำแหน่งเป็นนายจ่าียง ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๖๐ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้รับตำแหน่งเป็นจมนมมหาดเล็ก วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับตำแหน่งเป็นจางวาง

(ข)

มหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นพระเทพทวาราวดี ได้รับ
พระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๓๐๐ บาท วันที่ ๓๐ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น พระยา
เทพทวาราวดี ได้รับพระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๗๐๐ บาท
วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับเงินเดือนเพิ่มเป็น
เดือนละ ๘๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับ
เงินเดือนเพิ่มเป็นเดือนละ ๑๔๐๐ บาท พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับ
เงินเดือนเพิ่มเป็น ๑๖๐๐ บาท ออกจากหน้าที่อธิบดีกรม
มหาดเล็ก เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ วันที่ ๗
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
พระยาบำเรอบริรักษ์ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม
๒๔๘๓ คำนวณอายุได้ ๗๐ ปีบริบูรณ์.

คำชี้แจงของผู้แต่ง

หนังสือเรื่องนี้ ต้องการจะเล่าประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีน สมัยโบราณ รวบรวมเอาข้อความต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีมีความเห็นไว้ มาจัดให้เป็นลำดับติดต่อกันเพื่อให้เห็นเค้า ว่ามีรูปร่างแต่ครั้งนั้นเป็นอย่างไร หรือถ้าจะเปรียบก็เหมือนเรดิวแพลนที่แหลมอินโดจีนคราวเดียวกัน ก็เห็นรูปร่างได้ตลอด ถ้าดูเฉพาะตอนเฉพาะประเทศ จะไม่ทราบว่าจะติดต่อกันอย่างไร การดูแผนที่แต่รูปนอก จะให้รู้ไปถึงรายละเอียดในรูปนั้นไม่ได้ ฉะนั้นในหนังสือเรื่องนี้ก็เป็นฉนั้น

เรื่องเก่าแก่ของประเทศชาติต่างๆ ในตอนเริ่มแรกสมัยดึกดำบรรพ์ มักเป็นชะนิตตำนานมีนิยายนิทานแขก ซึ่งทรงจำและเล่าสืบทอดปากกันมา จนในที่สุดจดหรือแต่งเป็นหนังสือขึ้นไว้ ตำนานเหล่านี้ แม้ชั้นเดิมจะมีความจริงอยู่มาก แต่เมื่อต่อปากกันมาหลายชั่วคน และเป็นเวลาล่วงมาแล้วช้านาน ไม่มีการชำระสะสางกัน ก็เท่ากับโลหะที่ทอดทิ้งไว้นาน ย่อมมีสนิมและมลทินต่าง ๆ เข้าจับเกาะพอกพูนอยู่หนาแน่น มองไม่เห็นเนื้อเนื้อแท้ที่อยู่ข้างใน

นั้น ด้วยเหตุดังนี้ ดำเนินต่าง ๆ โดยมากแม่จะมีเค้าความจริง แต่ความจริงนั้นมักถูกผันแปรแก้ไขจนพื้นเพื่อแทบเหลือเชื่อ จะอาศัยสักราชและเหตุการณ์ที่จดไว้ ก็มักสับสนปะปนกัน ถ้าดำเนินเหล่านั้น ในเรื่องใดที่ผู้เล่าผู้แต่งมีศรัทธากล้าแข็งในศาสนาหรือสิ่งที่นับถือ เรื่องนั้นก็มักเป็นไปตามอรรถาธิบายของผู้แต่ง แต่นักอีกทีก็ไม่แปลก เพราะการแต่งหนังสือย่อมพูดได้ตามใจ ถูกจริงก็มี เดาเอาผิดก็มี เพราะฉะนั้นการศึกษาหาความรู้ในเรื่องเก่าแก่ จึงต้องอาศัยสอบสวนเปรียบเทียบจากตำนานต่าง ๆ ทั้งของตนและของคนอื่นซึ่งอาจเกี่ยวเนื่องติดต่อกัน เพียงเท่านั้นยังไม่พอ ยังต้องใช้ความรู้ทางโบราณคดีเข้าช่วย มีการค้นคว้าหาหลักฐานจากโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุและศิลาจารึก มาประกอบพิจารณาลงข้อสันนิษฐาน แต่หลักฐานต่าง ๆ ที่ค้นคว้ามาได้ ไม่ใช่จะได้มาบริบูรณ์ในที่เดียว ต้องค้นคว้าหาถิ่นเรื่อยไป ได้มาเท่าใดก็อาศัยเป็นเครื่องสันนิษฐานเท่านั้น เมื่อได้หลักฐานมาใหม่มีเหตุผลแวดล้อมดีแล้ว ก็ต้องแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ เพราะฉะนั้น ความรู้ในทางโบราณคดี จึงต้องก้าวหน้าเรื่อย แก้ไขกันเรื่อย ไม่ได้ยุติเพียงเท่าที่มีอยู่ ผลที่นับประสาชญาโบราณคดีค้นคว้าและบันทึกขึ้นไว้ จึงเป็นเรื่องที่จะเอามาอ่านกัน

ให้เป็นเรื่องราวอย่างหนังสือธรรมดาไม่ได้ เขาต้องนำหลักฐานและเหตุผลแวดล้อมมาพิสูจน์ยืนยัน ประกอบการสันนิษฐานเท่าที่คิดเห็นว่าจะเป็นอย่างนั้นได้ ความเห็นเหล่านี้ ถ้าหลักฐานทางโบราณคดียังค้นคว้าหามาได้ไม่เพียงพอ ก็มักเป็นต่าง ๆ กัน แล้วแต่ความรู้ความคิดเห็นของนักปราชญ์โบราณคดีคนนั้น ๆ ต่อจากนั้นขึ้นไปก็ตกเป็นหน้าที่ของนักปราชญ์ประวัติศาสตร์ที่จะรวบรวมเก็บเอาเป็นหลักฐานต่างๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีบันทึกไว้ มาแต่งให้เป็นเรื่องราวเป็นประวัติศาสตร์ขึ้น เราควรจะขอบใจนักปราชญ์โบราณคดี ที่มีความเพียรพยายามค้นคว้านำเอาเรื่องที่เร้นอยู่ มาเผยแพร่ให้ทราบ และหนังสือเรื่องที่เขียนนี้ ก็ได้อาศัยเก็บข้อความจากหนังสือต่างๆ ที่นักปราชญ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์เหล่านั้นแต่งเอาไว้ เลือกเอาแต่เรื่องของประเทศในแหลมอินโดจีน และแหลมมลายูสมัยโบราณ ซึ่งบัดนี้ได้สิ้นสุดไปแล้ว คือประเทศจัมปาของแจกจาม อาณาจักรฟูนัน เมืองศรีเกษตรของพะม่า เมืองสุวรรณวัตติ์ของมอญ อาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรศรีวิชัย การเล่าเรื่องประเทศเหล่านี้ ก็เท่ากับนำเอาเรื่องแหลมอินโดจีนทั้งหมดมาอัดย่อลงเป็นหนังสือเล่มนิตเดียว ย่อมมีขาดตกบกพร่องไม่น้อย เพราะผู้เขียนไม่ใช่ นัก

(๔)

ประวัติศาสตร์ หากชอบอ่านเรื่องนอ่ยู่บ้าง เมื่ออ่านแล้ว
อยากจะจำเอาไว้ จึงรวบรวมเขียนขึ้น เพื่อช่วยความจำ
เท่านั้น

พระยาอนุমানราชอิน

(เสฐียรโกเศศ)

วันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๑



เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

๑ บทนำ

จะขอเล่าเรื่องราวสมัยโบราณของประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน เก็บข้อความเอามาจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์แต่งไว้ ประเทศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนแหลมอินโดจีน ตอนกลางก็มีประเทศไทยของเรา ถัดออกไปทางตะวันตกก็มี พม่าและมอญ ทางตะวันออกก็มีเขมรและญวน ลงไปได้ในแหลมมะลายูก็มีมะลายู นอกแหลมอินโดจีนออกไป ฝ่ายเหนือก็มีจีน ฝ่ายตะวันตกข้ามทะเลไป ก็มีอินเดียและเกาะลังกา ถัดแหลมมะลายูลงมาทางใต้ฝ่ายตะวันออก ก็มีเกาะสุมาตรา ชะวา บาหลี บอเนียวและเกาะอื่น ๆ อีกมาก ในตำราภูมิศาสตร์เรียกลมุ่มเกาะเหล่านี้รวมกันว่า อินเดียตะวันออกของวิสันดา เพราะว่าเกาะส่วนมากตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาตินั้น โดยเหตุที่ชาวเกาะเหล่านี้ ส่วนมากเป็นเผ่าพันธุ์ในตระกูลภาษาชวามะลายู และมีอยู่ตลอดขั้นมาจนถึงส่วนใต้ของแหลมมะลายูด้วย ทางโบราณคดีจึงเรียกว่า อินโดเนเซีย เพื่อให้รวมแหลมมะลายูส่วนใต้เข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน

เหตุด้วยมีขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ศีลธรรม
ภาษา ความคิดความอ่าน และอะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง
สืบทอดเป็นสมบัติของชาติเป็นแนวเดียวกันมา

ประเทศชาติเหล่านี้ สมัยโบราณเคยติดต่อกัน ทั้ง
ในทางเป็นมิตรไมตรีและเป็นศัตรู มากบ้างน้อยบ้าง ตาม
ส่วนแห่งความเป็นไปของประเทศชาตินั้น ๆ โดยเอกเทศ
ต่างมีเรื่องราวแต่เก่าก่อนว่าด้วยประเทศชาติของตน จด
เป็นหนังสือขึ้นไว้ ซึ่งเราเรียกกันแต่เดิมว่าพงสาวดาร แต่
เดี๋ยวนี้เรียกว่าประวัติศาสตร์ ยังใช้เรียกเป็นสามัญปะปน
กันทั้งสองอย่าง พงสาวดารเหล่านี้ในตอนต้น ๆ มักกล่าว
ความรัว ๆ มั่ว ๆ เพราะเป็นเวลาล่วงมานานไกล ข้อความ
ที่กล่าวไว้ มักเกี่ยวไปในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ มีผีสิงเทวดา
นาคและมังกรเข้ามาแทรกอยู่ด้วย ทำให้เห็นเป็นเรื่องเกิน
ความจริง ถัดขึ้นไปถึงสมัยมนุษย์ยังไม่รู้จักจดข้อความเป็น
หนังสือ ฝรั่งเรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนเรื่องราว
ที่จะจดขึ้นไว้ ซึ่งเรียกว่าสมัยประวัติศาสตร์ในตอนต้น ๆ
อาจสืบเนื่องมาแต่เรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์
ก็ได้ แล้วมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของ สืบทอดปากทรงจำกันมา
จนเมื่อรู้จักใช้จดเป็นตัวหนังสือขึ้นแล้ว จึงได้นำเอามารวม
ไว้ด้วย เป็นตอนต้นของพงสาวดาร เพราะฉะนั้นเรื่องสมัย

ก่อนประวัติศาสตร์กับสมัยประวัติศาสตร์จึงคาบเกี่ยวกัน ตก
เป็นหน้าที่ของนักปราชญ์โบราณคดี จะสืบสาวค้นคว้าหา
ความจริงที่เร้นอยู่ในนั้น

อาศัยเหตุที่ความเจริญของมนุษย์มีต่าง ๆ กัน เร็วบ้าง
ช้าบ้าง บางประเทศชาติก็มีความเจริญมาแล้ว นับเวลาตั้ง
หลายพันปีขึ้นไป บ้างก็เพิ่งมีความเจริญตกอยู่ในเวลาไม่ถึง
พันปี ที่ยังอยู่ในวัยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ก็มี เช่นมนุษย์
ชาวพื้นเดิมในทวีปออสเตรเลีย หรือพวกชาวป่าชาวเถิงที่
ยังอยู่ห่างต่อความเจริญ เหตุนี้การค้นคว้าหาความรู้ทาง
โบราณคดี จึงต้องใช้สอบสวนจากตำนานและเรื่องราว
ต่าง ๆ ซึ่งชาติที่เจริญแล้วในสมัยนั้นจดเอาไว้เป็นเครื่อง
ช่วยสอบอีกทางหนึ่ง เปรียบเหมือนเราอยู่บนที่สูงทอด
สายตามองดูลงมาเบื้องต่ำโดยรอบ ก็จะเห็นภูมิประเทศ
ที่อยู่ใกล้ ๆ ได้ชัด ถัดไปไกลจะเห็นภูมิประเทศเลื่อน
ออกไปโดยลำดับ จนในที่สุดมองไม่เห็นอะไร นอกจาก
เป็นเมฆหมอกดูลึกลับ ๆ อยู่ทั่วไปที่ขอบฟ้า เราอาจนึก
เห็นว่าตอนที่อยู่ถัดออกไป คงเป็นเช่นนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็น
การเดาคิดเอา ถ้าเป็นคนสมัยโบราณ ก็อาจคิดไปในทาง
ที่ว่า เป็นนอกฟ้าป่าหิมพานต์ก็ได้ อุบายที่จะให้ทราบได้ว่า
ภูมิประเทศที่เห็นอยู่มี ๆ มีลักษณะอย่างไร ก็ได้แต่ขึ้นไป

อยู่บนที่ซึ่งสูงกว่า หรือใช้กล้องขยายดูใกล้ส่องดู ก็จะเห็น
ภูมิประเทศที่อยู่ไกลได้ชัดเข้า แต่จะพบเห็นตอนหัวมัวอยู่
ถัดต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุดนั้นใด เรื่องราวของประวัติศาสตร์
ก็เป็นฉนั้น ในสมัยใกล้ ๆ ก็ทราบได้ดี ถัดขึ้นไปก็ทราบ
ไม่ได้ชัด ต้องอาศัยวิชาโบราณคดีเข้าช่วย แต่ก็อยู่เพียง
ที่อาจสืบสาวค้นไปถึงได้เท่านั้น ถัดขึ้นไปจนถึงสมัยลึก
ก็ดำบรพพ์ก็หมดปัญญาสามัญจะทราบได้แน่ นอกจากเดา
เอาตามเหตุผลที่คิดได้ ซึ่งอาจเป็นอย่างนี้หรือไม่เป็น
เช่นนี้ก็ได้ทั้งสองสถาน แต่ถ้าคนเราที่เป็นปกติชนไม่คิด
เสียเลย ความเจริญก้าวหน้าในวิชาความรู้ก็มีได้ช้า เพราะ
ความคิด เป็นบ่อเกิดแห่งศิลป์และความเจริญ

ถึงตอนนี้ มีข้อที่ควรจะต้องพูดต่อไป ก็คือคำว่าโบราณคดี
หมายความว่าอะไร โบราณคดีเป็นวิชาว่าด้วยการศึกษา
เรื่องราวของมนุษย์สมัยโบราณ โบราณในที่นี้ตามธรรมดา
ก็แปลว่าเก่าแก่ เป็นเวลาล่วงมาแล้วนาน นานเท่าที่รู้สึก
นึกเห็นกันยาวนาน เอากำหนดกฎเกณฑ์จากความนานของ
เวลาโดยแท้ไม่ได้ ด้วยเวลาไม่มีเขตต์ นอกจากจะสมมติ
มันเขตต์ขึ้น เพราะฉะนั้นเวลาแค่ไหนจึงเป็นโบราณ
มนุษย์ต้องวางกำหนดเอาเอง ว่าในส่วนโบราณคดี โบราณ
ในที่นี้ หมายถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่เพราะเหตุที่

สมัยก่อนประวัติศาสตร์เหลื่อมล้ำเข้ามาในสมัยประวัติศาสตร์
 อยู่บ้าง เขาจึงรวมเอาเรื่องในสมัยประวัติศาสตร์ตอนที่เรียก
 ว่าโบราณเข้าด้วย จึงเกิดจำเป็นต้องแบ่งเรื่องราวในสมัย
 ประวัติศาสตร์ออกเป็นสามตอนคือ สมัยโบราณ สมัยกลาง
 และสมัยปัจจุบัน เพื่อมันเรื่องให้เป็นตอน ๆ สะดวกแก่
 การพูดการศึกษา ที่แบ่งอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าจะตัดออกได้เหมือน
 อย่างแบ่งขนมออกเป็นชิ้น ๆ การแบ่งเวลาต้องใช้ตัดแบ่ง
กันอย่างสมมต เป็นทำนองแบ่งช่วงอายุของคน เราจะบอก
 ไม่ได้ว่าผู้หนึ่งผู้ใดเป็นคนสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ในปีใด แม้
 เจ้าตัวเองก็รู้ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องเหลื่อมล้ำกันอยู่ จึงต้อง
 ใช้สมมตโดยอาศัยอะไรบางอย่างเป็น เครื่องกำหนดจดจำ
 การแบ่งยุคในสมัยมีประวัติศาสตร์ก็เป็นเช่นเดียวกัน จะ
 ต้องใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเห็นได้เด่นเป็นตอนแบ่งยุค เช่น
ประวัติศาสตร์ของยุโรป เขาถือเอาเหตุการณ์ตอนที่อาณาจักร
 โรมันฝ่ายตะวันตกสิ้นสุดลง เป็นหมดเขตต่ยุคโบราณ
 เป็นต้น เมื่อมาถึงประวัติศาสตร์ไทย ถ้าจะถือเอาสมัยก่อน
 กรุงศรีอยุธยา ย้อนถอยขึ้นไปจนถึงครั้งตั้งเมืองเชียงใหม่
 เป็นราชธานีของไทยฝ่ายเหนือเป็นยุคโบราณ ถือเอาสมัย
 กรุงศรีอยุธยาเป็นยุคกลาง และสมัยกรุงธนบุรีและกรุง
 รัตนโกสินทร์เป็นยุคปัจจุบัน (หรือจะถือเอาสมัยกรุงธนบุรี

เป็นยุคหัวต่อระหว่างยุคกลางกับยุคปัจจุบัน) แต่ก็จะได้บ้าง กระมัง ว่าในส่วนกำหนดคำว่าโบราณของไทย ย่อมถือเอาอายุร้อยปีขึ้นไปเป็นกำหนด ของอะไร ๆ ที่มีอายุกว่าร้อยปี ก็เรียกว่าของโบราณได้

โบราณคดีเป็นเรื่องศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์ หมายความว่า จะต้องทำการค้นคว้าหาหลักฐานอย่างมีระเบียบแบบแผน มีหลักสำหรับสอบสวนพิจารณาชอบด้วยเหตุผล ไม่ใช่ค้นคว้ากันอย่างธรรมดา เป็นต้นว่า ต้องการจะขุดค้นหาโบราณวัตถุ ก็เอาจอบเสียมขุดลงไปในดินตามบุญตามกรรม อย่างนี้ไม่ใช่ การขุดค้นอย่างวิทยาศาสตร์ในเรื่องก่อนสมัยประวัติศาสตร์เขามีวิธีทำกันอย่างไร เป็นเรื่องจะนำมาเล่าไว้แต่ย่อในที่นี้ไม่สะดวก จึงยกไว้ (ถ้าอยากรู้ควรอ่านดูเรื่องก่อนประวัติศาสตร์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑) ส่วนสมัยประวัติศาสตร์ ได้อาศัยสืบสาวพิจารณาเอาหลักฐานต่อไป

(๑) โบราณสถาน เช่น พระสถูปเจดีย์ และเทวสถาน เป็นต้น และรวมทั้งที่ปรักหักพัง หรือเหลืออยู่แต่ซาก จมฝังซบซ่อนอยู่ในดิน ตลอดจนซากบ้านซากเมือง ซากกำแพง ถนน เถินคูประตูลบ เป็นต้น

(๒) โบราณวัตถุ คือสิ่งต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นของเก่า จะเป็นอาวุธ ถ้วยโถโอชามและเครื่องใช้ไม้สอยอะไรก็ตาม รวมทั้งที่เป็นของแตกหักปากบิ่นไม่เป็นชิ้นดี สุดแล้วแต่จะขุดค้นหาได้

(๓) ศิลปวัตถุ ได้แก่สิ่งของที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นด้วยฝีมือ ทำอย่างประณีตบรรจง เพ่งเล็งถึงความงามตามที่เจ้าของผู้สร้างเห็นว่าดีงาม ไม่ใช่ชะนิตที่ทำด้วยเครื่องจักรได้คราวละมาก ๆ แม้จะเป็นของหมดจดงดงาม ประณีตสักปานไร ก็จะไม่นับเป็นศิลปวัตถุไม่ได้ โบราณวัตถุที่มีอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ มักเป็นศิลปวัตถุด้วยในตัว โบราณวัตถุและศิลปวัตถุจึงเป็นของคู่กันไป ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมสร้างพระพุทธรูปขึ้นไว้สักการบูชา เพื่อยึดเหนี่ยวเอาเป็นที่พึ่งทางใจ ช่างที่เป็นผู้หล่อผู้สร้างพระพุทธรูปขึ้น ย่อมใช้ความคิดและฝีมือด้วยความชำนาญประณีตบรรจงให้งดงามสมกับที่คิดไว้ เหตุนี้พระพุทธรูปของโบราณส่วนมากจึงตกอยู่ในจำพวกศิลปวัตถุ ในสถานพิพิธภัณฑ์ที่มีศิลปวัตถุสะสมไว้มาก ก็เพื่อประโยชน์ในทางโบราณคดีเป็นข้อใหญ่ จนความเข้าใจกันเป็นธรรมดาว่าการศึกษาโบราณคดี ก็คือพิจารณาดูศิลปวัตถุของเก่านั้นเอง ถ้าเราเข้าไปชมสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสถานพิพิธ-

ภัณฑ์แห่งชาติของเรา จะเห็นเขาจัดแบ่งพระพุทธรูปไว้
 เป็นหมวดหมู่ มีป้ายบอกไว้ว่านั้สมัยทวาราวดี นั้สมัย
 ลพบุรี โนนั้สมัยศรีวิชัยและสมัยอื่น ๆ อีกหลายสมัย
 แล้วบอกเรื่องราวและอายุของสมัยเหล่านั้นไว้ด้วย เขา
 ู้ได้อย่างไร จึงจัดแบ่งไว้เช่นนั้น ตอนนั้แหละที่รู้ได้จาก
 วิชาโบราณคดี เพราะธรรมดาผู้สร้างพระพุทธรูปย่อมจะ
 ต้องคิดพระรูปพระโฉมพระพุทธรเจ้า โดยเอารูปร่างหน้าตา
 ของคนพวกเดียวกันเป็นที่ตั้ง หรือไม่เช่นนั้นก็เอาแบบอย่าง
 จากที่คิดไว้ เพราะฉะนั้นพระพุทธรูปโดยมาก จึงมีพระ
 พักตร์ละม้ายแม่นั้ไปตามรูปร่างหน้าตาของมนุษย์ชาติที่เป็น
 ผู้สร้างขึ้น เช่นพระพุทธรูปของอินเดีย ของพม่า มอญ
 ไทยหรือจีน ก็มีลักษณะพระพักตร์เป็นไปตามเค้าหน้าตา
 ส่วนรวมของชนชาตินั้น ๆ นักโบราณคดีจับเอาข้อนี้เป็น
 เครื่องสังเกตพิจารณา จึงสามารถแบ่งพระพุทธรูปออกเป็น
 สมัยและหมวดหมู่ได้ กระทำให้ทราบเรื่องราวความเป็นไป
 ของชาติต่าง ๆ ครั้งโบราณ โดยอาศัยพระพุทธรูปเหล่านั้น
 เป็นหลักฐาน ประกอบการพิจารณาด้วยส่วนหนึ่ง (ถ้าต้อง
 การทราบเรื่องต่อไป ควรอ่านดูในด้านานพุทธเจดีย์สยาม
 ซึ่งสมเด็จพระยาตำรง ๆ ทรงนิพนธ์ และเรื่องโบราณ
 วัตถุของสยาม ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์)

(๔) ศีลาจารึก คือข้อความที่จารึกเป็นเรื่องราวไว้ในหิน เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้เรื่องราวแน่นอนดีกว่าหลักฐานอย่างอื่น แต่ความลำบากยากเย็นมีอยู่ที่จะต้องอ่านหนังสือซึ่งจารึกไว้ แล้วแปลและตีความหมายในนั้นให้ออก ซึ่งไม่เป็นของง่ายเลย (ควรดูหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑ ที่ ๒)

(๕) ดินนาพันเมืองและบันทึกจดหมายเหตุที่ชาติต่าง ๆ จดเอาไว้ในสมัยนั้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องมาถึงประเทศที่นักปราชญ์โบราณคดีกำลังสืบสาวค้นคว้าอยู่

นักปราชญ์โบราณคดีได้อาศัยสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ เอามาประกอบสอบสวนพิจารณา สามารถคุมกันเข้าจนได้เรื่องราวติดต่อกัน ว่ามนุษย์อยู่ในถิ่นนั้นสมัยนั้น มีลักษณะการปกครอง การทำมาหากิน การนับถือลัทธิศาสนา และความประพฤติในศีลธรรม จารีตธรรมเนียมประเพณี และการสัมพันธ์ที่มนุษย์เหล่านั้นได้มีกับมนุษย์พวกอื่น ๆ มีมาอย่างไร ถ้าจะเปรียบหลักฐานทางโบราณคดี ก็ละม้ายคล้ายกับร่องรอย ที่นักสืบสามารถจับเอาเค้าเงื่อน แล้วสืบสาวเอาเรื่องได้ นิยายเรื่องนักสืบเซอร์ลอคโฮมของฝรั่งเศสว่านักสืบเซอร์ลอคโฮมเห็นขี้บุหรี่ ก็ทราบได้ว่าเป็นขี้บุหรี่ชนิดใด นี่ก็แปลว่านักสืบต้องมีความรู้หลายอย่าง ต้องมี

ความจดจำดี เป็นผู้มีความไวช่างสังเกต จึงจะใช้ร่องรอยที่พบ ให้เป็นประโยชน์ได้ นักโบราณคดีก็เหมือนนักสืบ ต้องมี วิชาความรู้รอบตัว เมื่อขุดได้ร่องแตกขามบนมาชั้นเดียว ก็จะสามารถจับเค้าเงื่อนในทางประวัติศาสตร์ได้ การจับ เค้าอย่างนี้คือการเดานั่นเอง บางทีก็ถูกเพลง บางทีก็เฉียดไป แต่ว่าเป็นการเดาที่ใช้วิชาความรู้สอบสวน ไม่ใช่สัมผัส สุ่มห่า ถึงแม้ว่าจะเดาพลาดก็ยังมีคนข้างหลังสืบสาวต่อไป จนกว่าจะได้หลักฐานที่ลงเนื้อเห็นชอบกันว่า ที่ถกถวงจะ เป็นอย่างนั้น ยกตัวอย่างในศิลาจารึกของเขมรที่เขาได้ไว้ อ้างถึงขโสธรคีรี ที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์หนึ่งสมัยโบราณ ทรงสร้างขึ้น นักปราชญ์โบราณคดีครั้งแรกสันนิษฐานว่า ขโสธรคีรีอยู่ที่ปราสาทบายนในเมืองนครธม เพราะได้หลัก ศิลาจารึกณที่นี้ แต่ลักษณะลวดลายและสิ่งก่อสร้างที่ ปราสาทบายนส่อให้เห็นว่าเป็นของใหม่กว่าที่นครวัด จึงยัง เป็นที่สงสัยอยู่ ต่อมานักปราชญ์โบราณคดีอีกผู้หนึ่ง (Stern) ว่าขโสธรคีรีไม่ใช่บายน แต่อยู่ที่พิมานอากาศ มาบัดนี้ นักปราชญ์อีกคนหนึ่ง (Goloubew) ว่าขโสธรคีรี อยู่ที่เขา บาดง ทั้งนี้ก็เพราะหลักศิลาที่จารึกเรื่องนี้เข้าใจว่าถูกย้าย ไปประดิษฐานผิดไป เพราะปราสาทบายนปรากฏตามหลัก ฐานว่าสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ภายหลังสร้าง

นครวัด บางทีจะเป็นด้วยกษัตริย์เขมรต่อมาย้ายราชธานี
ที่ประทับจากพนมบาเกง มาอยู่ที่พิมานอากาศและที่บายน
ช้อยโสธรศิริงจึงได้ย้ายตามมาด้วย

ข้อสันนิษฐานทางโบราณคดีเป็นอย่างดี จะถือเอาเป็น
แน่นอนได้เพียงใด ก็แล้วแต่หลักฐานที่สำรวจตรวจค้นได้
ถ้าได้หลักฐานมาดี ข้อสันนิษฐานก็หมดจดงดงาม ถูกมาก
กว่าผิด ดังนั้น ความรู้ทางโบราณคดีจึงเป็นเรื่องต้องช่วยกัน
ค้นคว้า ช่วยกันสืบสาวหาความจริง เป็นผลเกิดจากความรู้
ของนักปราชญ์โบราณคดีมากคนด้วยกัน และต้องอาศัย
แลกเปลี่ยนความรู้กันเป็นชั้น ๆ ไม่หยุดอยู่ ใต้ความรู้มา
เท่าไร ก็เอามาคุมกันเป็นรูปร่างไว้พลางก่อน จนกว่าจะได้
ส่วนที่ขาดอยู่มาเพิ่มเติม จึงจะคุมให้ได้รูปร่างดีขึ้น

ว่าถึงเรื่องโบราณคดีเกี่ยวกับประเทศในแหลมอินโดจีน
เพิ่งจะมีขึ้นในเวลาไม่สู้ช้านัก __ แม้ผลที่เขาสอบสวนได้มา
จะยังไม่หมดจดงดงามก็ดี แต่รูปโครงส่วนใหญ่ก็นับว่าได้
มาแล้วอย่างบริบูรณ์ จะขาดอยู่ก็แต่ที่เป็นรายย่อยเท่านั้น
พอจะเป็นเครื่องช่วยเราให้เห็นภาพรูปลอกของแหลมอินโด
จีนสมัยโบราณได้ชัดแจ้งขึ้น แต่หนังสือที่นักปราชญ์โบราณ
คดีแต่งไว้มักเป็นเรื่องที่เขาไม่ได้แต่งให้อ่านกันเป็นสามัญ
เรื่องที่เก่าก็ไม่ติดต่อกัน ด้านของใคร ใครก็พูดแต่เฉพาะ

คำนำของตัวตามถนัดชำนาญ จึงเป็นเรื่องอ่านได้ลำบาก ทั้ง
 เรื่องที่แต่งเอาไว้ก็มักมีอยู่ในหนังสือที่สมาคมนักปราชญ์
 ต่าง ๆ พิมพ์ขึ้น มีราคาแพงหาอ่านได้ยาก นอกจากจะ
 อาศัยยืมอ่านจากหอสมุดแห่งชาติ ในหนังสือเรื่องนี้ จะขอ
 นำเอาผลของการสืบสวนโบราณคดีในแหลมอินโดจีนเท่าที่
 เขาสืบสวนพิจารณาและลงสันนิษฐานไว้มาแล้วให้เป็นเรื่อง
 เดียวติดต่อกันโดยสังเขป เพียงช่วยให้ผู้อ่านคุณเรื่องราว
 นี้ก็เห็นอย่างคร่าว ๆ ได้ตลอดแต่รูปนอก เท่าที่มองเห็น
 ประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนครั้งโบราณได้ทั้งหมดรวด
 เดียว ไม่เช่นนั้น ก็จับเรื่องต้นชนปลายกันได้ไม่ค่อยคิด
 เพราะแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ มีชนเชื้อชาติต่าง ๆ ก
 ยกเข้ามาตั้งอยู่มากมายหลายภาษาและเป็นหลายแคว้น มี
 เหลื่อมล้ำซับซ้อนกันในทางความเจริญเป็นหลายยุคหลาย
 สมัย

ก็และเรื่องราวของมนุษย์ครั้งโบราณนั้น ข้อใหญ่
 ใจความอยู่ที่เรื่องกิน トラบใดมนุษย์ยังหิวอยู่ ก็ต้องขวน
 ขวายหาอาหารมาใส่ปากเลี้ยงท้องเสียก่อน แล้วจึงจะคิดถึง
 เรื่องอื่นได้ แผ่นดินตอนไหนมีทางหากินได้ง่าย มนุษย์ก็
 พากันอพยพมาตั้งหลักแหล่งอาศัย เมื่อมีความเจริญมั่งคั่ง
 ขึ้น มีจำนวนคนในหมู่เกิดขึ้นมาก ในที่สุดก็ต้องขยายแดน

หากินออกไปไกล เมื่อไปพบที่ใดอุดมสมบูรณ์ก็เข้าไป
 ครอบครอง ถ้าแผ่นดินตอนนั้นมีมนุษย์พวกอื่นเป็นเจ้าของ
 ถิ่นอยู่แล้ว เห็นว่ามีจำนวนน้อยและอ่อนแอกว่า ก็เข้า
 บังคับขับไสขู่แย่งถิ่นเอาคือ ๆ พวกเจ้าของถิ่นสู้ไม่ไหว
 ก็ต้องเสียดความเป็นไทยไป ยอมตนให้ใช้เป็นข้าทาส หรือ
 ไม่เช่นนั้นก็หนีไปแสวงหาที่ทำมาหากินใหม่ ถ้าไปพบที่ซึ่ง
 มีมนุษย์พวกอื่นเป็นเจ้าของอยู่แล้ว เมื่อเห็นเป็นโอกาส
 ก็เข้าแย่งชิงเอา เป็นทำนองเดียวกับที่ตนเคยโดนมาแล้ว
 เพราะฉะนั้นเรื่องราวของมนุษย์สมัยโบราณ ที่เรียกกันว่า
 พงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ จึงตกอยู่ในเรื่องท้องหิวมา
 ก่อนทั้งนั้น และเป็นเรื่องแย่งหากินกันเป็นทอด ๆ อย่าง
 ปลาใหญ่กินปลาน้อย ปลาน้อยกินปลานิด ถ้าใครไม่มี
 เขี้ยวสามารถจะรุกรานหรือป้องกันตัวได้ ก็ตกเป็นพวก
 ปลานิด ต้องหนีไปอยู่ที่อื่นในที่ห่างไกลไปมายาก เช่นบน
 เขาสูงหรือในป่าดงพงทึบ ที่ซึ่งที่เช่นนี้มักก้นดาร์ "ไม่มีใคร
 ไม้ใครต้องการมาแย่งชิงเอาไปนัก พวกที่หนีไปอยู่ที่นั่นว่า
 มีความสุขขึ้น แต่เป็นความสุขชนิดที่เจริญได้ช้า เพราะ
 ต้องหาอาหารใส่ปากเลี้ยงท้องไม่สู้สมบูรณ์ มีโอกาสติดต่อ
 คบค้าวิสาสะกับคนภายนอกได้น้อย ถ้าพบปะกันเข้าก็มีแต่
 เป็นศัตรูเบียดเบียนพม่าพินกัน ก็จะมีโอกาสได้แลกเปลี่ยน

ความคิดความรู้ในทางเป็นมิตรไมตรี เห็นจะมีได้น้อย
 มนุษย์อย่างว่านี้ จึงตกเป็นพวกชาวป่าชาวเขา สืบลักษณะ
 ความเป็นอยู่อย่างนั้น มาจนทุกวันนี้ และยังมีอยู่มาก
 มนุษย์โบราณที่แยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ เป็นหลายพวก
 หลายเหล่า มีชื่อต่าง ๆ กัน ลางพวกมีเชื้อชาติดั้งเดิมร่วม
 กัน หากแต่แยกย้ายไปอยู่ในที่ห่างไกล เป็นระยะเวลา
 ห่างกันนานตั้งหลายพันปี ไม่สู้ติดต่อกันเหมือนเมื่อครั้ง
 ยังอยู่ใกล้ชิดสนิทกัน เพราะการไปมาไม่สะดวก ทั้งพวก
 ที่แยกย้ายกันไปอยู่ ก็เกิดผสมเข้ากับพวกอื่น ลักษณะ
 ความเป็นอยู่ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและสิ่งที่แวดล้อม
 กระทำให้ผิดแปลกออกไปได้มาก ๆ ทั้งรูปร่างผิวพรรณและ
 ภาษา จนแทบไม่น่าเชื่อว่ามีเชื้อชาติร่วมเผ่าพันธุ์เดียวกัน
 เช่นพวกฝรั่งกับพวกอินเดียนฮินดู หรือมอญกับเขมร
 เป็นตัวอย่าง

เพื่อประโยชน์ที่จะทราบ มนุษย์พวกไหนต่อพวกไหน
 เป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน นักปราชญ์จึงหาวิธีสอบสวนและวาง
 กำหนดขึ้นไว้ โดยจัดรวมมนุษย์เข้าพวกกันเป็นเผ่าชาติ
 วิธีที่เขาจัดแบ่งคือ สอบสวนรูปพรรณสัณฐานของมนุษย์
 มีตรรวัดดูรูปลักษณะของกระดูกศีรษะ จนลักษณะรูป
 จมูก คาง ใบหน้า ผม ขน สีลูกในตา และขนาดตัวสูง

คำคำขาวเป็นต้น แล้วเอาผลที่สำรวจไว้ได้มาเปรียบเทียบ
 กันดู ถ้าเห็นมนุษย์พวกใดภาษาใด มีลักษณะคล้ายคลึง
 คลึงกันมาก ก็จัดรวมกันเข้าเป็นเผ่าพันธุ์หนึ่ง ชาติที่เขา
 เอาเข้าร่วมกันนี้ เขาไม่ได้ยืนยันว่าเป็นชาติร่วมบรรพบุรุษ
 เดียวกัน บอกได้แต่ว่า มนุษย์พวกนั้น ๆ ว่าละเพาะในทาง
 รูปร่างหน้าตา อาจถือได้ว่าเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันเท่านั้น เขา
 จะบอกให้แน่นอนยิ่งกว่านี้ไม่ได้เป็นธรรมดา เพราะมนุษย์
 ไม่ได้รวมกันอยู่แต่ใน หมู่หรือผสมพันธ์กันได้แต่ละเพาะ
 ในพวกเดียวกันนั้น มนุษย์ข้อมมือพยพ้ายถิ่น จะเป็น
 ด้วยสมัครใจหรือถูกกวาดครัวเอาไปก็ตาม แล้วก็ไปติดต่อ
 ผสมกันกับพวกอื่น จนรูปร่างหน้าตาของผู้ที่สืบสายโลหิต
 ต่อมาต้องเปลี่ยนแปลงไป สุดแล้วแต่สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์
 จะหนักเบาไปทางไหน ฝรั่งเศสคนหนึ่ง (Dr. Richardson) ได้
 เล่าไว้ในระยะทางไปเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ว่า เจ้า
 ราชวงศ์เมืองเชียงใหม่มีภรรยาพร้อมด้วยกัน ๒๔ คน ในภรรยา
 เหล่านี้ นอกจากเอกภรรยาคนเดียว ล้วนเป็นหญิงชะเลย
 ต่างชาติที่เจ้าราชวงศ์ไปปล้นตีกวาดครัวเอามาจากชายแดน
 ก็เมื่อผู้เป็นหัวหน้ามีภรรยาได้ถึง ๒๔ คน พวกหัวหน้าชั้น
 รอง ๆ ลงมาแต่ละคนอย่างน้อยก็อาจมีภรรยาได้มากกว่าคน
 หนึ่ง ลักษณะหน้าตาและผิวพรรณของบุตรที่เกิดมาจึงผิด

แปลกต่าง ๆ กัน พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่แต่ก่อนนี้ ถือเป็น
 คติว่า ถ้าได้ภรรยาหลายคนเป็นชนชาติต่าง ๆ ก็เป็นเกียรติยศ
 มาก ภรรยาของเจ้าฟ้าไทยใหญ่จึงมีทั้งที่เป็นจีน เป็นพม่า
 เป็นกะเหรี่ยง เป็นละว้า และชาติภาษาต่าง ๆ สุดแล้วแต่
 จะหามาได้ วิธีหาก็คือไปกวาดครัวเป็นชะเลยมาบ้าง ช่อม
 บ้าง หรือมีผู้มาถวายเป็นกำนัลบรรณาการบ้าง บุตรที่เกิดมา
 ก็เป็นธรรมดาต้องมีเค้าลักษณะไปตาม ส่วนของมารดาด้วย
 เพราะฉะนั้น การแบ่งมนุษย์โดยถือเอารูปร่างหน้าตาเป็น
 กำหนด จึงได้ผลไม่สู้แน่แท้ จะแบ่งได้ก็เพียงกำหนดเอา
 เป็นประมาณในรูปลักษณะที่หล่อมล้ำ หนักเบาไปทางไหน
 มากเท่านั้น ตัวอย่างชนชาติที่เรียกว่าอังกฤษก็ดี หรือชน
 ชาติอเมริกันแห่งสหภาพรัฐอเมริกาก็ดี ก็เกิดขึ้นด้วยผสม
 พันธุ์กันมากชาติ หรือถ้าว่าในประเทศไทย ประชาชนที่เป็น
 ชาวไทย ถ้าเป็นฝ่ายเหนือ ส่วนมากก็เป็นไทยปนละว้า
 ต่ำลงมาก็ปนเขมร ใต้ลงไปถึงปลายสุด ก็ปนมะลายู เหตุนี้
 เขาจึงตกลงแบ่งมนุษย์ออกเป็นพวกโดยทางภาษา ด้วย
 เห็นว่าคำพูดและรูปภาษาของชาติใด ถ้าสืบมาจากเผ่าพันธุ์
 เดียวกัน ถึงแม้จะมียืมเอาคำพูดในภาษาอื่นมาใช้ แต่ก็
 ไม่ทำให้เปลี่ยนไปมากนัก ผิดกับการผสมพันธุ์ ซึ่ง
 เปลี่ยนแปลงรูปร่างได้มาก ๆ การแบ่งภาษามนุษย์โดยเอา

รูปภาษาที่พูดเป็นที่ตั้ง จึงไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องเลือดเนื้อเชื้อชาติ เพราะมนุษย์แม้จะเป็นคนละเผ่าพันธุ์. แต่ด้วยเหตุการณ์ในทางประวัติศาสตร์บังคับ บางทีก็อาจใช้ภาษาร่วมกันได้ เช่นพวกเชกนิโกรในสหภาพรัฐอเมริกาที่พูดภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ว่าในส่วนมนุษยชาติที่มีอยู่ในแหลมอินโดจีน ตามที่เขาแบ่งไว้โดยรูปภาษา ก็มีอยู่ (๕ พันธุ์) คือ (๑) ไทย-จีน พวกนี้มีไทยและจีน บางทีก็รวมฉวนเข้าด้วย (๒) มอญ-เขมร มีมอญ, เขมร, ข่า (มียกเว้นบ้าง) ขมุ, ละว้า, ปะหล่อง, ของ, กะโซ่ และชาวป่าเขาอีกหลายพวก (๓) ธิเบต-พม่า มีธิเบต, พม่า, กะจีน, จีน, ปะต๋วง, มุเซอร์ และชาวป่าเขาอีกหลายสิบพวก (๔) พวกที่ยังไม่รู้ได้แน่ มีกะเหรี่ยง ยางแดง ยางขาว ตองซู่ (พวกเหล่านี้ว่ามีเชื้อชาติในทางภาษาเป็นอย่างไรเหมือนกัน) แม้ว, เย้า, และอื่น ๆ

ในประเทศอินโดเนเซีย ก็มี (๑) พวกนิกริต คือ มนุษย์ผิวดำรูปร่างต่ำเตี้ย ผมหยิกสั้น ได้แก่พวกชาวป่าที่มีอยู่ในแหลมมะลายู เช่นพวกเซียมัง ถ้าเป็นพวกอยู่ทางตะวันออกของแหลมมะลายู เรียกว่าพวกพะงัน (ไม่รวมพวกชานักหรือกอย ที่เราเรียกว่าเงาะ ซึ่งเขาจัดเอาไว้ว่า

ฉะเพาะทางภาษาในเผ่าพันธุ์ ตระกูลภาษา มอญ-เขมร แต่
 บางท่านว่าเป็นตระกูลภาษาชะวามะลายู-Winstedt) และมีอยู่
 ในหมู่เกาะต่าง ๆ ตลอดไป บางที่เพื่อรวมใหญ่ เขาจัดพวก
 นิกริโตนี้ไปเข้าพวกเดียวกับนิโกร รวมเรียกว่านิกรอยด์
 (๒) ชะวา-มะลายู (ซึ่งรวมทั้งชาวฟิลิปปินบางพวกด้วย)
 บางที่ก็เรียกว่า ออสโตรเนเซียนหรือออสตริก หมายถึง
 ชะวามะลายูรุ่นแรก

ที่เล่าเรื่องเป็นบทนำเสียยืดยาวจนน่ารำคาญ ก็เพราะ
 มีความจำเป็นอยู่บ้าง มิฉะนั้นก็ต้องอธิบายข้อความ
 เหล่านี้ไว้ในเนื้อหา จะทำให้เรื่องยุ่งมากเข้า

๒. สมัยก่อนประวัติศาสตร์

มนุษย์พวกแรกที่อาศัยอยู่ในแหลมอินโดจีนครั้งดึกดำบรรพ์จะเป็นชาติไรทราบไม่ได้ชัด หลักฐานทางโบราณคดี ตามที่ขุดค้นได้ก็มีแต่เครื่องมือหิน ส่วนมากเป็นชนิดขวานหินอย่างขัดเกลี้ยง จึงสันนิษฐานว่ามนุษย์ที่อยู่ในแหลมอินโดจีน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คงเป็นพวกอยู่ในยุคหินปูนปลาย

ยุคหิน เป็นคำใช้ในโบราณคดี สำหรับแบ่งอายุเวลาของมนุษย์ดึกดำบรรพ์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีได้สำรวจตรวจค้นหาร่องรอย อันจะเป็นทางให้สันนิษฐานได้ว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีสภาพความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง ปรากฏว่าเมื่อได้ขุดค้นลึกลงไปใต้ดิน ก็พบก้อนหินเป็นรูปคล้ายหัวขวาน มีอยู่มาหลายกระจัดกระจายทั่วไปในที่บางแห่งของโลก ก้อนหินเป็นรูปหัวขวานนี้รู้ได้ว่าไม่ได้เป็นเองตามธรรมชาติ เพราะบางก้อนก็เห็นได้ชัดว่ามีรอยขัดฝนให้หน้าคมและเกลี้ยงเกลาอย่างขวาน (มีตัวอย่างอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ตามคติโบราณที่ว่ารามสูรขว้างขวานเกิดเป็นฟ้าผ่า และมีผู้พบเป็นขวานหินตกอยู่

บนดิน ก็เห็นจะเป็นขวานหินอย่างนี้) ที่จุดพบอยู่ถล่ม
 ไปในดิน รูปขวานไม่เกลี้ยงเกลา กลับหยายเข้าเป็นลำดับ
 คือเป็นรูปสั๊กแต่ว่าเราเริ่มก้อนหินพอให้เป็นขวาน ในที่สุด
 ก็เป็นรูปใกล้ไปในทางก้อนหินธรรมดา ซึ่งถ้าไม่ใช่ความ
 สังเกตพิจารณาให้ถี่ถ้วน ก็แทบทราบไม่ได้ว่า ก้อนหิน
 เหล่านั้นได้ถูกมนุษย์ค่อยเราเริ่มออก เพียงให้มันสั่นคมใช้
 เป็นอาวุธและเครื่องมือได้เท่านั้น ขวานหินนี้ ส่วนมากมัก
 พบมีอยู่ในถ้ำ จึงทำให้เข้าใจว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์
 คงจะใช้ถ้ำเป็นที่พักอาศัย เพราะยังไม่มีปัญญาพอจะสร้าง
 เป็นเพิงและทับ สำหรับอาศัยกันฟ้าฝนและศัตรู จึงได้มี
 ผู้พบขวานหินอยู่ต้นดาดที่ในถ้ำมากกว่าในที่แห่งอื่น ด้วย
 หลักฐานอย่างนี้ นักโบราณคดีจึงนำเอามาใช้แบ่งอายุของ
 มนุษย์ในสมัยนั้น เรียกว่ายุคหิน คือเห็นว่า มนุษย์ใน
 แรกเริ่มเดิมที คงมีสภาพไม่ผิดอะไรกับสัตว์ ซึ่งจะเสีย
 เปรียบสัตว์ ที่ไม่มีเขี้ยวเล็บสำหรับรุกรานหรือป้องกันรักษา
 ตัวให้รอดพ้นอันตราย ความจำเป็นบังคับให้เกิดปัญญาชั้น
 ชั้นแรก คือรู้จักเอาก้อนหินมาค่อยหรือกระแทกให้ลึ เพื่อ
 ให้ก้อนหินเป็นแงและแหลมคม สั๊กแต่ว่าเป็นรูปหยาบ ๆ
 คล้ายขวาน พอที่จะจับกำไว้เป็นเครื่องมือได้ ฝรั่งเศสเรียก
 ขวานหินชนิดนี้ว่า ขวานกำปั้น ด้วยเวลานั้นยังไม่รู้จักทำ

ถาม ต้องใช้กำไว้ในมือ มนุษย์อยู่ในสมัยใช้ขวานหิน
ชนิดนี้เขาให้ชื่อว่ามนุษย์ยุคหินปูนต้น

ถ่วงต่อมาจะเป็นที่หมั่นก็แสนปีทราบไม่ได้ รู้ได้แต่ว่า
นานเต็มที มนุษย์ค่อยมีสติปัญญาความคิด จึงรู้จักเอา
ก้อนหินมาเวาะเป็นคมให้ใช้การได้ดียิ่งขึ้น ถึงสมัยนี้เรียก
ว่ายุคหินปูนกลาง ภายหลังทางโบราณคดี เรียกวมกันทั้ง
สองยุคว่ายุคหินปูนเก่า ถัดมาก็เข้าถึงยุคหินปูนใหม่ เป็น
สมัยมนุษย์รู้จักเอาก้อนหินมาฝนให้คม และขัดหน้าให้
เกลี้ยงเกลาขึ้น รู้จักทำด้ามขวานและทำเครื่องมือเครื่องใช้
มากอย่าง น้แหละที่เล่ามาข้างต้นถึงขวานหินขัดเกลี้ยง ซึ่ง
มีผู้พบในที่ต่าง ๆ ทางแหลมอินโดจีน การขุดค้นหาเครื่อง
มือหินในแหลมอินโดจีน ยังไม่ได้สำรวจตรวจหากันมากนัก
ต่อไปถ้านักโบราณคดีได้เอาใจใส่ในเรื่องนี้ยิ่งขึ้น ก็อาจ
ทราบเรื่องราวของมนุษย์สมัยหินในแหลมอินโดจีน เขียบ
ยุคขึ้นไปก็ได้

ได้พูดมาแล้วว่า ความเจริญของมนุษย์ในที่ต่าง ๆ
ย่อมมีลักษณะไม่พร้อมกัน เร็วบ้าง ช้าบ้าง บางชาติก็มีความ
เจริญมาแล้วนาน บางพวกก็ยังตกอยู่ในยุคหิน หรือ
อย่างดึกเขียบขึ้นมาจากยุคหินเพียงเล็กน้อย นักโบราณคดี
จึงเข้าใจว่า มนุษย์ชาตินีกริโต ซึ่งเป็นพวกชาวป่าชาวเขา

อยู่ในแหลมมะลายู และมีความเป็นอยู่อย่างต่ำหลังต่อ
ความเจริญเอามาก ๆ น่าจะเป็นเชื้อสายของมนุษย์ในยุค
หินปูนปลาย เหลือกระแสนกระสายสืบมาจนทุกวันนี้

จำเนียรกาลล่วงมา จะเป็นเวลาที่พันกัหมื่นปีทราบ
ไม่ได้อีก มีชนชาติในตระกูลออสโตรเนเซียอพยพ
ทยอยกันเข้ามาในแหลมอินโดจีนเป็นหลายพวก และทั้ง
ระยะเวลาที่มาห่าง ๆ กัน มนุษย์ในตระกูลออสโตรเนเซียน
เดิมอยู่ที่ไหน ก็ทราบไม่ได้อีก นักโบราณคดีบางท่านสัน
นิษฐานว่า บ้านเดิมของพวกนี้ น่าจะอยู่ในดินแดนตะวันออก
เฉียงใต้ของประเทศไทย ต่อมาก็มีมนุษย์ในตระกูลมอญ
เขมรพากันยกเข้ามา นับว่าเป็นตระกูลที่สามของมนุษย์
ตอนแรกซึ่งเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน

พวกมอญ-เขมรนี้ นักโบราณคดีมีความเห็นว่า นางที่
จะลงมาจากตอนใต้ของประเทศไทย แต่นางท่านก็ว่า เห็น
จะมาจากอินเดีย เพราะยังมีชาวป่าชาวเขาบางพวกในอินเดีย
เช่นพวกมูตเจ้ เป็นต้น ที่พูดภาษามีเค้าไปทางรูปตระกูลของ
ภาษา^{นี้} ชะรอยชาติมูตเจ้จะเป็นพวกมอญ-เขมรที่เหลือ
ตกค้างอยู่ในอินเดีย เท่ากับทั้งร่องรอยทางเดินของพวกมอญ
เขมรไว้ให้เห็น ว่าอพยพกันเข้ามาในแหลมอินโดจีนโดย
ทางไหน

มนุษย์ที่ต้องอพยพย้ายจากถิ่นเดิม มาหาภูมิภินา
 อยู่ใหม่ ก็เนื่องแต่เหตุหลายประการ แต่เมื่อย่ลงก็ตกอยู่
 ในเรื่องหากินเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่า ดินแดนที่อยู่เดิม
 เกิดแร่นแค้นกันดารไม่พอจะหาอาหารเลี้ยงชีวิตได้บ้าง เกิด
 โรคภัยไข้เจ็บอยู่ไม่สบายบ้าง เกิดจำนวนคนทวีขึ้น ที่ทำมา
 หากินคับแคบไม่พอแบ่งกันได้ทั่วถึงบ้าง หรือไม่เช่นนั้นก็
 ถูกมนุษย์พวกอื่นเข้ามาแย่งที่แย่งทางเสีย เหตุเหล่านี้ แต่
 ละอย่างย่อมเป็นปัจจัยให้มนุษย์ต้องละถิ่นเดิม จะอพยพ
 กันมาแห่งพวก หรือว่าแยกพวกออกมาเป็นคราว ๆ ก็แล้ว
 แต่กรณี มาตามทาง อาจมีบางหมู่แยกตั้งภูมิภินาลงในที่
 บางแห่ง ส่วนนอกนั้นก็เดินทางต่อมา จนกว่าจะถึงที่ซึ่ง
 เห็นว่าเหมาะก็หยุดลง และตั้งภูมิภินาอยู่ที่ตรงนั้น ตาม
ธรรมดา ที่ซึ่งยกมาตั้งภูมิภินาอยู่นั้น ย่อมจะเป็นที่สะดวก
ในการไปมาหากิน และในดินแดนเช่นนั้น มักมีมนุษย์พวก
อื่นมาอยู่ก่อนแล้ว มนุษย์พวกที่มาอยู่ใหม่ ก็เกิดผสม
พันธุ์กันขึ้นกับพวกที่อยู่เดิม ประกอบทั้งสิ่งที่แวดล้อม
ก็ผิดกัน ทำให้รูปร่างหน้าตาและสิ่งอื่นเปลี่ยนแปลงขึ้น
ได้ จนในที่สุดก็ไม่ทราบว่าเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันมาแต่เดิม
 มนุษย์ตระกูลมอญ-เขมร พวกแรกที่ยกเข้ามาในแหลม
 อินโดจีน คงน่าจะเป็นพวกซึ่งสืบเชื้อสายต่อมา เป็น

ชาติละว่า ปะหล่อง ข่า ขมุ ในปัจจุบันยังมีเหลือเป็นชาวมา
 ชาวเขา ส่วนมากอยู่ถัดประเทศไทยออกไปในตอนเหนือ
 และตะวันออก ต่อมา ก็มีมอญและเขมร ซึ่งเป็นชาติอยู่ใน
 ตระกูลเดียวกันยกเข้ามา ทำนองสองพวกเหล่านี้จะมีกำลัง
 มากกว่า ก็ขับไล่พวกเดิมต้องหลบหนีไปอยู่ตามเขุบห้วยเหว
 เขา ส่วนมนุษย์ในตระกูลออสโตรเนเซียนก็ถูกเบียดเบียน
 เข้าด้วยกัน ต้องลงเรือหนีข้ามทะเลไปอยู่ยังเกาะต่าง ๆ
 แถบทะเลใต้ ซึ่งต่อมาว่าเป็นพวกชาวมะลายู ส่วนที่ไม่หนี
 ข้ามทะเลไป ก็หลบหนีไปอยู่ตามเขา เป็นพวกชาวระแตร
 และชาวรายบีปัจจุบันนี้ ที่ไม่หนี แต่ต่อมาตั้งเนื้อตั้งตัวได้ใน
 สมัยประวัติศาสตร์ ก็มีพวกแขกจาม แห่งประเทศจัมปา
 อยู่ตอนที่เป็ประเทศญวนอันหน้าเดี๋ยวนี้ แต่ก็เป็นพวก
 ผสมกับพวกอินเดียในยุคหลังตั้งครั้งก่อน

เรื่องมนุษย์พวกแรก ที่เข้ามาสมัยก่อนประวัติศาสตร์
 ก็มีย่อ ๆ ดังพรรณนามานี้ เป็นเรื่องที่เราจะไม่ได้แน่ทั้งนั้น
 ตกอยู่ในลักษณะเดา เพราะไม่มีหลักฐานอะไร นอกจาก
 เครื่องมือหิน ภาษาพูด และจากตำนานนิยายนิทานต่อปาก
 กันมา ล้วนเป็นหลักฐานอย่างกระห่อนกระแต่น ถ้าจะ
 เรียกเรื่องตอนนี้เปรียบเทียบกับของฝรั่งว่าเป็นสมัยมีดแก้ว
 ก็เห็นจะได้

เรื่องแหลมอินโดจีนมาปรากฏเห็นได้ร่า ๆ เป็นครั้งแรก ก็จากหลักฐานทางอินเดีย คือในหนังสือมหาวงศ์พงสาวดารลังกากล่าวว่า ในระยะต้นพุทธกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐ เศษ _____ พระเจ้าอโศกมหาราชได้เป็นใหญ่ในอินเดีย ตอนต้นรัชกาลได้เสด็จยกกองทัพไปปราบปรามแว่นแคว้นต่าง ๆ ในอินเดีย มีแคว้นกสิงคราชฎร์ ซึ่งอยู่ชายทะเลข้างฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย เป็นที่สุดแห่งการแผ่ราชอาณาจักรด้วยแสนยานุภาพ ต่อขึ้นไป พระองค์ทรงราชดำริว่าการแผ่พระราชอาณาจักรในทางรพพุง มนุษย์ต้องล้มหายตายจากได้รับทุกข์เดือดร้อนแสนสาหัส ก็สลดพระราชหฤทัย จึงทรงเลือกเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลัก สำหรับแสวงหาพระเกียรติยศแต่โดยธรรมานุภาพ ได้ประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก แล้วต่อมา มีพระราชหฤทัยปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปถึงนานาประเทศ จึงโปรดให้แต่งศาสนทูต เพื่อยวส่งสอนพระพุทธศาสนาในแว่นแคว้นแดนต่างๆซึ่งอยู่นอกอินเดีย ว่าตะเพาะประเทศทางตะวันออก ก็ได้ทรงเลือกสรรพระอรหันต์ ชื่อโสณะ และอุตตระสององค์ ไปประกาศพระศาสนายังประเทศสุวรรณภูมิ ซึ่งเข้าใจว่า เป็นตอนหนึ่งตอนใดในแหลมอินโดจีนนี้เอง

นอกจากนี้ ยังมีเค้าปรากฏอยู่ในหนังสือมหากุพย์ของอินเตีย คือคัมภีร์รามายณะและคัมภีร์มหาภารต ซึ่งมีอายุอยู่ในยุคใกล้ๆ กัน ว่าได้มีชาวอินเตียลงเรือข้ามทะเล มาค้าขายในแถบแหลมอินโดจีนนี้ แต่สมัยต้นพุทธกาลแล้ว ในชาติที่กล่าวถึงชาวอินเตีย ลงเรือมาค้าขายยังประเทศสุวรรณภูมิมีอยู่สามเรื่อง คือ

๑. มหาชนกชาตก กล่าวไว้ว่า พระมหาชนกบรรทุกสินค้ำลงเรือไปพร้อมกับพวกพณิชชาวสุวรรณภูมิ ระหว่างทาง ถูกพายุใหญ่พัดเรือแตกอับปางลงกลางทะเล พระมหาชนกต้องว่ายน้ำอยู่กลางทะเลถึงเจ็ดวัน ร้อนถึงนางมณีเมขลาสมุทรเทวีมาช่วยจึงรอดชีวิตกลับมาได้

๒. สังขพราหมณชาตก เล่าว่า พราหมณ์ชื่อสังขจะเป็นเศรษฐีใจบุญ ลงเรือไปค้าขายยังแดนสุวรรณภูมิ เกิดเหตุเรือที่ไปทะเล น้ำไหลเข้าและจมลงกลางทะเล หากด้วยสังขพราหมณ์เป็นคนใจบุญ นางมณีเมขลาจึงช่วยให้รอดพ้นอันตรายมาได้

๓. สุสันธิชาตก เติบเรื่องราว พระยาครุฑแปลงเป็นมาณพ มาเล่นสะกากับพระเจ้าตัมพราชแห่งกรุงพาราณสี แล้วลักพานางสุสันธิผู้มั่งคั่งก้นกายหอมตั่งแก่นจันทร์ ซึ่งเป็นมเหสีของพระเจ้าตัมพราช ไปสมสู่อยู่ด้วยยังพิภพสุวรรณ



พระเจ้าต้มพระราชตรีสีใช้ให้นายอัครคนขับม้าของพระองค์
 ไปติดตามสืบหานางสุสนธิ์ในแดนประเทศต่าง ๆ ในที่สุด
 นายอัครก็ได้อาศัยโดยสารเรือพ่อค้าชาวภารุกัจฉาซึ่งจะไปสู่
 สุวรรณภูมิ เรือที่ไปถูกปลามังกรกระโดดเข้ามาและคืนจน
 เรือแตกทะเลาย นายอัครก็ถูกคลื่นพัดไปบนพิภพสุพรรณ
 ไปพบนางสุสนธิ์ ก็ได้อยู่ร่วมกับนางโดยที่พระยาครุฑไม่
 ทราบเพราะไม่อยู่ ภายหลังนายอัครก็โดยสารเรือพ่อค้า
 กลับมาเมืองพาราณสีได้ นำเหตุกราบทูลพระเจ้าต้มพระราช
 ให้ทรงทราบ เมื่อพระยาครุฑแปลงเป็นมาณพมาเล่นสะกา
 กับพระเจ้าต้มพระราชอีก พระเจ้าต้มพระราชตรีสีให้นายอัคร
 มาบรรเลงพิณ ขับร้องถึงเรื่องเกี่ยวกับนางสุสนธิ์ตั้งที่เป็น
 มาแล้ว พระยาครุฑก็ระแวงสงสัย จึงพานางสุสนธิ์มาถวาย
 กับพระเจ้าต้มพระราช

เรื่องที่เล่ามานี้ แสดงว่าสุวรรณภูมิเป็นแผ่นดินอยู่ถัด
 อินเดียมาทางตะวันออกโดยทางทะเล และคงเป็นดินแดน
 ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ชาวอินเดียจึงกล้าฝ่าอันตราย
 ข้ามน้ำข้ามทะเลมาค้าขาย สุวรรณภูมินี้ ยุติกันว่า อยู่ใน
 แหลมอินโดจีน แต่จะเป็นตอนไหนโดยละเอียดในสมัยนั้น
 ทราบไม่ได้ชัด นักปราชญ์โบราณคดีก็เถียงกันอยู่ ต่างท่าน
 ก็ว่าอยู่ที่ตอนใต้ของประเทศพม่า บางก็ว่าอยู่ที่แหลม

มะลายูตอนเหนือ แต่ก็มีผู้เห็นพ้องกันมาก ว่าศูนย์กลาง
ของสุวรรณภูมิอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา หรือบริเวณนครปฐม
อันเป็นแดนซึ่งในสมัยพันปีกว่าขึ้นไป เป็นประเทศซึ่ง
นักปราชญ์โบราณคดีกำหนดเรียกว่าอาณาจักรทวารวดี (เหตุ
ผลที่ว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาและบริเวณนครปฐม
มีแจ้งอยู่ในคำอธิบายของสมเด็จพระยาตำราภิธานภาพ
ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขาเล่ม ๑ และ
เรื่องแหลมทองของขุนศรีวิฑูอาณาจักร) เวลานี้ มีช่างทำนเรียก
แหลมอินโดจีนทั้งหมดว่าแหลมทอง ทั้งนี้เห็นจะเป็นเช่น
เดียวกับที่เราเรียกว่าอินเดย์ ถ้าว่าถึงอินเดย์สมัย ๓-๔ พันปี
ขึ้นไป ก็ต้องเป็นอินเดย์ตอนลุ่มน้ำสินธุ ถ้าเป็นอินเดย์
สมัยต้นพุทธกาล ก็อยู่ที่มัธยมประเทศ แต่ถ้าว่าถึงอินเดย์
ในปัจจุบัณ ก็เป็นอินเดย์ทั้งหมด จะเป็นตอนไหน ก็เรียก
ว่าอินเดย์ได้ทั้งนั้น

ชาวอินเดย์ซึ่งข้ามทะเลมาค้าขายยังแดนแหลมอินโดจีน
ครั้งกระโน้น น่าจะต้องเข้าใจว่า คงมีพวกที่เข้ามาตั้งภูมิลำเนา
หากินอยู่ก่อนแล้ว มิฉะนั้น พระอรหันต์ที่พระเจ้า
อโศกมหาราชอาราธนาให้มาประกาศพระศาสนา จะพูด
ภาษาให้ชาวพื้นเมืองเข้าใจกันได้อย่างไร นอกจากจะมีชาว
อินเดียมายู่ก่อนหน้าแล้ว จึงจะเป็นล่ามส่งภาษากันเข้าใจ



ได้ ชาวอินเดียเหล่านั้น จะไม่ใช่อพยพกันเข้ามาทำกินโดย
 ธรรมดาทั้งหมด อาจมีพวกหนึ่งอยู่ทักขัยในบ้านเมืองเดิมมา
 สมทบอยู่ด้วย เพราะเหตุการณ์ในอินเดียยุคโบราณ มีเรื่อง
 รบราฆ่าฟันกันยุ่งมาก ยกตัวอย่าง พระเจ้าอโศกมหาราช
 ทรงกรีธาทัพเสด็จมาปราบแคว้นกถิงคราษฎร์ ก็อาจมีชาว
 แคว้นนั้น หนีภัยข้ามทะเลเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนบ้าง
 ก็ได้ ชาวอินเดียที่เข้ามานอกจากพวกพ่อค้า อาจมีพวกเชื้อ
 สายเจ้านายที่หนีภัย และพวกในวรรณกษัตริย์และวรรณ
 พราหมณ์ สมทบกันเข้ามาเป็นคราวๆ แล้วแต่เหตุการณ์
 ทางอินเดียจะมีขึ้น พวกเหล่านี้ เมื่อมีจำนวนเพิ่มเติมกัน
 เรื่อยเข้ามา ก็คงจะขยายเขตที่อยู่ออกไปไกลโดยลำดับ
 โดยเหตุที่ชาวอินเดียมีวิชาความรู้ ดีกว่าพวกชาวพื้นเมือง
 คงจะได้เป็นครูบาอาจารย์ ในที่สุดนานเข้า ก็มีอำนาจมาได้
 เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองขึ้นในแดนกลางตอน เกิดเป็นอาณาจักร
 ขึ้นในสมัยโบราณหลายประเทศ กระทั่งตลอดถึงดิน
 แดนในอินโดเนเซียด้วย อาณาจักรเหล่านี้ ล้วนปกครอง
 ตามแบบแผนของอินเดีย ตลอดจนศาสนาของบ้านเมือง
 ก็เป็นพระพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ หรือถ้าจะพูดเป็น
 สามัญ ก็ต้องว่าประเทศเหล่านี้เข้ารีตอินเดียนั่นเอง จนเป็น
 เหตุให้นักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียถือเอาว่า แหลม



อินโดจีนและอินโดเนเซีย เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของอินเดีย ที่อยู่นอกอินเดียออกไป เลยให้ชื่อว่า Greater India เป็นอย่างเดียวกับที่เราจะพูดบ้างว่า Greater Thai หมายความว่า ไทยทั้งหมดที่อยู่นอกประเทศไทยออกไปด้วยละนั้น)

ประเทศสมัยโบราณในแหลมอินโดจีน ก็มีความเป็นไปเหมือนบุคคล เมื่อมีอำนาจขึ้น ผู้ปกครองเป็นใหญ่ ก็แผ่อาณาภพขยายอาณาเขตต์ออกไปไม่มีสิ้นสุด พอสิ้นสมัยผู้นำก็สามารถแล้ว อาณาจักรซึ่งกอบกู้ขึ้นไว้ด้วยเลือดเนื้อมนุษย์ ก็ถึงแก่ความเสื่อม ที่สุดก็สูญญ์ไป เกิดมีอาณาจักรใหม่เข้ามาแทนที่ ถ้าเปรียบก็ไม่ผิดอะไรกับลูกคลื่นที่เตาะเล่น มีขึ้นสูงแล้วก็มีลงต่ำ ถ้าเตาะแรงลูกคลื่นก็ขึ้นไปสูง แล้วก็ตกลงมา ถ้ารู้จักเตาะให้พอดี ลูกคลื่นก็ลอยอยู่ได้นานหน่อย แต่ในที่สุดก็ต้องตกลงคืนเหมือนกัน อีกประการหนึ่ง ยุทธภัยสมัยโบราณ เมื่อใครตีบ้านเมืองใดได้ ก็เผาทำลายบ้านเรือนกันเสียราบเป็นหน้ากลอง แล้วกวาดต้อนไพร่พลพวกฝ่ายแพ้ เป็นชะเลยไปบ้านเมืองของตน ไปนาน ๆ พวกฝ่ายแพ้ก็ถูกพวกฝ่ายชนะกลืนกลายเป็นพวกเดียวกันไป ส่วนบ้านเมืองเดิมก็ทิ้งให้ปรักหักพัง กลายเป็นเมืองร้าง อยู่ในป่าดงพงษฏ์ หรือไม่เช่นนั้น ก็กลับฟื้นคืนมาเป็นบ้านเมืองใหม่อีก นอกนี้ ผู้เป็นหัวหน้า



มีอำนาจ มักชอบย้ายราชธานีกันบ่อย ๆ แล้วก็เรียกชื่อประเทศเอาตามชื่อกรุงหรือราชธานีนั้น ๆ ดังคราวกรุงหนึ่ง มีชื่อเด่นปรากฏอยู่ในตำนานและพงศาวดารคราวหนึ่ง ครั้นแล้วจู่ ๆ ชื่อนั้นก็หายไป เกิดมีชื่อกรุงขึ้นใหม่ คราวนี้เกิดความลำบาก ในเรื่องค้นหาเมืองที่ศูนย์สิ้นชื่อไปแล้วว่าจะอยู่ที่ตรงไหนในเวลานี้ นอกจากจะต้องขุดค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งจมกับถมอยู่ในดิน รอเวลาจนกว่าจะมีนักโบราณคดีมาขุดค้นหา ได้เป็นความรู้เพิ่มเติมต่อไปในวิชาโบราณคดี

บัดนี้มีจำเป็นจะต้องเล่าเรื่องราวทางอินเดียสมัยโบราณมาประกอบด้วยเสียก่อน เพราะชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน ย่อมมาจากแดนต่าง ๆ ในอินเดีย และมาถิ่นหลายยุคหลายคราว ผู้ที่เข้ามาเป็นชาวเมืองไหน และเป็นชาวอยู่ในยุคไหน ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องนำเอาคติศาสนาและอื่น ๆ ของชาวเมืองนั้นยุคนั้น เข้ามาเป็นแบบอย่างด้วย เพราะฉะนั้นในบรรดาหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นได้ จึงมีหลายแบบหลายชนิด เมื่อนำเอาหลักฐานเหล่านี้ ไปเปรียบเทียบกับของอินเดีย ก็ปรากฏว่าละม้ายคล้ายคลึงกับของอินเดียในดินนั้นยุคนั้น เป็นต้นว่า เขาขุดพบพระพุทธรูปได้ปางองค์ มีลักษณะแปลกกว่าที่มีอยู่ แต่

เมื่อนำเอาพระพุทธรูปนี้ไปเปรียบเทียบกับของอินเดีย ก็ คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปที่นิยมสร้างกันไว้ใน สมัยราชวงศ์ คупตะ เขาก็กำหนดพระพุทธรูปนั้นว่าเป็นแบบคูปตะ และ อาจสันนิษฐานได้ต่อไปว่า ประชาชนที่มีพระพุทธรูปแบบ นี้ไว้บูชา จะตกอยู่ในสมัยรุ่งเรืองราวเดียวกับสมัยที่ราช วงศ์คูปตะมีอำนาจในอินเดีย จึงอาศัยศักราชทางอินเดีย ตอนนั้นมาเป็นเครื่องช่วยสันนิษฐานได้อีกชั้นหนึ่ง หรือเขา พบแบบปรังก์เทวดาลัยในที่ต่างแห่ง มีลักษณะเป็นแบบ อย่างทางอินเดียตอนใต้สมัยพวกบีลวะเป็นใหญ่ เขาก็ สันนิษฐานได้ว่าคงมีชาวอินเดียในสมัยราชวงศ์นั้น เข้ามา อยู่ในแหลมอินโดจีนตอนนั้น ๆ ประกอบกับศิลาจารึกซึ่ง ค้นพบ ได้มีผู้สามารถอ่านเอาข้อความออกได้ แล้วผสม กับเรื่องราวที่ชนชาติอื่นจดเอาไว้ ความรู้ในเรื่องประวัติ ศาสตร์ของแหลมอินโดจีนตอนนั้น ก็กระจ่างแจ้งขึ้นเป็น ลำดับ สามารถกุมเค้าโครงเหล่านี้ประกอบเป็นเรื่องราว ขึ้นได้

ด้วยเหตุผลดังบรรยายมา จึงจะขอเล่าพงสาวดารอิน เดียเสียก่อน จับแต่พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จสวรรคต แล้ว ราว พ.ศ. ๒๓๕ ๘.๕ ราชอาณาจักรของพระองค์ ซึ่งแผ่ ไพลาลไปเกือบทั่วทั้งอินเดีย ยกเว้นแต่ตอนใต้แลฝ่าย

ตะวันตกบ้างเล็กน้อย ก็ถึงแก่ความเสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ เพราะพระราชอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช แม้พระองค์จะทรงก่อเสมืออันเป็นฐานขี้นไว้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดจะสามารถตกเติมเสริมให้มันคงขี้น เพราะผู้เป็รราชทายาทต่อมาแต่ละองค์ ทรงปรีชาสามารถไม่เท่าเทียม เหตุฉะนั้น ประเทศอินเดียภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราช จึงเปรียบเหมือนทะเลใหญ่ที่สงบราบคาบ แล้วกลับเป็นมรสุมถูกลคลื่นลมพัดพาให้เกิดปั่นป่วนไปหมด เป็นอยู่อย่างนี้หลายร้อยปี ระหว่างนี้ราชวงศ์เมารยะของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งมีราชทายาทสืบต่อมาไม่กัพระองค์ ก็ต้องสิ้นสุดลง ผลัดเปลี่ยนเป็นราชวงศ์ใหม่ แดกแยกกันออกไปหลายสาขา อาณาจักร คล้ายกับว่ามีคลื่นใหญ่ขี้นมาท่วมลบล้างแผ่นดิน แล้วภายหลังกลับเกิดมีเกาะน้อยใหญ่ ผุดขี้นที่นั่นบางที่นั่นบ้าง พอเป็นที่พำนักอาศัยของประชาชน หนีพ้นความเป็นกลียุคในครั้งกระนั้นได้บ้าง ประเทศอินเดียสมัยนั้น จึงเกิดมีอาณาจักรแห่งราชวงศ์สูงค์ อยู่ตอนกลางของอินเดีย ตอนใต้มีราชวงศ์อันธระครอบครอง ทางแคว้นกตลิ่งครายฎร์ก็มีพวกกตลิ่งคัปกครองเป็นอิสสระ ส่วนด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ก็มีพวกกษาน ชาติตาดสาขาขี้นขาว เข้ามาปกครองเป็นใหญ่ มีพระเจ้ากนิษกะเป็นพระมหากษัตริย์ อินเดียตอน

ก็มีประเทศเล็กประเทศน้อยผุดขึ้นทั่วไป เมื่อเช่นนั้น อินเดีย สมัยนั้นจะหาความสุขสงบราบรื่นได้อย่างไร เพราะประเทศ ที่ตั้งเป็นอิสระขึ้นนั้น ต่างก็รบราฆ่าฟันแย่งชิงเขตต์แดน กันไม่หยุดหย่อน เดียวฝ่ายโน้นชนะนะ เดียวฝ่ายนี้ชนะนะ แย่งกันไปแย่งกันมาคล้ายกับว่าอินเดียในตอนนั้นเป็นขม ก้อนใหญ่ ไม่สามารถจะเล่าโดยย่อให้ได้เรื่องราวเป็นลำดับ ไป จนเวลาล่วงเลยมาถึงห้าร้อยปี ถึงสมัยราชวงศ์คุปตะ อินเดียจึงกลับรวมเป็นปึกแผ่นเดียวกันใหม่ และมีความสุขสงบพอที่จะหาเวลาทะนุบำรุงสิ่งที่เป็นคนเป็นประโยชน์ ได้ เหตุฉะนั้น ในสมัยราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ ถึง พ.ศ. ๑๑๕๐) ^{๓๙๓๕๐} ^{๘๖๓} จึงเจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวิทยาการ พระมหากษัตริย์ที่มีเดชาภาพใ้ราชวงศ์นี้ คือพระเจ้าสมุทรรคุปต์ นับเป็นองค์ที่สองในราชวงศ์ พระองค์ได้แผ่ราชอาณาจักร ออกไปกว้างขวาง ทั่วทุกทิศทุกทางในอินเดีย ตอนใต้ทรงตี ไปถึงอาณาเขตต์ของพวกบัลลวะ เมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้า สมุทรรคุปต์แล้ว โอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า กุนทร คุปต์ ที่สอง ได้เสวยราชสมบัติสืบต่อมา (พ.ศ. ๘๑๘ ถึง พ.ศ. ๘๔๖) พระมหากษัตริย์องค์นี้ คือที่เรียกกันในนิยาย ว่าพระเจ้าวิกรมาทิตย์ รัชกาลของพระองค์เป็นสมัยที่ศิลป วิทยาเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด ฝรั่งเรียกว่า Golden Age คือ

ยุครุ่งเรือง เพราะพระองค์ทรงรวบรวมนักปราชญ์ราชกวักที่
ยอดเยี่ยมของอินเดียไว้ในราชสำนัก มีกวีกาฬิหาสผู้ร้อย
กรองเรื่องนางสกันตลาและเมฆทุตเป็นต้น จนนักปราชญ์
เหล่านั้นมีชื่อเสียงในพงศาวดารของอินเดียว่า นวรัตน์กวี

ในรัชกาลพระเจ้าวิกรมกิตย มีหลวงจีนองค์หนึ่งชื่อ
ฟ้าเหียน (หรือฮวยเซียนในสำเนียงชาวแต้จิ๋ว) เดินทาง
จากประเทศจีน มาสืบทอดพระไตรปิฎกในอินเดีย การเดินทาง
บกจากจีนมาอินเดียสมัยเมื่อก่อนห้าร้อยปี จะลำบากยาก
เข็ญไปด้วยภัยอันตรายสักเพียงไหน ไม่จำเป็นต้องกล่าว
เพราะไหนจะต้องเดินทางผ่านทะเลทรายโกบี อันเป็นแดน
ที่ใครผ่านลุล่วงมาได้ไม่เป็นอันตรายถึงชีวิต ก็นับว่าเป็นกุศล
หลุดพ้นทะเลทรายก็ต้องขึ้นเขาลงห้วย ตกอยู่ในที่รกรก้นดาร
ตลอดมา จนกว่าจะลุล่วงอินเดีย ถ้าหลวงจีนฟ้าเหียนไม่เป็น
ผู้มีศรัทธากล้าแข็งในพระพุทธศาสนาจริง ๆ ยอมพลีกาย
ถวายชีวิตเพื่อพระศาสนา ก็คงไม่สามารถพยายามมาได้
จึงเห็นว่าควรจะเล่าเรื่องของหลวงจีนฟ้าเหียน แถมไว้สักเล็ก
น้อย เพราะเรื่องราวในอินเดียหรือในแหลมอินโดจีนและ
อินโดเนเซียสมัยนั้น มีเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นต้น ก็ได้
อาศัยหลักฐานจากจดหมายเหตุของหลวงจีนฟ้าเหียนเป็น
อันมาก มิฉะนั้นเราก็คงไม่ทราบเรื่องกันได้ชัดซึ้ง

หลวงจีนฟาเหียนออกจากประเทศจีน เมื่อมีอายุได้ ๒๕ ปี รอนแรมมาตามทาง ถึงฤดูฝนก็หยุดพักจำพรรษาในที่ใดที่หนึ่ง จนล่วงมาหลายปีจึงถึงอินเดีย เข้าทางแคว้นคันธารราชฎร์ เมื่อมาถึงกรุงปาฏลิบุตรแล้ว ก็พักอาศัยเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ ณ กรุงนั้นเป็นเวลาสามปี รวบรวมและคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มาสืบหา ได้ सम्ความปรารถนาแล้ว ก็โดยสารเรือไปลังกา ออกจากลังกาข้ามทะเลผ่านมาทางช่องแคบมะละกาและเกาะชะวาเป็นเวลาได้สามปีก็ถึงประเทศจีน หลวงจีนฟาเหียนได้เล่าเรื่องความเป็นไปของพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ในอินเดียสมัยนั้นไว้มาก ตลอดจนวิธีการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์คุปตะและที่อื่นๆ ซึ่งหลวงจีนฟาเหียนแวะผ่านมา ก็ได้ไว้ด้วย ข้อความเหล่านี้แหละ ที่นักปราชญ์ฝรั่งนิยมชมชอบถือเอาเป็นแนวสอบสวนค้นคว้าเรื่องโบราณคดีของอินเดีย และเรื่องของประเทศที่อยู่ถัดอินเดียออกมาทางตะวันออก ในระยะเวลาตอนนั้น ถึงกับนำเอามากเล่าอ้างไว้ในเรื่องที่แต่งอยู่บ่อยๆ เรื่องที่จะเล่าในตอนต่อไป จะต้องนำเอามาอ้างไว้บ้าง

พระมหากษัตริย์ที่สืบต่อจากพระเจ้าวิกรมทิตย์ ในสมัยที่บ้านเมืองกำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นสุขราบรื่นมีอีกสององค์

พอสิ้นพระเจ้าแผ่นดินสององค์แล้ว ก็เกิดมรสุมเป็นพายุใหญ่พัดมาทำลายความราบรื่นนั้นเสีย กล่าวคือมีพวกहुณหรือตาดสาขานั้ขาว ยกเข้ามารุกรานอินเดียอย่างพายุบุแคม ทำลายล้างอาณาจักรคุปตะแตกกระจาย เมื่อชาวอินเดียขับไล่พวกฮั้นขาวถอยหนีกลับไป อยู่ทางประเทศเปอร์เซียแล้ว ทางนี้ก็ปรากฏมีประเทศน้อยใหญ่เกิดขึ้นอีก ผลที่เนื่องมาแต่การแตกแยกกันเป็นหลายอาณาจักร ก็ไม่มีเรื่องอันนอกจากการรบราฆ่าฟันกัน เป็นเรื่องซ้ำเหตุการณ์เดิม เหมือนเมื่อครั้งปลายสมัยราชวงศ์เมารยะของพระเจ้าอโศกมหาราช จนถึงสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรวรรณะ (พระเจ้าศิลาหัตย์ก็เรียก) พระมหากษัตริย์องค์นี้เป็นสุดท้ายในราชวงศ์คุปตะที่มีอาณาภาพ (พ.ศ. ๑๑๕๕ ถึง ๑๑๕๐) พระองค์ทรงรวบรวมอินเดียส่วนมากไว้ภายใต้พระเดชาานุภาพ เป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน อินเดียจึงกลับร่มเย็นเป็นสุขขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ถ้าจะพูดอย่างสามถักที่ว่า “เป็นสุขมาช้านานแล้วก็เป็นศึก ครั้นศึกสงบแล้วก็เป็้สุข” ฝรั่งเล่าว่า ก่อนหน้าสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรวรรณะ อินเดียตกอยู่ในระยะกาฬระส่ำระสายเขาเรื่องอะไรไม่ได้ สรรพคำหับตีราควมรู้ต้องสูญหายไปเป็นอันมาก ถ้าไม่ได้อาศัยจดหมายเหตุหลวงจีนฟาเหยียนบันทึกไว้ และจากเรื่องทีท้วี้แต่งบ้าง

จากรูปเขียนรูปสลักที่เหลืออยู่ในถ้ำชันตะ กับเงินตราที่
ขุดค้นได้บ้าง ก็คงทราบเรื่องราวของอินเดีย สมัยรุ่งเรือง
ไม่ได้เลย

ในรัชกาลของพระเจ้าศรีหรรษะวรมหะ หลวงจีน
เหียนจิ่ง หรือที่เราเรียกกันในเรื่องไข่อิวว่าพระถังซำจั๋งบ้าง
พระแห่หอมบ้าง เพราะพวกภิกษุปีศาจอยากได้กินเนื้อของ
ท่านแน่ ได้มาสืบพระพุทธศาสนาในอินเดีย หลวงจีนองค์นี้
ในภาษาไทยมักเขียนชื่อท่านเป็นหลายอย่าง ว่าฮวนเจียง
บ้าง ฮวนฉางบ้าง หรือจะเป็นอย่างอื่นอีกก็ชื่อไม่ได้ ที่
เป็นเช่นนี้ เพราะฝรั่งถ่ายเสียงในหนังสือจีนเป็นต่าง ๆ กัน
สุดแล้วแต่จะเอามาจากสำเนียงจีนหลวงหรือจีนชาวไหน นี้
เป็นการแตกต่างกันชั้นหนึ่ง ถ้าเป็นชาวอังกฤษก็ถ่ายเป็น
ตัวโรมันตามแบบอย่างหนึ่ง สุดแล้วแต่เป็นแบบเทียบ
อักษรโรมันถ่ายเสียงจีนของใคร ซึ่งมีอยู่หลายแบบด้วยกัน
พอมารั้งฝรั่งเศสหรือของฝรั่งชาติอื่น ก็เป็นอีกแบบหนึ่ง
หรืออีกหลายแบบ ฝรั่งจึงเขียนชื่อหลวงจีนเหียนจิ่งเป็น
Huen Tsiang, Hsuan Chuang, Huen Tsang และ Hsuan Tsang
เราได้ชื่อเหล่านี้มาจากหนังสือฝรั่งเล่มไหน เราก็ถ่ายเสียง
เอาตามที่ฝรั่งจดไว้ในเล่มนั้น ชื่อของหลวงจีนเหียนจิ่ง จึง
เป็นต่าง ๆ กัน ไม่อยู่ในร่องในรอย ส่วนที่ใช้ว่าเหียนจิ่ง

เขียนตามสำเนียงชาวเต๋จิว ก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่า
ตามคลิชของจีน ถ้าชื่อของใครไปพ้องเข้ากับพระนามของ
พระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องห้ามจะใช้ตัวหนังสือเหมือนกันไม่ได้
เป็นเสนียด ต้องเปลี่ยนตัวอักษรเสียใหม่ เช่นชื่อหลวงจีน
เหียนจ้ง คำหน้าพ้องกับพระนามของพระเจ้าเหียนจ้งใน
ราชวงศ์ถัง ชื่อคำหน้าของหลวงจีนเหียนจ้งจึงต้องเปลี่ยน
เป็นยวนหรือจวนในเสียงชาวเต๋จิว ฝรั่งเศสเอามาเป็นตัว
โรมัน ว่า Yuan Tsang บ้าง Yuan Chwang บ้าง ตกมา
ถึงเราก็เป็น ยวนฉ่าง ยวนชวง ไปกันอีกแบบหนึ่ง

เมื่อหลวงจีนเหียนจ้งมาถึงอินเดีย พระเจ้าศรีหรรษะ
วรรณะทรงรับรองเป็นอันดี เวลาซากลับถึงกับเสด็จตาม
ไปส่งเป็นระยะทางอันไกล หลวงจีนเหียนจ้งได้เล่าเรื่อง
อินเดียสมัยนั้นไว้ให้ทราบมาก ตลอดจนเรื่องพระเจ้าศรี
หรรษะวรรณะ ทรงบำเพ็ญทานเป็นมหาบริจาคถึงห้าครั้ง
ก็เล่าไว้อย่างพิสดาร ทำให้เห็นภาพความเป็นไปของพระมหา
กษัตริย์อินเดียสมัยนั้นได้ดี (คุณลักษณะของเพื่อน ของเสฐียร
โกเศศและนาคประทีป ภาค ๓ ตอน ๑ หน้า ๑๐๓-๑๑๔)

เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรรณะแล้ว ราชวงศ์
คุปตะยุครุ่งเรืองของอินเดียก็ถึงอวสานสิ้นสุดลง อินเดีย
ก็ตกอยู่ในยุคเข็ญอีกคราวหนึ่ง คราวนี้มีชนชาตินับถือลัทธิ

อิสลามยกเข้ามาดูกรานอินเดีย อันเป็นเรื่องรุ่นหลัง ไม่
จำเป็นต่อเกล้า ที่มีชาวอินเดียพากันข้ามทะเลมาตั้งทำมาหา
กินอยู่ในแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ก็คงเนื่องด้วยบ้าน
เมืองในอินเดียไม่มีปกติสุข และเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ ตั้ง
บรรยายมาข้างต้น

เรื่องของอินเดียที่เล่ามาแล้ว เป็นแต่เล่าเรื่องส่วนใหญ่
ส่วนย่อยยังไม่ได้เล่า แต่จะเล่าให้หมดเพียงย่อ ๆ ก็ยัง
เหลือระอา เพราะว่ามีเรื่องมันยุ่งแสนจะยุ่ง ในพงศาวดาร
อินเดียที่ฝรั่งแต่งไว้ ก็ต้องเล่ากระโดดข้ามไปข้ามมาเป็น
กระต่อนกระแต่น จับเรื่องต่อกันไม่ค่อยได้ เพราะฉะนั้น
ในหนังสือขอเกล้าแต่เรื่องของราชวงศ์บัลลวะ ด้วยเกี่ยวข้องกับ
กับแหลมอินโดจีนในทางอารยธรรมอยู่มาก

ราชวงศ์บัลลวะมีอำนาจวาสนาอยู่ในอินเดียตอนใต้ เมื่อ
สมัยระหว่างราว พ.ศ. ๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๓๐๐ ตั้งราชธานี
อยู่ที่เมืองกาญจิปุรัม (Conjeevaram) ได้เมืองนี้มาสืบจวบ
นี้ ประเทศอินเดียตอนใต้แถบที่พวกบัลลวะเคยเป็นใหญ่
ครอบครองอยู่นั้น ในสมัยเดียวกัน ก็มีพวกอื่นแยกปกครอง
เป็นอิสระอยู่ติดต่อกันหลายก๊ก จึงมีเรื่องแย่งชิงอาณา
เขตเพื่อความใหญ่ ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ เปลี่ยน
ราชวงศ์และเหลื่อมล้ำอาณาเขตต่อกันอยู่บ่อย ๆ ที่มีชื่อคือ

ราชวงศ์จาลุกย์มาจากอโยธยา ได้มาเป็นใหญ่ต่อแดนทาง
เหนือของพวกบัลลวะอยู่คราวหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงมีเรื่อง
รบกันในระหว่างสองก๊กนั้นบ่อยๆ เดียวฝ่ายนั้นแพ้ฝ่ายนั้น
ชนะ ใต้ลงไปเป็นเขตต์แดนของพวกโจฬุและพวกปาณฑย
ชาติทมิฬ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวข้องกับทาง เป็นศัตรูกันกับลัทธิ
พวกเหล่านี้ก็คือ ที่เคยมารบกับพวกบัลลวะและพวก
จาลุกย์ ชาติเปลี่ยนแปลงกันมีอำนาจในแดนนี้ แต่ในที่สุด
พวกบัลลวะถูกพวกจาลุกย์ตีเอาฝ่ายแพ้ แล้วยังถูกพวก
โจฬุและพวกปาณฑยซ้ำเติมด้วย ก็สาบสูญสิ้นชื่อไป
คงเหลืออยู่ที่แต่เทวสถานก่อด้วยศิลา เป็นโบราณศิลป
อยู่ในอินเดียตอนใต้หลายแห่ง เพราะพวกบัลลวะมีฝีมือ
ในทางก่อสร้างเทวสถานด้วยศิลามากกว่าพวกอื่น เทวสถาน
แบบบัลลวะ มีปรากฏอยู่ในแหลมอินโดจีนหลายแห่ง เช่น
โบราณสถานในประเทศจัมปา เป็นต้น

๓ - แหลมมะลายู

ทีนี้จะจับเรื่องทางแหลมมะลายูก่อน ทีเล่ามาแล้ว ว่า ชาวอินเดียนั้นเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนเป็นอันมาก เป็นหลายยุคหลายคราว ทีและแผ่นดินที่อยู่กันคนละฟาก ทะเลกับอินเดียนั้น ได้แก่แหลมมะลายู เพราะฉะนั้น แผ่นดินตอนนั้นจึงน่าจะเป็นแดนหนึ่งที่ชาวอินเดียนั้นมาอยู่ก่อน ในขั้นต้นชาวอินเดียนั้นมาเป็นการชั่วคราว พอแตกเปลี่ยน ชาติชายได้สินค้าที่ต้องการ แล้วก็กลับไป ภายหลังเมื่อมี ผู้พากันมามาก คงมีชาวอินเดียนั้นมาตั้งถิ่นฐานลงในอ่าว แห่ง ที่ตรงนั้นก็เกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น แต่ชาวอินเดียนั้น เห็นจะมีพวกพ่อค้าอพยพกันมาเป็นส่วนมาก จึงไม่ปรากฏ ว่ามีหลักฐานเจดเป็นหนังสือขึ้นไว้ หลักฐานทางโบราณคดี อย่างอื่น เมื่อก่อน ๑,๗๐๐ ปี ก็ไม่มีอะไร ความกลับไป ปรากฏจากจดหมายเหตุของจีน ว่าแหลมมะลายูตอนกลาง มีประเทศขนาดย่อมๆ ตั้งอยู่หลายประเทศ แต่ชื่อประเทศ เหล่านั้นเจดไว้ตามสำเนียงของจีน ยากที่จะทราบได้ชัดว่า ชื่อแท้เรียกว่าประเทศอะไรบ้าง เพราะเสียงพูดของจีนกับ ของแขกอินเดียนั้นเป็นกันตรงข้าม ชัดตัวหนังสือจีนตัวเดียว กัน ก็อ่านเป็นต่าง ๆ สุดแต่จะออกเสียงในจีนชาวไหน

นอกน้ความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ในสมัยนั้น ชาวแห่งก็ตกอยู่ใน
 เรื่องเดา หรือเข้าใจผิดไป ชื่อเมืองแต่ละชื่อ ก็ย้ายที่หรือ
 ยัดเข้ายัดออกก็ได้ แล้วแต่จะเรียกตามยุคตามสมัย เมืองๆ
 เดียวกันอาจมีหลายชื่อ และชื่อเหล่านี้ บางชื่ออาจไปซ้ำ
 กับชื่ออื่นตัวก็ได้ คำนามพื้นเมืองที่มีกล่าวไว้อาจเอาเรื่อง
 และชื่อโบราณจากที่อื่นมาไว้เป็นชื่อปัจจุบันใน ขณะที่ แต่ง
 ดำเนินก็ได้ ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่มีแต่ในแหลมมะลายู ถึง
 ที่อื่นในแหลมอินโดจีนก็เป็นทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น
 นักโบราณคดีจึงยติในเรื่องชื่อเหล่านี้ไม่ได้ตลอด เป็นเรื่องที่
 ต้องโต้เถียงกันไม่หยุด ชื่อ ๆ เดียวอาจสันนิษฐานว่าอยู่
 ที่โน้นที่นี้ได้มากแห่ง ที่คงทราบชื่อเป็นภาษาสันสกฤตได้ชัด
 อยู่ประเทศหนึ่ง คือที่จีนเรียกว่าประเทศดินแดง (เชกไท้)
 ว่าตรงกับประเทศรัตมฤตติกา ในขั้นต้นทราบไม่ได้ว่าชื่อ
 อะไร จนเมื่อราวร้อยปีล่วงมานี้ เขาได้พบศิลาจารึกภาษา
 สันสกฤตแผ่นหนึ่ง ที่แถวเมืองไทรบุรี มีอายุอยู่ในราวพันสี่
 ร้อยปี กล่าวข้อความไว้แห่งหนึ่งว่าพุนชคุปต์นายเรือเดินทะเล
 มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศรัตมฤตติกา (ดินแดง) ดังนี้ จึง
 มีนักโบราณคดีกลางท่านเข้าใจว่า ประเทศดินแดงเห็นจะอยู่
 ในบริเวณเมืองไทรบุรี แต่ก็เป็นเรื่องตกอยู่ในข้อสันนิษฐาน
 เพราะประเทศดินแดงในแหลมอินโดจีนอาจมีอยู่หลายแห่งก็ได้

ในจดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์สุย กล่าวว่า “เซกไท้ เป็นประเทศมีชาวเมืองเป็นเชื้อชาติเดียวกับประเทศฟูนัน และอยู่ทางทะเลใต้ ไปเร่ร่อนกว่าวันก็ถึง พื้นดินของ เมืองหลวงเกือบเป็นสีแดง จึงได้ชื่อว่าอย่างนั้น อาณาเขตต์ ทางตะวันออกติดประเทศป้อถ้อลา ตะวันตกติดประเทศ ผอ่ล่อซ่า ใต้ลงมาจดประเทศโฮโลตัน เหนือจดทะเลหลวง ประเทศเซกไท้มีเนื้อที่กว้างหลายพันลี้ พระเจ้าแผ่นดิน มีนามโดยแซ่วว่าคฺยู่ถ่าน และมีพระนามโดยรัชกาลว่า หลี่ค่อซ๊ก.....ประชาชนนับถือพระพุทธเจ้า แต่ก็นับถือพราหมณ์มาก” (ดูคำแปลเรื่องเมืองเซกไท้ ทั้งหมดใน The Imperial and Asiatic Quarterly Review Vol. X., No. 20)

ในที่นี้ จดหมายเหตุจีนออกชื่อประเทศที่ติดต่อไว้ หลายประเทศ แต่ชื่อเหล่านี้เป็นความลำบากแก่นักปราชญ์ โบราณ คดีมาก เพราะจับชนเข้ากับตอนไหนในแหลม อินโดจีนไม่ค่อยได้ ถึงกับมีสันนิษฐานกันต่าง ๆ ว่าอยู่ที่ ตรงนั้นบ้างตรงนั้นบ้าง แม้แต่ตัวประเทศดินแดง นักปราชญ์ โบราณ คดีกลางท่าน (Pelliot) สันนิษฐานว่าอยู่ที่ลุ่มน้ำ เจ้าพระยา ตรงกับในแผนที่ของจีนซึ่งแสดงบ้านเมืองสมัย โบราณครั้งกระนั้น ว่าประเทศดินแดงอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

และตรงกับที่กล่าวไว้ในเรื่องทางพระราชไมตรี (ประชุมพงศาวดารภาค ๕ หน้า ๖๐) ว่าเมืองเสียมหลอกก็ มีชื่อเนื่องมาแต่ครั้งวงศ์สุยวงศ์ถัง สมัยนั้นเรียกว่าเซียะโห้วก๊ก อีกผู้หนึ่ง (le May) ว่าอยู่ที่ลุ่มน้ำป่าสัก เพราะสมัยนั้นลุ่มน้ำเจ้าพระยาตกอยู่ในอาณาจักรทวารวดี อีกผู้หนึ่ง (Gerini) ว่าประเทศดินแดงคือเมืองมฤต ซึ่งว่าตัดสันมาจากคำรักตมฤตติกา ที่ว่าอยู่เหนือจังหวัดสงขลาไปทางตะวันออกก็มี (Moens) แปลกที่โบราณเขียนเมืองนี้ว่ามฤต แต่บัดนี้แก้เป็นมริต จะด้วยเหตุผลอย่างไรไม่ทราบ ยังมีชื่อดำบลอีกแห่งหนึ่ง คือตำบลดรรัฐภูมิในอำเภอกำแพงเพชร จังหวัดสงขลา ชื่อเดิมเขียนว่ารัตตภูมิ (ประกาศราชพิธีตรุษ) แปลว่าแคว้นดินแดง เพราะตำบลนี้พื้นที่เป็นดินแดงโดยมาก (เดี๋ยวนี้แก้กลับเป็นรัตตภูมิแล้ว) ตำบลดำดินแดงที่มีชื่อเป็นสนามรบระหว่างไทยกับพม่า ก็คงเป็นเพราะดินที่ตรงนั้นเป็นสีแดงอีก ตกลงประเทศดินแดง จะถือเอาว่าที่ใดเป็นแน่นอนอะไรไม่ได้ เพราะดินแดงในแหลมอินโดจีนมีอยู่มากแห่งด้วยกัน ลางแห่งก็แดงมาก ลางแห่งก็แดงน้อย นอกจากจะมีหลักฐานทางโบราณคดีอย่างอื่นมาประกอบ ได้ลองพยายามอ่านเรื่องสันนิษฐานถึงชื่อประเทศเหล่านี้ ก็จับอะไรไม่ได้ถนัด จึงจะงดไว้

ไม่นำเอามาแล้ว เวลานี้จะได้ยุติกันแล้วบ้างในทางข้อหรือจะ
 อย่างไรก็ไม่ทราบ ยังมีอีกประเทศหนึ่งอยู่ในแหลมมะลายู
 เหมือนกัน จีนเรียกว่าประเทศฝิ่นฝิ่นหรือฝิ่นฝิ่นประเทศ
 นี้อยู่ที่ไหนแน่ก็ยังไม่ได้อีก ลางท่านว่าน่าจะเป็นเมือง
 เพ็ชรบุรี ลางที่กล่าวเห็นจะอยู่เลขขึ้นไปถึงนครปฐม ทิวา
 ได้แก่เมืองเวียงสระอยู่ริมแม่น้ำหลวงแขวงจังหวัดสุราษฎร์
 ธานีก็มี เมืองเวียงสระนี้มีเค้าเงื่อนว่าเคยเป็นแหล่งที่
 ชาวอินเดียมาตั้งอยู่แต่ครั้งโบราณ ปัจจุบันนี้เป็นที่รกร้าง
 อยู่กลางป่า ได้เคยขุดพบพระพุทธรูปศิลาฝีมือช่างสมัย
 กุปตะองค์หนึ่ง และเทวรูปศิลาเป็นรูปพระอิศวรและพระ
 นารายณ์ เป็นแบบสมัยก่อนขอม (หมายความว่า เป็นฝีมือ
 ช่างก่อนแบบขอม ก่อน พ.ศ. ๑๔๐๐ แต่ยังไม่ทราบว่า
 เป็นแบบของใคร จึงเรียกว่าก่อนขอมอย่างกว้าง ๆ ไว้ลาง
 พระพุทธรูปและเทวรูปเหล่านี้ อยู่ในสถานพิพิชภัณฑ์แห่ง
 ชาติ ถือกันว่าเป็นวัตถุโบราณและศิลปวัตถุอันหาค่ามิได้)

ในจดหมายเหตุจีนกล่าวว่า “ประเทศฝิ่นฝิ่นหรือฝิ่นฝิ่น
 อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศลิ้นหีบ หรือหล่ายับ
 (จัมปา) ตรงมุมทะเล ตอนเหนือมีทะเลน้อยแยกกับ
 ประเทศลิ้นหีบ (เห็นจะหมายถึงอ่าวไทย อย่าลืมนึกว่าแผ่นดิน
 สมัยพันปีกว่า คงไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ ที่เป็นแผ่นดินในเวลานี้

อาจยังเป็นทะเลอยู่ก็ได้ ดูแต่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อครั้งโน้น
 อาจเป็นทะเลกินลึกเข้าไปเลยจังหวัดลพบุรีหรือจังหวัดนคร
 สวรรค์ก็ได้ นครปฐมก็ว่าเคยเป็นเมืองอยู่ริมทะเลมาเมื่อ
 พันกว่าปีนี่) มาเรื่องจากเกาจู่ (ตั้งเกี้ยว) ๕๐ วันก็ถึง ประเทศ
 นี้มีเขตต์แดนติดต่อกับประเทศหลังหน้าเข้าหรือหลังยะสิว
 ชาวประเทศนั้นนั้นศึกษาหนังสือของพวกเขา โฟโล่เหม็น
 (พราหมณ์) และนับถือพระธรรมของพระพุทธเจ้ายิ่งนัก
 เมื่อปีที่ ๕ ศักราชเจงกวน ประเทศนั้นนั้นได้แต่งตั้งไป
 เจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักจีน มีสิ่งของที่เกิดใน
 พื้นเมืองไปบรรณาการมาก.....เจ้าแผ่นดินประเทศ
 นั้นนั้น ทรงพระนามว่าหยางซุกซี ประชาชนอยู่ริมน้ำ ไร่
 ไม่กินเป็นไร่ ไร่หิมเป็นหัวธนู..... ประเทศนั้นนั้น
 มีวัดในพุทธศาสนาและเทวสถานของพราหมณ์หลายแห่ง
 พระสงฆ์นั้นเนื้อสัตว์ แต่ไม่กินเหล่า พวกพราหมณ์ไม่กิน
 เนื้อสัตว์หรือเหล่า..... ที่ในราชสำนักประเทศนั้นนั้น
 จะได้พบพวกพราหมณ์มาจากอินเดียเป็นอันมาก เพื่อฟัง
 พระบารมีพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงนับถือพวกพราหมณ์มาก”
ประเทศหลังหน้าเข้า หรือหลังยะสิว ซึ่งติดต่อกับ
 ประเทศนั้นนั้นหรือพื้นนั้น จดหมายเหตุของจีนจดไว้ว่าเป็น
 ประเทศอยู่ทางทะเลใต้ มีอาณาเขตต์จากตะวันออกไป

ตะวันตก เป็นระยะเดินทาง ๓๐ วัน จากใต้ไปเหนือระยะทางเดิน ๒๐ วัน ห่างจากเมืองกวางเจา (กวางตุ้ง) ๒๔,๐๐๐ ลี้ ดินฟ้าอากาศและของเกิดในพื้นที่เมืองล๋ายคล้ายกับประเทศฟูนัน ฤดูฝน ฤดูร้อน และฤดูหนาวมาก เป็นประเพณีของหญิงชายประเทศนั้นที่เปลือยกาย (ห่อนบน) และไว้ผมปล่อยยาว นุ่งผ้าทั้งผืน เรียกกันหมั้น ทำด้วยก๊าดปวย (นักโบราณคดีสันนิษฐานว่ากันหมั้นได้แก่ไสร่ง ส่วนก๊าดปวย ตรงกับกรรปาสในสัสสกฤต แปลว่าผ้า) พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดี นอกจากนุ่งกันหมั้น ยังมีผ้าคลุมบ่า และสวมสร้อยคอทำด้วยเชือกทอง ใส่ตุ้มหูทองด้วย เมืองหลวงมีกำแพงอิฐล้อม มีประตูสองชั้น และมีหอคอยและพลับพลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากพระนคร ทรงช้างเวดล้อมด้วยชกิวแซ่บัตและกลอง และเสด็จอยู่ภายใต้ร่มชาวกททหารและองครักษ์จัดเป็นระเบียบเรียบร้อยดี ชาวเมืองว่าประเทศของเขาตั้งมากว่า ๔๐๐ ปีแล้ว ภายหลังผู้สืบทอดเป็นผู้อ่อนแอ ประเทศก็เสื่อมลง ในบรรดาเชื้อพระวงศ์พระเจ้าแผ่นดินมีอยู่ผู้หนึ่งมีปรีชาสามารถ ชาวเมืองนิยมนับถือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบก็จับเชื้อพระวงศ์คนนั้นจองจำไว้ แต่เครื่องพันธนาการหลุดขาดเอง พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นว่าคงจะเป็นเหตุช่วย จึงไม่กล้าทำ

อันตราย ได้แต่เนรเทศให้ไปเสีย เชื้อพระวงศ์คนนั้นก็หนี
ไปอินเดีย พระเจ้าแผ่นดินในอินเดียประทานพระธิดา
องค์ใหญ่ให้เป็นชายา ล่วงมาไม่ช้านัก พระเจ้าแผ่นดิน
ประเทศหลังห่าเข้าสิ้นพระชนม์ พวกเสนาบดีก็ไปอัญเชิญ
เชื้อพระวงศ์คนนั้นมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เสวยราชย์อยู่
ในประเทศได้ ๒๐ ปี ก็สิ้นพระชนม์ โอรสทรงนามว่า บ้อ
กาคะตอ (ภคทัตต ? ตามที่นักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่ง
สันนิษฐาน) ก็เสด็จสืบสันตติวงศ์ในปีที่ ๑๔ แห่งศักราช
เทียนเจียน พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ส่งทูตชื้ออ้อจื่อ (ว่าตรง
กับชอชิต) ไปเจริญทางพระราชไมตรี.....”

ประเทศหลังห่าเข้าอยู่ในแหลมมะลายูตอนไหน นัก
ปราชญ์โบราณคดีได้ถกเถียงกันมาก ฮางท่าน (Gerini) ว่า
อาจอยู่ที่จังหวัดชุมพร ที่ว่าอยู่เหนือเมืองไชยากิมี่ (Moens)
ที่ว่าอาจอยู่ทางตะนาวศรีก็มีหลายท่าน ที่ว่าน่าจะอยู่ที่
แผ่นดินคอคอดของจังหวัดนครศรีธรรมราชก็มี ว่าอาจเป็นชื่อ
เดียวกับประเทศลังกาสะกุสะ ซึ่งตั้งอยู่แถวประเทศไทรบุรี
ก็มี หนังสือที่ผู้เขียนได้อ่าน ปรากฏว่ายังไม่ยุติกันว่าอยู่ที่
ตรงไหนแน่ แต่ก็แปลกที่เสียงของคำว่าผ่นผ่นหรือผุ่นผุ่น
และหลังห่าเข้า หรือหลังยะชิว ใกล้เคียงกับเสียงของเมือง
พุนพินและหลังสวน ที่อยู่ในจังหวัดสุราษฎร์มาก ทั้งเมือง

พุนพิณก็เคยมีผู้พบเทวรูปพระนารายณ์สมัยก่อนขอม แต่
 ยังไม่ปรากฏว่าได้มีการขุดค้นทางโบราณคดี จึงทราบอะไร
 ยังไม่ได้ว่าเคยเป็นเมืองเก่ามาแต่ครั้งใด ในจดหมายเหตุจีน
 แห่งหนึ่งว่า เมืองหลิ่งหั่ง่าเซ้า ถ้าไปจากเมืองตันม้าหลิ่ง
 (ตามพรลิงค หรือนครศรีธรรมราชสมัยนั้น) ต้องแล่นใบ
 หกวันหกคืน และมีทางบกไปได้ด้วย ตั้งนี้ ระยะทางก็
 ไม่สู้จะไกลกันมากนัก แต่อย่างไรก็ดี ถ้าคำว่าหลิ่งสวไม่ใช่
 เป็นคำที่ถูกกลากให้เข้าความแล้ว ว่าโดยเสียงอย่างเดียว
 ก็ใกล้เคียงคำว่าลิงเคศวรมาก เมืองนครศรีธรรมราชในครั้ง
 โนน ชื่อเต็มก็เป็นตามพรลิงเคศวรอยู่ แต่ในที่นี้พูดกันได้
 เพียงว่าหลิ่งหั่ง่าเซ้ากับหลิ่งสวและลิงเคศวร ว่าโดยแนว
 แห่งการกลายเสียงของภาษา ก็อาจเป็นไปได้ แต่ถ้าว่าโดย
 หลักฐานทางอื่น ก็ใช้ไม่ได้ เพราะยังไม่มื่ออะไรมาสนับสนุน
 ยืนยัน นอกจากนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง (Ferrand)
 กล่าวว่า “ดินแดนแหลมมะลายูตอนอยู่ระหว่างคอคอดกระ
 กับนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้าเห็นว่าเหมาะที่จะเป็นที่ตั้งแห่ง
 ประเทศหลิ่งหั่ง่าเซ้า ผันผัน และกอล้อ (ว่าอยู่ที่บัตตานี
 Moens)” ส่วนนักโบราณคดีอีกผู้หนึ่ง (Groeneveldt) เข้าใจ
 ว่าผันผัน ฝั่งที่จะเป็นเมืองพุนพิณ ก็ว่าเมืองผันผันได้แก่
 เมืองพันธุมบุรี (เมืองสุพรรณ) ก็มี เอาอะไรแน่นอนไม่ได้
 เพราะบกพร่องในหลักฐานทางโบราณคดี

การสันนิษฐานฐานวินิจฉัยข้อเมืองต่าง ๆ ในแหลมมะลายู
ครั้งโบราณ เป็นเรื่องสนุกของพวกนักปราชญ์โบราณคดี
แต่คงไม่ใช่สนุกของคนทั่วไป ที่ส่วนมากต้องการดูหนังจะ
ฟังเรื่อง จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ และเดินเรื่องต่อไป

ชาวอินเดียที่ข้ามทะเลมาแหลมอินโดจีน คงมีอ้างพวก
กล้าหาญแล่นเรือผ่านช่องแคบมะละกา เสียงภัยอันตราย
ข้ามทะเลไปยังเกาะต่าง ๆ ของอินโดเนเซีย และแหลม
อินโดจีนด้านตะวันออก จึงปรากฏว่าเคยมีประเทศที่ชาว
อินเดียได้ไปเป็นใหญ่อยู่ในดินแดนเหล่านี้หลายแห่ง เช่น
ในเกาะสุมาตรา ชะวา และในแหลมอินโดจีนตอนที่เป็น
ประเทศชวาและเขมรในปัจจุบัน ชาวอินเดียเหล่านี้ ส่วน
มากคงเป็นพวกมาจากภาคใต้ของอินเดีย และนับถือพุทธ
ศาสนิกายใต้ เพราะได้พบพระพุทธรูปโบราณในที่ต่าง ๆ
แห่งอินโดเนเซียนี้ ปรากฏว่าเป็นฝีมือช่างอินเดียโดยแท้
และเป็นแบบอมราวดี (สมัยศตวรรษที่๒ แห่งกฤตศตวรรษ)
อมราวดีเป็นเมืองท่าอยู่ฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดีย
ระหว่างแม่น้ำกฤษณา กับแม่น้ำโคทาวรี มีพระสถูปโบราณ
สำคัญ เรียกว่าพระสถูปอมราวดี (พระพุทธรูปแบบอมราวดี
ชุดใต้ที่ฝั่งตีก แขวงจังหวัดกาญจนบุรี ฝั่งที่ ๑ อยู่ที่พิพิธ-
ภัณฑ์สถานแห่งชาติ) ส่วนในตอนตะวันออกของแหลม

อินโดจีน ได้พบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตมีอายุราว ๑,๖๐๐ ปี แสดงว่า ได้มีชาวอินเดียขนานนับถือลัทธิพราหมณ์ มาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วมานาน และในดินแดนตอนเหนือมากก็เป็นประเทศจัมปา ซึ่งจะแยกไว้เล่าส่วนหนึ่ง

เมื่อชาวอินเดียพากันมาอยู่เป็นหลักฐานขึ้นดังนี้ การไปมาติดต่อกับอินเดียก็ทวีขึ้นเป็นธรรมดา ความจึงปรากฏว่า ได้มีเรือแพนวาผ่านช่องแคบมะละกาอยู่เสมอ เป็นโอกาสให้ชาวมะลายูที่อยู่ตรงช่องแคบนั้นประพฤติดนเป็นโจรสลัดคอยปล้นตีชิงเรือ

หลวงจีนฟาเหียนตอนขากลับจากอินเดีย มาแวะที่เกาะลังกาค่อน แล้วโดยสารเรือพ่อค้าขนาดใหญ่ออกจากลังกา ข้ามทะเลลึกผ่านมาทางช่องแคบมะละกา หลวงจีนฟาเหียนเล่าว่า เรือที่ท่านโดยสารไปนั้น มีคนรวมตัวกันสองร้อยกว่าคน แล้วยังมีเรือขนาดย่อมกว่า พ่วงท้ายไปด้วยลำหนึ่ง เมื่อเกิดภัยอันตราย เรือลำใหญ่อับปางลงกลางทะเล ก็จะได้ใช้เรือลำเล็กช่วยชีวิตไว้ได้บ้าง เป็นทำนองเดียวกับเรือบตที่ห้อยอยู่บนเรือกำปั่นปัจจุบันนี้ หลวงจีนฟาเหียนเล่าต่อไปว่า พอมีลมเรือก็แล่นออกสู่ทิศตะวันออกไปได้สองวัน ถูกพายุใหญ่เรือเกิดรวมน้ำไหลเข้า พวกพ่อค้าในเรือลำใหญ่จะหนีไปอยู่เรือลำเล็ก แต่ผู้ที่อยู่ในเรือลำ

เล็กก่อนเกรงว่าถ้าให้มาอยู่รวมกันในลำเดียว เรือจะทาน้ำหนักคนไม่ได้ก็จะจมลง จึงรีบตัดเชือกที่ผูกโยงให้ขาดเสีย พวกพ่อค้าตกใจมาก เพราะเห็นอันตรายใกล้เข้ามาวิตกว่าไม่ชำนาญจะเข้าเรือเต็มและจมลง จึงช่วยกันโยนสินค้าหนัก ๆ หิงทะเลเสียทันที ส่วนหลวงจีนฟาเหียนก็เอาคนโทน้ำที่พอจะสละได้ โยนทิ้งลงไปในทะเลด้วย แต่หลวงจีนฟาเหียนวิตกว่าพวกพ่อค้าจะเอาหนังสือพระคัมภีร์และพระพุทธรูปที่อุตสาหักหอบหิ้วเอามา โยนทิ้งทะเลเสียด้วย ด้วยเหตุนี้ หลวงจีนฟาเหียนจึงตรึกนึกถึงพระกวนอิม พระผู้รับคำอ้อนวอนภาวนา แล้วมอบกายถวายชีวิตไว้ในพระศาสนาในประเทศจีน กำนได้้อวอนว่า “ข้าพเจ้าเดินทางมาไกล ก็เพื่อพระศาสนา ข้าแต่พระองค์ ด้วยอำนาจฤทธิ์แห่งพระองค์ ได้โปรดให้ข้าพเจ้ากลับจากเดินทางร่อนเร่ โดยปราศจากภัยอันตรายด้วยเถิด”

พายัพัตมาเป็นเวลาสิบสามวันสิบสามคืน จนมาถึงเกาะหนึ่ง เข้าเทียบฝั่งแล้ว พอเฝ้าลงจึงเห็นลำเรือตอนหัว จัดแจงออกแล้วก็ออกเรือเดินทางต่อไป

ในท้องทะเลมีโจรสลัดชุกชุม ถ้าใครพบปะก็เป็นอันตราย มหาสมุทรก็กว้างใหญ่ เหลือวดูทางตะวันออกและตะวันตกก็อ้างว้างมองสังเกตไม่เห็นอะไร ต้องอาศัย

ดูดวงตะวันดวงเดือนและกลุ่มหมู่ดาว จึงเดินทางก้าวหน้า
ไปได้ เวลาได้อากาศมีกลิ่นช่อด้วยเมฆและฝน เรือ
ก็เล่นตุรตุเร่แล้วแต่คลื่นลมจะพัดพาไป ไม่สามารถ
ตั้งทิศทางเดินได้แน่นอน ในความมืดของกลางคืน มองไม่
เห็นหนอะไร นอกจากคลื่นลูกใหญ่ ๆ กระทบ กระแทกกัน
เห็นเป็นประกายไฟ เป็นรูปเต่าใหญ่มีหัวบ้าง เป็นรูป
สัตว์เลื้อยคลานหรือเป็นสัตว์มีงมิ่งถึงขนาดใหญ่หลวงเช่นนั้น
อยู่ในห้วงทะเลลึกบ้าง ครั้นแล้วพวกพ่อค้าก็เสียใจ ไม่
ทราบว่าจะอยู่ในแห่งหนตำบลไหน ทะเลหรือที่ลึกสุดลึก
ไม่มีเขตต์สุดถึงพื้น จะหาที่สำหรับจอดทอดสมอหินก็ไม่ได้
เมื่อห้องฟ้าสว่าง จึงสามารถทราบได้ว่าทางไหนเป็นตะวันออก
และตะวันตก จึงแล่นเรือถูกทางได้ต่อไป แต่ถ้าเรือไปโดน
หินโสโครกที่ซ่อนอยู่ใต้น้ำเข้า ก็ไม่มีหนทางจะหนีรอดได้

ได้เดินทางต่อไปด้วยประการฉะนี้ เป็นเวลากว่าเก้าสิบ
วัน จนลุล่วงประเทศช้อชะวา ซึ่งเป็นเมืองมีจนาภิภูฏี ทัชชี
พรามณ์เจริญรุ่งเรือง ส่วนพระธรรมของพระพุทธเจ้าตกอยู่
ในฐานะไม่น่าจะเป็นที่พอใจเลย

เมื่อพักอยู่ในประเทศนี้ได้ห้าเดือน หรือราวนั้น หลวง
จินฟาเทียนก็โดยสารเรือพ่อค้าอีกลำหนึ่ง เป็นเรือขนาดใหญ่
บรรทุกคนโดยสารไปด้วยสองร้อยกว่าคน ได้เตรียมเสบียง
ไปกินตามทางได้ห้าสิบวัน แล้วแล่นใบไปในวันแรมค่ำหนึ่ง

เดือนสี่
เรือนั้น

หลวงจีนฟาเหียนได้ขึ้นไปพักเจ้าที่ภาวนาอยู่ใน

เรือเบนหัวไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อไปยังเมือง
กวางตุ้ง เมื่อแล่นมาล่วงเดือนเศษ คืนหนึ่งในยามสอง
ประสพพายุฝนอย่างใหญ่ พวกพ่อค้าที่โดยสารไปในเรือ
เพื่อกลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ตกใจเป็นอันมาก อย่าง
ไรก็ดี หลวงจีนฟาเหียนได้ภาวนาอ่อนวอนขอความคุ้มครอง
จากพระผู้ทรงไถ่ยีนคำอ่อนวอน และจากพระศาสนาใน
ประเทศจีน ก็โปรดประทานความคุ้มครองด้วยทิพย์อำนาจ
จรรุ่งสว่างพอเห็นแสงตะวัน พวกพราหมณ์ปรึกษากัน
และพูดว่า “เหตุเดือดร้อนที่เกิดขึ้น เพราะมีสมณมา
ในเรือด้วย เราควรจะให้ภิกษุหนีเสียจากเรือ ปล่อยไว้
บนเกาะใดเกาะหนึ่ง จะให้ชีวิตของคนอื่นทั้งหมดเป็น
อันตรายเพราะด้วยคน ๆ เดียวไม่เป็นการบังควร มี “ผู้
คุ้มครองศาสนา” ของหลวงจีนฟาเหียนคนหนึ่ง (หมายความว่า
เป็นผู้นับถือพุทธศาสนาหรืออย่างไรไม่ทราบ) พูดขึ้นว่า
“ถ้าพวกท่านเอาภิกษุรูปนี้ไปปล่อยเกาะ ท่านต้องเอาเราขึ้น
บดตามไปด้วย ถ้าไม่เช่นนั้น ก็จงนำเราเสีย หากว่าพวกท่าน
ปล่อยภิกษุขึ้นบกแต่คนเดียว เมื่อเรือถึงเมืองจีนเราจะ
กราบมุลพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

และเคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์ ให้ทรงทราบเรื่อง พวก
พ่อค้าได้ฟังดังนั้น ก็เรรวนใจ 'ไม่กล้าปล่อยหลวงจีน
ฟาเหียนขยับกขณะนั้น

ระหว่างนี้ ท้องฟ้ามืดมัวอยู่เสมอ นายเรือหลงทางจำ
อะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงแล่นเรือเรื่อยไปถึงเจ็ดสิบวัน
จนเสบียงอาหารและน้ำจวนจะหมด ต้องใช้น้ำทะเลหุงต้ม
อาหาร และแบ่งน้ำจืดให้กินคนละประมาณสองไปนตร์ เมื่อ
เสบียงเกือบหมดลงแน่แล้ว พวกพ่อค้าก็ปรึกษารือกัน
ว่า กำหนดเวลาเดินเรือไปกวางตุ้ง ตามธรรมดาที่ห้าสิบวัน
บัดนี้เลยกำหนดมาหลายวัน เห็นจะเดินผิดทางเสียแล้ว
กระมัง ครั้นแล้วก็เบนหัวเรือทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
เพื่อหาฝั่ง ล่องมาได้สิบสองวันสิบสองคืน ก็มาถึงแผ่นดิน
ตอนอยู่ใต้แหลมจันตุง เวะเอาน้ำจืดและผัก -

เมื่อได้ผ่านอันตรายและความลำบาก ต้องวิตถวิจรณ์
เป็นทุกข์เป็นร้อนมามากมาย ครั้นแล้วในทันใดนั้น ก็เห็น
ฝั่ง ได้เห็นผักหญ้าที่เคยพบเคยชิน ก็รู้ได้ว่าถึงแผ่นดิน
บ้านเกิดเมืองนอนของตน

ในทันใดก็นำเอาเรื่องของหลวงจีนฟาเหียนมาเล่าไว้
ยืดยาว เพราะเห็นว่าสนุกดี ใจความที่ต้องการพูด ก็มี
อยู่ตรงที่หลวงจีนฟาเหียนกล่าวไว้ ในช่องแควมละกามี่

โจรสลัดชุกชุม เรือแพนาวาผ่านเข้าออกทางนั้น ถ้าเป็นขนาดเล็กก็มักเป็นอันตราย และคงจะเป็นเพราะด้วยเหตุนี้ ดอกเตอร์เวลส์จึงกล่าวไว้ว่าตามหลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นได้ แสดงให้เห็นว่าในตอนปลายศตวรรษที่ ๕ แห่งคริสตศักราช (ราว ๑๔๐๐ ปี) ชาวอินเดียไม่ได้ไปมาติดต่อกับเกาะต่าง ๆ ในอินโดเนเซีย เช่นในเกาะชวาหยุดชะงักไปคราวหนึ่ง ส่วนในเกาะบอร์เนียวและเกาะเซเลเบส (อยู่ถัดเกาะบอร์เนียวไปทางตะวันออก เป็นเกาะที่ชาวแขกมักกะสันและแขกมูฮักดอยู่) ก็เลยขาดตอนกับอินเดียตั้งแต่นั้นมา นอกจากมีพวกที่ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วเท่านั้น

ชาวอินเดียมาติดต่อกับแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียได้อีกก็เพราะหาทางมาขึ้นบกที่แหลมมะลายู แล้วลงเรือต่อไปสู่แดนอื่น แหลมมะลายูตอนที่เป็นทางเดินข้ามจากฝั่งตะวันตกมาฝั่งตะวันออก ที่ที่ปรากฏก็มีอยู่สองทาง คือขึ้นที่แถวเมืองมฤทผ่านช่องสิงขรมาลงที่ประจวบคีรีขันธ์ อีกทางหนึ่งก็ที่คอคอดกระ ทางเมืองมฤท ดอกเตอร์เวลส์ว่า แม้จะมีที่ทอดจอดเรือกำบังลมได้ดี และเป็นที่ซึ่งคณะมิสเซนรีฝรั่งเศส เคยเดินบกข้ามมายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมัยราวสองร้อยห้าสิบเศษก็ดี แต่อยู่เหนือ

เกินไป ทั้งไม่มีเค้าเป็นซากโบราณสถานและโบราณวัตถุ
เหลือให้เห็นเป็นหลักฐานบ้าง ส่วนคอคอดกระไม่มีที่กำบัง
ลมสำหรับเรือทอดจอด และทั้งไม่มีที่ราบสำหรับทำการ
เพาะปลูกได้พอ ดอกเตอร์เวดส์อ้างเหตุผลว่า ชาวอินเดีย
ที่มานั้น ขี้ใจใหญ่ใจความ ไม่ได้มุ่งมาเพียงหาทางขนถ่าย
สินค้าได้เร็วเท่านั้น ย่อมต้องการมาตั้งถิ่นฐานขยายตัว
เหมือนอย่างในแดนอื่น ๆ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า แผ่นดิน
ในแหลมมะลายูตอนที่เหมาะสมที่อยู่แถวเมืองตะกั่วป่า เพราะ
บริเวณแถบนั้น เคยมีชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ก่อนแล้ว
ยังปรากฏมีซากโบราณสถานอยู่แห่งหนึ่ง เรียกกันว่าทุ่งตึก
ซึ่งตามทางสันนิษฐาน ว่าเคยเป็นที่อยู่ของชาวอินเดียมาแต่
ครั้งโบราณ

ในแผนที่โบราณของปโตเลมี นักภูมิศาสตร์ชาติกรีก
แห่งเมืองอเล็กซานเดรียในสมัยศตวรรษที่สองแห่งคริสต
ศักราช จัดไว้ในตอนที่เป็นแหลมมะลายูฝั่งตะวันตก ว่ามี
เมืองตะโกลา เมืองนี้นักโบราณคดีสร้างท่านสันนิษฐานว่า
ได้แก่เมืองตะกั่วป่า ที่ว่าอยู่แถวเมืองสะเทิมของมอญก็มี
อยู่แถวคอคอดกระก็มี (Coedes, Moens,) อยู่ที่เมืองตรังก็มี
(Berthelot) เมืองตะโกลาอันแท้จริงจะอยู่ที่ตรงไหนแน่ไม่สู้
สำคัญ . แต่จะต้องอยู่ในแหลมมะลายูฝั่งตะวันตกได้คือ

คอดกระลงมา ในที่ใดที่หนึ่งเป็นแน่ อย่างไรก็ตามเมือง
 ตะโกลานั้น ถ้าว่าอยู่แถวเมืองตะกั่วป่า ก็เห็นจะเป็นท่าที่
 ชุมนุกการค้าขายมาแต่ครั้งโบราณ เพราะมีชาวอินเดียมาตั้ง
 ภูมิลำเนาตั้งอยู่แล้ว เมื่อการเดินทางผ่านช่องแคบมะละกา
 ต้องชะงักไปเพราะด้วยโจรสลัดรังควาน ชาวอินเดียก็นำ
 จะมาขึ้นบกเอาที่เมืองตะโกลาด้วยทางหนึ่ง แล้วจึงเดินทาง
 ข้ามแหลมมะลายูต่อไป จนปรากฏว่าแหลมมะลายูตอนนั้น
 เคยเป็นทางเดินและทางขนสินค้ามาแต่โบราณกาล คือมาขึ้น
 บกที่ทะเลหนานนอกแถวจังหวัดกระบี่หรือจังหวัดตรังเดี๋ยวนี้
 ซึ่งกลางที่ตรงนั้นจะเป็นเมืองตะโกลา แล้วมาลงเรือที่ปากพนม
 อยู่ทางต้นแม่น้ำคีรีรัฐเดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้นดอกเตอร์เวลส์
 จึงเห็นว่า ที่ตอนนั้นเหมาะกว่าทางเมืองมฤทและที่คอดคอดกระ
 ด้วยประการทั้งปวง เหตุด้วยบริเวณอ่าวหน้าเมืองตะกั่วป่า
 มีที่กำบังลมมรสุม จอดทอดเรือได้สะดวกกว่าตอนอื่น ทั้ง
 อยู่ตรงข้ามกับอ่าวบ้านดอนทางฝั่งตะวันออกของแหลม
 มะลายูด้วย อ่าวบ้านดอนเล่าก็มีที่กำบังลมมรสุมตะวันออก
 เฉียงเหนือได้ดี ด้วยมีเกาะใหญ่น้อยหลายเกาะบังลมอยู่
 แหลมมะลายูระหว่างตะกั่วป่ากับจังหวัดสุราษฎร์ธานี (บ้าน
 ดอน) ก็มีแม่น้ำถึงสองสาย คือแม่น้ำหลวงและแม่น้ำ
 คีรีรัฐ (ปัจจุบันเรียกว่าแม่น้ำตาปี ตามชื่อแม่น้ำที่เมือง

สุราษฎร์ธานีในอินเดีย) การเดินทางไปตามลำน้ำได้สะดวก จะต้องเดินบกจากเมืองตะกั่วป่าก็ไม่ไกลนัก ชาวอินเดียจึงขึ้นบกจากที่นี้ ส่วนพวกที่ไม่ข้ามไปแดนอื่น ก็คงตั้งถิ่นฐานลงในแถบนั้นเป็นระยะไป จึงได้เกิดหมู่บ้านเมืองขนาดย่อม ๆ อยู่หลายแห่ง ดังปรากฏในจดหมายเหตุของจีน ที่เล่ามาข้างต้น

๔ - ประเทศจัมปา

เพร

ในตอนนี้จะจัดเรื่องทางแหลมมะลายูไว้ก่อน ขอ
กระโดดข้ามไปกล่าวถึงแหลมอินโดจีนด้านตะวันออก คือ
ตอนที่เป็นประเทศญวนในปัจจุบันนี้ ดินแดนซึ่งอยู่ใน
ระหว่างแคว้นตั้งเกี้ยวเป็นด้านเหนือ มีเมืองฮานอยเป็น
เมืองหลวง กับแคว้นโกจิ้นไชนาซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองไซ่ง่อน
เป็นประเทศญวนอันหน้า มีกรุงเว้เป็นราชธานีของญวน
สมัยโบราณนับแต่ ๑๗๐๐ ปีล่วงแล้วลงมา เคยเป็นประเทศ
ชื่อจัมปา ถ้าตรวจดูแผนที่ประเทศญวนอันหน้า จะพบตอน
เหนือที่ติดกับแคว้นตั้งเกี้ยว มีมณฑลในปัจจุบันนี้คือ กั้นว่า
เงอาน สำคัญ กวางบั้น กวางตรี กวางตัก หรือท่อเทียน
ซึ่งเป็นที่ตั้งกรุงเว้ ถัดลงมาก็มีมณฑลกวางนาม และกวาง
หงาย ในมณฑลเหล่านี้จัดเป่าเตอนที่หนึ่ง ซึ่งเคยเป็น
แคว้นออรวัดีของพวกแขกจาม มีซากโบราณสถานอยู่มาก
เมืองหลวงของแคว้นนี้ ชื่อจัมปานคร ที่เรียกในแผนที่ว่า
ตราแก้ว ใกล้ ๆ กับเมืองนี้มีเมืองดงเคื่อง สมัยโบราณ
ครั้งแขกจาม เป็นเมืองอินทรปุระ ต่อออกมาทางฝั่งทะเล
มีเมืองเมซอน ซึ่งมีซากเทวาลัยเป็นโบราณสถานอยู่มาก
หนึ่ง ได้ศิลาจารึกจากที่นี้เป็นอันมาก

ษณฺ์นทีสงั ตงแต่มณฑลเบญจดิญฺลงมาถึงมณฑลพุกาน
เคยเป็นที่ตั้งเมืองหลวงของพวกแขกจามอีกแห่งหนึ่ง ชื่อว่า
กรุงวิชัย

ตอนที่สาม ซึ่งเป็นตอนที่ ได้แก่มณฑลคั้นว่าหรือ
หงาตรัง ถัดมาเป็นมณฑลเบญจดิญฺ แขนดินตอนนี้เป็น
หุบห้วยเหวเขามาก แบ่งหุบเขาและอ่าวออกได้เป็นห้าภาค
ที่สำคัญที่สุดมีอยู่สามภาค คือพันรังอยู่เหนือแหลมป่านทรัง
ขึ้นไปเล็กน้อย ครั้งโบราณเป็นแคว้นชอปลาตรุงค์ มี
โบราณสถานมาก ถัดขึ้นไปเหนือ ถึงภาคหงาตรัง แต่
โบราณเคยเป็นแคว้นเกาสูาร มีเทวาลัยสำคัญในโบราณ
สถานอยู่แห่งหนึ่งชอโปนคร มีศิลาจารึกอยู่มาก

เรื่องราวของประเทศจัมปาเล่าได้สะดวก เพราะมี
หนังสือซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียชื่อ ม. ม. ฌาร์
(Majumdar's Champa) แต่งเป็นภาษาอังกฤษไว้แล้ว
ดอกเตอร์มาชมฌาร์ (ซึ่งผู้ใดเคยอ่านอย่างไรไม่ทราบ) ได้
พยายามรวบรวมเรื่องแก่นักปราชญ์โบราณคดีชาวฝรั่งเศส
มากคนด้วยกัน ได้เพียรสอบสวนค้นคว้าไว้ แล้วเอามา
เรียบเรียงให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกันโดยตลอด แม้จะเป็น
เรื่องที่เพียรรวบรวมเอามาจากหนังสือฝรั่งเศสก็ดี แต่ใน
การที่เอามาร้อยกรองขึ้นได้ ไม่ใช่เป็นของที่ทำได้ง่าย ๆ

ต้องใช้ความรู้และความเพียรพยายามเห็นจะนานวัน เพราะ ฉะนั้น ในเรื่องประเทศจัมปาซึ่งจะเล่าต่อไป จึงไม่จำเป็นต้องเก็บความเอามาจากหนังสืออื่น ๆ มาติดต่อกันเหมือนที่บรรยายมาแล้ว เพียงเก็บเรื่องมาเล่าให้ฟังแต่ย่อก็เหลือพอ

ดอกเตอร์มาชมตร์เล่าว่า ดินแดนซึ่งต่อมาเกิดเป็นประเทศจัมปานั้น เดิมเป็นที่อยู่ของมนุษย์สองพวก คือ พวกแขกจาม และพวกชาวข่า มนุษย์สองพวกนี้ แตกต่างกันในทางอารยธรรมเท่านั้น เพราะถ้าว่าในทางเผ่าพันธุ์ ก็เป็นเชื้อชาติเดียวกัน คือตกอยู่ในตระกูลออสโตรเนเซียน พวกแขกจามเหยียดหยามพวกที่เป็นชาวข่า และเรียกพวกเหล่านี้เป็นคำรวมว่า เมลจละ (มีลักษ) บ้าง ก็ราฎุบ้าง ซึ่งเป็นคำในภาษาสันสกฤตแปลว่าคนป่าคนดอย นอกนั้นก็เรียกแยกเป็นชื่อย่อยตามท้องถิ่นว่า วุลละบ้าง รัมแด (ข่าระแด) บ้าง และมทะบ้าง

ในพงสาวดารจีน * ได้เล่าถึงลักษณะรูปร่างและธรรมเนียมประเพณีของพวกแขกจามไว้ว่า “ เป็นคนผิวดำตาลักจุมุกจ้อน ผมหยิกเป็นปุย เครื่องนุ่งห่มเป็นผ้าฝั้นเดี่ยว ห่อหุ้มพันกายแต่เบื้องบนเอาจกลงไปถึงเท้า ทั้งหญิงชายไม่มีเสื้อผ้าอื่นอีก เว้นแต่ในฤดูหนาวจึงจะใส่เสื้อหนาชนิดหนึ่ง คนชั้นสามัญไปไหนเท้าเปล่า เว้นแต่พวกชั้นสูงจึงจะใส่

รองทำหนัง ทรงผมท่งหญิงและชายผูกเกล้าเป็นรูปต่าง ๆ และเจาะหูสำหรับสอดใส่ตุ้มหูเป็นวงแหวนหรือเครื่องประดับอื่น ๆ ประชาชนรักความสะอาด อาบน้ำชำระกายวันละหลาย ๆ ครั้ง และเอาการบูรและชะมดเชียงถูตามร่างกาย เสื้อผ้าใช้อบด้วยกลิ่นอายของควันไม้หอม” *

พงศาวดารตอนต้น ๆ ของพวกแขกจาม ทราบได้น้อย มีกล่าวเป็นตำนานไว้ในพงศาวดารญวนบ้าง แต่ก็เป็แค่ชนิด ไม่มีค่าในประวัติศาสตร์ เป็นต้นเรื่องหนึ่งเล่าว่า

“ในสมัยโบราณ มีประเทศหนึ่ง อยู่พื้นที่เขตต์แดนประเทศอันหน้าไป เรียกว่าประเทศเคี้ยวเหยียม พระเจ้าแผ่นดินประเทศนี้เป็นราชาสราษ ทรงนามว่าตวันมัญ มีสิบน้า เหนือประเทศนี้ไป เป็นประเทศโหดอนติญ มีพระราชาทรงพระนามว่าทศรด โอรสท้าวทศรด ทรงพระนามว่าเจงตุ มีชายาเป็นหญิงรูปงามชื่อบัจดิน ท้าวตวันมัญได้เห็นนางก็มีความรักใคร่ถึงกับหลงใหลใฝ่ฝัน จึงยกทัพไปตีประเทศโหดอนติญได้ชัยชนะ และพาเอานางไป เจ้าเจงตุรวบรวมลิงได้เป็นกองทัพ แล้วลิงเหล่านี้เอากุเขามาจ้องเป็นถนนในมหาสมุทร ข้ามไปพบกับท้าวตวันมัญ ได้ทำสงครามขับเคี่ยวกัน ในที่สุดท้าวตวันมัญตาย เจ้าเจงตุจึงพานางกลับมา” ในพงศาวดารญวนกล่าวต่อไปว่า พวกแขกจามคือลูกหลานของชาวเมืองประเทศโหดอนติญ

เรื่องที่เล่ามานี้ ไม่ต้องบอกว่าเอามาจากไหนก็คงทราบ เพราะเนื้อเรื่องเห็นได้โทษโทษว่าเป็นเรื่องรามเกียรติ์ เป็น แต่ปรับปรุงให้เข้ากับเรื่องในท้องถิ่นนั้น เอาอะไรเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ไม่ได้

เรื่องแจกจามครั้งต้น ๆ ตามที่จะพอเชื่อถือได้ ก็ได้ จากหนังสือที่เงินจดไว้ เพื่อให้เข้าใจความเกี่ยวข้องกัน ระหว่างสองประเทศนี้ จะต้องย่อแต่ถ้อยหลังขึ้นไปให้ ใกล้เคียงหน่อย

ราว พ.ศ. ~~๒๓๖๐~~ ^{๒๓๕๐} ประเทศจีนแบ่งแยกกันเป็นแคว้น ใหญ่แคว้นน้อยมากมาย แคว้นเหล่านี้ แม้จะขึ้นอยู่กับ พระเจ้าแผ่นดินจิวหรือเจา ซึ่งเป็นรัฐบาลกลาง ก็เพียง ในนาม เพราะเจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ล้วนตั้งตนเป็นอิสระ แข่งชิงอำนาจกันเพื่อเป็นใหญ่ เกิดรบราฆ่าฟันกันไม่หยุด หย่อน เดือดร้อนไปทั่วทุกเส้นหญ้าทั่วไต้ ไม่ผิดอะไรกับ พงสาวดารของอินเดีย ตอนภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราช ที่เล่ามาแล้ว พงสาวดารจีนยุคนี้เรารู้จักกันดีที่เรียกว่าสมัย เลียดก๊ก แปลว่าก๊กต่าง ๆ แยกแยกกัน

ทางใต้ของประเทศจีนสมัยนั้น พื้นเขานั่นลิงหรือ น้ำไหลลงมา ไต่แก่งตอใต้ของประเทศจีนแควมณฑล จีเกียงส่วนใต้เป็นที่อยู่ของชนชาติหนึ่ง มีหลายพวกหลาย

เหล่าด้วยกันต่างอยู่กันเป็นอิสระ พวกเหล่านี้เรียกชื่อ
รวมกันหมดว่าพวกเหยอะ (หวัดหรืออวดในเสียงแต้จิวและ
ในหนังสือเสียดก๊กหรือเวียดในภาษาญวน) เมื่อ พ.ศ. ๓๒๒
พระเจ้าจันซี ฮ้องเต้จันองค์แรกที่ทรงสร้างกำแพงใหญ่ ทรง
ปราบปรามแคว้นต่าง ๆ ใต้แล้ว รวมขึ้นเป็นอาณาจักรเดียว
เมื่อทรงจัดการปกครองเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จยাত্রาทัพ
ลงมาปราบพวกเหยอะ ถึง พ.ศ. ๓๒๕ ทรงปราบปรามได้
ชัยชนะแล้ว จัดแบ่งเขตต์แดนอาณาจักรทั้งหมดออกเป็น
มณฑล เพื่อประโยชน์แห่งการปกครอง แคว้นตั้งเกียบและ
ประเทศญวนส่วนเหนือที่ทรงตีได้ ก็จัดรวมกันเป็นมณฑล
หนึ่งเรียกว่ามณฑลเสียง ส่วนประเทศจีนนอกนั้น ทรงแบ่ง
ออกเป็นสามมณฑล เมื่อพระเจ้าจันซีสิ้นพระชนม์แล้ว
(พ.ศ. ๓๓๓) ประเทศจีนประสบความปั่นป่วนระส่ำระสาย
เป็นยุคเจริญเกิดรบราฆ่าฟันกันอีก ผู้สำเร็จราชการมณฑล
หนึ่งที่อยู่ทางใต้ชื่อเจ้าไถ่ เห็นเป็นโอกาส ก็ตั้งตนเป็น
ประเทศอิสระขึ้น เรียกชื่อประเทศว่านั้นเหยอะ (นำหวัด
ในเสียงแต้จิว หรือเวียดนามในภาษาญวนแปลว่าเหยอะ
ไต้) ตั้งเมืองหลวงที่เมืองกวางตุ้ง มีอาณาเขตต์คือมณฑล
กวางตุ้งและมณฑลกลวงซุ้ปัจจุบันนี้ เจ้าไถ่ประกาศตนเป็น
อิสระแล้วไม่ช้า ก็ยกทัพไปตีมณฑลเสียงไต้ แล้วแบ่ง

เขตต์แดนของมณฑลนั้นออกเป็นสองภาคคือ ภาคกวางจิ (ตั้งเก็ยหรือภาคแคว ฉวนเรียกว่าเข่าจี้) และภาคเก่าจั้น ฉวนเรียกว่าก๊วเจิน

ระยะตอนนี ประเทศจีนตอกอยู่กับราชวงศ์ฮั่น ใน พ.ศ. ๓๔๗ กษัตริย์ราชวงศ์ฮั่นยอมรับรอนว่านั่นเหยอะเป็นประเทศราช แต่ล่วงมาไม่ช้า เมื่อ พ.ศ. ๓๖๐ เจ้าโถ่แห่งประเทศนั้นเหยอะก็ไมยอมเป็นเมืองออก แล้วประกาศตนเป็นฮ่องเต้แห่งประเทศนั้นเหยอะ ล่วง พ.ศ. ๔๐๖ เจ้าโถ่สิ้นพระชนม์ ผู้สืบต่อมาเป็นกษัตริย์ฮั่นแอ ราชาริราชในราชวงศ์ฮั่นก็ยกทัพมาตีเอาประเทศนั้นเหยอะได้เมื่อ พ.ศ. ๔๓๑ แล้วจัดแบ่งอาณาเขตต์จีนเสียใหม่ ในส่วนแคว้นตั้งเก็ยและประเทศฉวน จัดแบ่งออกเป็นสามแคว้น คือ แบ่งแต่เหนือมาใต้โดยลำดับเป็นแคว้นกวางจี้ เก่าจั้น และยิดหน่าหรือเขินัน (เขหล่าก็เรียก) แคว้นหลังนี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๕ แขวง แขวงใต้ที่สุดสองแขวง มีชื่อว่า เซียงหลินและชก๊วเอ

ชนชาติที่อยู่ในตั้งเก็ย และประเทศฉวน อันหน้าตอนเหนือใต้แก่ฉวน ถ้าว้าในทางเผ่าพันธุ์ ฉวนก็เป็นชาติเหยอะซึ่งเล่ามาข้างต้น เมื่อพวกจีนตีดินแดนตอนใต้ได้ พวกเหยอะก็ถูกลดกลืนกลายเป็นจีนไป เว้นแต่พวกที่อาศัย

อยู่ในเขตต์แดนตั้งเก็ย และประเทศญวนอันหน้าตอนเหนือ
 ยังกทรงความเป็นชาติของตนไว้ได้ ไม่ถูกกลมกลืนกลายเป็น
 จีนไป ญวนสมัยนั้นไม่มีอำนาจวาสนาอะไร ยังตกอยู่
 ในอำนาจครอบงำของจีนมาหลายร้อยปี ทางทิศใต้ใน
 ดินแดนที่ญวนอยู่นี้ เป็นที่อยู่ของคนชาวพื้นเมืองชาติหนึ่ง
 มีลักษณะเป็นชาวป่าเถื่อน แต่ปรากฏว่าในราว พ.ศ. ๑๐๐
 ได้มีชนอีกชาติหนึ่ง เรียกว่าจามอยู่ทางแคว้นเยนัน ส่วน
 ญวนอยู่ในแคว้นทาวจี้และเกาจั้น

นอกเขตต์อาณาจักรจีน ใต้แคว้นเยนันลงมา ในมณฑล
 คิ่นว่าและบิญตุ่น มีพวกแขกจามหม่น้อยหมู่หนึ่ง ตั้งตน
 เป็นอิสระ พวกนี้ลอบขึ้นไปตีปล้นปลายเขตต์แดนตอน
 ใต้ของแคว้นเยนันอยู่เสมอ แผ่นดินตอนใต้นี้เป็นหุบห้วย
 เขาและป่าดงพงพีมาก จีนดูแลไปไม่ได้ทั่วถึง
 ที่จีนมาถือเอาว่าเป็นอาณาเขตต์ของจีน ก็เพียงในนามมาก
 กว่าอย่างอื่น เพราะฉะนั้นจึงเป็นโอกาสให้พวกแขกจาม
 ขกมาตีปล้นเมือง ซึ่งเป็นที่ว่าการของข้าหลวงจีนอยู่เสมอ
 พอจีนยกทหารมาปราบ พวกแขกจามก็หนีเข้าป่าดงไปเสีย
 จีนยกติดตามเข้าไปปราบได้ลำบาก นักพงสาวดารจีนว่า
 พวกแขกจามเป็นชาวป่าดุร้าย ไม่รู้จักทำการหว่านไถ
 ประพฤติตนเป็นแต่พรานป่าล่าสัตว์หาเลี้ยงชีพอย่างเดียว

การไปตีปล้นของพวกเขา ขงจางม ลางคราวก็เป็นเรื่องใหญ่ เช่นคราวหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๖๘๐ ตามพงศาวดารจีนกล่าวว่า มีพวกกิวเหลียนชาติป่าเถื่อนหมื่นคน มาจากแดนอยู่พื้นอาณาจักรของจีนออกไป ได้ยกเข้าไปตีปล้นตำบลปลายเขตต์แดนตอนใต้ที่สุด ได้ทำลายบ้านและเผาผลาญบ้านเรือนเสียหมด ผู้ว่าราชการเมืองเกณฑ์ทหารหมื่นหนึ่งเพื่อยกไปปราบปราม แต่พวกทหารไม่เต็มใจไปในแดนไกลเช่นนั้น เกิดกระด้างกระเดื่องขึ้น เป็นช่องให้พวกกิวเหลียนขยายการข้ายตีปล้นขึ้นไปทางเหนือ ตีเอากองทัพจีนที่ตีด่านทางอยู่แตกพ่ายไป แล้วเข้ายึดเอาเขตต์แดนลงตำบลไว้ พระเจ้าแผ่นดินจีน (ซงเค้ในราชวงศ์ฮั่น) ทรงเห็นว่า ควรจะส่งกองทัพยกลงไปปราบปราม แต่เสนาบดีคนหนึ่งถวายความเห็นว่าการที่จะยกทัพลงไปปราบถึงแดนไกลเช่นนั้นไร้ประโยชน์ กราบทูลแนะนำว่าควรจะทรงแต่งทูตไปเจรจาทำความตกลงกันจะดีกว่า พระเจ้าแผ่นดินจีนจึงส่งทูตไปเจรจา พวกกิวเหลียนก็ยอมถอนทหารออกจากแดนที่ได้ พวกกิวเหลียนนี้เข้าใจว่าเป็นพวกจางมนั่นเอง

ส่วนพวกแซกจางมที่อยู่ในเขตต์แดนของจีนเอง ก็เคยเป็นกบฏต่อจีน ได้เคยยกพวกตั้งสองพันคน เข้าไปเผา

ผลาญบ้านเรือนและฆ่าฟันข้าราชการจีนที่มาเป็นข้าหลวง
ผู้ปกครอง พอจีนยกทหารมาปราบ พวกแขกจามเหล่านั้น
ก็หนีเข้าป่าตงไปเสีย มาเกิดเหตุเป็นผลร้ายขึ้นแก่จีนก็เมื่อ
พ.ศ. ๑๓๕ ประเทศจีนกำลังยุ่งกันเอง คือในสมัยสามก๊ก
ตอนต้น มีชายคนหนึ่งชื่อเหลียนเป็นชาวเมืองเซียงหลิน
(อยู่ในแคว้นเขินตอนใต้ที่สุด) เป็นกบฏจับข้าหลวงจีน
เมืองเซียงหลินฆ่าเสีย แล้วตั้งตนเป็นกษัตริย์แห่งประเทศ
หลินยี่ ซึ่งเป็นคำที่จีนเรียกประเทศจัมปาในสมัยนั้น หลินยี่
แปลว่ากรุงหลิน เพราะพวกแขกจามตั้งตัวเป็นอิสสระไต
ที่เมืองเซียงหลินก่อน แล้วต่อมาจึงได้ขยายอาณาเขตต์
ออกไปเป็นประเทศจัมปา*

* เขาได้พบศิลาจารึกในประเทศจัมปาหลักหนึ่ง เป็น
อักษรสันสกฤต เรียกว่าศิลาจารึกไวจัญ อังถึงราชวงศ์แห่ง
ศรีमार ศิลาจารึกหลักนี้ไม่มีศักราช แต่พิจารณาตามอายุ
ของศิลา รู้ได้ว่าตกอยู่ในศตวรรษที่สองหรือที่สามแห่ง
คฤศตศักราช เป็นอันแสดงว่า ผู้ที่ตั้งประเทศจัมปาต้อง
เป็นชาวอินเดีย หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นผู้ที่เข้าใจอินเดียและ
ปกครองอยู่ในดินแดน ซึ่งต่อมาเรียกว่าแคว้นเกาฐาร แต่
ผู้ที่ชื่อศรีमारเป็นกษัตริย์หรือเป็นใคร ความไม่ทราบชัด

ชาวอินเดียคงจะรู้จักประเทศจัมปาโดยทางไปมาค้าขาย
มานาน ก่อนหน้ามาได้เป็นใหญ่ในทางการเมืองแห่งแดนนี้

แต่เรื่องราวของแขกจามในตอนต้น ๆ ไม่มีทางจะทราบได้
แจ่มแจ้งนัก คงกล่าวได้แต่ว่า สมัยนั้นจีนเกิดแย่งแยกกัน
เป็นสามก๊ก (พ.ศ. ๗๖๓ ถึง พ.ศ. ๘๐๘) พวกแขกจาม
ถือโอกาสที่จีนกำลังแตกแยกแย่งชิงอำนาจกันอยู่ ยก
เข้าไปย่ำยีรุกรานอาณาเขตต์ของจีนอยู่บ่อย ๆ] พงสาวดารจีน
อ้างถึงพระนามกษัตริย์จามในยุคนั้นไว้หลายองค์ ล้วนขึ้นต้น
ด้วยคำว่า ฟั้น ซึ่งเข้าใจว่าจะตรงกับคำว่าวรมัน อันเป็น
สร้อยพระนามของกษัตริย์จามทุกองค์ในสมัยรุ่นหลัง

★ พระเจ้าแผ่นดินจามที่สืบราชสมบัติประเทศจัมปาต่อมา
ทรงพระนามว่า ฟั้นเฮียง กษัตริย์องค์นี้ขยายเขตต์แดนไป
ทางเหนือ ด้รบขับเกี่ยวกับจีนมาเป็นเวลาถึงสิบปี จีน
เป็นฝ่ายเสียเปรียบเรื่อย ในที่สุดยอมหย่าศึกทำความ
สงบกัน ซึ่งจะต้องเข้าใจว่า — จีนคงเสียดินแดนให้แก่
ประเทศจัมปาไปบ้าง ★

เมื่อพระเจ้าฟั้นเฮียงสิ้นพระชนม์แล้ว ฟั้นยู่ราชโอรส
เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์เป็นกษัตริย์จามองค์แรก
ที่แต่งตั้งไปเจริญทางพระราชไมตรียังประเทศจีน เมื่อ พ.ศ.
๘๒๗ เมื่อพระเจ้าฟั้นยู่สิ้นพระชนม์แล้ว (พ.ศ. ๘๗๕)
แม่ทัพใหญ่ชื่อฟั้นเวนเป็นกบฏ แย่งเอาราชสมบัติได้ ตั้งตน
เป็นกษัตริย์ พระเจ้าแผ่นดินจามองค์นี้ทรงปรีชาสามารถ

ปราบปรามพวกชาวป่าชาวเขาที่ยังตั้งเป็นแคว้นอิสระอยู่ในเขตแดนของประเทศจัมปาใต้เด็ดขาด กับยังได้ทำสงครามกับจีนมีชัยชนะใหญ่ จนตีเอาอาณาเขตต์แคว้นเขนันของจีนไว้ได้หมด

ต่อไปนี้ มีกษัตริย์สืบสันตติวงศ์อีกสามองค์ ไม่มีเรื่องอะไรที่ควรเล่า นอกจากประเทศจัมปาใต้ทำศึกสงครามกับจีนตลอดมา มีแห่งชนะบ้างหลายคราว พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สามชื่อเสียงคือ พระเจ้าพันเฮตา เป็นกษัตริย์ที่เก่งกล้าในสงคราม สามารถต้านทานกองทัพจีนไว้ได้เป็นอย่างดี นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าพระเจ้าพันเฮตานั้นจะเป็นพระเจ้าภัทรวรมันที่ทรงกล่าวเรื่องของ พระองค์ไว้ในศิลาจารึกจามอาณาเขตต์ที่พระองค์ทรงปกครอง คือมณฑลอมราวดีและวิชัย ซึ่งอยู่ตอนเหนือและตอนกลางของประเทศจัมปาทั้งหมด ส่วนตอนใต้ที่เรียกว่ามณฑลปาณฑุรังค์ มีแคว้นเกาฐาร ที่บางคราวเคยเป็นอิสระก็อาจรวมอยู่ด้วย พระเจ้าภัทรวรมันมีพระนามเต็มว่าธรรมมหาราชศรีภัทรวรมันและเป็นผู้ทรงสร้างเทวาลัยภัทเรศวรสวามีที่เมืองเมซอน ซึ่งต่อมาเป็นเทวาลัยแห่งพระศิวะสำหรับชาติจาม และมีประเพณีที่กษัตริย์จามในตอนหลัง ๆ ขนานพระนามเทวรูปที่ทรงสร้างขึ้นประจำรัชกาลตามพระนามของกษัตริย์ที่ทรงสร้าง

พอสิ้นรัชกาลพระเจ้าฟ้าเสวตาแล้ว มีผู้สืบสันตติวงศ์
มาอีกสององค์ แล้วก็เกิดศึกกลางเมือง ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์
ใหม่สืบกษัตริย์ต่อมาได้ ๔ องค์ก็เกิดศึกกลางเมือง ผลัด
เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่อีก มีกษัตริย์สืบต่อมาอีกพระองค์ พระ
นามพระเจ้าแผ่นดินจามเหล่านี้ล้วนเป็นอย่างที่จับใจไว้ เว้น
แต่องค์หลังมีพระนามว่าพระเจ้าวิชัยวรมัน เหตุการณ์ที่
เป็นไปในประเทศจัมปาศักดิ์ไม่มีเรื่องอะไรสำคัญที่ควรเล่า นอก
จากเรื่องทำสงครามรบกับจีนอยู่หลายพักหลายคราว ในที่สุด
จามแพ้จีน ขอมจีนจีนเป็นกำนองประเทศราช

เมื่อพระเจ้าวิชัยวรมันสิ้นพระชนม์แล้ว ได้ความตาม
ศิลาจารึกว่า ผู้สืบราชสมบัติคือพระเจ้าศรีวรวรมัน
แล้วก็ดีถึงกษัตริย์องค์อื่นอีกหลายองค์ ล้วนมีสร้อยพระนาม
ว่าวรมันทั้งสิ้น เรื่องราวก็มีแต่รบกับจีนอีก คือถ้าคราวใด
ประเทศจีนตกอยู่ในยุคเข็ญวุ่นวาย ประเทศจัมปาศักดิ์
ความเป็นประเทศราชขึ้นต่อจีนเสีย ฝ่ายจีนเมื่อว่างมือก็ยก
ทัพมารบ จามต้องแพ้กลับเป็นประเทศราชอีก แล้วนาน ๆ
ล่วงมาหลายชั่วกษัตริย์ ก็เกิดกบฏผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่
เป็นคั้งที่ตลอดไป จึงไม่จำเป็นต้องเล่า เพราะจะมีแปลก
แต่ผลความเท่านั้น จะขอตัดข้ามไปเล่าถึงพระเจ้ารทวรมัน
ที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๐๑ ถึง พ.ศ. ๑๓๑๖) ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์

กษัตริย์แคว้นเกาสูร อยู่ตอนใต้ของประเทศจัมปา บางทีจึงเรียกว่าราชวงศ์ปาดงรุรงค์ พระเจ้าอหรรวมันได้เป็นกษัตริย์ประเทศจัมปาทั้งหมด ก็ด้วยทรงปราบปรามราชศัตรูลงราบคาบ ประเทศจัมปาก็มีความสุขสงบมาตลอดรัชกาลราชวงศ์นี้สืบกษัตริย์ต่อมาอีกสองกั องค์กรุทัยทรงพระนามว่าพระเจ้าวิกรานตวรมันที่ ๒ ไม่มีราชโอรส ราชสมบัติจึงตกไปเป็นของราชวงศ์ภูกุ ในระยะสมัยราชวงศ์ปาดงรุรงค์มีพวกชะวากทัพเรือมาตีปล้นประเทศจัมปาหลายคราว

ราชวงศ์ภูกุสืบกษัตริย์ต่อมาอีกหกองค์ องค์กรุทัยที่สุดทรงพระนามว่าอินทวรมันที่ ๓ พอสืบรัชกาลพระเจ้าอินทวรมันแล้ว (พ.ศ. ๑๕๑๕) เรื่องราวของประเทศจัมปาในระยะต่อมาราวเกือบร้อยปี ทราบได้น้อย เพราะข้อความในศิลาจารึกขาดตอน ต้องอาศัยเรื่องราวทางจีนและญวนฝ่ายเดียว ได้ความว่า ในยุคนั้นเหตุการณ์ที่สำคัญคือ ญวนยกทัพมาตีประเทศจัมปาได้ เป็นผลให้เกิดความปั่นป่วนอ่อนแอขึ้นในประเทศ คงเป็นด้วยเหตุดังนี้ จึงขาดศิลาจารึกเรื่องราวของยุคนั้นไป

ในตอนนั้น จะต้องย้อนกลับไปพูดถึงชาติเขยอะใหม่ ที่เล่ามาแล้วว่า พวกเขยอะซึ่งอยู่ในดั้งเกียและญวนอันหน้าภาคเหนือคงรักษาเชื้อชาติไว้ได้ ไม่ถูกกลืนกลาย

เป็นจีน และต่อมาเกิดเป็นพวกฉวนซันนั้น เมื่อดินแดน
 ตอนนั้นตกไป เป็น อาณาจักรของจีน สมัยราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ.
 ๕๓๒) พวกฉวนซึ่งสืบมาจากชาติเหยาอะก็อาศัยอยู่ใน
 มณฑลทกวางจี และมณฑลเก๋ำจัน มณฑลทั้งสองนี้มีข้าหลวง
 จีนปกครองมณฑลละคน อาศัยเหตุที่มณฑลทั้งสองอยู่
 ปลายเขตต์แดนไกลมาก รัฐบาลจีนจึงปกครองไว้ได้ไม่สู้
 มั่นคงนัก ผู้ที่มาเป็นข้าหลวงก็ปกครองเอาตามชอบใจ
 คล้ายกับว่าเป็นประเทศอิสระ ส่วนข้าราชการจีนก็กดขี่
 ทำทารุณและรีดทรัพย์จนทนแทบไม่ไหว จนถึง
 พ.ศ. ๕๘๓ พวกฉวนकुมกันเป็นกบฏ มีหญิงสองคนพี่น้อง
 ชื่อเต็งตริกและเต็งหญี่เป็นหัวหน้า ข้าหลวงจีนต้องรับหนี
 เอาตัวรอด นางเต็งตริกจึงตั้งตนเป็นกษัตริย์ แต่เป็น
 อิสระอยู่ได้ไม่นาน เพราะจีนให้ม้าอ้วนคุมทัพลงมา
 ปราบปราม (เรื่องตั้งฮันตอนปลาย ในนั้นเรียกหญิงสองคน
 พี่น้องว่านางสุดเซ็กและนางสุดยี่) จับหญิงพี่น้องทั้งสอง
 ได้แล้วฆ่าเสีย อำนาจจีนก็ปกแผ่มาถึงตอนนั้นดังเดิม

ม้าอ้วนได้สร้างเสาหงแดงเป็นที่ระลึกแห่งชัยชนะ
 บุกไว้ที่พรมแดนตรงเมืองกุยหลิม ฉวนเรียกว่าเก้วเลิม
 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๗๒๖ ฉวนเป็นกบฏอีก แต่จีนก็ปราบลงได้
 เมื่อ พ.ศ. ๗๖๕ ถึง พ.ศ. ๑๐๘๔ มีฉวนชื่อจันคนหนึ่ง ชื่อ

ลี้บ่องหรือลี้บี่เป็นกบฏ แล้วประกาศตนเป็นกษัตริย์ ลี้บ
 กษัตริย์ต่อมาอีกสององค์ ก็ถูกจีนยกทัพมาปราบ ได้แคว้น
 ตั้งเกี่ยกลับไปเป็นของจีนอีก ถึงสมัยราชวงศ์ถังแห่งประเทศ
 จีน จีนรวมแคว้นตั้งเกี่ยตลอดลงไปใต้จัดเขตต์แดนจัมปา
 ตั้งขึ้นเป็นมณฑลหนึ่ง ให้ชื่อว่ามณฑลอันหนำ แปลว่า
 มณฑลสันติใต้ พ.ศ. ๑๒๖๕ หัวหน้าญวนคนหนึ่งชื่อไมทูก
 ละวานทำไมตรีกับกษัตริย์จัมรวมกันต่อสู้จีน จีนก็ปราบ
 ลงได้อีก

ถึงปลายศตวรรษที่ ๘ แห่งกฤศตศักราช ประเทศจีน
 เกิดยุคเข็ญมีผลัดเปลี่ยนแผ่นดินกันบ่อยๆ กะทบกระเทือน
 มาถึงการปกครองหัวเมืองด้วย แคว้นตั้งเกี่ยก็ตกอยู่ในความ
 ยุ่งเหยิงหาความสุขสงบไม่ได้ ในที่สุด พวกญวนไม่สามารถ
 จะทนกดขี่ของจีนได้ ก็ลุกเป็นกบฏขึ้นอีก เพราะประเทศจีน
 เมื่อราชวงศ์ถังถึงแก่ความเสื่อมสิ้นเชื้อพระวงศ์แล้ว ก็เกิด
 รบราฆ่าฟันเป็นศึกกลางเมือง (เรื่องโหด่อ) ญวนเห็นเป็น
 โอกาสเหมาะที่จะปลุกตนเป็นอิสสระ จึงได้ลุกลามเป็น
 กบฏขึ้น นับแต่นั้นมาญวนก็ได้เป็นประเทศอิสสระ คงยอม
 ขึ้นจีนแต่ในนามเพียงเป็นประเทศราช ส่วนการบ้านเมือง
 จีนไม่มีส่วนแย้มมือเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่ขึ้นไป ญวนก็มี
 กษัตริย์ของตนเองสืบต่อกันมาหลายองค์ และตั้งตนเป็น

หวังเต้หรือฮ่องเต้ตามแบบจีน เลยเป็นเหตุให้ฝรั่งเรียก
พระเจ้าแผ่นดินญวนว่า แอมเปอโร ไปด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๓ จีนส่งกองทัพมาตีญวน พระเจ้าเลโฮ
อันหว่างเต้ ทรงแต่งทูตไปขอความช่วยเหลือจากพระเจ้า
ปรมเสวรวรรมันกษัตริย์จาม แต่พระเจ้าปรมเสวรวรรมัน
จับทูตขังเสีย เป็นการฝ่าฝืนดินนิยมประเพณี พระเจ้า
เลโฮอันพิโรธมาก ถึงกับเสด็จยกทัพไปที่ประเทศจัมปา
ด้วยพระองค์เอง พระเจ้าปรมเสวรวรรมันพ่ายแพ้และเสีย
พระชนม์ชีพในกลางสงคราม ญวนก็ยกเข้านครหลวงของ
จัมปาได้ เผาผลาญบ้านเมืองเสียสิ้น กวาดขนเอาทรัพย์สิน
เงินทองมาเป็นอันมาก แล้วยังจับเอาสนมนางกำนัลมาด้วย
ร้อยคน และภิกษุชาวอินเดียด้วยรูปหนึ่ง

พระเจ้าแผ่นดินจามองค์ใหม่ ก็สืบทอดพระเจ้าปรมเสว
รวรรมัน ทรงพระนามว่าอินทรวรรมันที่ ๔ อันได้เล่าค้างไว้
ตอนต้นก่อนถึงเรื่องญวน พระเจ้าอินทรวรรมันเสด็จหนีภัย
ไปอยู่ในเขตต์แดนตอนใต้ แล้วทรงแต่งให้พราหมณ์คนหนึ่ง
เป็นทูตไปประเทศจีน ร้องทุกข์เรื่องถูกญวนเข้ายึดแย่ง
ประเทศจัมปา แต่พระเจ้ากรุงจีนยังไม่มีพระประสงค์จะรบ
กับญวน จึงทรงแนะนำกษัตริย์จามให้ระวังบึงกันประเทศ
ไว้จึงดีและถ้าไมตรีไว้กับเพื่อนบ้านก็แล้วกัน

ระหว่างนี้ พวกหัวหน้าญวนที่มาปกครองประเทศจัมปา
 แดกร้าววิวาทกันเอง จะเป็นเพราะด้วยเรื่องอะไรไม่ได้
 ความชัด ทราบแต่ว่าในที่สุดหัวหน้าญวนคนหนึ่งชื่อ ลืออู
 เกตอง คิดกบฏตั้งตัวเป็นใหญ่ พระเจ้าเลโฮอันยกทัพมา
 ปราบ แต่เป็นเพราะถนนหนทางไปมาไม่สะดวก ทั้งดินฟ้า
 อากาศก็ไม่อำนวย ญวนจึงต้องล่าทัพกลับไป อยู่ทางนี้ลืออู
 เกตองเมื่อหมดกำลังพลไม่ต้องหวังถึงเรื่องกษัตริย์แผ่นดินญวน
 จะยกมาย้ายอีกต่อไป นับวันก็มีอำนาจยิ่งขึ้น ครั้นพระเจ้า
 อินทรวรมันที่ ๔ สิ้นพระชนม์แล้ว ลืออูเกตองก็ประกาศตน
 เป็นพระเจ้าแผ่นดินจาม พวกแขกจามได้รับความเดือดร้อน
 เป็นที่สุด เพราะถูกกดขี่จากชนต่างชาติที่มาเป็นใหญ่ครอบ
 ำตน ก็พากันอพยพหลบหนีไปอาศัยอยู่ในเขตต์แดนจีน
 เป็นจำนวนมาก แต่พวกแขกจามยังเคราะห์ดี เพราะเกิด
 ผู้บุญมากุชาติขึ้นที่เมืองวิชัย ลืออูเกตองเห็นจะเป็นภัย
 ขึ้นแก่ตน ก็หนีหายสาบสูญไป ผู้ที่มากุชาติก็ได้เป็น
 พระเจ้าแผ่นดินจาม เสด็จพระนามว่าพระเจ้าวิชัยศรีหริวรม-
 มัน (พ.ศ. ๑๕๓๒) ตั้งราชธานีที่เมืองวิชัยแคว้นปัญญาธิญ

พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันเสวยราชย์ไม่นาน เลโฮอัน
 กษัตริย์ญวนยกทัพมารุกรานเอาแดนเขตต์จามอีก พระเจ้าวิชัย
 ศรีหริวรมันทรงแต่งตั้งบุตรพร้อมด้วยของบรรณาการอันมีค่ามาก

ไปยังกรุงจีน ร้องทุกข์เรื่องญวนรุกราน พระเจ้ากรุงจีนจึงมีรับสั่งมายังกษัตริย์ญวน สั่งให้ญวนอยู่แต่ภายในเขตต์ของตนไม่ให้ไปข้ำย้งาม ฝ่ายพระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันก็มีพระประสงค์จะประจบญวนไว้ด้วย พอมีหัวหน้าญวนคนหนึ่งเป็นกบฏต่อพระเจ้าเลโฮอัน แล้วหนีมาขอพึ่งกำลังพวกแขกจาม พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันไม่ทรงช่วยเหลือญวนเห็นแก่มิตรจามในครั้งนั้น และบางทีจะเป็นเพราะญวนถูกจีนสั่งไว้ไม่ให้ไปรุกรานจามด้วยอีกประการหนึ่ง พระเจ้าเลโฮอันจึงไซ้แต่จะเลิกรุกรานจามเท่านั้น ยังทรงปล่อยชะเลยจามที่จับไว้ได้ให้กลับคืนไป ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. ๑๕๓๕) พระเจ้ากรุงจีนประธานของขัวญอแม่คำมากให้แก่พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมัน พระองค์โสมนัสยิ่งนัก เพราะไม่ทรงนึกคาดหมายถึงเช่นนั้น ได้จัดของบรรณาการจำนวนมากมาไปถวายพระเจ้ากรุงจีน ในพระราชสาส์นที่มีไปทรงรำพันความทุกข์ยากไร้ของพระองค์ที่ถูกราชศัตรูเบียดเบียนว่า

“ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้ามีชื่อเสียงเล็กน้อย คนต่างชาติมารุกรานทำลายล้างประเทศข้าพเจ้าอยู่เสมอ อาณาประชาราษฎร์ไม่สามารถจะต่อต้านบองกันตัวได้ แต่กกระจัดกระจายไปคล้ายหญ้าแห้งที่ถูกพายุใหญ่พัดให้บินบวน ครั้นแล้ว

พระองค์ทรงปกแผ่พระบารมีมาถึง ทั้งยังได้ประทานม้ารัด และเครื่องรบครบครัน ถิ่นเสกวิเศษมาด้วย เมื่อชาติเพื่อนบ้านของข้าพเจ้าได้ทราบ ว่าพระองค์ทรงโปรดปรานถึงปานฉะนี้ ก็หมัดมานะทะเยอทะยานที่จะทำลายล้างข้าพเจ้า บัดนี้ประเทศจัมปากลักร้อม เย็นเป็นสุขสงบแล้ว อาณาประชาราษฎร์ที่แตกฉานซ่านเซ็นก็กลับคืนมาสู่ภูมิลำเนาเป็นปกติ ประเทศของข้าพเจ้าจึงเคารพในพระองค์เสมอด้วยฟ้าที่อยู่เหนือเกล้า และเสมอด้วยดินซึ่งอ้อมชูพวกข้าพเจ้าไว้ ทั้งยังยอมรับถึงพระเดชพระคุณหาเขตต์สุดมิได้ แม้จะมีทะเลกีดกันกันราชอาณาจักรที่สถิตย์ของพระองค์ ผู้ทรงพระคุณยิ่งใหญ่ กับประเทศจัมปาไว้ตั้งหมื่นลี้ก็ดี แต่พระเดชบารมียังปกแผ่มาถึงพวกข้าพเจ้า” ในตอนท้ายพระราชสาส์น ทูลขอพวกจามสามร้อยคนที่หนีภัยไปอาศัยอยู่ในเขตต์แดนจีนคืนด้วย

พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมัน ทรงเป็นไมตรีกับญวนเพียงภายนอก คือแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงญวนเท่านั้น ส่วนทหารจามยังขึ้นไปรุกรานเขตต์แดนญวนอยู่ จนพระเจ้าเลโฮอันครั้งหนึ่งทรงต่อว่าต่อขานกับทูตจาม และไม่รับเครื่องบรรณาการ พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันต้องทรงขัดเบาเรื่องนี้ทันที โปรดให้จัดการส่งราชันต์ตาออกไปเป็น

ตัวประกันประจำอยู่ยังราชสำนักญวน แต่พวกจามก็ยัง
ไม่วายไปตีปล้นเขตต์แดนญวน

เมื่อพระเจ้าชัยศรัหวิธรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว มี
กษัตริย์จามสืบต่อมาอีกสองคี่ เรื่องราวของจามในระยะนี้
มีแต่แต่งทูตไปกรุงจีน และเรื่องระหองระแหงขึ้นกับญวน
บ่อย ๆ มีรบพุ่งกันบ้าง จนถึง พ.ศ. ๑๕๘๔ เมื่อพระเจ้า
วิกรานตวธรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว โอรสทรงนามชัยสิงหธรรม-
มันก็ได้ผ่านราชสมบัติ ประเทศจัมปาต้องประสบทุกข์ภัย
อย่างร้ายแรงอีกครั้งหนึ่ง เหตุเพราะพระเจ้าชัยสิงหธรรมัน
ทรงประพฤติพระองค์ไม่รอบคอบ แต่งทัพเรือลอบไปตีเขตต์
แดนญวนตามชายฝั่ง พระเจ้าฝัดหมากษัตริย์ญวนมีพระ
ประสงค์จะทรงปราบเพื่อนบ้านที่รบกวตอแยเสียให้สิ้นสุด
ประกอบทั้งเพื่อนบ้านของญวนรายนี้ เพิกเฉยไม่ส่งราช
บรรณาการไปอ่อนน้อมกันนัก ละเลยล่วงมาถึง ๑๖ ปีแล้ว
ก็มีรับสั่งให้ต่อเรือรบขึ้นใหม่ร้อยลำ ฝึกหัดทหารจนชำนาญ
ชำนาญทั้งรุกและรับ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ถึงวันที่ ๑๒
มกราคม พ.ศ. ๑๕๗๘ พระเจ้าฝัดหมาเสด็จยกทัพไปเอง
ทรงตีทัพจามแตกพินาศ พระเจ้าชัยสิงหธรรมันต้องเสีย
พระชนม์ลงในกลางสมรภูมิ พร้อมทั้งทหารจามที่ตายลงใน
นั้นถึงสามหมื่นคน พระเจ้าฝัดหมาทรงสังเวชพระฤทัย

โปรดให้เลิกประทัดประหารพวกจามเสีย เป็นแต่เสด็จ
ยাত্রาทัพเข้าเหยียบกรุงวิชัยได้อย่างง่ายดาย ญวนเผาผลาญ
กรุงจามลงราบแล้ว ก็กวาดริบเอาแก้วแหวนเงินทองและ
ผู้คนเป็นชะเลยศึกไปเป็นอันมาก รวมทั้งบรรดาสนมและ
นางกำนัลทั้งหมดด้วย

จําหนักหอสมุด

๕ - ประเทศจัมปาตอนเดิม

เมื่อจามถูกญวนยกทัพมาย่ำเหยียบแดนเป็นครั้งที่สอง จนพระเจ้าชัยสิงหธรรมันต้องเสียดินแดนในกลางสงคราม ต่อมาเป็นเวลาภายในหกปีนั้นเอง ก็มีกษัตริย์จามตั้งราชวงศ์ ขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๑๕๓๒ มีพระนามว่าพระเจ้าชัยปรมเสว-
รรวมเทพอิศวรมุรติ กษัตริย์จามองค์ใหม่^๕ต้องทรงต่อต้าน ต่อความลำบากยากเข็ญ เป็นการอันหนักมาก เพราะไหนดจะ ถูกญวนยกมารบกวณย้ายอยู่เสมอ อาณาประชาราษฎร์ยังต้อง ได้รับความเดือดร้อนถ้าจะหนีจะพวณา โภคทรัพย์ และกำลังพลของประเทศก็หมดเปลืองไปทุกที ๆ ทำให้ ประเทศจามอ่อนกำลังลง บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ก็เอาใจ ออกหากเกิดกระด้างกระเดื่องขึ้น เป็นต้นแคว้นปาดซุรงค์^๖ ซึ่งอยู่ทางใต้ แฉ่งเมืองเป็นกบฏและตั้งพระเจ้าแผ่นดิน ขึ้นใหม่ พระเจ้าชัยปรมเสวรรวมเทพต้องทรงแต่งตั้งทัพยก ไปปราบปรามเสมอ นอกนั้น เขมรซึ่งเป็นเพื่อนบ้านทาง ตะวันตก เห็นจามกำลังอ่อนแอ ก็ถือโอกาสยกทัพเข้ามา ตีปล้นอาณาเขตต์จามด้วย แต่อาศัยพระเจ้าชัยปรมเสว

วรรณเทพทรงต่อต้านความเป็นยุคเจริญของประเทศ ที่รวม
 ประดังกันมาอย่างน่ากลัวไว้ได้ ด้วยความมานะบากบั่นอย่าง
 นำร่องสรรเสริญพระเกียรติคุณ พระองค์ทรงสามารถจัด
 ความยากลำบากของประเทศ ลุล่วงพ้นห้วงภัยพิบัติมาได้
 ไม่น้อย จนประเทศจัมปาศักดิ์ประสบสันติสุขฟื้นฟูฟื้นตัวขึ้นได้
 มาก แคว้นปาดทงรัฐก็ที่เคยกระด้างกระเดื่องแข็งเมืองอยู่
 ก็ทรงแต่งตั้งแบ่งเป็นสามกอง กองหนึ่ง พระองค์เป็น
 จอมทัพควบคุมเอง อีกสองกองโปรดให้ยุวราชมหาเสนาบดี
 และเทวราชมหาเสนาบดีซึ่งเป็นพระภาคิไนยเป็นแม่ทัพยก
 ไปปราบ จนแคว้นปาดทงรัฐยอมแพ้ เสร็จศึกด้านปาด
 ทงรัฐแล้ว ก็เสด็จไปทางตะวันตกเข้าสู่รบกับเขมรผู้เป็น
 เพื่อนบ้านคอยเอาเปรียบ ทรงได้ชัยชนะงดงาม ได้เมือง
 สมภูปุระ เอาไฟเผาเทวาลัยเสียเป็นจำนวนมาก แล้วกวาด
 ด้อนครัวเขมรเป็นชะเลยไป โปรดให้แบ่งชะเลยเหล่านั้น
 ไปเป็นข้าพระประจำเทวาลัยต่าง ๆ ในส่วนเงินและญวน
 พระเจ้าชัยปรมศวรธรรมเทพทรงดำเนินพระราชโบายเป็น
 ไมตรีไว้ ด้วยการจัดแต่งทูตไปสู่กรุงจีนถึงสามครั้ง และไป
 กรุงญวนก็หลายครั้ง

สันรัชกาลพระเจ้าชัยปรมศวรธรรมนั้นแล้ว ประเทศ
 จัมปาศักดิ์ก็สงบสุขต่อไป จะเป็นพระเจ้ากัทรธรรมันที่ ๕ ซึ่งมี

ยาตราที่ปักหลักกรุงฉวน มีกองทัพนำสองกอง แวดล้อม
ด้วยเหล่านายทหารจี่ม้า ส่วนพระเจ้าแผ่นดินฉวนทรงรถ
มีพระเจ้ารุทรวรมัน และพระญาติวงศ์จามตามมาข้างหลัง
พร้อมด้วยเพ็ชชดาตคอยควบคุมมาด้วยห้าคน พวกจามที่
ตกเป็นชะเลยไปแคว้นตั้งเกียครั้งนั้นว่ามีจำนวนถึงห้าหมื่นคน
พระเจ้าแผ่นดินฉวนทรงกักขังพระเจ้ารุทรวรมันไว้
ไม่นาน ก็โปรดปล่อยให้เป็นอิสระ โดยพระเจ้ารุทรวรมัน
ทรงยินยอมยกดินแดนตอนเหนือ คือที่เป็นมณฑลกว้างบิญ
ทั้งหมด และมณฑลกว้างตรีส่วนเหนือจดถึงปากน้ำเวียด
ให้แก่ฉวน ดินแดนที่จามต้องเสียไปให้แก่ฉวนคราวนี้
จามรู้สึกเจ็บช้ำใจไม่หาย เป็นบัจจัยให้เกิดกระทบเป็นศึก
สงครามขึ้นกับฉวนต่อไปหลายคราว

เมื่อพระเจ้ารุทรวรมันเสด็จกลับมาแล้ว ก็ทรงประสพ
การจลาจลระส่ำระสายในบ้านเมืองทั่วไป เพราะมีผู้ตั้งตน
เป็นกษัตริย์ขึ้นในภาคแดนต่าง ๆ เป็นหลายก๊ก พระเจ้า
รุทรวรมันจะ ทรงกอบกู้บูรณะประเทศได้เพียงไหนไม่แจ้ง
ชัดเจน ความปรากฏเพียงว่าประเทศจามแต่งทูตไปกรุงฉวน
สามคราว คือ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๔ พ.ศ. ๑๖๑๕ และ พ.ศ.
๑๖๑๗ ก็ไปกรุงจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๕ คราวหนึ่ง กษัตริย์
จามที่ทรงแต่งทูตไปกรุงฉวนและกรุงจีนนี้ จะเป็นพระเจ้า

รุทรวรรณองค์เดียว หรือจะเป็นกษัตริย์องค์ที่สืบทอดมาอีก
องค์ ก็ทราบไม่ได้เหมือนกัน

ระหว่างที่ประเทศจัมปาตกอยู่ในสมัยทุรุยุคมีตมวี ได้
มีผู้ตั้งตัวเป็นกษัตริย์หลายราย เห็นจะเทียบได้กับสมัยเมื่อ
กรุงศรีอยุธยาแตก ต้องถูกพม่าเผาผลาญบ้านช่องและ
วัดวาอารามและกวาดต้อนเอาไทยเป็นชะเลยไปเป็นอันมาก
ในบรรดาผู้ที่ตั้งตนเป็นกษัตริย์จาม ที่มีพระนามเด่นกระเดื่อง
อยู่องค์หนึ่ง คือพระเจ้าหริวรมันที่ ๔ ได้ความจากศิลา
จารึกที่เมซอน มีข้อความกล่าวไว้ยืดยาว จึงสามารถกุมเรื่อง
เป็นพงศาวดารตอนนี้ได้มาก

พระนามเต็มของกษัตริย์องค์นี้ ว่าพระเจ้าศรีหริวรม-
เทพเจ้าแห่งแคว้น ทิพย์วิษณุมูรติ (มาชวามูรติหรือเทวดามูรติ
ก็เรียก) พระองค์เป็นโอรสของปราชญ์ศวรรธรรมราชในวงศ์
ตระกูลมะพร้าว ฝ่ายพระมารดาอยู่ในวงศ์ตระกูลหมาก
พระเจ้าหริวรมันจึงสืบเชื้อวงศ์ที่เป็นตระกูลใหญ่และสำคัญ
ของจามถึงสองตระกูล

ผู้ที่เคยอ่านพงศาวดารเหนือ คงจะจำกันได้ว่าเมื่อจุล-
ศักราช ๓๕๕ พระเจ้าสาयนาฝั่งใต้ธิดาเจ้ากรุงจีนมาเป็น
ชายา มีนามว่า นางสร้อยดอกหมาก เพราะกำเนิดใน
จีนหมาก เรื่องนี้ฝั่งดุก็ชอบกล อยากจะคิดไปว่าช่างที่

นางสร้อยดอกหมาก จะเป็นเชือกมัดทึบยามในวงศ์ตระกูล
หมากกระมัง จะไม่ใช่เกิดอยู่ในจันทน์หมากจริง ๆ เพราะใน
ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องหนึ่ง กล่าวไว้ว่าเจ้าเมือง
เพชรบุรี ได้ช้ชายชื่อนางจันทร์เทวีศรีบาทราชบุตรศรีทอง
สมุทร (ชื่อออกจะยาวสักหน่อย) ราชธิดาพระเจ้าร่มฟ้า
กรุงจีน กับพระนางจันทร์เมาลีศรีบาทนาถสุวิวงศ์ ๆ เกิดใน
ดอกหมาก ณ เมืองจัมปาธิบดี

กลับกล่าวถึงพระเจ้าหริวรมัน ภายใต้อายุสิบปี นับ
แต่ฉวนจับเอาพระเจ้ารุทรวรมันเป็นชะเลยไป พระเจ้า
หริวรมันก็ทรงสามารถกอบกู้ประเทศจัมปา ให้มาอยู่ใน
พระองค์ได้เป็นส่วนมาก แต่พระองค์ต้องทรงต่อสู้ปราบปราบ
หัวหน้าพวกจามก๊กก่อน ๆ ที่ตั้งตนเป็นกษัตริย์อยู่ตลอดรัชกาล
ช้รายเมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๘ ฉวนยกทัพมาตีประเทศจัมปาอีก
ทั้งเขมรก็เข้ามาตีปล้นบ้านเมืองด้วย พระเจ้าหริวรมันทรง
เข้มแข็งในการสงคราม ไซ้แต่จะปราบปราบศึกภายใน
ประเทศได้ราบคาบเท่านั้น ยังทรงค้ำทานศัตรูผู้เพื่อนบ้าน
มีอำนาจกว่าไว้ได้ด้วย เพราะฉะนั้นรัชกาลของพระองค์
จึงไม่เว้นว่างศึกสงครามตลอดมา ในศิลาจารึกกล่าวว่า
“ พระองค์ทรงตีทัพศัตรูในสมรภูมิแตกกระจัดกระจายไปถึง
สิบสองครั้ง ทรงตัดศีรษะกษัตริย์ แม่ทัพ หัวหน้า นายกอง

และคนอื่นๆ ในสมรภูมิตั้งแต่ครั้ง ได้มีชัยชนะนะเขมร
 ณะโสเมศวร และจับตัวเจ้าศรีนั้นทวรมเทพแม่ทัพเขมร
 ได้” ต่อเมื่อพระองค์ได้ชัยชนะนะญวนแล้วจึงวางพระทัยได้
 แล้วเสด็จปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าอุกฤษฏราช เสดวยราช
 สมบัติเป็นสุขสำราญตามสมควรแก่ความเป็นพระราชา แต่
 พระเจ้าหริวรมันยังมีพระราชภาระอันสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่ง
 กล่าวคือ จะต้องทรงบูรณปฏิสังขรณ์บ้านเมือง ให้อุทิศ
 ญวนและอุทิศกลางเมืองท่าหลายแห่ง ให้กลับคืนตามแต่
 จะทรงทำได้ ในศิลาจารึกได้กล่าวความข้อนี้ไว้พิสดาร ใน
 ที่สุดท้ายทรงประกอบราชกรณียกิจนั้นลุล่วงไปได้ บ้านเมือง
 กลับสงบราบคาบเป็นสุขสมบูรณ์ตลอดมา ยังขาดอยู่ที่แต่
 ดินแดนตอนใต้ที่เรียกว่าแคว้นปาณซุรงค์ ซึ่งยังไม่ได้มา
 รวมอยู่ด้วยเท่านั้น

ล. พ.ศ. ๑๖๒๔ พระเจ้าหริวรมัน ขณะนั้นมีพระชนม์
 ได้ ๔๑ พรรษา เสด็จจลาจลตามสมบัติ โปรดให้โอรสองค์ใหญ่
 ทรงพระนามว่า ปุ๋ยยังศรีราชทวารชั้นเสวยราชย์แทน ส่วน
 พระองค์ทรงแสวงหาพระกุศลด้วยการบำเพ็ญบุญบารมีบูชา
 พระศิว แต่เสวยสุขในทางธรรมไม่ได้นาน ล่วงมาเพียง
 เดือนเดียวก็สิ้นพระชนม์ มีพระสนมโดยเสด็จคือขอมโจน
 เข้ากองเพลิงเซ่งตะกอนอย่างธรรมเนียมสตีของอินเดีย
 สิบสี่คน

ราชกุมารปลุกยงศรีราชกวารเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ
แล้วมีพระนามว่าพระเจ้ายงไปศุศรีชัยอินทรวรรณเทพ กษัตริย์
องค์นี้มีพระชนม์มาอยู่เพียงเก้าพรรษาเท่านั้น จึงไม่สมควร
แก่การปกครองบ้านเมือง ซึ่งยังคงอยู่ในแคว้นต่อหัวเลี้ยวแห่ง
สมัยยุ่งยาก เพราะฉะนั้นล่วงมาไม่ถึงเดือน ความข้อนก็
ปรากฏชัดขึ้น ว่าประเทศจัมปาจำเป็นต้องมีกษัตริย์ผู้เข้มแข็ง
ทรงปรีชาสามารถ จึงจะนำประเทศชาติให้ผ่านพ้นภัยไปได้
ราษฎรจึงถวายราชสมบัติแก่ปลุกยงศรียุวราชมหาเสนาบดี ราช
อนุชาของพระเจ้าหริวรมัน ซึ่งทรงพระนามเมื่อเสวยราชย์
แล้วว่า พระเจ้าบรมโพธิสัตว์ (พ.ศ. ๑๖๒๔)

พระเจ้าบรมโพธิสัตว์ทรงสามารถปราบความกระด้าง
กระเดื่องในประเทศลงราบคาบ กลับได้แคว้นปาลนุรงค์
มารวมอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์เสวยราชย์ได้
ไม่ช้านาน ก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรณเทพราช
ภาคินัย องค์ที่เคยเสวยราชย์มาก่อน ก็ได้ราชสมบัติต่อมา
ในรัชกาลนี้ประเทศจัมปาต้องแพ้ศึกแก่ญวนอีกครั้งหนึ่ง
เหตุเพราะพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรณเทพเข้าพระทัยผิด ทรง
สำคัญว่าญวนกำลังอ่อนแอ เพราะเกิดหยกหยิกขึ้นในบ้าน
เมือง และมีพระประสงค์จะได้แผ่นดินที่ ต้องเสียแก่ญวน
ไปสามมณฑลกลับคืนมา จึงเกิดรบขึ้นกับญวน แต่ก็แพ้ญวน

ล. พ.ศ. ๑๖๕๗ พระเจ้าหริวรมันที่ ๕ เป็นพระ
 ภาคลีในของพระเจ้าศรีชัยอินทรวรมนเทพได้เสวยราชย์สมบัติ
 สืบสันตติวงศ์ ประเทศจัมปาได้แต่งตั้งทูตนำบรรณาการไป
 อ่อนน้อมกรุงจีนและกรุงฉวนหลายคราว บ้านเมืองจึงเป็น
 สุขสงบสืบมาได้

พระเจ้าหริวรมันที่ ๕ ไม่ปรากฏว่ามีรัชชทายาท เพียง
 แต่ทราบจากข้อความในศิลาจารึกว่า กษัตริย์ที่เสวยราชย์ต่อ
 มามีพระนามว่า พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ ๖ กษัตริย์องค์นี้
 ทรงกล่าวถึงพระองค์เองไว้ในศิลาจารึกว่า พระองค์คือองค์
 พระอูโรชอันเป็นปฐมชนกของบรรพกษัตริย์จามเสด็จมาอุบัติ
 ใหม่ในโลก พระอูโรชนั้นมีพระชาติสืบมาแต่พระศิวเป็น
 เจ้า เมื่อพระอูโรชสิ้นพระชนม์แล้ว ก็มาบังเกิดใหม่เป็น
 พระเจ้ากัทรวรมันครั้งหนึ่ง เป็นพระเจ้าชัยสิงหวรมันครั้ง
 หนึ่ง และมาเป็นพระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ ๖ คือเป็นพระ
 องค์เองเป็นครั้งที่สาม ที่พระเจ้าชัยอินทรวรมันทรงกล่าว
 ว่าพระองค์สืบพระชาติเชอมาจากพระอูโรช ส่อให้เห็นว่า
 พระองค์คงไม่ใช่เชอ กษัตริย์ที่ควรสืบราชสมบัติจาม จึงต้อง
 ทรงอ้างเอาเรื่องพระอูโรช ว่าอวตาร มาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 จัมปาถึงสามพระองค์ซึ่งรวมทั้งพระองค์ด้วย

พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ ๖ ทรงฝึกฝนพระศาสนา
 ทั้งพุทธและไสยเป็นอันมาก แต่ประจวบกับประเทศจัมปา

ต้องเป็นศึกกับเขมรสมัยกำลังมีอำนาจ ในรัชกาลพระเจ้า
 สุริยวรมันที่ ๒ (องค์ที่สร้างนครวัด) ซึ่งเป็นกษัตริย์ชาติ
 นักรบ (เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๖) เหตุที่จะเกิดรบกัน
 คือพระเจ้าสุริยวรมันกษัตริย์เขมรทรงชักชวนจามไปตีญวน
 จามก็ยินดียิ่ง เพราะญวนทำเค้นแก่จามาแต่เก่าก่อนมาก
 นัก แต่เขมรและจามแพ้ญวน จามถอนตัวจากความเป็น
 สัมพันธมิตรกับเขมร กลับไปขึ้นญวนตามเดิม เขมรโกรธ
 หว่าจามไม่ซื่อตรง จึงยกทัพมาปราบประเทศจัมปา เมื่อ
 พ.ศ. ๑๖๘๘ ก็ได้กรุงวิชัย พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ ๖
 จะเสด็จพระชนม์ชีพในกลางสงคราม หรือถูกเขมรจับเป็น
 ชะเลยไป ความไม่ปรากฏ*

เมื่อประเทศของจามเสียแก่เขมรแล้ว มีเชื้อพระวงศ์
 เจ้าบรมโพธิสัตว์คนหนึ่ง ตั้งตนเป็นกษัตริย์จามอยู่ยังแคว้น
 ปาณจุงรังค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้ารุทรวรมันบรมพรหม
 โลก ได้รับความจากศิลาจารึกว่าพระองค์เป็นโอรสพระเจ้าศรี
 รุทรวรมัน.....มูรติ บางทีพระเจ้ารุทรวรมันจะเป็นกษัตริย์จาม
 ที่ทรงสืบต่อจากพระเจ้าหริวรมันที่ ๕ ก็ทราบไม่ได้ พระเจ้า
 รุทรวรมันบรมพรหมโลก เสวยราชย์สมบัติอยู่ไม่นาน และ
 สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๐/ แล้วราชโอรสทรงพระนาม
 ว่ารัตนภูมิวิชัยขึ้นเสวยราชย์แทน เสด็จพระนามใหม่เมื่อ

เป็นกษัตริย์แล้วว่า พระเจ้าศรีหริวรมเทพที่ ๖ ประเทศ
 จัมปาในขณะนั้นเป็นเวลาอ่อนกำลังอำนาจแทบเอาตัวไม่รอด
 เพราะดินแดนโดยมากตกไปอยู่กับชาติเป็นศัตรูคือญวน ซึ่ง
 กำลังคุกคามลงมาได้ ข้าเขมรและพวกข้าชาวบ่ากิราฐะ
 เห็นจามกำลังมีไขหนัก ก็เข้ามาบูรณปลัมสคมภ์ตามชาย
 เขตต์แดนด้วย แต่พระเจ้าศรีหริวรมเทพที่ ๖ ทรงสามารถ
 อาจเผชิญต่อภัยอันใหญ่หลวงซึ่งคุกคามอยู่นี้ได้เป็นอย่างดี
 ถ้าจะเปรียบก็เสมือนนายเรือผู้สามารถ นำเรือคือประเทศ
 ฝ่าคลื่นและพายุใหญ่ผ่านพ้นห้วงอันตรายมาได้ฉะนั้น

เมื่อพระเจ้าหริวรมันที่ ๖ เสด็จเสวยราชย์แล้ว และ
 ในขณะนั้นเองพระเจ้าแผ่นดินเขมรตรัสให้สังกรแม่ทัพเอก
 ยกทหารเข้ามาบรรวี่ จามกับเขมรได้ทำสงครามรบกันที่ทุ่ง
 เมืองราชปุระ ซึ่งตั้งเป็นนครหลวงของประเทศจัมปาสมัยนั้น
 (อยู่ในแคว้นปาตนาบุรงค์ บางทีก็เรียกว่าวีรปุระ) สังกรแม่ทัพ
 เขมรได้ทหารจามจากกรุงวิชัยซึ่งเขมรตีไว้ได้ มาสมทบเป็น
 จำนวนมาก พระเจ้าหริวรมันทรงตีทัพสังกรแตก ได้ชัยชนะ
 ชนะอย่างใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงเห็นว่า ขึ้นเข้าไป
 ไม่หาทางทำให้แตกหักเสียแต่ต้นมือ จามก็จะกลับมีอำนาจ
 มากขึ้นใหม่ จึงทรงตั้งให้หริเทพ ซึ่งเป็นน้องอักรมเสสี
 ไปครองกรุงวิชัย จัดให้มีกองทหารพร้อมด้วยแม่ทัพนาย

กองเขมรเป็นจำนวนมาก/ บ้างก็หนีไปจนกว่าหริเทพจะไป
ถึงกรุงวิชัย พระเจ้าหริวรมันทรงทราบข่าว ก็รีบเสด็จยก
ทัพมายังกรุงวิชัยทันที และคงจะได้อีกครั้งก่อนที่หริเทพ
มาถึง แล้วทัพทั้งสองฝ่ายก็มาพบกันที่ทุ่งมเหสี ในการรบ
กันครั้งนี้ ทัพเขมรเป็นฝ่ายแพ้ ต้องเสียหริเทพและแม่ทัพ
นายกองเขมรเป็นอันมาก

เขมรเดินกลอุบายใหม่ ไปยุยงส่งเสริมพวกข้า ให้
เข้ามาตีปล้นประเทศจัมปา พระเจ้าหริวรมันทรงตีทัพพวก
ข้าแตกพ่ายไป แต่ยังไม่สิ้นพระเคราะห์ เพราะน้องของ
มเหสีชื่อวงศราชคิดทรยศ ไปคบคิดเข้าด้วยกับพวกข้าเป็น
กบฏขึ้น แล้วตั้งตัวเป็นกษัตริย์แห่งมัชชมคราม พระเจ้า
หริวรมันเสด็จยกทัพไปปราบพวกข้าได้ชัยชนะนะ วงศราช
ก็หนีไปพึ่งญวน ขอกำลังญวนช่วยเหลือ แต่พระเจ้าหริวรมัน
ทรงมีชัยชนะอีก พอเสร็จศึกภายนอกแล้ว ก็มีศึก
ภายใน เกิดกบฏขึ้นที่แคว้นอมราวดีและแคว้นปาดนุรงค์
พระเจ้าหริวรมันทรงปราบลงได้เด็ดขาด ซึ่งกินเวลานาน
ถึงสิบปี เสร็จปราบเสี้ยนหนามศัตรูแล้ว บ้านเมืองก็ว่าง
เว้นสงคราม พระเจ้าหริวรมันทรงหันมาบูรณปฏิสังขรณ์
เทวาลัยต่าง ๆ ที่ต้องยุทถกภัย ให้คืนดีตามเดิม และทรง
สร้างพระสิวลึงค์ประดิษฐานไว้บนมเหสีบรรพต

กษัตริย์จาม สืบราชสมบัติถัดจากพระเจ้าหริวรมัน (สิ้นพระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๕) คือพระเจ้าชัยหริวรมันที่ ๗ ถัดจากพระเจ้าชัยหริวรมันที่ ๗ ก็ถึงพระเจ้าชัยอินทรวรมัน กษัตริย์องค์นี้ทรงแต่งตั้งทูตไปถวายบรรณาการกรุงฉวนสองคราว แต่แปลกที่ทูตไปครั้งหลัง ไปตีปล้นพวกฉวนที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลด้วย ฉวนโกธร ยกทหารเข้ามาในประเทศจัมปาอีก พระเจ้าแผ่นดินจามก็ทรงอ่อนน้อมทันที โดยถวายเครื่องราชบรรณาการอันมีค่ามากมายแก่ฉวน ฉวนก็พอใจ ถอยทหารกลับไป นอกจากนี้พระเจ้าชัยอินทรวรมันแต่งตั้งทูตไปกรุงจีน แต่เต็มที่อยู่ใหม่ที่เครื่องราชบรรณาการซึ่งนำไปถวายกรุงจีนนั้น ส่วนมากเป็นของที่ทูตไปตีชิงเอามาจากพวกพ่อค้าอาหรับ พระเจ้ากรุงจีนเห็นเครื่องราชบรรณาการ มีจำนวนมากมายนัก ในชั้นต้นจะทรงขอรับไว้เพียงส่วนหนึ่งในสิบ ในจำนวนของทั้งหมดเท่านั้น แต่ภายหลังพระเจ้ากรุงจีนทรงทราบจากพ่อค้าอาหรับ ผู้ไปถวายฎีการ้องทุกข์ว่าเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้น เป็นของที่จามไปตีชิงพ่อค้าอาหรับมา ก็ไม่ทรงปรารถนาจะรับไว้ และโปรดให้มีพระราชอภัยรไปแจ้งเหตุที่ไม่ทรงรับไว้ให้แก่พระเจ้าแผ่นดินจามด้วย

เมื่อประเทศจัมปาประจบประแจงจีนและฉวน โดยถวายเครื่องราชบรรณาการอันมีค่าอยู่เสมอ ฉวนก็ไม่มา

รบกวนเบียดเบียดพิ พระเจ้าชัยอินทรวรรมัน จึงทรงยกทัพ
 ไปตีเขมรเมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๓ พระเจ้าแผ่นดินเขมรสมัยนั้น
 ทรงพระนามว่าชรณินทรวรรมันที่ ๒ กองทัพจามกับเขมรได้
 จับเคี้ยวรบกันช้านาน ต่างฝ่ายไม่แพ้ชนะกัน ภายหลัง
 จามแต่งทัพเรือไปตีเขมร เข้าทางแม่น้ำโขง และตีได้นคร
 หลวงเขมร เผาผลาญบ้านเมืองตาม ชรามเนียม สมัยนั้น
 โทษใครไม่ได้ แล้วกวาดต้อนเขมรเป็นชะเลยศึก พร้อม
 ทั้ทรพีย์สมบัติเป็นอันมาก กลับประเทศจัมปา

พระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๑ เสวยราชย์สมบัติช้านาน
 เพียงไร และมีรัชชทายาทสืบต่อหรือไม่ ไม่ปรากฏ คง
 ปรากฏแต่ว่ากษัตริย์ที่สืบต่อมา ทรงพระนามว่าชัยอินท
 วรรมันที่ ๘ ในรัชกาลนี้ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๓ จามยกทัพ
 ไปตีเขมรอีก กษัตริย์เขมรขณะนั้นคือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
 สงครามครั้งนี้จามแพ้เขมรอย่างหลุดลุ่ย และกษัตริย์จาม
 ก็ถูกจับเป็นชะเลยไป

พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงแบ่งประเทศจัมปาที่ตีได้ออก
 เป็นสองภาค ภาคเหนือมีกรุงวิชัยเป็นเมืองหลวง ทรงตั้ง
 สุริยชัยวรมเทพเจ้าอิน ซึ่งเป็นภคินีภรรดา (พี่เขยหรือน้อง
 เขย) ของพระองค์มาปกครอง ภาคใต้มีราชปุระเป็นเมือง
 หลวง โปรดให้สุริยวรมเทพเจ้าศรีวิทยานันทนันท์ ซึ่งมีความ
 ชอบในสงครามเป็นผู้ครอบครอง]

อาณาเขตที่จามภาคเหนือตกเป็นของเขมรอยู่ไม่นาน ก็มีหัวหน้าจามคนหนึ่งชื่อเจ้ารศุดดี แยกเอาไปได้ ตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าศรีชัยอินทรวรรมเทพ ส่วนศรีสุรยชัยวรมันที่เขมรตั้งมาครอบครอง หนีรอดกลับไปเมืองเขมรได้

พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงแต่งตั้งกษัตริย์วิชัย (พ.ศ. ๑๗๓๕) และโปรดให้พระเจ้าศรีชัยอินทรวรมัน ซึ่งตกเป็นขะเลยเขมรเสด็จมาในกองทัพด้วย ท้าที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรจะทรงพระดำริว่า จะตั้งแต่งพระเจ้าศรีชัยอินทรวรมันกลับมาครอบครองประเทศจัมปาอีก เพื่อเอาอกเอาใจพวกจามไว้ การก็สมดังพระประสงค์ เพราะเขมรตีเอาดินแดนจัมปาภาคนี้จากพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพ (รศุดดี) ได้ และจับพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพ (รศุดดี) ฆ่าเสีย แต่สงครามคราวนี้ เขมรมีชัยเพราะได้สุรยวรมเทพเจ้าศรีวิทยานันท์ ซึ่งเขมรให้ไปปกครองกรุงราชปุระแคว้นปาณจุงค์ มาช่วย ครั้นแล้วสุรยวรมเทพเจ้าศรีวิทยานันท์เห็นเป็นโอกาส ก็คิดกบฏตั้งตนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เข้าครอบครองประเทศจัมปาหมดทั้งสองภาค พระเจ้าศรีชัยอินทรวรมัน (องค์ที่ตกเป็นขะเลยเขมร) ก็เสด็จหนีไปอยู่แคว้นอมราวดี ทรงรวบรวมกำลังรพลได้แล้ว ยกมาตีพระเจ้า

สุริยวรรมเทพ แต่ต้องเสียดพระชนม์ลงใน กลาง สงคราม
ทางเขมรเมื่อทราบ ว่าสุริยวรรมเทพเจ้าศรีวิทยานั้นหน่นทรยศ
ก็ยกทัพมาปราบ แต่ต้องแพ้พระเจ้าสุริยวรรมเทพถึง
สองคราว

พระเจ้าสุริยวรรมเทพนี้ เดิมเป็นเจ้าชายประเทศจัมปา
หนังกัยไปอาศัยอยู่ในประเทศเขมรมาก่อน แต่มีความแกล้ว
กล้าสามารถในการสงคราม พระเจ้าแผ่นดินเขมรจึงทรงตั้ง
แต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพยกมาตีประเทศจัมปา จนได้เป็นผู้ครอง
แคว้นปาดเตุรงค์ตั้งเล่ามาข้างต้นแล้ว แต่พระเจ้าสุริยวรรม
เทพเสวยราชสมบัติอยู่ได้ไม่นาน ก็ถูกยุวราชชนปติคราม
ผู้เป็นปิตุลา ยกทัพมาแย่งเอาราชสมบัติได้ พระเจ้าแผ่นดิน
จามองค์ใหม่นี้ เดิมก็หนังกัยไปอาศัยอยู่ในประเทศเขมร
เหมือนกัน กษัตริย์เขมรจึงทรงใช้ให้เป็นผู้ควบคุมกองทัพ
มาตีประเทศจัมปา เมื่อตีได้แล้วก็เสวยราชย์เป็นกษัตริย์
จามแต่ขึ้นต่อเขมร (พ.ศ. ๑๗๔๖)

ย้อนกล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรรมเทพ เมื่อแพ้สงคราม
แก่พระเจ้ายุวราชชนปติครามแล้ว เสด็จหนีลงเรือไปขอ
อาศัยญวน ผู้ว่าราชการญวนเมืองเงอานไม่ไว้ใจ ก็คิดจะ
กำจัดเสีย แต่พระเจ้าสุริยวรรมเทพทรงทราบรหัสเหตุข้อนี้
จึงทรงออกอภัยบายเชื้อเชิญเจ้าเมืองญวนให้ขึ้นไปบนเรือ เจ้า

เมืองญวนก็พากองเรือรบออกไป แต่ซ่อนอาวุธไปด้วย เมื่อ
 ขนบนเรือจามแล้ว เจ้าเมืองญวนจะขอตรวจค้นในเรือจาม
 ก่อน แล้วจุดคบไฟเที่ยวตรวจส่องดู ตกเวลากลางคืน
 ทหารญวนกำลังหลับสนิท พวกจามก็จุดคบโยนลงไปใ้เรือ
 รบญวน ญวนตกใจไม่ทันรู้ตัว เกิดโกลาหลอลหม่านกัน
 ใหญ่ พระเจ้าสุริยธรรมเทพได้โอกาส ก็ทรงถอยกองเรือ
 ของพระองค์ออกทะเลลึกหนีไป จะเสด็จไปไหน ร้ายดี
 อย่างไม่ปรากฏ

ระหว่างที่พระเจ้ายุวราชชนปฎิกรมครองราชย์อยู่นี้ มี
 เจ้านายจามองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ชัยปรมเสวรวรรมเทพ
 องค์องศราชแห่งทรายวิชัย เป็นโอรสพระเจ้าชัยหวิธรรมัน
 ที่ ๗ เจ้าองค์นี้หนีภัยไปอาศัยอยู่ในเขมรเหมือนกัน ภายหลัง
 พระเจ้าแผ่นดินเขมรอนุญาตให้กลับไปอยู่ประเทศจัมปาได้
 ระหว่างที่ประเทศจัมปาตกจันเรุกรานตกอยู่ในเวลาขับขัน ใน
 ศิลาจารึกกล่าวว่า “ ครั้นแล้ว (คือภายหลัง พ.ศ. ๑๗๕๐)
 มีพวกไทยและภูกามจากประเทศเขมร มาทำสงครามรบพุ่ง
 กับญวน ชาวเขมรเป็นแม่ทัพ แต่ทั้งสองฝ่ายต้องเสียรพล
 ในการรบพุ่งกันครั้งนั้นมากมาย ” ต่อจากนั้นก็มิสงครามกัน
 เรื่อย แต่เขมรมักเป็นฝ่ายเสียเปรียบญวนอยู่บ่อย ๆ

[นับแต่เขมรได้ประเทศจัมปาแล้วและต่อมา เขมรต้อง
 ทำศึกกับจามและญวนเรื่อยมา เป็นเวลาได้ถึง ๓๒ ปี เป็น

เหตุให้เขมรหย่อนกำลังลง ช้ำในตอนที่ถูกไทยเบียดเข้ามาทางตะวันตกโดยลำดับ ตก พ.ศ. ๑๗๖๕ เขมรก็ต้องสละประเทศจัมปา ขอมหย่าทัพทำไมตรีกับจาม] เจ้าชัยปรมเสวรวรรณเทพองค์สราษแห่งสุรายวิชัย ก็ได้ เป็น กษัตริย์จามโดยบริบูรณ์ - เถลิงพระนามว่าพระเจ้าชัยปรมเสวรวรรณที่ ๔

ต่อจากพระเจ้าชัยปรมเสวรวรรณที่ ๔ พระอนุชาก็ได้ราชสมบัติต่อมา ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยอินทรวรรณที่ ๑๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๐๐ ถูกปลุ่ยศรียุวราชวลม (แปลกวลม เป็นภาษาไทยไม่ทราบ แต่มีปรากฏในทำเนียบชื่อเจ้าเมืองชุมพรของเก่าว่า ออกญาเคางะทราธิบดี สุรัตวลมหนักซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นเคงคาธิบดี ส่วนคำว่า บั เป็นภาษาในตระกูลชวามะลายู แปลว่า เทพ ว่า กษัตริย์) ผู้เป็นโอรสของพระภคินี ถอบปลงพระชนม์แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีชัยสิงหวรรณที่ ๓ เมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว เปลี่ยนพระนามเป็นพระเจ้าอินทรวรรณที่ ๑๑ ประเทศจัมปาถึงคราวเคราะห์กรรมจะต้องประสบภัยอีก แต่ผิดกว่าครั้งที่แล้ว ๆ มา เพราะเป็นภัยไม่ใช่มาจากญวนหรือเขมร และเป็นภัยอย่างแรงด้วย กล่าวที่ถูกลบไล่นานชาติคาตมงคล ขกมาตีประเทศจีนได้แล้ว ตั้ง

คนเป็นราชาธิราชจีน เถลิงพระนามว่าพระเจ้าจ่งวันสี่ไท้โจ้ว
 ผลิตเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่เป็นราชวงศ์หงวน เมื่อ พ.ศ. ๑๓๖๕
 กุบไลข่านก่อนหน้าได้เป็นฮ่องเต้ของจีน ได้ตีประเทศไทย
 นำน่านเจ้าในมณฑลยูนนานแตก ครั้นเมื่อได้เสวยราชย์เป็นฮ่องเต้
 แล้ว ก็ทรงแต่งตั้งไปเจรจาเตือนยวนและจาม ให้มาอ่อน
 น้อมเป็นเมืองขึ้นจีนเหมือนแต่ก่อน ทั้งยังทรงสั่งให้พระเจ้า
 แผ่นดินประเทศราชมาเฝ้าด้วยตนเองด้วย พระเจ้าแผ่นดิน
 จัมปาทรงผัดเพี้ยนเอาพระองค์รอดมาได้หลายคราว ไม่ต้อง
 ไปเฝ้า โดยทรงใช้วิธีแต่งตั้งทูตพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ
 มากมายไปก้านล้อยู่เสมอ

✓ พระเจ้ากุบไลข่านทรงถือว่าประเทศจัมปาเป็นส่วนหนึ่ง
 ของราชอาณาจักรจีน โปรดให้ข้าหลวงจีนมากำกับดูแล
 กษัตริย์จัมปาที่จำต้องยอมอ่อนตาม ด้วยความขมขื่นพระหฤทัย
 แต่เจ้าหริชิตพระโอรสไม่ลามาจะทนต่อความอับยศอดสู
 นี้ไว้ได้ ก็ยุยงให้ประชาชนพลเมืองกระด้างกระเดื่องขึ้น
 ข้าหลวงจีนเห็นว่าจะมีภัยร้ายแรงเกิดขึ้นกับตน ก็กลับไป
 นี้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พระเจ้ากุบไลข่านไม่พอพระทัย ทรง
 พระดำริจะยกทัพมาปราบปรามอยู่แล้ว ก็พอดีจัมปาจับทูต
 จีนที่ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยและประเทศ
 แคว้นมลายูในอินเดีย พระเจ้ากุบไลข่านจึงทรงตั้งให้

ซากาเตาขุนนางจีนชาติตาด ซึ่งเคยมาเป็นข้าหลวงประเทศ
จัมปา คุ่มทัพเรือใหญ่มาขึ้นยังประเทศจัมปา จีนได้สู้รบ
กับจามอย่างฉกาจฉกรรจ์หลายคราว ก็เอาชนะจามไม่ได้
เด็ดขาด เพราะเมื่อจามสู้ไม่ได้ ก็หนีหลบเข้าไปอยู่เสียใน
หุบเขาซากที่จีนจะติดตามเข้าไปได้ พอจีนเปลอจามก็จู่โจม
ออกมาตี จีนจึงเปลี่ยนวิธีใหม่ โดยจะยกทัพบกผ่านเข้าไป
ในแดนของญวน ญวนไม่ยอม อ้างว่าจัมปาเป็นประเทศราช
ของญวน มีอาณาเขตแค่เพียงเล็กน้อย เมื่อจีนขอเดินทัพผ่าน
ประเทศญวนหลายครั้งหลายหนแต่โดยดีก็ไม่เป็นผลสำเร็จ
ก็ใช้กำลังอำนาจเข้าบุกรุกตีญวนตะลุยกเข้าไป แต่ญวนต้าน
รับไว้อยู่ กลับตีทัพจีนแตกไป ซากาเตาที่พระเจ้ากูปไลข่าน
โปรดให้มาเป็นผู้ครอบครองจัมปา ต้องเสียชีวิตลงในครั้งนั้น
ประเทศจัมปาก็รอดพ้นภัยพิบัติมาได้อีกครั้งหนึ่ง]

เมื่อพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑๑ สิ้นพระชนม์แล้ว เจ้า
หริชิตโอรสก็ขึ้นเสวยราชย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยสิงห-
วรมันที่ ๔

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินกษัตริย์ญวน องค์ที่ต่อต้านทัพจีน
ไว้อยู่ ทรงเวนราชสมบัติแก่พระเจ้าอัญตมราชโอรส แล้ว
เสด็จประทับอยู่ในที่เวกสงบพระอารมณ์เพื่อบำเพ็ญการบุญ
กุศล เมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๕ เสด็จไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

ในประเทศจัมปา และประทับอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลา
ถึงเก้าเดือน พระเจ้าชัยสิงหธรรมันทรงต้อนรับแข็งแรง
พระเจ้าแผ่นดินเมื่อจะเสด็จออกจากประเทศจัมปาไป ทรง
ให้คำมั่นสัญญาว่า จะประทานพระธิดาองค์หนึ่งแก่พระชัย
สิงหธรรมัน

พระเจ้าชัยสิงหธรรมันมีเมียสองคนแล้ว เป็น
เจ้าหญิงแห่งประเทศชวาหรือในประเทศแหลมมละยา มี
นามว่าตาปสี เมื่อจะได้เป็นสัมพันธไมตรีกับญวน ก็ทรง
ดีพระทัยยิ่งนัก แต่ทางราชสำนักญวนไม่สู้เต็มใจ หากขัด
พระประสงค์พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้เท่านั้น จึงผิดเพี้ยนอยู่
เรื่อย พระเจ้าชัยสิงหธรรมันก็ทรงเดือนอยู่บ่อย ๆ จนล่วง
มาถึงสี่ปี พระเจ้าชัยสิงหธรรมันทรงคอยอยู่ต่อไปไม่ได้
ก็โปรดให้เกณฑ์เครื่องขันหมากไปเมืองญวน และทรงให้คำ
มั่นสัญญาว่า จะขอมสละดินแดนตอนเหนือของประเทศ
จัมปาให้แก่ญวนในวันที่ทรงอภิเสกกับเจ้าหญิงญวน จะ
เป็นเพราะบาปเคราะห์ของประเทศจัมปาหรืออย่างไรไม่ทราบ
ที่พระเจ้าชัยสิงหธรรมัน เมื่อครั้งเป็นเจ้าหริชคิอยู่ ได้เอา
ชีวิตเข้าฝักอันตราย พยายามต้านทานศัตรูมิให้มายึดเอา
ดินแดนของจาม แต่บัดนี้สัการกดับตรงกันข้าม ถึงกับ
ขอมเสียสละมณฑลของจามอันมีค่ามากถึงสองมณฑล เพื่อ
เห็นแก่สตรีคนเดียว

ฝ่ายข้าราชการญวน เมื่อทราบเรื่องก็เห็นเป็นการ
 เสื่อมเสียเกียรติยศญวน พยายามจะขัดขวาง แต่พระเจ้า
 อัญจนทรงเห็นการไกลกว่าพวกเสนาบดี เต็มพระทัยจะเสีย
 สละพระชนิษฐภคินีเพื่อประโยชน์แห่งประเทศเป็นส่วนใหญ่
 จึงทรงรับเอามณฑลจามสองมณฑลนั้นไว้ และประทาน
 พระชนิษฐภคินีไปยังพระเจ้าชัยสิงหธรรมัน เจ้าหญิงญวน
 องค์นี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า จะเป็นพระนางปรเมศ
 วรีราชธิดาพระเจ้าแก้วดีเทพ ที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก เพราะ
 เจมรเคยเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าเช่นนี้

พระเจ้าชัยสิงหธรรมัน เมื่อได้เจ้าหญิงญวนมาเป็น
 พระมเหสีแล้วไม่นาน ก็สิ้นพระชนม์ลง (พ.ศ. ๑๘๕๑)
 เมื่อพระเจ้าแผ่นดินญวนทรงทราบข่าว ก็โปรดให้แต่งตั้งนาง
 ผู้ใหญ่ไปขอรับพระชนิษฐภคินีคืนมา แต่ก็เป็นการลำบาก
 อยู่ไม่น้อย เพราะตามประเพณีจาม พระมเหสีจะต้องโจน
 เข้าสู่กองเพลิงบนเชิงตะกอนของราชสวามี แต่ขุนนางญวน
 เจรจาแก้ไขความลำบากในข้อนี้อยู่นาน ในที่สุดก็ได้พระ
 มเหสีพระเจ้าชัยสิงหธรรมันกลับคืนไปประเทศญวน

เมื่อพระเจ้าชัยสิงหธรรมันสิ้นพระชนม์แล้ว โอรสของ
 พระองค์ทรงพระนามว่ามเหศวรธรรมันก็เสด็จเสวยราชย์ต่อ
 ในรัชกาลนี้ประเทศจัมปาเกิดวิวาทกับญวน เพราะด้วย
 เรื่องมณฑลทั้ง ๒ ที่พระเจ้าชัยสิงหธรรมันทรงยกให้แก่ญวน
 ในที่สุดญวนจับเอาพระเจ้ามเหศวรธรรมันไป แล้วตั้งอนุชา

ทรงพระนามว่าเจตะอาบาเนียมเป็นกษัตริย์แทน แต่ลศศักดิ์
 ลงเป็นเพียงเจ้าประเทศราชชั้นสองของญวนเท่านั้น คือ
 หมายความว่าประเทศจัมปาตอนนี้ ตกเป็นส่วนหนึ่งของ
 ประเทศญวนแล้วนั่นเอง ภายหลังเจตะอาบาเนียมเป็น
 กบฏ เฉลิมพระนามเป็นกษัตริย์จามว่าพระเจ้าเจนนิง แต่
 ไม่ช้าก็ถูกพวกญวนยกกองทัพมาปราบ ต้องเสด็จหนีภัย
 ไปอยู่ชะวา

[ประเทศจัมปาตอนนี้ไม่มีกษัตริย์ ญวนจึงตั้งหัวหน้า
 ทหารจามคนหนึ่งชื่ออานันเป็นผู้ปกครอง เป็นอย่างข้าหลวง
 ต่างพระองค์ แต่ต่อมาไม่ช้า พออานันมีกำลังขึ้นก็พยายาม
 จะปลดแอกจากญวนโดยไปสบเสียบระจบประแจเงิน ญวน
 ยกทหารมาปราบ อานันตีญวนแตกไป แล้วประกาศตน
 เป็นอิสระไม่ขึ้นกับญวน

ประเทศจามสืบกษัตริย์ต่อมาอีกสืบสองศักราช เหตุการณ์
 ที่ปรากฏในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๘๖ ก็มีแต่
 เรื่องรบกับญวน มีแพ้และชนะกลับไปกลับมา บาง
 คราวจามได้ชัยชนะญวน ตีเตลิดขึ้นไปถึงเมืองหลวงญวน
 บางคราวก็กลับแพ้อย่างย่อยยับ แต่ว่าจามแพ้สงครามใด
 ก็เสียดินแดนร่นแคบลงมาทางใต้ทุกที ในที่สุดพระเจ้า
 แผ่นดินจามองค์สุดท้ายพร้อมด้วยราชบริพาร ต้องเสด็จ

หนีญวนไปอาศัยพึ่งบารมีเขมรอยู่ แต่เนิ่นจามก็ไม่พ้นตัว นับเป็นอวสานแห่งประเทศจัมปาด้วยประการฉะนี้ ประเทศจัมปากีสืบสนธิสนธิช้อกลายเป็นอาณาเขตต์ของประเทศญวนไป ยังกงเหลือพวกจามสืบเชื้อชาติอยู่ในประเทศญวนตอเได้ราวสามหมื่นคนเท่านั้น กับมีอยู่ในประเทศเขมรบ้าง จามเหล่านี้ นับถือลัทธิอิสลามเสียส่วนหนึ่ง อีกสองส่วนยังคงนับถือลัทธิศาสนาฮินดู แต่การนับถือเป็นไปอย่างเลื่อน ๆ สักแต่ว่าพอมิเล่าว่าเป็นลัทธิฮินดูเท่านั้น เรา รู้จักจามก็ในพระราชพงศาวดารของเรา มีคำว่าทหารกองอาสาจาม แต่เรื่องราวของจามเป็นมาอย่างไรและอยู่ที่ไหน ก็ไม่สู้มีผู้รู้จักจะรู้ก็เพียงว่าพวกจามเป็นแขกอยู่ในประเทศเขมร และเพราะเหตุเราเคยไปตีได้ประเทศเขมร จึงได้พวกจามในเขมรมาด้วย และสืบเชื้อสายอยู่ในประเทศไทยมาจนทุกวันนี้

เมื่อเราอ่านพงศาวดารของชาติจาม จะรู้สึกสมเพทสลดใจ ที่จามเคยมีประเทศใหญ่โต มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้ว ก็อาจเสื่อมสนธิสนธิช้อไปได้ เมื่อยังมีประเทศชาติของตนเอง ที่ลึกลับตรูคอรุ่มรังแกอยู่เสมอ หาเวลาว่างศึกได้น้อย ทั้งนี้ก็เพราะจามไม่รู้จักระมัดระวังตัว มัวแต่แย่งชิงกันเป็นใหญ่ ไม่เป็นสามัคคีกัน คราวใดจามมีภัยตรีษที่ทรงปรีชาสามารถกล้าแข็งในสงคราม คราวนั้นประเทศ

จัมปาก็มีความรุ่งเรืองขึ้นครึ่งหนึ่ง ครั้นแล้วกษัตริย์องค์ที่สิบ
 ต่อมา หย่อนความสามารถอ่อนแอลง บ้านเมืองก็ผันแปร
 ถูกศัตรูภายนอกยกเข้ามาเบียดเบียนพยายี ข้าเกิดกบฏขึ้น
 ภายในด้วยแทบทุกครั้ง ทำให้ประเทศอ่อนกำลังลงทุกที
 ยิ่งกว่านี้ พวกจามยังไม่รู้จักประมาณตัว พอมีกำลังขึ้น
 หน่อย ก็กลับไปรุกรานเพื่อนบ้านเท่ากับเป็นการยุ และถูก
 เพื่อนบ้านตีแตกกลับมาทุกที เมื่อเข้านี้ก็มีแต่ทรงและชุดลง
 โดยลำดับ ในที่สุดต้องเสียดิสสรภาพไป อีกประการหนึ่ง
 ถ้าจะถามว่า ประชาชาติจามในบัดนี้ไปไหนหมด จึงคงเหลือ
 อยู่เพียงแสนคนกว่าเท่านั้น และแบ่งออกเป็นพวกจามถือ
 ดัทธิพราหมณ์ เรียกว่าชาติจาม หมายความว่าจามเดิม มี
 อยู่ในประเทศญวนพวกหนึ่ง และพวกจามถือดัทธิอิสลาม
 เรียกว่าบานี (ภาษาอาหรับ) จามพวกหนึ่ง พวกจามที่อยู่
 ในเขมรและประเทศไทย (แขกคร้ว) เป็นพวกบานีจาม
 ทั้งหมด จึงไม่จำเป็นต้องใช้คำว่าบานีจาม เพื่อให้ผิดกับ
 พวกข้างต้น ถ้านึกถึงเรื่องจามที่เดิมนั้น ก็จะต้องเข้าใจว่า
 พวกจามที่ศูนย์หายไป คงเป็นเพราะถูกญวนกลืนชาติ
 กลายเป็นญวนไปนั่นเอง เป็นอย่างเดียวกับชาติเหอะอะ
 บรรพบุรุษของญวน ถูกจีนกลืนชาติกลายเป็นจีนไป
 ฉะนั้น

๒- ประเทศฟูนัน

ถัดประเทศจัมปามาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในดินแดนอันเป็นประเทศเขมรและแคว้นโกจีนไชนาเวลานี้ สมัยโบราณมีประเทศหนึ่งจีนเรียกว่าฟูนัน เรื่องราวของประเทศนี้ ได้ความจากจดหมายเหตุของจีนฝ่ายเดียว จึงทราบไม่ได้ว่าชื่อแท้จริงคืออะไร นักปราชญ์โบราณคดีหลายท่านว่า (ฟูนัน) (ฟูนานในเสียงกวางตุ้ง ฟูนานในเสียงไหหลำ โปหน่าหรือปาหน่า ในจดหมายเหตุหลวงจั้นอั้งจิง) เห็นจะตรงกับคำว่าพนมในภาษาเขมร แปลว่าภูเขา และน่าจะเป็นชื่อประเทศของชาติชาวเขา และว่าพวกเขาพะนองที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกถัดแม่น้ำโขงไป อาจเป็นเชื้อสายที่หลุดต่อมา ในปัจจุบันนี้ก็ได้ บางท่านเรียกประเทศฟูนันว่า โคตรบูรหรือโคตรบอง ซึ่งเป็นนามเมืองมีอยู่ในกฏมณฑลเขี้ยวบาดหนังสือกฎหมายเก่า แต่หลักฐานทางเขมรไม่มี แปลกที่ในภาคอีสานมีจังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายขวาแม่น้ำโขงว่าเคยเป็นราชธานีแห่งหนึ่งของอาณาจักรโคตรบูร ยังมีอีกเมืองหนึ่งตรงข้ามจังหวัดนครพนมทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเรียกว่าเมืองท่าแขก ว่าเป็นเมืองของหัวโคตรบอง ถ้าว่า

โดยเสียง แยกกับแกรกก็อาจเป็นคำเดียวกันได้ แกรก
 เป็นนามของท้าวพญา ที่ในพงศาวดารเหนือ เรียกว่าพระยา
 แกรก ผู้ถูกท้าวโคตรบองเอากระบองขว้าง หมายถึงให้ถูก
 แต่พลาดไป ไพล่ไปโดนข้างที่อยู่ในแดนถัดเมืองท่าแขก
 ขึ้นไป ตายตั้งล้านตัว จนแดนที่ข้างตายตั้งล้านนี้ มีชื่อต่อ
 มาว่าแคว้นล้านช้าง พระยาโคตรบองหนีไปตามหากระบอง
 เมืองของท้าวโคตรบองจึงตกอยู่แก่พระยาแกรก ในตำนาน
 ปรัมปราทางภาคอีสานว่า กาลครั้งหนึ่งแต่จะเป็นเมื่อไร
 ไม่ทราบ มีพญาช้างพร้อมด้วยบริวารล้านตัว เข้ามา
 ประชิตติดนครเวียงจันทน์ เจ้านครเวียงจันทน์มีราชสาส์น
 ไปเชิญพญาศรีโคตรบัตบอง ผู้มีอิทธิฤทธิ์มากด้วยมีไม้ข้อน
 กระบองไปปราบปราม ตีฝูงช้างเหล่านั้นพ่ายแพ้ บรรดา
 ช้างที่ถูกตีตาย ลอยไปตามแม่น้ำโขง ลงไปติดค้างอยู่ที่
 ดอนแห่งหนึ่ง แม่จันเหม็นโขลง เลยเรียกว่าดอนโขง
 (สี่พันตร) และแม่น้ำนั้นก็เลยเรียกว่าแม่น้ำโขง ภายหลัง
 พญาศรีโคตรบัตบองสิ้นพระชนม์ เหตุเพราะพญาเวียงจันทน์
 เป็นกบฏ ได้นำศพไปเผา และเอาอัฐิบรรจุไว้ในเจดีย์
 ยังปรากฏอยู่ที่บ้านม่วงชุมเมืองท่าแขกทุกวันนี้ เรียกว่าธาตุ
 พญาศรีโคตรบัตบอง ในตำนานอุรังคธาตุเรียกว่าพญา
 ติโคตรบุนหรือโคตรบูร ครองเมืองติโคตรบอง กล่าวไว้ว่า

เมืองนี้เรียกกันเป็นหลายอย่าง คือเป็นสี่โคตรโม ตีโคตร
 บุรงนคร ตีโคตรบุรและสี่โคตรบอง แห่งหนึ่งกล่าวว่า
 พระอินทร์ตรัสกะวิสสุกรรมว่า “ดูราวิสสุกรรมเทวบุตร
 พระยาตีโคตรบัดนี้ เป็นเชอวงศ์พญาโคตมเจ้าเรานี้.....
 เมืองที่ตั้งอยู่แต่ก่อนริมน้ำเซ่นนี้ เราทั้งหลายว่าเมืองโคตโม
 พระเจ้าโคตมให้สัวส์ดีแก่พระยาตีโคตรบุต บัดนี้คนทั้งหลาย
 ชาวเมืองต่าง ว่าเป็นเมืองโคตรบอง ผู้เป็นเชอเป็นมิตร
 สหายเมืองสุวรรณภูมินี้” ในจารึกที่พระธาตุพนมจังหวัด
 นครพนมก็กล่าวถึงเมืองโคตรบองนี้ไว้เหมือนกัน เป็นอัน
 ถูได้ว่าเมืองโคตรบูนนี้ เป็นชื่อของแคว้นแคว้นหนึ่งทาง
 ภาคอีสานในสมัยโบราณ อาจจะเป็นชื่อหนึ่งของแคว้นพวน
 หรือพนมได้บ้างกระมัง จะวินิจฉัยเรื่องนี้ในตอนที่ว่าขอม
 กับเขมรเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ ถ้าจะพูดไว้ในที่นี้ ก็
 ต้องนำเอาเรื่องที่ยังไม่ถึงเวลาจะเล่ามาว่าไว้ในที่นี้ด้วยทำให้
 อ่านเรื่องขาดตอนกัน เรื่องท้าวโคตรบอง แม้จะฟังดูเป็น
 อย่างนิยาย แต่ก็อาจมีเค้าอะไรอยู่บ้าง เพราะเรื่องกระบองนี้
 ยังมีกลิ่นหลงไปถึงเมืองปัตตานีของ หรือที่เราเรียกว่าเมือง
 พระตะบอง ซึ่งในภาษาเขมรแปลว่ากระบองหาย บางที
 จะเป็นกระบองอันเดียวกันกับที่ท้าวโคตรบองขว้างพระยา
 แกรกพลาดหายไปกระมัง แต่ของเขมรกล่าวว่าเอากระบอง

ขว้างโค แล้วกระบองหายไป ในตำนานเรื่องสร้างเมืองศรีเกษตรในประเทศพม่า กษัตริย์ที่เป็นผู้สร้าง ก็มีนามว่าท้าวหุตตะบอง มีเรื่องฤทธิเดชไม่แพ้ท้าวโคตรบองเหมือนกัน เสียแต่ไม่ได้ถือกระบองและตีข้างตายตั้งล้านเท่านั้น บางทีโคตรบุด โคตรบูรและโคตรบองจะเป็นคำเดียวกัน หากเขียนเสียงไป

ระหว่างศตวรรษที่ ๓ ถึงที่ ๗ แห่งกฤตศักราช จดหมายเหตุจีนกล่าวถึงประเทศฟูนัน้อย ๆ ___ คล้ายกับว่าฟูนันั้นเป็นประเทศใหญ่ ผิดกับประเทศอื่น ๆ ในแหลมอินโดจีนสมัยเดียวกัน ___ เห็นที่ประเทศฟูนันั้นจะเป็นระยะย่านกลางสำหรับเรือที่ผ่านไปมาระหว่างจีนกับอินเดียแะเสมอ ___ ตกถึงศตวรรษที่ ๗ แห่งกฤตศักราช ชื่อประเทศฟูนันั้นก็หายไปไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของจีนอีก เพราะด้วยเหตุผลอย่างไร แจงอยู่ในเรื่องที่จะเล่าต่อไป

ในจดหมายเหตุของราชทูตจีน ซึ่งมาเจริญทางไมตรีกับประเทศฟูนันั้น เมื่อราวกลางศตวรรษที่ ๓ แห่งกฤตศักราช กล่าวเรื่องปฐมกษัตริย์ฟูนันไว้ว่า

“ครั้งโบราณ ประเทศนั้นมีเจ้าแผ่นดินเป็นผู้หญิง ทรงนามว่าลิวเหย (แปลว่าไบสน) ครั้งนั้นมีชายคนหนึ่งชื่อหวั่นถัน (ว่าตรงกับเกณฑินย์ในสี่สลกุต หรือโกณฑัญญ

ในบาลี) มาแต่ประเทศกั (เมืองอะไรไม่ทราบ เข้าใจกัน
ว่ามาจากอินเดีย หรือไม่เช่นนั้นก็ชะวา เป็นเรื่องบังเอิญ
กัน ทราบไม่ได้แน่) ชายชื่อโกณฑัญญะ (จะเป็นเชื้อ
พราหมณ์หรือกษัตริย์ก็ทราบไม่ได้แน่อีก บางท่านว่าเป็น
เชื้อเจ้านาย) นิมิตต์ฝันไป ว่าเทวดาประทานธนูให้คนหนึ่ง
และสั่งให้ลงเรือสำเภากลับทะเลไป รุ่งเช้าโกณฑัญญะก็ไป
ที่เทวาลัย พบธนูตั้งที่นิมิตต์ฝันไว้ ครั้นแล้วโกณฑัญญะก็
ลงเรือสำเภา แล่นเรือมาสู่ประเทศพม่า คลำถ้ำถึงนาง
ลิวเหย เห็นเรือสำเภาเข้ามา ก็พาทหารลงเรือมาต้อนรับ
เพื่อไม่ให้คนในเรือสำเภาขึ้นบก โกณฑัญญะจึงเอาธนูยิง
ลูกธนูเล่นทะเลข้างเรือของนางลิวเหย เข้าไปดูพวกทหาร
ชาวเมืองบางคน นางลิวเหยตกใจยอมอ่อนน้อม โกณฑัญญะ
จึงรับนางไว้เป็นชายา และเอาผ้าพันมาห่อหุ้มกายให้ เพราะ
นางไม่มีผ้าถุง”

ตามเรื่องนี้ออกจะเป็นนิยายครั้งหนึ่งมีเค้าความจริง
ครั้งหนึ่งแสดงว่าคนพื้นเมืองพม่าในตอนนี้ยังเป็นชาวป่า
อยู่ แม้แต่ตัวนางพญาก็ยังไม่รู้จักนั่งสำ ที่โกณฑัญญะกับ
พวกยกมาอยู่ ก็ต้องสู้รบกับชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมือง
สู้ไม่ได้เพราะมีความเจริญน้อยกว่า ชาวอินเดียจึงเข้า
ปกครองและได้หัวหน้าซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นภรรยา จะเป็นด้วย

เหตุนี้กระมัง กษัตริย์เขมรสมัยโบราณจึงถือเชื้อสายข้าง
ฝ่ายผู้หญิงเป็นใหญ่ ที่ฝรั่งเรียกว่า Matriarchy (นักปราชญ์
โบราณคดีสันนิษฐานว่า สมัยที่โกณฑัญญะมานั้น นับว่าเป็น
ครั้งแรกที่ชาวอินเดียนเข้ามาอยู่ในประเทศพม่า อนุมาน
เวลาโดยคำนวณเอาจากวันเดือนปีของกษัตริย์พม่าที่เสวย
ราชย์สืบต่อ ๆ กันมา ว่าจะเป็นเวลาไม่ต่ำกว่าศตวรรษที่ ๑
แห่งยุคศตศักราช)

โอรสพระเจ้าโกณฑัญญะผู้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งพม่า
ได้สืบราชสมบัติต่อมา มีเมืองขึ้น ๙ หัวเมือง แสดงว่า
ประเทศพม่าในชั้นแรกมีอาณาเขตต์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น
แต่ถึงอย่างนั้นการบังคับบัญชาก็คงจะไม่เด็ดขาด เพราะ
ปรากฏว่ากษัตริย์ผู้สืบทอดองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า ฮวนพัน
สวาง (ราว พ.ศ. ๙๖๐) ต้องใช้อุบายทำให้เจ็ดหัวเมืองแตก
สามัคคีกัน จึงสามารถเข้ารวบรัดอำนาจปกครองได้สิทธิ์
ขาด และโปรดให้โอรสและนัดดาไปครอบครองทุกหัวเมือง
โอรสองค์ที่สองของพระเจ้าฮวนพันสวางทรงพระนามว่า ฮวน
พันพัน (ราว พ.ศ. ๙๖๐ ถึงราว พ.ศ. ๙๖๓) ได้เสวย
ราชย์ต่อมา แต่มอบราชการการปกครองบ้านเมืองแก่
แม่ทัพชื่อ พันมัน หรือ พันจิมัน เมื่อพระเจ้าพันพันเสวยราชย์
ได้สามปีก็สิ้นพระชนม์ ประชาชนจึงยก พันมัน (ราว พ.ศ. ๙๖๓
ถึงราว พ.ศ. ๙๗๓) ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน

พระเจ้าแผ่นดินเป็นกษัตริย์มีอำนาจมาก ทรงปราบ
 ปราบประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงไว้ใต้พระเดชาภาพ
 เกลิมพระเกียรติเป็นราชาธิราชแห่งฟุ่้นั้น แล้วโปรดให้ต่อเรือ
 กำปั่นขนาดใหญ่ เสด็จไปปราบปรามต่างประเทศต่าง ๆ ทาง
 ทะเลหลวงทั่วไป ทรงตีได้มากกว่าสิบประเทศ ครั้นแล้วมี
 พระประสงค์จะตีเอาประเทศกิมหลิน (แปลว่าสุดแดนทอง
 นักปราชญ์โบราณคิดว่าบางทีจะเป็นแคว้นโซนาปรันตะ ใน
 ประเทศพม่าตอนใต้) แต่ยังไม่ทันจะเสด็จไปได้ ก็ประจวบ
 ลง จึงโปรดให้โอรสทรงพระนามว่ากิมเซงซึ่งเป็นรัชทายาท
 ไปแทนพระองค์ตีประเทศกิมหลิน ต่อมาไม่ช้าพระเจ้าแผ่นดิน
 ก็สิ้นพระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๓๓

อาณาจักรของประเทศฟุ่้นั้นในสมัยพระเจ้าแผ่นดิน จด
 หมายเหตุจีนกล่าวว่า “พรมแดนตอนใต้ ระยะเวลาราว
 ๓๐๐๐ ปี มีประเทศเตียนสุน (นักปราชญ์ผู้หนึ่ง Schlegel
 ว่าน่าจะเป็นเมืองตะนาวศรี อีกผู้หนึ่ง Finot ว่าแหลมมะลายู)
 ประเทศเตียนสุนมีกษัตริย์ห้าองค์ ล้วนเป็นเจ้าประเทศราช
 ของฟุ่้นั้น และมีพวกพราหมณ์จากอินเดียมาอยู่มากกว่าห้าพัน
 คน ประชาชนนับถือลัทธิพราหมณ์ และยกลูกสาวให้เป็น
 ภรรยาพราหมณ์ พราหมณ์เหล่านี้อ่านคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของเขา
 ทั้งกลางวันและกลางคืนทางพรมแดนตะวันตกจดอินเดีย

เป็นที่ซึ่งพวกพ่อค้าพาณิชย์เป็นอันมาก พวกนั้นมาทำการค้าขาย เป็นย่านกลางระหว่างตะวันตกกับตะวันออก มีคนมาชุมนุมกันในวันหนึ่งมากกว่าห้าพันคน สิ่งของที่วิเศษหายาก หรือ เป็นของมีค่าราคาแพงก็มีอยู่เต็มทุกสิ่งทุกอย่าง ”

นักปราชญ์โบราณคดีบางท่านเห็นว่า ในสมัยนั้นน่าจะ มีถ้ายขนสินค้าจากอินเดียมาตะวันออก ผ่านข้ามบกทาง คอคอดกระ เพราะเรือสำเภาของจีนในสมัยนั้น ยังไม่กล้า เดินเรืออ้อมมาทางช่องแคบมะละกา แต่อีกผู้หนึ่งว่าเป็น ที่ตะกั่วป่า ดังเล่ามาแล้ว

ยังมีอีกประเทศหนึ่งซึ่งอยู่กับพุนั้น เรียกว่าประเทศ ปีเกียน ว่าเป็นเกาะอยู่ในทะเลหลวงพื้นประเทศเตียนสูง ไปได้ และอยู่ห่างจากพุนั้น ๘๐๐๐ ลี้ กล่าวกันว่า พระเจ้า แผ่นดินประเทศนี้ มีกายสูงถึงเจ็ดศอกเศษ พระเศียรใหญ่ ตั้งศอกครึ่ง พระองค์ดำรงพระชั้พมาแต่โบราณนานไกล ไม่มีผู้ใดทราบว่ามีชนมาอยู่สักเท่าไร พระองค์เป็นเทพย์มนุษย์ ทรงความบริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดในบ้านในเมืองจะทำดีทำชั่ว อย่างไร หรือจะเป็นเรื่องที่จะมีมาในอนาคต ที่พระองค์ จะไม่ทรงทราบเป็นไม่มี ฉะนั้นจึงไม่มีใครกล้าต้านพระองค์ ในประเทศต่าง ๆ อยู่ทางใต้ เรียกพระองค์ว่าพระเจ้าคอยาว ประเพณีของประเทศปีเกียน คือประชาชนต้องมีบ้านอยู่

ต้องนุ่งผ้า และห้ามไม่ให้กินข้าวเหนียว ภาษาของพลเมือง
 ผิดกับของประเทศพุนันเล็กน้อย ในประเทศมีภูเขาเป็น
 ที่เกิดของทองคำมาก กฎหมายของประเทศนี้ว่าถ้าใครเป็น
 ผู้ร้าย ต้องถูกลงโทษโดยให้ผู้อื่นกินเสียต่อหน้าที่นั่ง ประเทศ
 นี้ไม่ต้องการให้พ่อค้าเข้ามา ถ้าคนใดพลัดเข้ามา ก็เป็นตก
 ฆ่ากิน เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครกล้ามาค้าขายในประเทศนั้น
 พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับตำหนักยกพื้นสูง พระองค์ไม่
 เสวยมังสะและไม่ทรงนับถือบูชาผีสังเทวดา ไอรสและ
 นัตดาที่เกิดขึ้นมา ต้องสังขฬไปเหมือนคนธรรมดาสามัญ
 แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ที่ไม่รู้จักสังพระชนม์
 พระเจ้าแผ่นดินพุนันมักแต่งทูตไปเมืองนี้เสมอ และทรง
 ได้รับความตอบกันทั้งสองฝ่าย พระเจ้าแผ่นดินประเทศปีเถียน
 เคยส่งภาษณะทำด้วยทองคำสำหรับใช้ได้ห้าสิบคน ไปถวาย
 พระเจ้าแผ่นดินประเทศพุนันบ่อย ๆ ภาษณะทองคำเหล่านี้
 ลางที่เป็นรูปจานกลม ลางที่เป็นรูปคล้ายขามบัน เรียกว่า
 ภาษณะชนิดนี้ว่าค้อล่อ (ถาละ บาลแปลว่า ถ้วยหรือขาม
 ทำด้วยโลหะ) จูของที่ใส่ได้ห้าเชิง หรือไม่มีอีกชนิด
 หนึ่ง เป็นรูปคล้ายถ้วย จูได้เชิงหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงพระอักษรเป็นอย่างหนึ่งสี่ของอินเดียได้ หนังสืออัน
 นี้ประมาณสามพันคำ เป็นเรื่องว่าด้วยกำเนิดในชาติก่อน

(ของใครไม่ปรากฏ) มีลักษณะคล้ายพระสูตรของพระพุทธเจ้า เป็นคัมภีร์ชำระบาปของผู้เป็นสาธุชน

ถ้าจะสรุปความเอาตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะต้อง
เข้าใจว่าอาณาจักรของพระเจ้าพินัน นอกจากมีประเทศ
เขมรเป็นเมืองขึ้น ยังกินเข้ามาถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และ
เลยไปถึงประเทศพม่าตอนใต้ วกลงไปถึงแหลมมะลายู
ด้วย นับว่าเป็นอาณาจักรที่ใหญ่มาอยู่

เมื่อพระเจ้าพินันสิ้นพระชนม์แล้ว แม่ทัพของ
 ประเทศพุนั้นอีกคนหนึ่งชื่อพินัน จึงเอาราชสมบัติจาก
 พระเจ้าพินันถึงรัชทายาทของพระเจ้าพินันได้ (ในรัช-
 กาลพระเจ้าพินัน (ราว พ.ศ. ๗๗๓ ถึงราว พ.ศ. ๗๕๑)
 มีภิกษุชาวอินเดียรูปหนึ่งชื่อเกียเซียงหลิมมายังประเทศพุนัน
 นำเรื่องราวของอินเดียมากราบทูลให้ทรงทราบ ว่าอินเดีย
 เป็นประเทศมั่งคั่งสมบูรณ์ พระศาสนาเจริญรุ่งเรือง เป็น
 ที่เลื่อมใสของนานาประเทศ พระเจ้าพินันตรัสซักถามว่า
 ประเทศอินเดียอยู่ห่างไกลสักเท่าใด ภิกษุรูปนั้นตอบว่า
 ถ้าจะไปจากพุนันให้ถึงแล้วกลับมา กินเวลาสามถึงสี่ปี
 เพราะอยู่ไกลตั้ง ๓๐๐๐๐ ลี้ พระเจ้าพินันจึงใคร่ทรงทราบ
 ความจริง จึงโปรดให้ขุมเชื้อพระญาติวงศ์ เป็นราชทูต
 ไปเจริญทางพระราชไมตรียังอินเดีย ราชทูตชวู ไปลงเรือ

ที่ท่าเมืองเตยวลิทลี (นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นชื่อเดียวกับเมืองตักโกลา) เดินทางรอนแรมไปเป็นเวลาได้ ปีกว่าก็ลุล่วงปากน้ำอินเดีย แล่นเรือไปตามลำน้ำอีก ๗๐๐๐ ตี ก็ถึงราชสำนักแห่งประเทศอินเดีย (จะเป็นประเทศใดไม่ปรากฏ แต่เข้าใจว่าจะเป็นกรุงปาณฑลิบุตร เพราะในจดหมายเหตุจีนว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าเมียวหลุน นักปราชญ์โบราณคดีผู้หนึ่ง (Levi) ว่าจะตรงกับมูรุตซ์ เพราะในคัมภีร์ของลัทธิศาสนาขินะกล่าวไว้ว่า กรุงปาณฑลิบุตรเป็นราชธานีที่สถิตย์ของกษัตริย์ราชวงศ์มูรุตซ์) พระเจ้าแผ่นดินอินเดียเห็นราชทูตประเทศฟูนัน ก็ปลาดพระหฤทัย ถึงกับทรงเปล่งพระอุทานวาจาออกมาว่า “อะไร มีคนอย่างนี้อยู่ในแผ่นดินทางทะเลไกลที่สุด เจียวหรือ” แล้วโปรดให้พาราชทูตฟูนันไปเที่ยวชมบ้านเมืองทั่วพระราชอาณาเขตต์ กับยังได้ทรงแต่งตั้งราชทูตสองคน คนหนึ่งชื่อเจนสง ไปเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนยังประเทศฟูนัน ราชทูตอินเดียอยู่ในประเทศฟูนันได้สี่ปีจึงกลับมา

เรื่องที่เล่ามานี้ ชี้ให้เห็นว่าประเทศฟูนัน นับแต่ไกลทัญญูไปได้ครอบครองเป็นกษัตริย์ขึ้น ล่วงมาถึงสองร้อยปี อินเดียกับฟูนันคงจะยังไม่เคยติดต่อกัน ต่างฝ่ายจึงไม่รู้จักกัน แม้ชื่อก็ยังไม่เคยได้ยิน

ก่อนหน้าพระเจ้า펀จันจะสิ้นพระชนม์ไม่สู้ช้านักประเทศ
 ฟุ่้นนั้นแต่งตั้งไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศจีน เมื่อ
 พ.ศ. ๗๘๖ ถ่วงมาอีกสองปี จีนแต่งตั้งมาเจริญทางพระราช
 ไมตรีตอบแทน นับเป็นครั้งแรกที่จีนกับฟุ่้นมีไมตรีกัน
 เมื่อราชทูตจีนมาถึงฟุ่้น พระเจ้า펀จันสิ้นพระชนม์เสียแล้ว
 ต่อจากนั้นประเทศฟุ่้นเกิดจลาจลเป็นศึกกลางเมือง แล้ว
 แม่ทัพชื่อพินสู่น (ราว พ.ศ. ๗๕๑ ถึง พ.ศ. ๘๓๑) ได้
 ราชสมบัติ ราชทูตจีนได้บันทึกเหตุการณ์ไว้ว่า ประเทศ
 ฟุ่้นนั้นงามจริง ๆ แต่แปลกที่ราษฎรผู้ชายเป็นคนอู้อุด
 มาก เพราะไม่มีเสื้อผ้าหนังห่ม ส่วนผู้หญิงมีแต่ผ้าฝ้ายเดี่ยว
 พันกาย (เห็นจะเอาอย่างนางฉิวเหย) คงเนื่องด้วยเหตุ
 พระเจ้าพินสู่นจึงโปรดให้ออกประกาศบ่าวร้องห้ามไม่ให้ผู้ชาย
 เปลือยกายไปไหนมาไหน (เมื่อราชทูตฟุ่้นไปอินเดีย
 จะนุ่งผ้ากันเพียงไหนไม่ทราบ แต่คงแปลก ถ้าไม่แปลก
 พระเจ้าแผ่นดินอินเดียคงจะไม่ออกพระอุทานว่า จ้าวคน
 เช่นนี้มีด้วยเจียวหรือ)

จดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์ฉิน (พ.ศ. ๘๐๘ ถึง พ.ศ.
 ๘๖๒) กล่าวถึงประเทศฟุ่้น โดยอาศัยข้อความที่ราชทูต
 จีนสองคนข้างต้นแต่งไว้ แต่ฉบับเดิมสูญเสียแล้วว่า
 “ประเทศฟุ่้นมีอาณาเขตต์ส่วนกว้างได้ ๓๐๐๐ ลี้ มีบ้าน

เมืองล้อมด้วยกำแพงปราการ ปราสาทราชสถาน และ
บ้านเมืองก็มาก ราษฎรผู้ชายมีหนวดน้ำเก๋เลียด ผิวดำ
ผมก็หยิก ไปไหนมาไหนเปลือยกาย และไปเท้าเปล่า
เป็นคนซื่อๆ ไม่ลึกลับอะไรเลย หากินด้วยน้ำไร้ไถนา นอกนั้นก็
ยังชอบสลักแกะรูปพรรณเครื่องประดับ ภาชนะใช้บรรจุ
อาหารทำด้วยเงินก็มีมาก คำภาษากรเก็บเป็นตัวเงินทอง
ไข่มุกดีและของหอม มีสมุดหนังสือและหอเก็บเอกสาร
ตัวหนังสือที่ใช้รูปคล้ายคลึงกับของชาติฮู่ (ชาติหนึ่งอยู่ใน
เอเชียตอนกลาง) พิธีแต่งงานและการศพ เหมือนใน
ประเทศลิทเทีย (จัมปา) ทั้งหมด” ในตอนนั้นแสดงว่า
ประเทศพุนันเจริญขึ้นมากแล้ว

พระเจ้าพันส่นเสวยราชย์มาเป็นเวลานานปี เมื่อ พ.ศ.
๘๓๐ ทรงแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีน และผูก
มิตรไมตรีกับประเทศจัมปา เมื่อ พ.ศ. ๘๒๐ พระเจ้า
แผ่นดินจีนมีพระประสงค์จะลดค่าใช้จ่ายในการทหารทาง
พรมแดนตอนใต้ แต่ข้าหลวงประจำแคว้นตั้งเกี่ยถวาย
รายงานความเห็นคัดค้าน ว่าประเทศลิทเทียและประเทศ
พุนันอยู่ใกล้ชายแดน คนทั้งสองประเทศนี้ก็มีความรัก ทั้ง
เป็นไมตรีช่วยเหลือกัน และไม่ได้ขึ้นอยู่กับจีนไม่ควรไว้
วางใจ

เมื่อพระเจ้าฟันสั่นสิ้นพระชนม์ไปแล้ว เรื่องราวของ
ประเทศฟูนันเจียบหายไปกว่า ๕๐ ปี กลางที่บ้านเมืองจะ
เกิดจลาจลระส่ำระสาย คงทราบเรื่องได้แต่ว่า ประเทศ
ฟูนันเคยแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีน สองคราว
คราวหนึ่งมีช่างที่ฝึกหัดแล้วเชือกหนึ่งเป็นของบรรณาการไป
ด้วย แต่พระเจ้าแผ่นดินจีนทรงคืนช่าง เพราะจะเป็นเหตุ
ให้เกิดอันตรายขึ้นแก่ราษฎรของพระองค์ ถัดจากนั้น
ประเทศฟูนันไม่ได้แต่งทูตไปยังประเทศจีนอีก จนถึง
พ.ศ. ๕๙๗

ระหว่างนี้มีเหตุสำคัญเกิดขึ้นในประเทศฟูนัน กล่าวคือ
มีพราหมณ์คนหนึ่งมาจากอินเดีย ชื่อโกณฑัญญะเหมือนกัน
พราหมณ์คนนี้ได้ยินเสียงทิพย์ แว่วสั่งว่าให้ไปครองราช
สมบัติในฟูนัน พราหมณ์โกณฑัญญะดีใจ ก็ออก
จากอินเดียมาถึงประเทศฝั้นฝั้นซึ่งอยู่ทางใต้ ชาวฟูนันได้
ทราบข่าวก็ตื่นตื่นปีติยินดี พากันมาอัญเชิญพราหมณ์
โกณฑัญญะไปเสวยราชย์เป็นกษัตริย์แห่งฟูนัน พระเจ้า
โกณฑัญญะทรงจัดการทะนุบำรุงบ้านเมือง มีเปลี่ยนแปลง
แบบแผนราชการให้เป็นไปตามแบบอย่างของอินเดีย

ตั้งแต่พระเจ้าโกณฑัญญะมาเปลี่ยนแปลงแบบแผนการ
ปกครองแล้วประเทศฟูนันก็มีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด

ตามจดหมายเหตุจึงกล่าวว่า “ พุดถึงสินค้ำปะระเทศฟุ่้น
 ก็มีเงินทองคำและเพชร พวขันสูงมีเครื่องนุ่งเ้มทอด้วย
 ไหมเงินไหมทอง พวผู้หญิงใช้ผ้าคลุมชะนิคหนึ่งรูปคล้าย
 หมวกแขก กนจนกัมีผ้านุ่ง ราชฎูชาวฟุ่้นทำแหวน
 สร้อยข้อมือด้วยทองคำ และทำถาชนะต่าง ๆ ด้วยเงิน ได้
 โถก้นโค้นต้นไม้ด่งเพื่อสร้างบ้านเรือน แต่พระเจ้าแผ่นดิน
 นั้นเสด็จอยู่พุดับปลาหลายชั้น เรือที่ปลุกสร้างยกสูงจาก
 พื้นดิน มีรั้วกัน รุกักต่อเรือใช้ หัวและท้ายทำเป็นรูปหัว
 และหางปลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปไหนทรงช้าง
 พวผู้หญิงข้ช้าง เหมือนกัน การเดินมีตักไม้และกัถหมู ในบ้าน
 เมืองไม่มีคูกตะราง เมื่อเกิดวิวาทกัน ก็เอาวงแหวน
 และไขหย่อนลงไปในน้ร้อน ๆ ซึ่งคัพพิทาจะต้องล้งหอบ
 เองขึ้นมา หรือไม่เช่นนั้นก็ถือสร้อยที่เผาไฟจนร้อน เดินไป
 เจ็ดก้าว ถ้าไม่เป็นอันตราย ก็ถือว่าไม่ใช่เป็นผู้ผิด ”

อีกแห่งหนึ่งกล่าวว่า “ ชาวฟุ่้นนับถือผีฟ้า ผีฟ้าเหล่านี้
 สร้างด้วยทองสำริด บางรูปมีสองหน้าสี่แขน บ้างมีสี่หน้า
 แปดแขน ในเมื่อถ้อของต่าง ๆ เวลาพระเจ้าแผ่นดิน
 ประทับนั่ง ยกพระชงค้ขวาขึ้นชั้นพระชาน ส่วนพระชงค้
 ซ้ายห้อยลง (ห้ามหาราชลี้ลาของอินเดีย) ที่ด้านหน้าปูลาด
 ด้วยผ้า ตั้งถาชนะเครื่องราชูปโภค และที่เผาเครื่องหอม

ทำด้วยทองคำ ประเพณีไว้ทุกข์ใช้โขนหมวดเศรา การทำศพ
มี ๔ วิธี คือ (๑) โยนซากศพลงไปในน้ำไหล (๒) เผา
ให้เป็นถ่านดำ (๓) สั่งไว้ในดิน (๔) ทิ้งไว้ให้นกกิน”

ตามข้อความที่ฉันจดไว้นี้ เป็นอันเข้าใจได้ว่า ประเทศ
พุนั้นในตอนนั้น มีขนบธรรมเนียมประเพณีดำเนินตามแบบ
แผนของอินเดียเป็นส่วนมากแล้ว ตลอดจนลัทธิศาสนา
ก็เป็นลัทธิไสยศาสตร์ เป็นอันว่าชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่
คงเดินบกข้ามแหลมมลายูผ่านประเทศพม่า

พระเจ้าโกณฑัญญะองค์หลังนี้ มีผู้สืบสันตติวงศ์เป็น
กษัตริย์ต่อมาหลายองค์ ในศิลาจารึกเขมรหลักหนึ่ง มี
เรื่องราวพระเจ้าकुณวรมันทรงฉลองสมโภชเทวาลัยถวายพระ
นารายณ์ กล่าวไว้ว่า “พระเจ้าकुณวรมันเป็นจันทร์อันแท้
จริง แห่งราชวงศ์โกณฑัญญะ” ดังนี้ แสดงว่าปฐมกษัตริย์
ของพุนั้นทรงพระนามว่าโกณฑัญญะ ที่ใช้คำว่าจันทร์อันแท้
จริง เห็นจะหมายถึงว่าเป็นตระกูลจักรพรรดิ เพราะปรากฏ
เป็นตำนานอยู่ในศิลาจารึกของจาม (พ.ศ. ๑๒๐๑) ซึ่ง
กล่าวถึงเรื่องกรุงวปุระ อันเป็นราชธานีแห่งหนึ่งของเขมร
ว่ามีพราหมณ์ชื่อโกณฑัญญะ เป็นใหญ่ยิ่งกว่าพราหมณ์ทั้งหลาย
ได้เอาดอกซึ่งได้รับจาก อัสวัตถามันบุตรพราหมณ์โอรณะ
(ในเรื่องมหากาทร) มาปักลงณที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของกรุงนี้ แล้ว

พราหมณ์โกณฑัญญ ได้ธิดานาคชื่อโสมมาเป็นชายา และ
สร้างกรุงขึ้นครอบครองเป็นปฐมกษัตริย์

ในตำนานต้นตระกูลของกษัตริย์ราชวงศ์บัลลวะ ใน
ประเทศอินเดีย กล่าวไว้ว่าพระเจ้าสกันทศิษย์ เป็นโอรส
อัสวตถามันบุตรพราหมณ์โทรณะ ซึ่งเกิดกับนางนาค จึง
เข้าใจกันว่า เรื่องกษัตริย์ในประเทศเขมรและประเทศต่าง ๆ
ในแหลมอินโดจีน ที่ไปได้นางนาคเป็นมเหสี หรือมีนาง
นาคเป็นราชมารดา ดังที่กล่าวไว้ในตำนานต่าง ๆ น่าจะ
มาจากเรื่องในตำนาน ของพวกบัลลวะเป็นเหตุ นอกนี้
นักปราชญ์โบราณคดีกล่าวว่า ศิลาจารึกอักษรภาษาสันสกฤต
รุ่นเก่า ซึ่งพบในเกาะชวาและเกาะบอร์เนโอ ใช้ตัวอักษร
ครีนิถ์หรือคฤนถ์ของพวกบัลลวะ (ตัวคฤนถ์เป็นอักษร
อินเดียใต้ คิดขึ้นใช้จดคำในภาษาสันสกฤต เพราะตัวอักษร
เดิมของอินเดียใต้มีไม่พอเทียบเสียงภาษาสันสกฤต) อีกอย่าง
หนึ่ง พระนามของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองประเทศจัมปา
เขมร บอร์เนโอ ชวา และที่อื่น ๆ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึก
มักลงท้ายว่าวรมัน อันเป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์ใน
ราชวงศ์บัลลวะที่ครองกรุงกัญจี้ (เคยเป็นศูนย์กลางของ
พระพุทธศาสนาในอินเดียอยู่สมัยหนึ่ง) ด้วยหลักฐานเหล่านี้
รวมทั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่ขุดพบ ซึ่งเป็นแบบอย่าง

ของพวกบัลลวะ พบที่ในแหลมอินโดจีน โดยละเพาะใน
แหลมมะลายูและประเทศจาม นักปราชญ์โบราณคดีจึงเห็น
ว่า ชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน ตอนอยู่ใกล้
ทะเล จะเป็นชาวอินเดียได้มากกว่าพวกอื่น และจะเป็น
ชาวอินเดียพวกบัลลวะส่วนมาก จึงได้นำเอาคติข้างต้นนี้
เข้ามาด้วย

พระเจ้าแผ่นดินซึ่งสืบ ต่อ จากพระเจ้าโกณฑัญญองค์
หลัง ๆ มีอยู่องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าโกณฑัญญชัย
วรมัน (ราว พ.ศ. ๑๐๑๓ ถึง ๑๐๕๗) ได้ความจากจด
หมายเหตุจีนว่า พระองค์ทรงแต่งภิกษุชาวอินเดียรูปหนึ่ง
ชื่อน่าเกียเสียน (นาคเสน) เป็นทูตไปยังกรุงจีน (พ.ศ. ๑๐๒๗)
ถวายพระราชสาส์นยกย่องพระเจ้ากรุงจีน ว่าเป็นเอกอัคร
อุปถัมภกในพระพุทธศาสนา ต่อจากข้อความยกย่อง ก็ทูล
ขออนุเคราะห์จากจีน ให้ช่วยแก้แค้นด้านทานประเทศจัมปา
ที่มารุกราน พระเจ้ากรุงจีนคงจะทรงฟังถ้อยคำของทูตพุนั้น
ก็ทูลขอกำลังทหารไปช่วยเหลือ ตามควร แก่ อัสสาศย์ไมตรี
เป็นทำนองว่า เอาเถอะแล้วจะจัดการให้ แต่แล้วก็คงไม่ได้
จัดการอะไร เพราะไม่ปรากฏว่าจีนได้ส่งกำลังมาช่วยเหลือ
อย่างไรก็ดี ประเทศพุนั้นคงจะต่อต้านการรุกรานของพวก
จามไว้หยด เป็นการช่วยตนเองมากกว่า เพราะเมื่อปะเทศ

ฟุนันแต่งทูตไปกรุงจีนครั้งหลัง จีนต้อนรับแข็งแรงถึงกับออก
เป็นประกาศรสสั่งว่า “โกดัทัญญชัยวรมัน พระเจ้า
แผ่นดินฟุนัน อยู่ยังแดนสุดเขตต์ของทะเล ได้ครอบครอง
ประเทศต่าง ๆ อันอยู่ไกลในทิศใต้ สืบกษัตริย์มาได้หลาย
ชั่ว เมื่ออยู่ไกล ก็ยังแสดงจงรักภักดีให้เห็น สมควรจะแสดง
ไมตรีจิตต์ตอบแทน โดยตั้งนามตำแหน่งอันเป็นสิริให้ จึง
เห็นควรให้มีเจ้าแผ่นดินฟุนัน มีนามตั้งว่า แม่ทัพแห่งแดน
ศานติฝ่ายใต้เจ้าผู้ครองฟุนัน (อันเก่าเจียงกุนฮุน่าอ้วง)”

พระเจ้าชัยวรมันสิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๗ โอรส
องค์ใหญ่ เกิดกับพระสนม ลอบปลงพระชนม์โอรสรัชช
ทายาทซึ่งเกิดกับมเหสีเสี้ย แล้วเสด็จขึ้นทรงราชย์แทน
เดิลงพระนามว่าพระเจ้ารุทรวรมัน (พ.ศ. ๑๐๕๗ ถึง พ.ศ.
๑๐๘๘) กษัตริย์ฟุนันองค์นี้ตามความในศิลาจารึกว่า ทรง
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ได้เคยแต่งทูตไปกรุงจีน
หลายคราว เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๒ ได้บอกพระเจ้ากรุงจีนว่า ที่
ในประเทศฟุนัน มีพระเกศธาตุพระพุทธเจ้าเส้นหนึ่ง ขนาด
ยาวถึง ๖ ศอก พระเจ้ากรุงจีนก็ดูเหมือนจะทรงใฝ่พระทัย
ในเรื่องพระเกศธาตุนี้อย่างยิ่ง เพราะโปรดให้หลวงจีนชื่อยุน
เป่าหรือกัณเป่ามาขอรับอัญเชิญไปประเทศจีน แต่จะไปได้
หรือไม่ความไม่ปรากฏ นอกนั้นก็ยังไม่ปรากฏว่าในรัชสมัย

พระเจ้าชั้วรรมัน มีภิกษุประเทศพูนันหลายรูปไปแปลพระคัมภีร์อยู่ในประเทศจีน มีชื่อเช่นสังฆपालและมันทรเสน เป็นต้น เป็นอันว่าประเทศพูนันนับถือหิ้งพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ด้วย

พระเจ้ารุทรวรมันเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของประเทศพูนัน เพราะเมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๓ ประเทศเจนละหรือจันหลับซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราช เกิดกบฏแย่งชิงเอากรุงพูนันได้ตามจดหมายเหตุจีนว่า ประเทศเจนละอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจัมปา เดิมเป็นเมืองประเทศราชของพูนัน เจ้าแผ่นดินประเทศเจนละองค์ที่ได้อำนาจกรุงโตมู (สมภู) ของประเทศพูนัน ทรงพระนามว่าจิตรเสน และมีพระนามเมื่อเสวยราชย์สมบัติแล้วว่า พระเจ้ามเหศวรธรรมัน / ประเทศเจนละนี้ ที่ต่อมาเป็นประเทศเขมร เมื่อพวกเจนละตีกรุงโตมูได้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินพูนันก็เสด็จหนีย้ายราชธานีลงไปใต้ในทางเมืองนำไฟมา (นวนคร ? ว่าอยู่ทางใกล้ปากน้ำโขง) และยังได้แต่งทูตไปกรุงจีนครั้งหลังที่สุด ใน สมัยราชวงศ์ถัง ใต้นำคนเผือกซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของพูนันเป็นบรรณาการไปด้วย แต่นั้นมาพูนันก็หมดชื่อเสียงไม่กล่าวไว้ในจดหมายเหตุของจีนอีก ทั้งนี้ก็คงถูกกลืนชาติและซ้อหายเข้าไปอยู่ในประเทศซึ่งต่อมาเป็นเขมร

เรื่องราวของฟูนั้นตั้งเล่ามาข้างต้น ถ้าถึงหลักฐานทางโบราณคดี จะเป็นชาวโบราณสถาน หรือศิลาจารึกก็ไม่ปรากฏมีที่รู้เรื่องอยู่บ้าง ก็เพราะได้อาศัยข้อความในจดหมายเหตุจีนเท่านั้น จนถึงนักปราชญ์โบราณคดีต่างท่านคิดเห็นว่าการที่บ้านเมืองของฟูนั้นในชั้นแรก จะสร้างด้วยไม้เป็นของไม้อาคาร จึงไม่พบซากเหลืออยู่ แม้แต่เมืองซึ่งเป็นที่ตั้งราชธานี จะเป็นเมืองสมโบร์หรืออย่างไรแต่ก็ยังไม่ยุติกัน ต้องสันนิษฐานไว้พลางก่อน จดหมายเหตุจีนว่าเมืองหลวงของฟูนั้นอยู่ห่างทะเล ๕๐๐ ลี้ เข้าไปในแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลมาแต่ตะวันตก ห่างจากลินหยี่หรือจัมปา ๓๐๐๐ ลี้ ดังนั้นนักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่ง (Finot) จึงว่า แม่น้ำใหญ่ที่กล่าวไว้คงเป็นแม่น้ำโขง ไม่มีที่สงสัย ถ้ากระยะทาง ๓๐๐๐ ลี้ จากจัมปามาตามแนวฝั่งทะเล แล้วเข้าแม่น้ำโขงและเดินเรือเรื่อยขึ้นไปเมืองหลวงของฟูนั้น ก็จะตกอยู่ในระหว่างเมืองโจดกกับกรุงพนมเปญ กรุงสมโบร์นี้ออกจะยุ่ง เพราะได้ความว่าในประเทศเขมรมีอยู่ถึงสองแห่ง แห่งหนึ่งตามที่ศาสตราจารย์เซเดส์กล่าว ว่าอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขงคือที่เรียกว่าบาพนมในปัจจุบันนี้ (เห็นจะเป็นเมืองสมบุร์ที่คู่กับเมืองสมบุร์ที่มีกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารไทย) และว่าเป็นราชธานีของประเทศฟูนั้น เมืองสมโบร์อีกแห่งหนึ่ง ว่าอยู่

เหนือเมืองกำแพงม และอาจจะตรงกับกรุงอัสานปุระ ราชธานีของพระเจ้าอัสานวรมันกษัตริย์ประเทศเจนละ และเป็นราชธานีของกษัตริย์เขมร ในสมัยศตวรรษที่ ๑๗ แห่งยุคศตศักราช กรุงสมโบร์เมืองหลังนี้เห็นจะเป็นเมืองสมโบร์ไพรกุก อยู่ใต้เมืองนครจำปาศักดิ์ลงมา

ประเทศฟูนันสมัยมีอำนาจ แผ่อาณาเขตต์ออกไปกว้างขวาง จนกระทั่งถึงแหลมมะลายูและพม่า ตั้งเล่ามาข้างต้น ส่วนทางเหนือก็ว่ากินไปถึงภาคอีสาน จนจดจังหวัดนครพนม และแดนลาวที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง (ถ้าอาณาจักรโคตรบูรไม่ใช่ฟูนัน ก็น่าจะเข้าใจว่าคงจะรวมอยู่กับฟูนันนั่นเอง เพราะหลักฐานเมืองโคตรบูรมีปรากฏอยู่ในตำนานเก่าปรัมปราของภาคอีสานอยู่หลายแห่ง ดังกล่าวไว้แล้ว) เนื่องจากเหตุที่ว่าอาณาจักรฟูนัน มีอาณาเขตต์ขึ้นไปถึงภาคอีสานนั่นเอง เป็นบัจจัยให้นักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่ง (Wales) ซึ่งขึ้นไปสำรวจเมืองร้างศรีเทพ อยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีความเห็นว่า เมืองศรีเทพเดิมเป็นของชาวอินเดียสร้าง เข้าใจว่าจะเป็นสมัยเดียวกับประเทศฟูนัน แล้วร้างมาคราวหนึ่ง ภายหลังเมื่อเขมรมีอำนาจขึ้นจึงมาสร้างทับขึ้นใหม่ ถนนโบราณซึ่งมีซากเหลืออยู่ในประเทศไทยภาคกลางและภาคอีสานบางแห่ง ที่เรียกกันว่า ถนนขอม ตามความเข้าใจ

ใจกันว่า เขมรเป็นผู้สร้างไว้นั้น ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า จะเป็นของพุนั้นสร้างขึ้นไว้ก่อน เป็นแต่เขมรมาสร้างบูรณะขึ้นภายหลังเท่านั้น ถนนสายนี้ว่าตัดเลียบฝั่งแม่น้ำโขงขึ้นมา แล้วหักวกไปทางทิศตะวันตก ไปตามลำแม่น้ำมูล ผ่านที่ราบสูงในจังหวัดนครราชสีมาข้ามแม่น้ำป่าสัก ลงมาสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่สุด เห็นจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นทางยุทธศาสตร์ และเป็นทางไปมาค้าขายภายในอาณาจักรให้เชื่อมถึงกันตลอด และได้ตั้งเมืองขึ้นเป็นระยะพักย่านกลางที่ริมแม่น้ำป่าสักแห่งหนึ่ง สำหรับเชื่อมเขตต์แดนตะวันออกกับตะวันตกให้ติดต่อกันได้สะดวก เมื่ออาณาจักรพุนั้นแตกกระจายไปแล้ว ถนนสายนี้ก็ร้างไป เมืองที่พักอยู่ย่านกลางเลยร้างไปด้วย เมืองที่วานี้ น่าจะได้กับเมืองศรีเทพ (เมืองศรีเทพมีภูมิฐานและซากของโบราณเหลืออยู่ เป็นอะไรบ้างว่าจะเพาะหนังสือไทย ควรอ่านเรื่องเที่ยวเมืองเพชรบูรณ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และเรื่องการเดินทางไปเมืองศรีเทพของนายตรี อมาตยกุล ในหนังสือศิลปากร เล่ม ๑ ตอนที่ ๑ และ ๒) ดอกเตอร์เวลส์กล่าวไว้ว่า เมืองศรีเทพร้างมาเป็นเวลาเห็นจะราว ๕๐๐ ปี ครั้นเขมรมีอำนาจขึ้นไปราว ๘๐๐ ปีที่ล่วงมานี้ เขมรจึงฟื้นฟูใช้ถนนสายที่ประเทศพุนั้นเคยใช้มาก่อน และบูรณะเมืองศรีเทพขึ้นอีก

จนในศตวรรษที่ ๑๓ แห่งคฤศตศักราชราว ๖๐๐ ปีเศษนี้เอง อาณาจักรเขมรพินาศไป ประวัติศาสตร์ก็ซ้ำเหตุการณ์เป็น ทำนองเดิมอีก คือเมืองศรีเทพก็ตั้งอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ ต้องปรักหักพังเป็นเมืองร้างอยู่กลางป่ากลางดงตลอดมาจนทุกวันนี้ และมีนิยายชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องเมืองศรีเทพเล่าติดปากกันมา (ตามที่ดอกเตอร์เวลส์จดจากปากคำของชาวบ้านแถบนั้น) ว่า :

ที่บนเขาใกล้เมือง ฤๅษีสองตนสร้างภูที่อยู่ในที่ใกล้ๆ กัน คนหนึ่งชื่อตาไฟ อีกคนหนึ่งชื่อตางัว ฤๅษีตาไฟมีศิษย์เป่าลูกท้าวพระยาเมืองนั้น วันหนึ่งฤๅษีตาไฟบอกกับลูกท้าวพระยาผู้เป็นศิษย์ว่าน้ำในบ่อสองบ่อที่อยู่ใกล้กัน ใครได้อาบในบ่อหนึ่ง ก็จะตาย แต่ถ้ำได้อีกบ่อหนึ่งมารด จะฟื้นกลับเป็นขึ้นมาใหม่ ลูกท้าวพระยาไม่เชื่อ ฤๅษีตาไฟจึงตกลงจะทดลองให้ดู แต่เอาจ้ำนั้นสัญญาจากลูกท้าวพระยาว่า เมื่อฤๅษีตาไฟตายไปแล้ว ลูกท้าวพระยาจะต้องเป็นผู้ไปเอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้กินชีวิตคนใหม่ แต่ฤๅษีตาไฟต้องตายไป เพราะศิษย์ขาดข้อตรง ไม่ทำตามสัญญากลับหนีไปเมืองเสีย ไม่เอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้

กล่าวถึงฤๅษีตางัว เคยไปมาหาสู่กับฤๅษีตาไฟเสมอ ฝึกสังเกตที่ไม่เห็นฤๅษีตาไฟมาเยี่ยมเยือน ก็ออกไปตาม เมื่อ

ผ่านบ่อน้ำที่ใครอาบก็ตาย เห็นน้ำในบ่อเดือด ก็แจ้งว่ามี
 เหตุร้ายเกิดขึ้น ในที่สุดเอาน้ำออกบ่อหนึ่ง มารดษากศพฤษ
 ชาติไฟ จนฝนกลับคืนชีวิตขึ้นมา ฤษชาติไฟจึงเล่าเรื่องที่เป็น
 มาแล้วให้ฤษต่างวังฟัง แล้วว่าจะต้องแก้แค้นลงโทษให้จ
 หนักแก่ลูกท้าวพระยา ตลอดจนประชาชนทั้งหมดที่อยู่ใน
 เมือง ฤษต่างวังเตือนสติว่าอย่าให้ลงโทษถึงรุนแรงเช่นนั้น
 เลย ฤษชาติไฟไม่เชื่อฟัง นิรมิตเป็นง้วนันต์หนึ่ง เอาพิษ
 ร้ายบรรจุไว้ในห้องง้วนันต์ แล้วปล่อยง้วนันต์ให้เดิน
 รอบๆ กรุงถึงเจ็ดวัน ทำเสียงร้องดังกึกก้องตลอดเวลา เมื่อ
 เจ้าหน้าที่รักษาประตูเมือง เห็นง้วนันต์ผิดสังเกต ก็ปิด
 ประตูเมืองเสีย ครั้นถึงวันที่เจ็ด ท้าวพระยาเมืองนั้นรับสั่ง
 ให้เปิดประตูเมือง ง้วนันต์ปราดแล่นเข้าประตูไปได้ ขณะนั้น
 ห้องง้วนันต์แตกออก ไอพิษร้ายในห้องไหลออกมาทำลาย
 คนในเมืองตายหมด

ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่าเรื่องนี้ น่าจะมีเค้าความจริงแซก
 อยู่บ้าง ทางที่จะเกิดโรคห่าอย่างร้ายแรงขึ้น เมืองศรีเทพจึง
 ต้องร้างไป

๗ - เมืองศรีเกษตร (พะม่า)

ได้เล่าเรื่องประเทศพม่า มาถึงตอนเสียบ้านเมืองแก่ประเทศเจเนละ ถึงตรงนี้จะขอรับเรื่องต่อไว้ก่อน ข้อนกลับมาเล่าเรื่องแหลมอินโดจีนทางตะวันตก คือตอนที่ประเทศพม่าฉบับนี้

ในสมัยดึกดำบรรพ์ ดินแดนตอนนี้ ก็คงเหมือนกับตอนอื่น ๆ ในแหลมอินโดจีน คือเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์พวกนิกริต ซึ่งยังเหลือมีเชื้อชาติอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่พวกชาวหมู่เกาะอันดามัน (อยู่ในทะเลอ่าวเมาะตะมะ ใกล้มาทางแหลมมะลายูแนวเมืองตะนาวศรี) พวกเงาะเขม็งในแหลมมะลายูตอนใต้ และพวกขาน้ำ ฝรั่งเศสเรียกว่า Sea Gypsy ซึ่งอาศัยอยู่เรียวยาวไปตามชายฝั่งทะเลทิศตะวันตกของแหลมมะลายู

เรื่องชาวหมู่เกาะอันดามัน หลวงจีน ห่งเจงหรืออึ้งจิ่ง มาสืบ พระพุทธศาสนาในอินเดียรูปหนึ่ง เมื่อประมาณ ๑๒๐๐ ปีล่วงมานี้ ได้เล่าไว้ในบันทึกการเดินทางของท่านว่า “เมื่อเรือออกจากประเทศไทรบุรี บ่ายหัวเรือไปทางเหนือราวสิบวันเศษ ก็ถึงเมืองโก่หย่นก๊ก (แปลว่าประเทศคนเปลือย) ถ้าหันหน้าไปทางตะวันออก มองดูไปบนฝั่ง

อันสงฆ์ จะเห็นต้นมะพร้าวและต้นหมากขึ้นสะพรั่งตลอด
 ไปตั้งสองลี้ เป็นที่เจริญตาไม่น้อย พอชาวเมืองเห็นเรือ
 เข้ามา ก็ขมิ้มมันพากันลงเรือเล็ก บรรทุกมะพร้าวกล้วยและ
 สิ่งของทำด้วยหวายหรือไม้ไผ่ นำเอาขึ้นบนเรือใหญ่ที่มาแวะ
 เพื่อขอทำการแลกเปลี่ยน สิ่งที่ต้องการแลกเปลี่ยนคือเหล็กเท่า
 นั้น เหล็กขนาดยาวสองนิ้วมือ แลกมะพร้าวได้ห้าถึงสิบลูก
 ชาวเมืองพวกผู้ชายเปลือยกายถ่อนจ้อน ส่วนพวกผู้หญิงใส่
 ใบบนไม้ปิดบังเพศ ถ้าพวกพ่อค้าจะขอให้ผ้าสำหรับนั่ง เป็น
 การล้อเล่น พวกเขาก็ก้มใบบนมือบอกให้ทราบทันที ว่าไม่
 ต้องการ กล่าวกันว่า เมืองนี้เป็นปลายแดนตะวันตกเฉียงใต้
 ของมณฑลจก (เสฉวน—เป็นการเข้าใจผิดถนัด) ในเมือง
 ไม่มีเหล็ก ถึงแร่เงินและทองคำก็หายาก ชาวเมืองอยู่ได้
 ด้วยอาศัยมะพร้าวและหัวเผือกมันเท่านั้น ส่วนข้าวหรือ
 เม็ดธัญญาชาติอื่น ๆ มีไม่มาก พวกนี้จึงเห็นเหล็กเป็นของ
 ประเสริฐมีราคา ชาวเมืองมีฝิ่นอดำ รูปพรรณสันตักคน
 จำนวนสถานับด้วยหวาย ไม่มีใครสู้ได้ เมื่อมาขอแลกของ
 ถ้าใครปฏิเสธไม่ยอมแลกด้วย ก็จะเอาธนูอาบยาพิษยิงทันที
 ผู้ใดถูกยิงก็ไม่รอด”

พวกนิกริโต สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเจ้าของ
 ถิ่นในประเทศพม่า คงจะอาศัยอยู่ตามริมฝั่งทะเล แต่ชาย

ทะเลในสมัยนั้น จะอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินมาก ภายหลัง
 ทรอกเป็นตอนทรายออกมา น้ำทะเลยังท่วมถึงเป็นสะเทินน้ำ
 สะเทินบก เพราะฉะนั้นเมืองโบราณอย่างเมืองศรีเกษตร
 และเมืองสะเทิมหรือสธรรมวดี ซึ่งเป็นเรื่องตั้งของบพูน
 และบพตต่อไป คงจะตั้งอยู่ใกล้ทะเล ไม่อยู่ตอนชั้นไปไกล
 เหมือนที่มณฑลเมืองเหล้อยู่ในเวลานี้ เพราะในจดหมายเหตุ
 ของหลวงจันเหียนจั้ง ก็กล่าวเป็นทำนองว่าได้ทราบมา
 ว่าเมืองศรีเกษตร (ซัดเหล่ก้าตันถ่อ) ตั้งอยู่ใกล้อ่าวทะเล
 ในพงศาวดารมอญยังมีเค้ากล่าวไว้ว่า แผ่นดินซึ่งเป็นที่ตั้ง
 เมืองหงสาวดี เดิมยังเป็นทะเลอยู่ เมื่อน้ำแห้งงวดลง ก็
 มีดินดอนผุดขึ้น หงส์ทองสองตัวเคยลงมาเล่นน้ำอยู่บน
 หาดทราย ด้วยนิมิตรอย่างนี้ แผ่นดินตอนนั้นเมื่อตั้งเป็น
 บ้านเมืองขึ้นแล้ว จึงเรียกว่าเมืองหงสาวดี ส่วนแผ่นดิน
 ที่ถัดขึ้นไปทางเหนือ จะมีชนชาติใดยู่มาก่อนบ้าง ทราบ
 ไม่ได้ ถ้าถือเอาการคาดคะเน ก็น่าจะเข้าใจว่าเป็นพวกมณฑล
 ซึ่งเป็นมนุษย์ในตระกูลภาษามอญ-เขมร นักปราชญ์ทางชาติ
 วงศ์วิทยา คือวิชาว่าด้วยชาติเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ ลงความ
 เห็นว่า ประเทศอินเดียสมัยดึกดำบรรพ์ ก่อนชาวอริยกะ
 ยกเข้ามา ย่อมเป็นที่อยู่ของชนชาติสามเผ่าพันธุ์ ทาง
 ตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เป็นที่อยู่ของพวกมณฑลหรือ

โกล (โกลาเรียนก็เรียก) ทางตะวันออก เป็นที่อยู่ของพวกมนุษย์ในตระกูลภาษาทิเบต-พม่า ส่วนตอนใต้ถึงทิวเขาวินด์สลงไป เป็นที่อยู่ของชนชาติทราวิท เมื่อชาวอริบกะอพยพกันเข้ามาในอินเดีย พวกมุนท์ก็น่าจะถูกเบียดเบียน จึงได้ระบดมาอยู่ทางพม่า พวกมุนท์นี้ นักปราชญ์ชาวตะวันตกกลางท่านว่า เป็นมนุษย์ในตระกูลมอญ-เขมร แต่กลางท่านยังไม่เห็นด้วย ในการแบ่งตระกูลภาษา ดังที่จึงแยกพวกมุนท์ไว้ต่างหาก

ต่อมามีมนุษย์ในตระกูลภาษามอญ-เขมรพวกหนึ่งคือมอญ เข้ามาอยู่ในประเทศพม่าตอนใต้ แต่จะมาจากถิ่นเดิมอยู่ที่ไหน เอาแน่ไม่ได้ นอกจากจะเข้าใจว่า อพยพจากเหนือแถวประเทศทิเบต หรือตอนใต้ของประเทศจีนราว ๒๐๐๐ ปีกว่า แล้วลงมาตามแนวแม่น้ำใหญ่ มีแม่น้ำเอราวดีและแม่น้ำสาละวินหรือแม่น้ำคงเป็นต้น ที่สุดลงมาอยู่ตอนใต้ ในแผ่นดินที่ต่อมาเป็นประเทศมอญ แล้วขยายแดนที่อยู่ระบดมาทางตะวันออก จนถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา และได้ลงไป ซึ่งตามทางสันนิษฐานโดยหลักภาษา ว่าถึงแหลมมะลายูตอนใต้ด้วย เข้าแย้งถิ่นของพวกนิกริตและพวกมุนท์ นักประวัติศาสตร์กลางท่านสันนิษฐานว่า ที่ในคัมภีร์มหาภารตของอินเดีย พูดถึงเรื่องรากษสและอสูร และที่

พระมาเรียกว่า นาค คงจะหมายความถึงพวกมอญในสมัยนั้น
 กล่าวว่าพวกผู้ชายมีรูปร่างหน้าตาหน้าเกลียด .แต่พวกผู้หญิง
 ซึ่งเป็นบุตรสาว มักจะไม่เห็นเหว่ เหตุนี้จึงมีเรื่องว่า ชาวอินเดีย
 หรือชาวชาติอื่นที่เข้ามาอยู่ใหม่ มักได้ลูกสาวรากษส หรือ
 อสูร หรือลูกสาวพญานาคเป็นภรรยา เรื่องกษัตริย์ได้ธิดา
 นาคเป็นภรรยา จึงมีทั่วไปในตำนาน ตอนต้นของชาติต่าง ๆ
 ในแหลมอินโดจีน และพวกที่สืบเชื้อชาติมาจากการผสม
 พันธุ์นี้ กล่าวตามตำนาน จึงมักได้เป็นใหญ่ปกครอง
 ประเทศนั้น

ในที่นี้ ขอแซกเรื่องชาติเมิงไว้สักเล็กน้อย เมิงเป็น
 ชนชาติซึ่งมีชื่อกล่าวถึงอยู่บ่อย ๆ ในตอนต้น ๆ ของตำนาน
 ต่าง ๆ ของพงศาวดารโยนก ตามที่เข้าใจกัน เมิงก็คือมอญ
 แต่ก็ไม่ปรากฏอะไรเป็นหลักฐาน นอกจาก “ที่ว่ากันอย่าง
 นั้น” ถ้าเมิง คือมอญ เหตุใดนภายหลังเมิงจึงหายไปหมด
 เหลือแต่มอญอย่างเดี๋ยว หรือว่า เมิงเป็นบรรพบุรุษของ
 มอญ ครั้นเมื่ออพยพลงมาตอนใต้ของแหลมอินโดจีน ไป
 ผสมเข้ากับชาติอื่น ๆ เมิงจึงกลายเป็นมอญไป ที่ในตอนใต้
 ของประเทศจีน และในตอนเหนือของแหลมอินโดจีน มี
 ชนชาติชาวป่าพวกใหญ่อยู่พวกหนึ่ง คือพวกแม้ว ซึ่งจีน
 เรียกรวมว่า พวกเหม่วจ้อ ญวนเรียกว่าพวกม้อย ไทยทาง

เหนือเรียกว่า ข้าแม่่ว ได้ความจากหนังสือเล่มหนึ่ง (Imperial Gazetteer of Upper Burma) ว่า พวกแม่่ว^๕ ชื่อที่แท้จริง คือ เมงหรือเมง และเรียกตัวของเขาเองว่าม่ง (คล้ายกับชื่อพวกไท่มุงหรือไทยเมือง ตามที่บางท่านสันนิษฐาน) ในหนังสือเล่มนั้นสันนิษฐานว่า พวกเมงอาจเป็นบรรพบุรุษของมอญก็ได้ และว่าชาติมอญนั้น เคยมีอาณาจักรใหญ่อยู่ในประเทศจีน ภายหลังถูกจีนเบียดเบียน พวกหนึ่งจึงได้อพยพลงมาใต้ มาเป็นพวกมอญ เป็นก้านองเดียวกันกับพวกไทย ซึ่งอพยพลงมาทางใต้เหมือนกัน แล้วพวกหนึ่งมาเป็นไทยพวกเรา ในหนังสือเล่มนั้นยังกล่าวต่อไปว่า ถ้าทางสันนิษฐานนี้อาจเป็นจริงได้บ้าง ก็น่าจะสืบสาวหาเค้าเงื่อนเอาจาก พวก ขมุ ละว้า และปะหล่อง ซึ่งน่าจะเชื่อว่ามีเชื้อชาติเป็นพวกเดียวกัน แต่เวลานี้ มีหลักฐานที่จะสืบสาวยังน้อยอยู่ และเป็นกระต่อนกระแท่น จึงพูดอะไรไม่ได้มาก นอกจากสันนิษฐานเอาไว้ที่ เพียงที่มีหลักฐานอยู่เท่านั้น

ถัดจากมูเขย์ในตระกูลภาษามอญ-เขมร ก็มีชาติไทย ผีางสายแยกจากต้นพวกซึ่งอยู่ในตอนใต้ประเทศจีน เข้ามาอยู่ในดินแดนซึ่งเป็นประเทศพม่า และในแผ่นดินตอนเหนือของแหลมอินโดจีน เพราะฉะนั้นจึงปรากฏว่ามีบ้าน

เมืองไทยแยกย้ายกันอยู่ในแถบนี้มาแต่สมัยโบราณ อยู่
เรียงรายหลายแคว้นด้วยกัน บางแคว้นก็มีตำนานกล่าวไว้ว่า
ได้ตั้งมานานนับตั้งสองพันปีขึ้นไป แต่บางตำนานอาจนำเอา
ความทรงจำแต่ครั้งเก่าก่อน เมื่อครั้งยังอยู่ในถิ่นดั้งเดิมมา
ติดต่อเข้ากับ เรื่องตอนใหม่ด้วยก็ได้ (ดูเรื่องชาติไทยใน
แหลมอินโดจีน)

ต่อจากพวกไทย ก็มีชนชาติในตระกูลภาษาทิเบต-พม่า
ซึ่งเข้าใจกันว่า มีถิ่นเดิมอยู่ทางพรมแดนตะวันตกของทิเบต
อพยพกันเข้ามาอยู่ในประเทศพม่า แล้วพวกหนึ่งลงมาได้
กลายมาเป็นชาติพม่าขึ้น ส่วนพวกอื่นที่อยู่ในสาขาเดียวกัน
ก็ยังอยู่เรียงรายเป็นชาวป่าชาวเขาเป็นเค้าให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้
โดยเหตุที่ดินแดนแหลมอินโดจีนส่วนตะวันตกนี้ อยู่
ใกล้ชิดติดต่อกับอินเดีย จึงได้มีชาวอินเดียยกเข้ามาตั้ง
ภูมิลำเนาอยู่ ตั้งแต่สมัยโบราณ นับเวลาเห็นจะถึงสองพันปี
ขึ้นไป ชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาในประเทศพม่า เห็นจะ
มี ลักษณะ ผิดกับที่ ไปอยู่ใน ดินแดนตอนอื่น ๆ ในแหลม
อินโดจีน เพราะดินแดนเหล่านี้ ชาวอินเดียที่พากันไป
ตั้งภูมิลำเนา ส่วนมากมักเป็นพวกอินเดียตอนใต้ ลงเรือ
ข้ามทะเลไปมาได้สะดวก ส่วนแผ่นดินพม่า อยู่สูงขึ้นไป
จะมีชาวอินเดียตอนใต้มาคิดต่อด้วย ก็มักจะเป็นพวกที่อยู่
ตามชายทะเลแถวแคว้นกลิงค์ที่เรียกว่าเตลิงคน และต่ำลง

ไปแถวระหว่างแม่น้ำโคทาวรีและแม่น้ำกฤษณา ส่วน
แผ่นดินพะม่าตอนที่อยู่สูงขึ้นไปเหนือ ชาวอินเดียที่พากัน
ไปอยู่ เห็นจะเป็นพวกอินเดียตอนเหนือแถวมัธยมประเทศ
และแคว้นเบงกอล พวกนี้คงเดินบกผ่านเข้าทางแคว้น
อัสสัม แล้ววกขึ้นไปเหนือ เหตุนี้ ลักษณะอารยธรรมของ
อินเดีย ที่เข้ามาแพร่หลายในแหลมอินโดจีนและประเทศ
อินโดเนเซีย จึงผิดกันกับพะม่าและไทยตอนเหนือ ซึ่ง
มีเรื่องเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา มากกว่าลัทธิพราหมณ์
จนชื่อแคว้นบ้านเมือง และนามผู้เป็นใหญ่ พราวไปด้วย
ถ้อยคำภาษาบาลี ผิดกันกับของจาม ฟูนันและเขมร ดำนาน
บ้านเมืองก็มักเริ่มต้นด้วยเรื่อง พระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น
ข้าหลวงดำนานเช่นในพงสาวดารพะม่า ก็ยังอุทิศสำหรับสาว
เหล่ากอของกษัตริย์พะม่า ว่าเป็นเชื้อสายเจ้านายอินเดียใน
เชื้อวงศ์ศักราชฉางองศ์ ซึ่งต้องเสียบ้านเสียเมือง หนีภัย
เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศพะม่า ตกลงกษัตริย์พะม่าครั้ง
โบราณเป็นแขกอินเดียทั้งสิ้น ไม่มีพะม่าเลย ใตงที่อาจ
มีเค้าความจริงอยู่บ้าง ว่าผู้ที่ป็นใหญ่ปกครองบ้านเมืองใน
ประเทศพะม่าสมัยโบราณ จะเป็นชาวอินเดีย อย่างเดียวกับ
กับจามและเขมร ฝรั่งว่าพงสาวดารพะม่า มัวไปพะวงกล่าว
เรื่องราวของกษัตริย์วงศ์ศักราชของพะม่าเสียหมด กลาย

เป็นข่าวในราชสำนัก ไม่ใช่พงศาวดารของประชาชนชาว
 พม่าโดยตรง ในตอนต้น ๆ ของพงศาวดารพม่าก็ค่อยยังชั่ว
 อยู่หน่อย เพราะเป็นชะนิคินิยายอาหรับ ราวที่อ่านสนุกดี
 แต่กระนั้น ถ้าตำนานฉบับใดผู้แต่งมีศรัทธากล้าแข็งใน
 ศาสนา ก็เป็นอันได้อ่านตำนานศาสนาในตอนต้น ๆ กันตั้ง
 ครั้งก่อน มีเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จมา แล้วมีพุทธทำนาย
 พยากรณ์ไว้ว่าอย่างนั้น ๆ เนื้อหาของประวัติศาสตร์มีน้อย
 เต็มที่ เพราะเอาเรื่องจริงกับเรื่องนิยายไปคลุกเคล้าเข้าระคน
 กัน แยกจากกันไม่ออก ผู้แต่งไม่ใช่เป็นผู้ศรัทธาในศาสนา
 เท่านั้น ยังเป็นผู้หยิ่งในชาติมากเกินไปด้วย เลยทำให้เรื่อง
 ที่แต่งไว้ลำบากแก่การพิจารณาและการค้นคว้าร่อนหาเอา
 ความจริงของกรุ่นหลัง แต่ในที่เดียวกันนี้ ควรจะขอบคุณ
 ผู้แต่งไม่น้อยเลย เพราะถ้าท่านผู้แต่งไม่นำเอาเรื่องทาง
 ศาสนาเข้ามาปนไว้ด้วย เรื่องเหล่านี้ก็จะสูญเสียมานานแล้ว
 ที่สืบทอดมาได้จนถึงทุกวันนี้ ก็เพราะด้วยศาสนาแท้ ๆ ถ้า
 สูญเสียเสียแล้วการสอบสวนค้นคว้าก็จะลำบากมากกว่านี้
 หลายเท่า

ข้อผิดแปลกยังมีอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือเรื่องราวของ
 แกลมอินโดจีนตอนใต้และประเทศอินโดเนเซีย มีหลักฐาน
 ที่กล่าวไว้ว่า ชาวอินเดียมามีได้ปกครองเป็นใหญ่ในเกาะแดน

ตอนนั้น มีประเทศจัมปา พุณัน ชะวา มะลายู สุมาตรา เป็นต้น ทั้งยังได้ทราบเรื่องจากจดหมายเหตุของจีนกล่าวไว้ด้วยอีกทางหนึ่ง ส่วนประเทศพะม่า นอกจากเมืองศรีเกษตร (อยู่ใกล้เมืองแปร อ้างที่จึงเรียกว่าเมืองแปรเก่า) แล้วก็ไม่สู้มีเรื่องกล่าวอะไรไว้ให้ทราบ นอกจากตำนานพื้นเมืองที่เล่ามาข้างต้น เพราะฉะนั้นจะนำเรื่องในตำนานพื้นเมืองมาเล่าเสียก่อน เพื่อให้เห็นเรื่องของเขามีสลักษณะทำให้อ่านเพลินสักเพียงไร

เขาเล่าว่า ก่อนพุทธกาล พระเจ้าอภีรชากษัตริย์ในเข็ววงศ์ศัศกยราช เสด็จหนีภัยจากมณฑลประเทศ ยกทัพผ่านแคว้นอัสสัมเข้ามาในประเทศพะม่า แล้วมาสร้างกรุงตะโก่งขัน เมื่อพระเจ้าอภีรชาสีพระชนม์แล้ว โอรสสององค์แย่งราชสมบัติถึงรบกัน อำมาตย์ผู้บัญชาคนหนึ่ง หูลແးเห็นว่า รบกันอย่างนี้ไม่ดี เพราะทำให้คนและสัตว์ตายมาก สู้รบกันอย่างธรรมยุทไม่ได้ คือแข่งกันสร้างศาลาถือนทานขนาดใหญ่ให้แล้วเสร็จภายในคืนหนึ่ง ใครสร้างได้เสร็จก่อนเป็นชนะได้ครองราชสมบัติ โอรสองค์น้อย สร้างศาลาแล้วก่อน เพราะเอาผ้าขึงให้ตึงแล้วมาปูน จึงมองดูเหมือนเป็นของจริง เป็นอันชนะ (เดินวิธีเดียวกับศรีธนไชย) ก็ได้ครองราชสมบัติ โอรสองค์ใหญ่ ซึ่งเป็นฝ่าย

เพื่ออย่างไ้ ๆ ก็อพยพพรรคพวกออกจากกรุงตะโก้งไป
 ระหว่างทาง มาถึงเมืองของชาติปะยูชาติกานรานและชาติ
 แสค หรือแสต^(๑) พวกเหล่านี้ไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน โอรส
 องค์ใหญ่ก็ประทานเจ้ามเหษิตัดโอรสของพระองค์ไปเป็นกษัตริย์
 พวกปะยู แล้วเสด็จเดินทางต่อไป จนถึงแคว้นยะไซ ก็
 ทรงสร้างกรุงธัญญวดีขึ้น เสวยราชย์อยู่ในกรุงนี้สืบกษัตริย์
 ต่อมาเป็นส่วนหนึ่ง ทางกรุงตะโก้งได้มีกษัตริย์สืบต่อมา
 ๓๒ องค์ องค์สุดท้ายมีพระนามว่าภินนกะราชา ถูกพวกตยก
 หรือเตย็ก (อ่านว่า จัก หรือเจ็ก) แห่งแคว้นคันทาลริตยกมา
 ตีกรุงตะโก้งแตก พระเจ้าภินนกะราชาเสด็จพระชนม์ชีพ
 กรุงตะโก้งก็ร้างไป

พระม้าเรียกพวกจีนว่า ตยก หรือ เตย็ก และเรียกไทย
 ในยุคนั้นว่า ฉานเตย็กหรือไทยเจ็ก แคว้นคันทาลริต คือ
 คันทารัฐซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของแคว้นยูนนาน ที่พระม้าเรียก
 ชาติซึ่งมาตีกรุงตะโก้ง (ฝรั่งว่าตะโก้งเป็นคำไทยแปลว่า
 เมืองท่ากลอง-ดู Cochrane's The Shans, vol. I หน้า ๔๖-๕๐)
 ว่าเป็นเจ็ก คงเข้าใจผิดคิดว่าไทยเป็นเจ็กไป เพราะในเวลานั้น

(๑) Harvey's History of Burmah ตอนที่ชาติแสตจะเป็นบรรพ
 บุรุษของพวกจีน (Chin เป็นชาวเขาพวกหนึ่งในตระกูลเบต พระม้า) ชาติกานราน
 จะเป็นพวกยะไซ และชาติปะยู ซึ่งบัดนี้ค้นย้ชาติแล้ว อาจเป็นต้นเค้าของชาติ
 ซึ่งมีชื่อต่อมาว่าพระม้า

อาณาจักรไทยนำนเข้ายังตั้งขวางอยู่ตลอดลงมาถึงพะม่าฝ่ายเหนือ พะม่ามารู้จักจักก็ตั้งเมื่อกบฏลายข่านมาตีบ้านเจ้าแตกอาณาเขตต์พะม่ากับจีนจึงมาติดต่อกัน พอติดต่อเข้าเท่านั้น พะม่าก็ต้องเดือดร้อนเกิดรบกันกับจีน แทบเอาตัวไม่รอด จนกษัตริย์ พะม่าครองกรุงพุกามสมัยนี้ได้ฉวยชาติอยู่ในพงสาวดาร ว่ากษัตริย์หนีเจ้า

ยังมีกษัตริย์อีกองค์หนึ่ง ทรงนามว่าพระธรรมา เป็นเจ้านายอินเดียในวงศ์ศักราชเหมือนกัน แต่เป็นคนละพวกกับที่กล่าวมาข้างต้น ยกทัพจากมัธยมประเทศเข้ามาสู่ประเทศพะม่าในทำนองเดียวกัน แล้วมาสร้างกรุงพุกามอยู่เหนือกรุงตะโก้งขึ้นไป เรียกกันว่าพุกามเก่า เมื่อพระเจ้าธรรมาเสด็จเถลิงราชสมบัติ ในพงสาวดารพะม่ากล่าวว่า ร้อนถึงพระพรหม พระอินทร์ พระประขุนเทพบุตร และพญานาค พวกนั้นมาช่วยประกอบพิธี พระเจ้าธรรมาขณะเสด็จออก แวดล้อมพร้อมพรังด้วยอำมาตย์ราชเสนา รวมด้วยกันแสนหนึ่ง มหเสช้ายขวาสององค์ กับพระสนมอีกเจ็ดร้อย แล้วยังมีช้างเผือก ๕๐ เชือก ม้าเชือกสีนธพ ๑๕๐ ตัว และมีไพร่และมีอะไรอื่น ๆ อีกมาก เชื้อพระวงศ์พระเจ้าธรรมาซึ่งเป็นกษัตริย์ครองกรุงพุกามเก่าสืบต่อกันมาว่ามี ๑๗ องค์ องค์สุดท้ายทรงพระนามว่าพระเจ้าสะโตะ

มหาราช ไม่มีโอรสเป็นรัชทายาท จึงทรงตั้งน้องชายของ
 มเหสีเป็นยุพราช ตอนนั้นว่าพุทธศักราชล่วงแล้วเพียง ๔๐ ปี
 คราวนั้น มีหมูป่าตัวหนึ่ง ตัวใหญ่สูงได้ ๑๒ ศอก เข้ามา
 ครอบงวนราษฎรชายเขตต์แดน พระเจ้าสะโคะมหาราชโปรด
 ใ้ยุพราชไปฆ่าหมูเสีย ยุพราชติดตามไปพบและฆ่าได้แล้ว
 เกิดเบื่อหน่ายในสงสารก็ไม่กลับไป ไพล่ไปบวชเป็นฤษี
 ตรงนี้ ผู้แต่งตำนานกล่าวเป็นทำนองยุพราชคำนึงในใจว่า
 “เราก็ตีตามหมูป่ามาเป็นระยะทางไกลมากอยู่ ใ้ได้ออกจาก
 เมืองมาที่ช้านานแล้ว จนนึกไม่ได้ว่าล่วงแล้วกี่ปี ถ้าเรากลับ
 ไปกรุงตะโก้ง กราบทูลพระราชา ถึงเรื่องฆ่าหมูป่าแล้ว
 พระราชาอาจไม่ทรงเชื่อถือ เราจะนำซากหมูป่าไปถวายทอด
 พระเนตร ใ้ให้ทรงเห็นเป็นหลักฐานก็ใ้ดีดอก และคงโปรด
 ปรานปรทานรางวัลและเกียรติยศมากมาย ก็จริงอยู่ แต่
 สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นของถาวรตลอดไป อายุเราก็กว้างมามากแล้ว
 อย่างกระนั้นเลย ออกบวชเป็นฤษีแสวงหาทางรอดพ้นอยู่
 ในป่าที่นี้เถิด ดีกว่ากลับไปกรุงตะโก้ง” เมื่อยุพราช
 บวชเป็นฤษีประพฤติพรหมจรรย์แล้ว แต่เพ็ญล่วงมาได้
 สองปีก็เกิดมีธิดาขึ้น ถึงตรงนี้ ถ้าวางถึงฤษีอื่นเดี๋ยก็ไม่ใช่ไร
 เพราะมีเมียใ้ไม่จำเป็น ต้องประพฤติพรหมจรรย์เสมอไป
 อย่างฤษีโคตมพื่อนางสวาหาใน เรื่องรามเกียรติ์ แต่ฤษีที่

ประพาศิพราหมจรรย์ ถ้าเกิดมีชิตาชั้น ชิตานั้นจะต้องเกิด
 อย่างในดอกบัวหรืออะไรในกำเองนี้ เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้
 จึงมีว่า วันหนึ่งฤษีถ่ายมูตรไว้ในแอ่งหิน นางเนื้อด้วหนึ่ง
 มากิน ก็มีครรภ์ (เรื่องกินมูตรแล้วมีครรภ์ มีกล่าวไว้ใน
 ชาดกหลายเรื่อง ในเรื่องชินกาลมาลินี และเรื่องตาแดงหวาน
 กษัตริย์องค์หนึ่งของเขมร ตลอดจนเรื่องท้าวแสนปม ก็เป็น
 ลักษณะเดียวกัน) ต่อมานางเนื้อคลอดลูกเป็นมนุษย์ผู้หญิง
 ผิดวิสัยของสัตว์ นางเนื้อตกใจหนีไป ฤษีไปพบทารก ก็นำ
 ไปเลี้ยงไว้ และทราบทางฉาน ว่าทารกนี้เกิดจากนางเนื้อซึ่ง
 ไปกินมูตรของท่าน ฤษีเสกนิ้วมือสองนิ้ว ให้เกิดมีน้ำนม
 สำหรับเลี้ยง จนทารกเติบโตเป็นสาวอายุ ๑๗ ปี นางเนื้อว่า
 เพทะยี่ (ที่ถูกจะเขี้ยวอย่างนี้หรืออย่างไรไม่ทราบ) ฤษีเห็น
 ว่าไม่สมควรให้มนุษย์เพศหญิงอยู่ปะปนกับฤษี แม้จะเป็น
 ชิตาของฤษีเอง ก็อาจเป็นหัตถ์หาได้ จึงเอาผลน้ำเต้ายังไม่ได้
 เจาะรู (กลางฉบับว่าเจาะรูไว้ชนิดเดียว แต่ไม่เป็นไร ถึงจะ
 เจาะรูชนิดหรือไม่เจาะเสียเลยก็เท่ากัน) มอบให้นางเพทะยี่
 เอาไปตักน้ำที่ท่า แล้วกรอกลงในกระบอกจนกว่าจะเต็ม
 นางเพทะยี่ก็ไปทำตามสั่ง เอนน้ำเต้าตักน้ำกรอกลงกระบอก
 เท่าไรก็ไม่เต็ม ทำอยู่ตลอดวันก็เป็นอยู่อย่างนั้น ตกเย็นก็
 กลับมา (แปลกที่ฤษีเห็นว่าอยู่ในศาลาเวลากลางวันไม่ดี แต่

อยู่เวลากลางคืนไม่เป็นไร) นางเพทะยี่เอาน้ำเต้ากรอกน้ำใส่กระบอกลอยังไง ๆ อยู่เช่นนี้ทุกวัน จนล่วงเวลามานาน ฤกษ์ก็สบายใจ

ย้อนกล่าวถึงพระเจ้าสะโตะมหาราชา เมื่อยุพราชติดตามหมูไปแล้วไม่กลับ อยู่ทางนี้ มเหสีคลอดโอรสแฝด แต่พระเนตรบอด ได้นามว่าเจ้ามหาสมภพและจุลสมภพ พระเจ้าสะโตะมหาราชาให้เอาไปฆ่าเสีย แต่มเหสีเอาโอรสบอดทั้งสองพร้อมด้วยสะเบียงอาหารใส่แพลอยไป นางยักษ์คนหนึ่งชื่อจันทรมุขิตอดลงมากินอาหารในแพ ภายหลังพี่น้องทั้ง ๆ ที่มีพระเนตรบอดจับนางยักษ์ได้ จะฆ่าเสีย นางยักษ์ขอชีวิต เจ้าพี่น้องจึงว่าถ้าทำให้พระเนตรหายบอดได้จะไม่ฆ่า นางยักษ์รับคำ แล้วไปหายามาทาให้ เจ้าพี่น้องก็กลับมีพระเนตรดีมองเห็นอะไรได้ เจ้าพี่เลยได้นางยักษ์เป็นภรรยา แล้วดองแพต่อมาจนถึงท่าที่นางเพทะยี่ธิดาฤกษ์ผู้เป็นภคินี กำลังสวดน อยู่ด้วยเรื่องเอาน้ำเต้าตักน้ำกรอกกระบอกลอยังไงไม่มีวันเต็ม เจ้าพี่น้องสังเกตเห็นก็ร้องบอกว่า “สาวน้อย น้ำเต้าที่ตักน้ำไม่มีรู ทำไมจึงลอยอย่างนั้นเล่า” (นางเพทะยี่ถูกหาว่าโง่ก็ไม่โกรธ เพราะโง่อย่างบัดชบจริง ๆ ด้วย) แล้วเจ้าพี่น้องก็ช่วยกันเจาะรูน้ำเต้า นางเพทะยี่ก็ตักน้ำกรอกกระบอกลอยได้เต็ม นางจึงพาเจ้าพี่น้องมาหาฤกษ์

เมื่อชักใช้ไล่เลียงดูแล้ว ต่างก็ทราบกันว่าเป็นน้ำและหลาน
 ฤๅษีจึงยกนางเพทะยี่ให้เป็นชายาเจ้ามหาสมภพ เมื่อพุทธ-
 ศักราชล่วงแล้วได้ ๖๐ ปี (ใน Harvey's History of Burmah, p.
 308) ว่าเรื่องนางเพทะยี่เป็นเรื่องเดียวกับนางปทุมวดี และ
 นางมาลินี ในคัมภีร์มหาวัสตฺของมหายาน เรื่องแม่เป็น
 นางเนื้อพ่อเป็นฤๅษี มีอยู่ในอรรถมุขสาชดกที่ ๕๒๓ มาลินี
 ชดกที่ ๕๒๖ ในรามายณะเรื่องฤๅษีกไลโกฏหน้ำเนื้อ และ
 ในประชุมชาดกของจีน ในเรื่องสังหนวัติ कुमारตำนานโยนก
 แห่งหนึ่งกล่าวว่า พระอนุชตราชผู้ครองแคว้นโยนกนคร มี
 มเหสีทรงนามว่าปทุมวดี นางเป็นสุกมฤคิ ฤๅษีชอกัมโล
 นำมาเลี้ยงไว้ ในจามเทวีวงศ์ตำนานเมืองหริภุญไชย กล่าวว่า
 นางเนื้อตัวหนึ่งไปกินบุตรของฤๅษีวิสุเทพ ก็ตั้งครรภ์ และ
 ตกลูกเป็นมนุษย์หญิง ๑ ชาย ๑ ซึ่งฤๅษีนำมาเลี้ยงไว้ ตั้ง
 ชวนให้สงสัยว่า เรื่องตำนานต่างๆ ที่เนื้อเรื่องมาพ้องกันดังนี้
 เห็นจะมีที่มาจากเรื่องในชาดกเสียและมาก ถ้าจะตั้งปัญหา
 ถามตนเองว่า ทำไมผู้แต่งจึงเอาเรื่องเช่นนี้มาไว้เป็นตำนาน
 เห็นที่จะต้องการให้มีเรื่องเก่าแก่ย้อนถอยหลังขึ้นไปไกล
 หันสมัยพุทธกาล)

เวลานั้นพระเจ้าตัมพุละ
 พวกกรุงรัญญวดีจับเอาไปได้

กษัตริย์ชาติปรัหรือปะยถุก
 พวกปะยไม่มีกษัตริย์ก็เกิด

วิวาทขึ้นกับพวกกานราน พวกกานรานแพ้ อพยพไปอยู่
อื่น อยู่ทางนั้นนางคัมเหสีพระเจ้าต้มพุดะกับน้องชายแย่งราช
สมบัติกัน นางคำไปขอความช่วยเหลือจากฤๅษี ฤๅษีจึงให้
เจ้ามหาสมภพไปช่วย ก็ได้ชนะ พวกปะยูจึงยกเจ้ามหา
สมภพขึ้นเป็นกษัตริย์ของตน นางคำก็ยินยอม และตั้งยอม
เป็นชายาเจ้ามหาสมภพอีกองค์หนึ่ง นางคำ ชื่อเป็นคำไทย
เร่าดี ๆ แต่ในพงศาวดารพระมา ต้องการให้มีเชื้อสายสืบจาก
วงศ์ศักราช จึงกล่าวไว้ว่าเป็นธิดาของเจ้ามฤจิตต์ ที่พวก
ปะยูขอลงจากโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าอภิราชา ตั้งเล่ามา
ข้างต้น

พระเจ้ามหาสมภพครองราชสมบัติอยู่หกปี เมื่อสิ้น
พระชนม์เกิดแผ่นดินไหว เจ็ดวัน เพราะพระองค์ประสูติ
วันจันทร์

พระจุลสมภพอนุชาได้ราชสมบัติ ทรงตั้งนางเพทะยี่
พี่สะใภ้เป็นมเหสี เมื่อเวลาสิ้นพระชนม์ มีดเป็นกลางคืน
อยู่ถึงเจ็ดวัน เพราะพระองค์ประสูติวันจันทร์เหมือนกัน

โอรสพระเจ้ามหาสมภพ ซึ่งเกิดด้วยนางเพทะยี่มเหสี
ทรงพระนามว่าพระเจ้าหุตตะบองได้เสวยราชสมบัติต่อ พระ
เจ้าหุตตะบองเป็นกษัตริย์มีฤทธิ์เดชมาก และเป็นผู้สร้าง
เมืองศรีเกษตร (อยู่ใกล้เมืองแปร) เรื่องของห้าหุตตะบอง

นั้น ในพงสาวดารพะม่าเล่าว่า เมื่อชาติก่อนเป็นตัวตน
พระพุทธรเจ้าได้ตรัสแก่พระอนันท์เป็นพุทธทำนายไว้ เมื่อ
คราวเสด็จมาประเทศพะม่า ตอนที่ต่อมาจะเป็นที่ตั้งเมือง
ศรีเกษตราว่า เมื่อน้ำทะเลงวดแห้งกลายเป็นแผ่นดินแล้ว
ตัวตนนี้จะกลับชาติมาเป็นพระเจ้ากุตตะบอง สร้างเมืองศรี
เกษตราขึ้น และจะเป็นกษัตริย์มีบุญมาก พระนามของ
พระองค์เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนพะม่าทั่วไป

เรื่องสร้างเมืองศรีเกษตราก็สนุก กล่าวว่ พ.ศ. ๑๐๑
พระควัมบดี (เป็นพระอรหันต์ซึ่งพวกมอญนับถือมาก) ฤๅ
พระอินทร์ พญานาค ครุฑ จันเที และปรเมศูร (สององค์
หลังอาจเป็นนางกาลิและพระศิว เป็นเรื่องปนกันใหญ่) มา
ประชุมพร้อมกันด้วยเรื่องสร้างเมืองศรีเกษตราตามพุทธทำนาย
ในที่สุดพระอินทร์ก็ทรงสร้างเมืองศรีเกษตราขึ้น เป็นเมือง
งดงามปานเมืองสุทัศน์ในสวรรค์ แล้วพระอินทร์เอาพระ
หัตถ์ซ้อนองค์ท้าวกุตตะบองให้ขึ้นประทับบนพระที่นั่งทอง
ประทานเทพศาสตราพระแสงหอก สำหรับปราบปรามบรรดา
ราชศัตรู นอกนั้ยังประทานระฆัง กลองใหญ่ ม้าเวลาหกซึ่ง
เหาะได้ และช่างทรงช้อนลักรี ท้าวกุตตะบองมีเดชาภาพ
เสด็จก้าวพระบาทไปที่ไร แผ่นดินตรงนั้นก็ยุบลงทุกรอย
พระบาทที่เสด็จก้าวไป จนพระอินทร์เห็นไม่ได้เรื่อง ต้อง

แรมมืดแผ่นเหล็กคอยรองรับทุกก้าวไป บรรดาประเทศต่างๆ
 ในชมพูทวีปก็มาอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองออก ตลอดไปจนถึง
 เมืองอสรและเมืองนาค พระองค์ก็ทรงได้ชัยชนะเอามาเป็น
 เมืองขึ้น ถ้ากษัตริย์องค์ใดไม่มาอ่อนน้อม พระองค์จะ
 ทรงอักษรผูกกับพระแสงหอกให้นำไปโดยทางอากาศ ฆ่า
 แห่งว่าท้าวทนต์ะบองมีสามตา และเคจรกับเปสโน ซึ่ง
 เป็นโอรสพระเจ้ามหาสมภพ เกิดกับนางยักษ์ที่ไปลักอาหาร
 พระเจ้ามหาสมภพและพระเจ้าจุลสมภพ เมื่อครั้ง ถูกลอยแพ
 มา ที่จริงไม่ใช่อื่นไกล ผู้แต่งไปเกณฑ์เอาพระอิศวรกับ
 พระพิฆเนศวรารายณ์มารบกันเท่านั้น จะขุดร่องฤทธิ์เดขท้าว
 ทนต์ะบองไว้เท่านั้น เพราะมีหลายอย่างนัก เช่นพระองค์มี
 ข้างเผือกถึง ๓๖๐ เซือก ส่วนข้างธรรมดามีถึง ๓ โกฎิ ๖ ล้าน
 เซือก ทหารนั้นนับไม่ถ้วน เพราะมีจำนวนตั้งสองไซยคน
 จึงขอข้ามไปจับเรื่อง ตอนจะสิ้นฤทธิ์ เกิดเหตุเพราะท้าว
 ทนต์ะบองทรงเอาที่วัด ซึ่งหญิงขายอาหารคนหนึ่งอุทิศถวาย
 ไว้ พระอินทร์กริ้ว บรรดาเทพให้หอกวิเศษบินลอยขึ้นไปใน
 อากาศไม่ได้ กลองวิเศษระฆังวิเศษตีไม่ดัง ท้าวทนต์ะบอง
 ตรัสถามเหล่าอำมาตย์ว่าเป็นเพราะเหตุไร พวกอำมาตย์
 กราบทูลว่าเป็นเพราะทรงวิบเฝ้าของสงฆ์ พระองค์ทรงเห็นจริง
 ก็ถวายที่คืนทันที แต่สิ่งใดเกิดแล้วย่อมเกิดแล้ว จะกลับ

คืนเป็นเหมือนเมื่อยังไม่เกิดเป็นไม่มี เหตุฉะนี้หอภิเศกก็ไม่กลับบิน กลองวิเศกและระฆังวิเศกก็ไม่กลับมีเสียงดัง บรรดาท้าวสามนตราชก็ไม่ว่าถวายช่วยบรรณาการ ตรัสใช้อำมาตย์ไปทวงถามก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดเสด็จลงเรือวิเศกซึ่งพญานาคถวายไว้ ประพาสาท้องทะเล พญานาคโกรธอยู่แล้วก็นับดาลให้ทะเลปั่นป่วนเป็นน้ำวน เรือประพาสาต้องอัปปาง ท้าวตตะบองก็เสียพระชนม์ชีพจมทะเลไป ศิริพระชนมายุได้ ๑๐๕ พรรษา เวลาสิ้นพระชนม์เกิดมหัศจรรย์พิศตรรมชาติคือแม่น้ำกลับไหลย้อนขึ้นภูเขา ดวงตะวันกลับจากเหนือเป็นใต้ แล้วได้ยินเสียงกึกก้องกัมปนาทมาจากฟ้าเจ็ดครั้ง พระองค์ประสูติวันอังคาร

กษัตริย์ที่สืบราชสมบัติในเมืองศรีเกษตรต่อมา มีอีก ๒๕ องค์ ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากเกิดมหัศจรรย์ต่าง ๆ แปลก ๆ ในขณะสิ้นพระชนม์ เพราะประสูติต่าง ๆ วันกัน แต่มีเรื่องแปลกอยู่องค์หนึ่งคือพระเจ้าจระตะบะ ซึ่งเดิมก็เป็นคนสามัญบวชเป็นเณรอยู่แต่เผลอญู่ไก่ของภิกษุผู้อาจารย์ขันขินว่า “ใครกินหัวขี้เป็นเจ้าแผ่นดิน” เณรองค์นี้มีโอกาสได้กิน ภายหลังจึงมีโอกาสดำเป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วย

เรื่องกินหัวขี้ ออกจะเป็นโรคติดต่อ ในตำนานของไทยใหญ่และของเขมร ก็มีเรื่องกินไก่แล้วได้เป็นเจ้าแผ่นดิน

เหมือนกัน ก็เล่าว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๑๑๑ ขุนตูและขุนโต
 เป็นบุตรเหวดตา ไต่บันไดทองลงมาจากสวรรค์ มีใครต่อใคร
 ในเมืองสวรรค์ ติดตามมาด้วย เมื่อมาถึงเมืองล่าง มนุษย์
 ทั้งหลาย ก็ยกขุนตูขุนโตขึ้นเป็นผู้ปกครอง มีมนุษย์คนหนึ่ง
 ชื่อล้งกู มาฝากตัวขอเป็นคนรับใช้ของขุนทั้งสอง ขุน
 ทั้งสองนั้นก็อนลงมาจากสวรรค์ เถิงคำพระเป็นเจ้าได้ประทาน
 ไม้เท้าหนึ่ง และมีดเล่มหนึ่ง และสั่งว่า พอมาถึงเมืองใต้
 ก็ให้เอาไม้เท้าไม้สังเวชบุชาทันที เสร็จแล้วให้ขุนทั้งสองกิน
 หัวไก่ ส่วนตัวไก่ แจกจ่ายให้อำมาตย์และบริวารกิน ครั้น
 ขุนทั้งสองลงมาถึงแผ่นดินแล้ว จึงรู้สึกว่าได้เอาไม้ดและ
 ไม้เท้าลงมาด้วย จึงใช้ให้ล้งกูขึ้นสวรรค์ไปเอามา ล้งกูขึ้นไป
 เอามา และแกล้งบอกว่า พระเป็นเจ้ากริ้วมาก ที่เห็นขุน
 ทั้งสองเผลอเผลอหลงลืม แต่สั่งมาว่า เมื่อเอาไม้เท้าแล้ว
 ให้กินตัวไก่ ส่วนอื่นของไก่ให้แบ่งแก่บริวารกิน ด้วยอุบาย
 ดังนี้ ล้งกูก็ได้กินหัวไก่ และต่อมาได้เป็นเจ้าแผ่นดินครอง
 เมืองจีน มีอำนาจวาสนาและสติปัญญามาก ส่วนขุนทั้งสอง
 แม้ลงมาจากสวรรค์ แต่ไม่ได้กินหัวไก่ ก็เป็นแต่พวกไทย
 เมร ไม่มีสติปัญญาและอำนาจวาสนาอะไร เรื่องของเขมร
 เล่าว่า นายเตี้ยควานข้าง ไต่กินแต่ตัวไก่ ก็ได้เป็นพระเจ้า
 แผ่นดินเขมร ส่วนหัวไก่พระภิกษุเอาไปฉัน แต่ไม่ได้กล่าว

เรื่องว่าได้เป็นอะไรต่อไป จะเล่าเรื่องของเขมรไว้ในตอน
 ว่าด้วยอาณาจักรทวารวดี ในเรื่องหลักยึดตอนหมัดมูหมัดของ
 มะลายู (A History of Malay Literature by R. O. Winstedt,
 R. A. S. M. B. vol. XVII, part III, page 191) ว่า พระเจ้า
 แผ่นดินแคว้นยูนนานมีวีเชียร์หรือมาตย์ช่อมุหีบอัลมุลก ช่อ
 เด็กชาวเปอร์เซียคนหนึ่งมาเป็นลูกเลี้ยง ใ้ชื่อวาร์ตนกเสหัน
 ค่อมาร์ตนกเสหันมีบุตร ๒ คน ช่อหมัดและมุหมัด กล่าวถึง
 ชายลูกนายพาดิชย์คนหนึ่ง ทราบจากคำหมอดูทำนายไว้
 ว่าคนที่บิดาอหมัดและมุหมัดช่อมาให้บุตร ถ้าใครได้กิน
 หัวนกจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าใครได้กินตับนกจะได้
 เป็นประธานมนตรี จึงพยายามจะได้นกตัวนั้นมา แต่ด้วย
 บังเอิญ อหมัดกลับได้กินหัวนก และมุหมัดได้กินตับนก
 ในที่สุดอหมัดได้เสวยราชย์อยู่ในกรุงบ้ชัตต์ และมุหมัดได้
 เป็นประธานมนตรี เรื่องของแจกมะลายูที่วานี้ ดูปนกันยุ่ง
 พระเจ้าแผ่นดินครองแคว้นยูนนาน ก็หมายความว่า เป็น
 กษัตริย์ชาติไทยแคว้นน่านเจ้า แต่มีอมาตย์ช่อเป็นแจก
 อหรับ มีลูกเลี้ยงเป็นชาติแจกเปอร์เซีย ซึ่งได้ไปครองกรุง
 บ้ชัตต์ในประเทศอิหรักอีกต่อหนึ่ง เรื่องกินหัวไก่หรือตัวไก่
 แล้วได้เป็นเจ้าแผ่นดิน เห็นจะมีที่มาแห่งเดียวกัน ก็ใน
 สิวีโจรพราหมณชาติก ที่เล่าว่า นายหัตตอาจารย์กับภรรยาได้

กินเนื้อไก่ ซึ่งบรรจุในภาชนะลอยน้ำมาในแม่คงคา แล้ว
 ใต้เป็นพระเจ้าแผ่นดินและมเหสี ส่วนดาบสโพธิสัตว์ ซึ่ง
 เป็นผู้แนะนำ (ของเขมรเป็นพระภิกษุ) บริโภคแต่เนื้อไก่ที่
 ดัดกระตุก ก็ได้เป็นขีตน์ของพระเจ้าแผ่นดิน เรื่องใน
 ตำนาน ซึ่งถือว่าเป็นพงศาวดารของประเทศต่าง ๆ ในตอน
 ต้น ๆ มักเป็นทำนองนี้ กษัตริย์องค์สุดท้ายทรงนามว่า
 สุกัญญา เกิดเหตุเพราะสมบ่าหมุ่พัดหอบเอากระดั่งฝัดข้าว
 ของชาวคนหนึ่งปลิวไป ชาวนาวังไล่ตาม ปากก็ร้องว่า
 “โอย กระดั่งข้า” ชาวเมืองได้ยินเสียงร้อง ฟังไม่ได้ศัพท์
 ตันตกใจจับเอาไปร้องตาม ๆ กัน เลยสำคัญผิดว่ามีกองทัพ
 ไครยกมา (คำว่ากระดั่งและข้าศึกที่ยกมาในภาษาพะม่าเสียง
 ใกล้เคียงกัน) ด้วยเหตุนี้ ประชาชนชาวเมืองก็แยกออกเป็นสาม
 ชาติ คือเป็นปะยู กานราน และมรัมมา คือพะม่า (นับเป็น
 ครั้งแรกที่กล่าวถึงชาติพะม่า) ฝ่ายพระเจ้าสุกัญญาที่ประชวร
 และสิ้นพระชนม์ เกิดนิมิตกระดั่งฝัดข้าวถูกลมหมุนพัด
 หายขึ้นไปในอากาศ พระองค์ประสูติวันจันทร์

เมื่อประชาชนเกิดแตกกันเป็นสามชาติ พวกปะยูกับ
 พวกกานรานก็เกิดรบกันโดยวิธีธรรมยุทธ์อีก พวกกานราน
 แพ้หนีออกจากเมืองศรีเกษตรไป อยู่ทางนี้ พวกปะยูก็เกิด
 รบกันเอง แยกออกเป็นสามเหล่า ล่วงมาได้สามปี มีพวก

ไต่ลงมาตีเมืองศรีเกษตรแตกพินาศไป พวกปะยูก็หนีไป
สร้างเมืองอยู่ใหม่ คือกรุงพุกามใหม่ นักปราชญ์ต่างท่าน
สันนิษฐานว่า คราวนี้แหละที่เกิดเป็นชาติพะม่าขึ้น คำว่า
ปะยูก็เลยสูญหายไป เพราะกลายชื่อมาเป็นพะม่าเสียแล้ว
เรื่องที่เล่ามานี้ จะร่อนหาเอาความจริง ก็เห็นจะเป็นดังนี้
คือแผ่นดินในลุ่มน้ำเอราวดี มีชนชาติต่าง ๆ มาตั้งบ้านเมือง
อยู่ บ้านเมืองในสมัยนั้น ก็เห็นจะเป็นอย่างหมู่บ้านนั้นเอง
แล้วมีชาวอินเดียพาพวกอพยพกันเข้ามา ได้ปะปนผสม
เข้ากับชาวพื้นเมือง เกิดเป็นพวกปกครองขึ้น พวกชาว
พื้นเมืองเห็นจะได้กับพวกปะยู กายรานและมรัมมา และ
เมืองนั้นก็ใหญ่โตกว่าเพื่อนก็จะมีเมืองตะโก้ง และเมือง
ศรีเกษตร (ศรีเกษตรเป็นชื่อโบราณของเมืองปรีในแคว้น
โอริสสาของอินเดียใต้บังคอลลงไป) เมืองตะโก้งถูกพวกไทย
ยกมาตีทำลายลง ส่วนเมืองศรีเกษตรประชาชนส่วนมาก
น่าจะเป็นพวกปะยู และผู้ปกครองมีเชื้อชาติเป็นชาวอินเดีย
บ้านเมืองของพวกปะยูคงจะมีความเจริญมาแล้วช้านาน
เห็นจะนับได้ว่าเป็นเมืองเก่าที่สุดเมืองหนึ่ง เพราะใน
จดหมายเหตุของหลวงจีนเหียนจั้งและหลวงจีนจิ้งเจงก็กล่าว
ถึงอยู่ เขาขุดพบซากพระสถูปและรูปสลักต่าง ๆ ได้ใน
บริเวณเมืองนี้ พร้อมทั้งศิลาจารึกภาษาปะยู ซึ่งยังไม่มี

นักโบราณคดีเคยอ่านออกได้ตลอด ที่อ่านทราบได้ ปรากฏว่ามีเค้าคำในภาษาสันสกฤตปนอยู่บ้าง ส่วนพระพุทธรูปที่ขุดได้เป็นแบบคุปตะ* แสดงว่าเมืองศรีเกษตรเป็นเมืองนับถือพระพุทธศาสนา เห็นจะถึงสมัยคุปตะของอินเดีย ภายหลังเมื่อราว พ.ศ. ๑๓๔๓ เกิดจลาจลขึ้นในเมือง พวกปะยูก็หย่อนกำลังลงเป็นลำดับ เพราะแก่งแย่งชิงกันเป็นใหญ่ ต่อมาถูกมอญ เข้ามามีเมืองแตก เมืองศรีเกษตรก็ร้าง พวกปะยูเมืองศรีเกษตรแตกฉานซ่านเซ็นและหนีไปอยู่เมืองพุกามใหม่ ในที่สุดถูกพะม่ากลืนกลายเป็นพวกพะม่าหมด ชาติปะยูก็สูญไป

ปะยูจะเป็นชาติในตระกูลภาษาธิเบต-พะม่าหรือว่าเป็นชาติในตระกูลภาษาใด มาจากไหน ได้รับอารยธรรมมาจากอินเดียอย่างไร เหล่านี้เป็นเรื่องทราบไม่ได้ นักปราชญ์โบราณคดีต่างกำหนดสันนิษฐานว่าปะยูเป็นชาติอยู่ในตระกูลภาษาธิเบต-พะม่า เพราะมีเค้าในคำพูดปรากฏในศิลาจารึกอยู่ ๒-๓ คำ ที่พอเดาได้ว่าใกล้เคียงกับตระกูลภาษานี้ จึงเห็นว่าพะม่ากับปะยูจะเป็นเทือกเถาเหล่ากอเดียวกัน ชาวยะไข่แต่ก่อนเรียกพะม่าว่าปะยู แต่อ้างกันว่าปะยูมีเชื้อไทย เป็นเรื่องเดาด้วยกันทั้งนั้น ในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ถัง กล่าวว่า ดินแดนตอนเหนือของพะม่า (ก่อนที่ยังไม่มี

ชาติพะม่า) เป็นเมืองของชาติเดี่ยว และว่าเมื่อราว พ.ศ. ๑๓๐๐ พระเจ้าโกโล่ผู้ทรงยศตรีโยไทยแห่งอาณาจักรน่านเจ้า เคยตีได้ไปเป็นส่วนราชอาณาจักรเขตต์ นักปราชญ์โบราณคดี เห็นว่าคำว่าปะยูและเดี่ยวจะเป็นคำเดียวกัน ถึงคำว่าพะม่า ซึ่งพะม่าเขียนว่ามร์มาและอ่านว่าบม่าและว่าเพี้ยนไปจาก คำว่าพรหมในภาษาอินเดีย นักปราชญ์โบราณคดีที่ว่าไม่ใช่ เข้าใจว่าจะมาจากคำว่า มะรุ, ปะรุ, มะยู, ปะยู, มะยัน, และมะเยน (พะม่าออกเสียง ร เป็น ย) ชาวกะเหรี่ยง ยังเรียกพะม่าว่า ปะโย หรือ ปะยอ ชาวปะหล่อง (ชาติใน สาขาเดียวกับ ละว้า) เรียกพะม่าว่าปะรัน ชาวกะจั้น (เป็นพวกในตระกูลภาษาธิเบตหรือเป็นพะม่าสาขาหนึ่งก็ได้) เรียกพะม่าว่า มะเยนเป็นคำเดียวกับมาน ซึ่งไทยใหญ่ และไทยทางเหนือของไทยเรียกพะม่า จั้น เรียกพะม่าว่า เมียน เพราะฉะนั้น คำเหล่านี้น่าจะมีมูลที่มาเป็นคำเดียวกัน ในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ถัง เล่าว่า

“เมื่อพระเจ้าแผ่นดินปะยูเสด็จไปไหน ก็ใช้บัลลังก์ มีคนหามและประทับบนเบาะทำด้วยเชือกทอง ถ้าเสด็จ ทางไกลก็ประทับช้าง พระองค์มีหญิงนางกำนัลคอยเฝ้า อยู่งานหลายร้อยคน กำแพงนครทำด้วยกระเบื้องเคลือบ สีเขียวใบไม้อ่อน มีทวารสีบสองแห่ง ที่คดกำแพงมี

พระเจดีย์หงส์ศักดิ์ ประชาชนอยู่ภายในกำแพง.....
 ไม่ชอบฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เวลาพักท่ายปราศรัยเมื่อพบปะกัน
 ใช้ประสานมือ รู้จักคำนวณเลขทางดาราศาสตร์ ชาวปะยู
 นับถือพระพุทธศาสนา มีวัดนับร้อย ก่อด้วยอิฐแก้ว
 ตกแต่งด้วยสีเป็นเงินและทองและเป็นสีอื่น ๆ อย่างงาม ๆ
 และด้วยชั้นสีแดง พันทาสีและปูลาดด้วยพรมมีลวดลายงาม
 ปราสาทมนเทียรของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ก่อสร้างด้วยทำนอง
 เดียวกัน

“ชาวปะยูเมื่ออายุครบเจ็ดปี ก็ตัดผมเข้าวัด ถ้าอายุ
 ครบยี่สิบ ยังไม่เข้าใจในพระศาสนา ก็ต้องออกจากวัด
 กลับมาเป็นคฤหัสถ์ เครื่องนุ่งห่มใช้นุ่งผ้าถุงทำด้วยด้าย
 ไม่ใช่ไหม เพราะถือว่าทำด้วยไหมเป็นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
 บนศีรษะสวมหมวกประดับดอกไม้ทอง มีร่างแหหรือถุง
 สี่น้ำเงินประดับไข่มุกตักลุมด้วย ในพระราชวังมีระฆังใบ
 หนึ่งทำด้วยทอง อีกใบหนึ่งทำด้วยเงิน เมื่อมีศัตรูเข้ามา
 ก็ตีระฆังเหล่านี้และจุดเทียน เพื่อเสี่ยงทายว่าจะสงบหรือ
 ร้ายหรือดี ในพระราชวังยังมีรูปช้างเผือกขนาดใหญ่สูงตั้ง
 หลกสิบสอง ใครเป็นถ้อยร้อยความ ก็ไปจุดธูปเทียนบูชา
 คุกเข่าอยู่หน้ารูปช้างเผือก แล้วพิจารณาตริกันดีกว่าตนเป็นผู้
 ผิดหรือผู้ถูก นักเสรีจแล้วก็ไป ถ้านานเมืองเกิดเหตุเภทภัย

หรือเกิดโรคระบาด พระเจ้าแผ่นดิน จะลดพระองค์ลง
และเพาะรูปร่างเผือก และทรงติโทษพระองค์เอง

“เมืองปะยูไม่มีโช่ตรวน การลงโทษผู้ร้ายใช้ไม้ไผ่ทำซ้
มัดเข็ญหลัง ถ้าโทษหนักเข็ญห้าที ถ้าโทษเบาเข็ญ
สามที โทษฆ่าคนตายใช้ประหารชีวิต แผ่นดินเหมาะแก่
การเพาะปลูก ถั่ว ข้าว และพรรณเมล็ดดีอย่างหนึ่งคล้าย
ข้าวฟ่าง อ้อยกิ่งอองงามมีลำเท่านั้นองซา เมืองนี้ไม่มีป่อบ้าน
หรือข้าวสาลี ใช้เงินทองเป็นเงินตรา รูปคล้ายดวงจันทร์
แรม ไม่มีน้ำมันใช้จุด จึงต้องใช้ขี้ผึ้งและของหอม
ต่าง ๆ จุดแทน ในการค้าขายกับชาติเพื่อนบ้านเอาหนังปลา
โลมา หนังสัตว์ ฝ้าย หม้อหินแก้วและดินเผา เป็นเครื่อง
แลกเปลี่ยนกัน พวกผู้หญิงเกล้าผมมุ่นเป็นมวยไว้บนศีรษะ
ประดับด้วยสร้อยไข่มุกดี นุ่งผ้าถุงเป็นสีตามธรรมชาติไม่ได้
ย้อม แล้วมีแพรเนื้อละเอียดคลุมตัว เมื่อเดินไปไหน
ถือพัด ถ้าเป็นภรรยาของคนใหญ่โต ก็มีคนถือพัดเป็น
บริวารอยู่ข้างละสี่หรือห้าคน”

๑ - เมืองสุพรรณวดี (มชญ)

ลัดเมืองศรีเกษร มาทางตะวั ออกเฉียงใต้ใน ลุ่มน้ำ
สลัด เป็นอาณาเขตต์ประเทศมอญ สมัยศึกดำบรรพ์
แผ่นดินตอนนั้นคงเป็นที่อยู่ของชนชาตินิกริโตเหมือนกับแดน
อื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว พวกรากลสหรือยักษ์ที่มักกล่าวไว้ใน
ตำนานพื้นเมือง ว่าอาศัยอยู่ในแดนนั้นมาก่อน ก็คงหมาย
ถึงพวกนิกริโต หรือไม่เช่นนั้นก็คงเป็นพวกมุนท์ รากลส
เหล่านี้ ในตำนานว่า ไม่ต้องการคบหาใคร แม้แต่พระ
พุทธเจ้าเองก็โปรดไม่ขึ้น เมื่อพระองค์เสด็จจาริกมาถึง
แดนนี้ ยังถูกพวกรากลสเอาหินขว้างปา เพื่อขับไล่ให้
เสด็จไปเสีย

ในสมัยเดียวกับเมืองศรีเกษร แดนนี้เมืองสำคัญ
อยู่เมืองหนึ่ง ชื่อ สุพรรณวดีหรือสะเทิม ว่ามีความเจริญ
รุ่งเรืองเป็นคู่แข่งกับเมืองศรีเกษรมาช้านาน ตาม
ตำนานว่าสร้างในสมัยพุทธกาล ก่อนสร้างเมืองศรีเกษร
๖๐ ปี และว่าที่เมืองนี้ คือเมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งในหนังสือ
มหาวงศ์ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้พระอูตตระและ
พระโสณะมาประกาศพระพุทธศาสนา เมืองสุวรรณภูมิจะอยู่

ที่เมืองสะเทิมหรือจะอยู่ที่ไหนเน่ ได้กล่าวไว้ในตอนต้น
แล้ว ในตำนานของพวกต้องชู้ (ชาติกะเหรี่ยงสาขาหนึ่ง)
ว่าเมืองสะเทิมเป็นเมืองโบราณดั้งเดิมของต้องชู้ คำสะเทิม
ก็ว่ามาจากคำสะเหตุในภาษาต้องชู้ แปลว่าศิลาแดง เพราะมี
ศิลาชนิดนี้มาก ว่าอยู่ที่ภูเขาใกล้เมืองสะเทิม แต่ใน
ตำนานมอญว่า พระอินทร์ทรงสร้างให้สุทธมาณพ และขานน
นามว่าเมืองสุธรรมวดีนคร ภายหลังเรียกแต่ย่อว่าสุธรรม
แล้วต่อมาเสียงเพี้ยนเป็นสะเทิมไป เมืองสะเทิมนี้ถ้าว่า
ในทางสันนิษฐาน ก็เห็นจะเป็นเมืองของมอญมาแต่เดิม
เรื่องเมืองสะเทิมตอนต้น ๆ ถ้าว่าในทางโบราณคดี มีที่
ทราบได้น้อย นอกจากตำนานพื้นเมือง เพราะหลักฐานเช่น
โบราณสถานและโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้ไม่สู้มีอะไร ผิดกับ
ทางเมืองศรีเกษตรมาก

นักปราชญ์โบราณคดีว่า แผ่นดินแดนตอนนี้ ชาว
อินเดียฝ่ายใต้เคยมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ คำว่าเตลงก็ว่ามาจาก
ชื่อแคว้นเตลิงคนนั่นเอง เป็นพะยานอยู่ว่า ชาวอินเดีย
แคว้นเตลิงคนคงอยู่ในดินแดนตอนนี้มาก่อน มอญเอง
ก็ไม่ใช้คำว่าเตลงสำหรับเรียกชาติของตน เห็นจะเป็นเพราะ
คำว่าเตลง พะม่อ้างว่าเป็นคำของพะม่าแปลว่า กระเทียม
เพราะมอญถูกพะม่าเข้าลองพญาภษัตริย์พะม่ากระเทียม คือ

ยกทัพมาทำลายบ้านเมือง จนมอญต้องเสียดิสสวภาพ และถูกพระมรกตมกลันศูนย์ชาติไป คงเหลือประชาชนที่เป็นมอญอยู่ไม่มากนัก ชาวอินเดียนเข้าไต่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่นี่ คงมีลักษณะผิดกันกับชาวอินเดียนที่เข้ามาอยู่ในประเทศพม่า เพราะพวกฝ้ายเหนือ ถ้าวัดตามตำนานพม่า เป็นพวกกษัตริย์ยกทัพโยธาเข้ามาตั้งบ้านเมืองอยู่พูดกันง่าย ๆ ก็คือมีชาวอินเดียนอพยพกันเข้ามาอยู่เป็นพวกคราวละมาก ๆ คน มีหัวหน้าควบคุมมาด้วย แผ่นดินสมัยโบราณมีคนอยู่ไม่หนาแน่นเหมือนทุกวันนี้ การมาตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ ก็หาที่สร้างได้ง่ายไม่ลำบาก ไม่ต้องไปรบรฆ่าฟันแย่งชิงเมืองใคร เพราะมีแต่พวกชาวป่าหาบ้านเมืองไม่ได้ เป็นแต่สร้างบ้านอยู่กันห่าง ๆ เป็นพวก ๆ บ้านเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ก็เห็นจะเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ นั่นเอง พระเจ้าแผ่นดินก็คงไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ จะเป็นแต่เพียงหัวหน้าหมู่บ้านหรือพวกหนึ่งเท่านั้น ดูแต่เรื่องในพงศาวดารพม่าตอนหนึ่ง เล่าว่าพระเจ้าแผ่นดินกรุงพุกามองค์หนึ่ง ไปเก็บแสงกวาที่ไร่แดงสวย โดยไม่ได้ขออนุญาตของ ตาเจ้าของไร่มาพบ เอาตำมจอบตีพระเจ้าแผ่นดินสิ้นพระชนม์ ข้าราชการบริพารมาเจริญให้ตาเจ้าของไร่ไปเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทน แต่ตาเจ้าของไร่ว่าเป็นทำไม ปลูก

แดงกว่าไว้ถมไปแล้ว แต่เมื่อได้รับตอบว่าถึงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็ยังปลูกแดงกว่าได้ ตาชาวไร่จึงยอมไปเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงนามว่าญองอูเจ้าระหัง หรืออีกนัยหนึ่งว่าขุนแดงกวาง ซึ่งจะเล่าไว้ในตอนต่อไป

ส่วนชาวอินเดียนฝ่ายใต้ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศพะม่า และมอญตอนชายทะเล คงเป็นพวกพ่อค้าเดินเรือเข้ามาในขั้นต้นเห็นจะมากำขายก่อน ภายหลังเลยตั้งภูมิดำเนาลงเข้าเกี่ยวข้องกับชาวพื้นเมือง ซึ่งยังล้าหลังต่อความเจริญอยู่ จนได้เป็นเจ้าของบ้านผ่านเมืองปกครองพวกเหล่านั้น ที่ในตำนานพื้นเมืองกล่าวถึงกษัตริย์ ว่าไปได้นางนาคเป็นชายา แล้วเกิดโอรสขึ้นจนได้เป็นกษัตริย์ หรือถ้าเป็นธิดาที่เกิดจากนางนาค ก็ได้เป็นมเหสีพระเจ้าแผ่นดิน นี่ก็คงหมายความว่า ชาวอินเดียนที่มาเป็นผู้ปกครอง ได้หญิงชาวพื้นเมืองเป็นภรรยานั่นเอง

ในพงศาวดารมอญตอนหนึ่ง เล่าเรื่องสร้างเมืองหงสาวดีว่า พระเจ้าบัตัษราชครองเมืองพินยานคร (อยู่ในอินเดียนิมแม่น้ำโคทาวรี ใต้แคว้นเตลิ่งคน เดียวนี้เรียกว่าวิชัยนคร) โปรดให้อาจารย์อาทิตย์ภทรทวาทกับพวกแขกห้าร้อย ลงสำเภาเกตุราข้ามมาถึงประเทศ ซึ่งต่อไปจะเป็นที่ตั้งเมืองหงสาวดี แต่เวลานั้นยังเป็นทะเล กำลังจะขึ้น

เงินขึ้น อาจารย์อาทิตย์ภราวทวาทศาตยาเอศิกาน่อนหนึ่งหุ้มด้วย
แผ่นเหล็กปักไว้เป็นสำคัญ เพื่อจงเป็นดินแดนของแขก
ภายหลังเมื่อทะเลดอนนั้นดอนเป็นแผ่นดินขึ้นแล้ว มีกุมาร
สององค์ชื่อสมตะและวิมตะ เป็นโอรสพระเจ้าเสนคงคา
แห่งเมืองรัมวัต (สะเทิม) ซึ่งเกิดจากมเหสีเชอนางนาค มา
ตั้งบ้านเมืองขึ้นในที่นั้น และให้ชื่อนครนั้นว่าหงสาวดี
เพราะเคยมีหงส์ทองมาจับในที่นั้น ที่สองกุมารมาสร้างกรุง
หงสาวดี ลงในที่ตั้งแขกปักเสาหินจองไว้ก่อนเป็นผลสำเร็จ
เพราะพระอินทร์เสด็จลงมาช่วยโองแขก โดยเนรมิตเสา
ทองคำเอ่อนหนึ่ง มีลายลักษณะอักษรบอกศักราชปีเดือนวัน
คืนแก่กว่าของแขก ลอบไปฝังไว้ให้ลึกกว่า แขกก็ต้องแพ้
หมดสิทธิในดินแดนดอนนั้น

เรื่องเล่าเชอตามที่ได้ ว่ามีเค้าความจริงอยู่บ้าง ก็
แสดงว่าชาวอินเดียฝ่ายใต้มาอยู่ในแดนชายทะเลของประ-
เทศน์ก่อน ภายหลังมีพวกกษัตริย์เชื้อแขกอินเดียกับชาว
พื้นเมือง (นาค) ผสมกัน มาแย่งหรือมาได้เป็นใหญ่ใน
เมืองหงสาวดี ซึ่งสร้างภายหลังเมืองสะเทิม (ฝรั่งว่าเมือง
หงสาวดีสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๑๑๖ นี้เอง)

เมืองสะเทิมเจริญรุ่งเรืองสืบกษัตริย์มาหลายชั่ววงศ์ จน
ถึง พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตทกษัตริย์กรุงพุกาม ยกทัพ
มอดอายุ 02/06/25๕๕

มาตีแตกย่อยยับ นัยว่าเผาผลาญบ้านเมืองตลอดจน
 หลักฐานทางประวัติศาสตร์เสียสิ้น เป็นทำนองพะมาเผา
 กรุงศรีอยุธยา เรื่องเมืองสะเทิมจึงไม่มีเรื่องราวอะไรเหลือ
 อยู่ นอกจากได้ความกระต่อนกระแท่นจากตำนานพื้นเมือง
 ชึ่งแต่งภายหลัง ทำให้นักปราชญ์โบราณคดีต้องเดาเอา
 ตามเหตุผลเป็นต่าง ๆ กัน ต่อไปนี้ จะนำเรื่องเมืองสะเทิม
 ตามที่มีอยู่ในหนังสือวงศ์ชาติสุวรรณภูมิของมอญ มาเล่า
 ไว้ด้วย

ในหนังสือเรื่องนี้ ชันตันว่าพระอรหันต์องค์หนึ่งมีนาม
 ว่าควัมบดี เล่าเรื่องสร้างเมืองสะเทิมถวายพระเจ้าสิริมโสก
 (สิริสัหมมาโสก ?) กษัตริย์เมืองสะเทิม ว่าเดิมที แรด
 ตัวหนึ่ง เป็นราชาหนะของพระเจ้าแผ่นดินในมัธยม
 ประเทศ ไม่ปรากฏพระนาม เหาะไปพบดินตรงที่ซึ่งต่อมา
 เป็นเมืองสะเทิม มีรสและกลิ่นเป็นที่พอใจ ก็หลงกินดิน
 "ไม่กลับใจ" พระมหากษัตริย์ตรัสให้ราชบุรุษไปบ่าวร้อง
 พวกพราหมณ์เฝ้าตามหา พวกพราหมณ์ไปพบแรดตัวหนึ่ง
 กินดินอยู่ ก็บอกให้แรดกลับ แล้วนำดินที่ตรงนั้นมาถวาย
 พระมหากษัตริย์ด้วย พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรดิน ก็
 ทรงทราบชัดว่าที่ตำบลนั้นจะเป็นราชธานีใหญ่ในไม่ช้า เพราะ
 พระองค์ทรงศึกษาลักษณะภูมิประเทศชัดแจ้ง แล้วพระองค์

โปรดให้ราชบุรุษจัดแจงส่งพระราชธิดาองค์หนึ่งไปอยู่ณตำบล
นั้น (คล้ายเรื่องจามเทวีวงศ์ ที่ส่งผู้หญิงไปปกครอง)

เมื่อพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ไปตั้งอยู่นั้น รวบรวมผู้คนมีประมาณ ๓๐ หลังคาเรือน และประกอบอาชีพเป็น
ประมง ครั้นต่อมามีบุตรนายบ้านชาวประมงชื่อสุระมานพ
เป็นคนใจบุญ ชักชวนพวกชาวประมงเลิกฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
พวกเหล่านั้นเชื่อถือ เลิกกระทำปาณาติบาต ไปประกอบ
อาชีพอื่น ก็มีความเจริญมั่งคั่ง จึงมีคนจากถิ่นนั้นพากันมา
อาศัยมากขึ้น คราวนั้นร้อนถึงพระอินทร์อีก ทรงแปลงเป็น
พราหมณ์เต่า นำเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาบูชาแต่สุระมานพ
แล้วแนะนำให้ชาวบ้านยกย่องสุระมานพขึ้นเป็นกษัตริย์และ
สร้างบ้านเมืองขึ้น ด้วยประการฉะนี้ สุระมานพจึงได้รับ
ราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า สุธรรมมดี
ราชา แล้วขนานนามเมืองที่สร้างขึ้นว่า สุธรรมวดีนคร เมื่อ
พระเจ้าสุธรรมมดีราชาสิ้นพระชนม์แล้ว ได้มีกษัตริย์ครอง
ราชสมบัติในเมืองสะเทิมต่อมา ๒๔ องค์ เป็นเวลาได้
๓๒๘ ปี ก็สิ้นกษัตริย์ปกครอง เมืองสะเทิมกลับเป็นเพียง
นิคมไปอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมา มีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่ากัณเฑาะระราชา
ครองเมืองอะไรไม่ปรากฏ มีโอรสองค์หนึ่งทรงนามว่าเจ้า

สหกุมาร เจ้าสหกุมารมีสหายอยู่คนหนึ่ง เป็นบุตรอำมาตย์
 ชื่ออังกูรกุมาร คนทั้งสองรักใคร่กันมาก แต่ประพฤติเกร
 พระเจ้ากัณเฑาะระราชา จึงตรัสสั่งให้ขับไล่ไปเสียจากนคร
 คนทั้งสองไปถือพรตเป็นฤๅษี นางนาคคนหนึ่งขึ้นมาเมือง
 มนุษย์ ไปสมจรกับวิชาทรคนหนึ่งจนตั้งครรภ์ ภายหลัง
 คลอดบุตรเป็นฟองสัตว์สองฟอง วิชาทรทราบว่านางเป็นนาค
 ก็ระเห็ดหนีไป ส่วนนางนาคละลายใจก็ทิ้งฟองไว้ กลับไป
 นาคพิภพ ฤๅษีสี่ไปพบฟองที่นางนาคตลไว้ ก็นำเอามา
 ล้วงต่อมาฟองนั้นก็แตกเป็นกุมารสองคน ฤๅษีเลี้ยงไว้ ตั้งชื่อ
 คนใหญ่ว่าสุริยกุมาร คนน้อยว่าจันทกุมาร แต่จันทกุมาร
 ฤๅษีอังกูรผู้เป็นสหายขอเอาไปเลี้ยง เมื่อสุริยกุมารเจริญวัย
 อายุได้ ๒๐ ปี ฤๅษีสี่จึงให้สุริยกุมารไปครองเมืองสะเทิม
 ซึ่งถูกลดฐานะลงเป็นแต่ตำบล ด้วยความยินยอมยินดีของ
 มหาชน เมื่อกระทำราชาภิเษก พระอินทร์นำเครื่องราช-
 ทกฤษณ์ห่มมาถวาย พร้อมกับมณีวิเศษดวงหนึ่ง สุริยกุมาร
 เมื่อเป็นพระราชาแล้ว มีพระนามว่าพระเจ้าโชติปาละราชา
 แล้วเปลี่ยนนามนครเป็น สุวรรณภูมิราชธานี โดยเหตุที่
 วิชาทรซึ่งเป็นชนกของพระเจ้าโชติปาละ นำทองคำทำเป็น
 แผ่นมาปูในพระราชนิเวศน์เต็มทั่วไป จึงได้นามนครว่า
 สุวรรณภูมิ พระเจ้าโชติปาละเสวยราชสมบัติในนครสุวรรณ-

ภูมิ ๒๖ ปี ก็ถึงช่วงคต มีพระราชโอรสเป็นกษัตริย์สืบต่อ
คือพระเจ้าสิริมโสก ซึ่งพระอรหันต์ควัมบดีเล่าเรื่องเมือง
สะเทิมถวาย ดังกล่าวมาข้างต้น

ในตำนานยังมีเรื่องชนิดผู้แต่งมีศรัทธาแก่กล้าในพระ
ศาสนามากกว่าเรื่องประวัติศาสตร์ ต่อไปว่า พระพุทธเจ้า
เสด็จมาโปรดพระเจ้าสิริมโสก ณสุวรรณภูมินครแล้ว เสด็จ
ต่อมาถึงหาดทรายแห่งหนึ่ง ซึ่งหงส์สองตัวผิวเมืบเคยมา
เล่นน้ำ แล้วมีพุทธทำนายไว้ว่า ที่ตรงนี้ต่อไปภายหน้า
จะเป็นราชธานี คือเมืองหงสาวดี เป็นที่ประดิษฐานพระ
บรมธาตุ

ฝ่ายพระเจ้าสิริมโสกเสวยราชย์ในสุธรรมวดีนครต่อมา
เมื่อช่วงคตแล้ว มีกษัตริย์สืบต่อมาอีก ๕๑ องค์ ในกษัตริย์
เหล่านี้ ต่างองค์เมื่อเวลาสิ้นพระชนม์ มีนิมิตรเช่นไก่ขัน
กระชั้นตลอดสามเดือนบ้าง นกนางแมวฝูงหนึ่งมาจับที่
ปราสาทบ้าง เป็นทำนองเดียวกับกษัตริย์ในกรุงศรีเกษตร
แต่ไม่มีบอกวันประสูติของกษัตริย์เหล่านั้นไว้ด้วย เรื่องราว
ของกษัตริย์ ๕๑ องค์ที่มีอยู่ในตำนานเรื่องนี้ มีเรื่องสั้น ๆ
เพียงบอกว่ามีพระนามอย่างนั้น เสวยราชย์ได้เท่านั้นปี
ต่างก็กึ่งนิมิตรเวลาเมื่อสิ้นพระชนม์ ต่างองค์ก็ไม่มี ส่วน
ต่างองค์ที่มีเรื่องมากหน่อย ก็มักเป็นเรื่องทางตำนานศาสนา

เป็นชะเนิดกำเณนอย่างแบบเด็วกับที่ เคยอ่าน กันใน ตำนาน
 เมื่อก่อน ๆ ถ้าผิดจากเรื่องอย่างนี้ ก็มีเรื่องเป็นอย่างนิยาย
 เช่นเรื่องหนึ่งเล่าว่า ในสมัยพระเจ้าเกสรราชา กษัตริย์
 องค์ที่ ๓๓ พรานชื่ออาปุลณะไปเที่ยวยิงเหยื่อในป่า พลัด
 หนทางไป เวลาเย็นค่ำ ก็อาศัยนอนอยู่ใกล้ป่ากล้วย ยังมีกับ
 หรืออย่างสองตัวแม่ลูกอยู่ในถ้ำนั้น แม่ก็บอกกับลูกว่า
 “ลูกเอ๋ย เราได้อาศัยอยู่ที่ในถ้ำนี้ เป็นผาสุกแล้ว เจ้าอย่า
 ร้องออกเสียงให้ดัง” ลูกก็ถามว่าทำไม แม่ก็ว่า “แน่
 ลูกเอ๋ย เจ้ายังไม่รู้ แม่จะเล่าให้ฟัง เจ้าแผ่นดินเมืองสะเทิม
 นี้ มีใจกมิพจน์หาถนั๊กหนา ถ้าและรู้ว่า เราแม่ลูกอยู่ที่ใน
 ถ้ำนี้ ไชรจะจับเอาเราทั้งสองฆ่าเสีย แล้วจะเอาค้อนมาเขี่ย
 ทำเป็นกลอง ลอกเอาหนังของแม่ไปปิดกลองข้างหนึ่ง หนึ่ง
 ของลูกไปปิดอีกข้างหนึ่ง เอาหนังราชสีห์ทำเป็นเชือกตรึง
 กระดกราชสีห์ทำเป็นไม้ตีกลอง ถ้าและกลองนั้นดังขึ้น ไชร
 ร้อยเอ็ดพระนครจะต้องมาอ่อนน้อมถวายเครื่องราชบรรณา
 การ และต้องถวายพระราชบุตรพระราชธิดาด้วย เพราะ
 ฉะนั้น แม่จึงห้ามเจ้าไม่ให้ออกเสียงดัง”

เมื่อพรานอาปุลณะได้ยินเสียงกบพูดกันก็เข้าใจความ
 หมายในภาษากบ , นำความไปกราบทูลพระเจ้าเกสรราชา
 พระองค์จึงทรงยกทัพโยธามาจับกบแม่ลูกได้ ลอกเอาหนัง
 ไปทำกลอง ตามวิธีที่แม่กบพูด ตั้งแต่นั้น พระเจ้าเกสรราชา

ก็มีอนุภาพใหญ่ เมื่อตกดลงขัน อนุภาพเสียงกลอง ทำให้ราชธานีทั้งหลายต้องมาอ่อนน้อม พระเจ้าเกษรราชาเสวยราชสมบัติได้ ๓๕ ปี มีนิมิตรปริมณฑลดวงพระจันทร์โชติช่วงเหมือนแสงไฟ เทวดาพระเสื้อเมืองร้องไห้ เห็นนิมิตรนี้แล้ววักวงศ

พระเจ้าแผ่นดิน ครองเมือง สะเกษมองค์สุดท้าย มีพระนามว่า มนุหาหรือมนโหระ ต้องเสียบ้านเมืองแก่พระเจ้าอนรุทธกษัตริย์กรุงพุกาม เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้จะนำเรื่องเมืองพุกาม ต่อจากตอนที่เล่าค้างไว้ในบทก่อน มาเล่าไว้ให้เรื่องบรรจบกัน

ได้เล่าไว้ในบทก่อน ว่าพวกปะยูแห่งเมืองศรีเกษตร เกิดรบกันเอง แล้วต่อมาถูกพวกเตลงหรือมอญมาตีเมืองศรีเกษตรแตก พวกปะยู ก็หนีไปสร้างเมืองใหม่ที่พุกาม เรื่องตอนนั้นในพงสาวดารพะม่าเล่าว่า พระเจ้าสมมฤทธิพาพวกปะยู อพยพมาสร้างกรุงพุกามใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๖๕๑ พระเจ้าสมมฤทธิขึ้นว่าเป็นภากิโยของพระเจ้าสุภิญญา กษัตริย์องค์สุดท้ายของเมืองศรีเกษตร พระเจ้าสมมฤทธิเสวยราชย์ในกรุงพุกามใหม่ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๗๗ ปี ก็สิ้นพระชนม์ มีนิมิตรเป็นลูกอุกาบเตขนาดใหญ่มากงแวกเวียน ตกลงมา ฉะเพาะพระพักตร์ เพราะพระองค์ประสูติวันอาทิตย์

กษัตริย์ที่เสวยราชย์ในกรุงพุกามใหม่ ต่อจากพระเจ้าสมุทททชิลมา มีหลายองค์ ซึ่งองค์ก็มีบุญเหลือเกิน เกือบ ๆ เป็นอย่างท้าวตตะบอง ซึ่งองค์ก็ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากเรื่องเกิดนิมิตรเมื่อเวลาสิ้นพระชนม์ แต่มีอยู่องค์หนึ่งที่ควรกล่าว คือพระเจ้าเสนกะราชา พงสาวดารพะม่าว่าพระเจ้าเสนกะราชา เดิมเป็นพระสังฆราชอยู่ก่อน ภายหลังลาผนวชมาคิดกบฏจนได้ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน คำว่าสังฆหรือสังฆ พะม่าอ่านว่าเสน-กะ เพราะฉะนั้นพระนามกษัตริย์องค์นี้ เห็นจะตรงกับคำว่าสังฆราชนั่นเอง กษัตริย์องค์นี้เป็นผู้ทรงตั้งจุลศักราชขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๒ เวลาสิ้นพระชนม์ มีนิมิตรไม่สู้ดี เพราะมีแรงเจ็ดตัวมาจับ หลังคาปราสาท พระองค์ประสูติวันอาทิตย์

เรื่องพระเจ้าแผ่นดินพุกาม มีแปลกอยู่อีกอย่างหนึ่งที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ ต้องยกย่องมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ขึ้นเป็นแม่เหสีของพระองค์แทบทั้งนั้น ยกเว้นแต่แม่เหสีซึ่งเป็นพระราชมารดา แม่เหสีข้างองค์มีโอกาสนับเป็นแม่เหสีพระเจ้าแผ่นดินโดยลำดับ ต่อกันถึงสามองค์ก็เคยมี จะเป็นเพราะรักษาเชื้อวงศ์ศักราชหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ เรื่องพระยาทรงพระยาพานก็เป็นท่านองเดียวกันนี้พระเจ้าแผ่นดินมีโอรสสององค์ ก็มักแย่งราชสมบัติกัน

แล้วรบกันอย่างไม่มีการตั้งตาย คือรบแบบชรมยทซ์ เพราะฉะนั้น จะข้ามไปเล่าถึงพระเจ้าอนรรุท ขึ่งฝรั่งว่า พงสาวดารพม่าที่พอจะถือว่าเป็นพงสาวดารได้ ในส่วนที่เป็นเนื้อหาของเรื่อง ไม่ยกเอาเรื่องฤกษ์เคชปาฎิหาริย์และอะไรๆ ในทำนองนี้มารวมด้วย ก็เริ่มแต่พระเจ้าอนรรุทเป็นปฐม เนื้อพระเจ้าอนรรุทขึ้นไป หนาน้ำเนื้อเชื้อแท้ของพงสาวดารได้น้อยเต็มที แต่จะเล่าเรื่องจับแต่สมัยพระเจ้าอนรรุทที่เดียว ก็นึกเสียดายเรื่องของกษัตริย์ข้างองค์ที่เหนือขึ้นไป มีเรื่องของพระเจ้ากุนฉ่องจ่องพะยู เป็นต้น ซึ่งคล้ายเรื่องพระยาแกรกในพงสาวดารเหนือของเรา จึงต้องเล่าเสียบ้าง

พงสาวดารพม่าเล่าว่า เมื่อจุลศักราช ๓๒๖ สะเลงะโข้ย เข้าแย่งราชสมบัติพระเจ้าตันแฉ็ค ซึ่งเป็นพระราชบิดา พระเจ้ากุนฉ่องจ่องพะยู สำเร็จโทษเสีย แล้วขึ้นครองราชสมบัติ มเหสีพระเจ้าตันแฉ็คองค์หนึ่ง ไม่ยอมเป็นมเหสีของสะเลงะโข้ย จึงเสด็จหนีไป เวลานั้นทรงครรภ์อยู่ ครั้นเสด็จถึงตำบลจ่องพะยู ก็ประสูติโอรสชื่อนามตามชื่อตำบลว่า กุนฉ่องจ่องพะยู แปลว่า ส่องพลู (กุนฉ่อง) ตำบลวัดขาว (จ่องพะยู) เพราะเมื่อกุนฉ่องจ่องพะยูเจริญวัยแล้วไปฝากตัวอยู่กับผู้รักษาเมืองๆ ไซ้ให้เป็นคนส่องพลู วันหนึ่ง

กุนฉ่องจ่องพะยูไปเอาพลู มาตามทางเวะพักใต้ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง รุกขเทวดารู้แจ้งว่ากุนฉ่องจ่องพะยูเบื้องหน้าจะมีบุญเป็นกษัตริย์ จึงแรมิตกายเป็นมนุษย์ มาบอกว่าถ้าอยากมีบุญให้ถือไตรศรณาคม ถือศีล ๕ และภาวนาอนุสสติ ๑๐ ประการ วันละ ๒๐๐๐ เทียว รุกขเทวดาบอกลตั้งนั้นแล้วก็หายตัวไป

คราวนี้ตกหน้าให้พระอินทร์และเทวดาอีก แรมิตพระกายเป็นมนุษย์ เกี้ยวบัวร้องในกรุงพุกาม ว่าจะมีผู้มีบุญมาเกิด ในวันนั้นคั่นนั้นจึงตั้งเครื่องบูชาคอยชมบารมี ชาวเมืองก็อ้ออิงใจหทัยกัน รู้ไปถึงกุนฉ่องจ่องพะยู ก็อยากจะดูผู้มีบุญกับเขาด้วย จึงตามมา พระอินทร์จึงคอยอยู่แล้ว ก็แรมิตพระกายเป็นชายแก่จูงม้าตัวหนึ่ง มาดักอยู่ข้างหน้าพอกุนฉ่องจ่องพะยูมาถึง พระอินทร์แปลงก็ออกปากฝากม้าและว่าให้ขี่เข้าไปในกรุงด้วย แล้วประธานอำมรงค์มณีและมงกุฎงณีให้สวมใส่ กับทั้งพระแสงขรรค์ชื่อสิวลิ พระแสงหอกชื่ออรินหมาอีกด้วย กุนฉ่องจ่องพะยู ในขั้นต้นไม่ยอมรับ เพราะเห็นผิดปกติ แต่ในที่สุดก็รับ แล้วจับจูงม้าเข้าไปในเมือง ชาวเมืองเห็นกุนฉ่องจ่องพะยูจูงม้ามา มัธรูปร่างงดงาม รุ่งเรืองยิ่งนัก ก็รู้ว่าเป็นผู้มีบุญ ต่งเง็กการต้อนรับกันเอิกเกริก อัญเชิญให้เข้าพระราชวัง กุนฉ่องจ่องพะยูรู้ว่าตนเป็นผู้มีบุญ

ก็ยอมรับเชิญ พอมาถึงประตูวัง สะเลงะโข่ยซึ่งตั้งตนเป็น
กษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าญองอูเจ้าระหัง (คือขุน
แดงกวา แต่เรื่องผิดกับที่เล่ามาแล้ว ขุนแดงกวาที่เล่ามา
พระเจ้าแผ่นดินเพราะเรื่องเสด็จมาลักแดง แล้วราชบุรุษมา
เชิญไปเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนเรื่องนี้เป็นกบฏโดยตรง
แต่ไม่เป็นไร เนื้อเรื่องเก่ากัน ก็อชิงเอาราชสมบัติได้โดย
ปลงพระชนม์กษัตริย์องค์ก่อน) เสด็จมายืนอยู่ที่พระที่นั่ง
องค์นอก ตรัสว่าเราผู้มีบุญอยู่ทั้งคน จะมีผู้มีบุญที่ไหนอีก
พอตรัสขาดคำ ตักตานั้นซึ่งตั้งไว้ที่ประตูวัง ก็ถูกมาตีพระเจ้า
ญองอูเจ้าระหัง ตกพระที่นั่งสิ้นพระชนม์ กุณฉ่องจ่องชะยุ
ก็ได้เสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

เมื่อพระเจ้าญองอูเจ้าระหังครองราชสมบัติอยู่นั้น พระ
องค์มีขนิษฐภคินี ๓ องค์ ทรงตั้งเป็นมเหสีทั้งหมด องค์
ใหญ่และองค์กลางตั้งครรภ์ ซึ่งต่อมาประสูติโอรสมีนามว่า
เจ้าจิโจและเจ้าจะกุกะเต ส่วนมเหสีองค์เล็กมีได้ตั้งครรภ์

พระเจ้ากุณฉ่องจ่องชะยุ ทรงยกมเหสีของพระเจ้าญองอู
เจ้าระหังทั้งสามองค์เป็นมเหสี มเหสีองค์เล็กทรงครรภ์
กับพระเจ้ากุณฉ่องจ่องชะยุ ต่อมาประสูติโอรส มีนามว่า
อนรทามางจอ หรืออนรทามังฉ้อ คือพระเจ้าอนรท

เมื่อ कुमारทั้งสามเจริญวัยขึ้นแล้ว เจ้าจิโจกับเจ้า
จะกุกะเตทรงทราบว่าพระเจ้ากุณฉ่องจ่องชะยุไม่ใช่พระราช

บิดา ถัดคือบายแย่งเอาราชสมบัติได้ แล้วบังคับให้พระเจ้า
กุนน็องจ้องพระขุออกทรงผนวช เมื่อพระเจ้ากุนน็องจ้องพระขุ
เสด็จออกจากราชสมบัตินั้น พระบรมชาติเสด็จปาฎิหาริย์
ดาวพระศุกร์ กับ ดวงจันทร์โค่นกัน แผ่นดินไหวเจ็ดวัน
แม่น้ำที่เคยไหลก็หยุดอยู่หลายวัน หาไหลไม่ (น้ำเห็นจะ
เน่าเพราะหยุดไหล)

เจ้าจิใจขึ้นครองราชสมบัติ แล้ววันหนึ่งเสด็จประพาส
ลำเนา ถูกพรานคนหนึ่งลอบยิงพระองค์ด้วยธนูสั้นพระชนม์
เกิดมหัศจรรย์เป็นมหายักษ์หัวเราะเยาะ แล้วเอาก้อนอิฐ
ขว้างพระราชมนเทียร พระองค์ประสูติวันอังคาร

เจ้าจะกุกะเตอนุชาได้ราชสมบัติเป็นภษัตรีย์ต่อมา แล้ว
ทรงยกพระราชมารดาพระเจ้าอนรุทธขึ้นเป็นมเหสี พระเจ้า
อนรุทธทรงทราบก็กริ้ว ไปขอลขอพระแสงขรรค์สีวลี พระ
แสงหอกอริหมา พระธำมรงค์และมงกุฎ จากพระเจ้า
กุนน็องจ้องพระขุซึ่งทรงผนวชอยู่ ได้แล้วเสด็จไปช่องสุม
ผู้คนได้มากแล้ว ก็ยกกองทัพเข้ามาทำรบกับพระเจ้าจะกุกะเต
พระเจ้าจะกุกะเตเสียที ถูกพระเจ้าอนรุทธแทงด้วยพระแสง
ต้องพระอระสนพระชนม์ เกิดมหัศจรรย์อสนีบาตตกในพระ
ราชวงศ์หนึ่ง พระองค์ประสูติวันเสาร์

เมื่อพระเจ้าอนรุทธ ชะนะสงครามแล้ว ไป อัญเชิญ
เสด็จพระราชบิดากลับมาครองราชสมบัติอีก แต่พระเจ้า

กุณอ่อนง้อองพะยูไม่ทรงรับ พระเจ้าอนรุทธก็เสด็จขึ้นเสวย
 ราชสมบัติ พระองค์ยังไม่มมีเหตุ จึงตรัสให้แต่งทูตไปขอ
 นางปัญจกัลยาณีราชธิดาพระเจ้ากรุงเวสาลี (อัสสัม) มาทรง
 ตั้งในตำแหน่งมเหสี นางองค์นี้มารดาชื่อรุจิระประภาวดี
 เป็นอุปถัมภ์ชาติเพราะเกิดในมะตูมผลโตเท่าไห ภายหลัง
 ทรงระแวงพระทัยว่านางปัญจกัลยาณีไม่บริสุทธิ์ ก็ทรงขับ
 นางไปเสีย นางมีครรภ์ไปคลอดโอรส ซึ่งต่อไปจะได้เป็น
 พระเจ้าแผ่นดินมีบุญ ตอนนั้น ไทรทำนายว่าทารกคนหนึ่งจะ
 เกิดมาเป็นผู้มีบุญ พระเจ้าอนรุทธทรงทราบคำทำนาย จึง
 สั่งให้เที่ยวฆ่าเด็กเสียถึงสามครั้ง เป็นจำนวนเด็กถูกฆ่าตาย
 ๑๘๐๐๐ คน แต่นางปัญจกัลยาณีพาลูกหลบซ่อนพ้นภัย
 ไปได้ เด็กนั้นจึงโตขึ้นมาว่า จันยิตชา แปลว่าเหลือ ภายหลัง
 ได้มารับราชการเป็นนายทหารพระเจ้าอนรุทธ มีฝีมือแกล้ว
 กล้าสามารถมาก คราวหนึ่งรับหน้าที่เป็นแม่ทัพไปตีทัพ
 เชียงใหม่ที่ยกมาประชิดเมืองพะโค (อีกฉบับหนึ่งว่าเป็น
 พวก Gywam หรือ Gywan พังเสียงคล้ายขอมในคำแรกและ
 ญวนในคำหลัง) ได้ชัยชนะนะ เจ้าเมืองพะโคถวายธิดาแก่พระ
 เจ้าอนรุทธ (อีกฉบับหนึ่งว่าพระธิดานี้ทรงนามว่ามณีจันทร์)
 ระหว่างทางจันยิตชาเกิดรักใคร่กับธิดาเจ้าเมืองพะโค ความ
 ทราบถึงพระเจ้าอนรุทธก็พิโรธ ทรงพุงด้วยหอก แต่หอก

พลาด จันยิตขาน้ำไปได้ ต่อเมื่อพระเจ้าอนรรุทสันพระชนม์
แล้ว จึงได้กลับมารับราชการอยู่กับพระเจ้าจอลูโอรสพระเจ้า
อนรรุท แล้วภายหลังได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินพุกามสืบกษัตริย์
ต่อมา ทรงพระนามในศิลาจารึกว่าพระเจ้าศรีตรีภูวนาภิตย
ธรรมราชา จนถึงพระเจ้านรสีหบดี ก็องค์ที่มีฉายาว่า
กษัตริย์หน้เจ็ด (พระเจ้าศรีตรีภูวนาภิตย บวรบัณฑิตสุธรรม
ราชา มหาธิบดีนรบดีสี่สุ) กรุงพุกามจึงสิ้นกษัตริย์ลง ต่อไป
พระเจ้าแผ่นดินพุกามในตอนหลัง ย้ายราชธานีไปตั้งที่อื่น
อันเป็นเรื่องยุคหลัง จะขอจดไว้



เรื่องเมืองเชียงใหม่มาตีเมืองพะโค * และพระเจ้า
อนรรุทโปรดให้จันยิตขามาช่วย ตั้งเล่ามาข้างต้น ในตำนาน
เมืองสะเกษิมของมอญ ซึ่งเป็นตอนต้นของเรื่องราชาธิราช
ก็มีกล่าวไว้ละม้ายคลึงกัน เห็นควรนำมาเล่าแทรกไว้เสียด้วย
คือเล่าว่า

พระเจ้าอุทินน์เสวยราชย์ในกรุงสะเกษิม มีพวกกรอม
เป็นจำนวนมากมายกมาตีกรุง พระเจ้าอุทินน์ทรงขอความ
ช่วยเหลือจากพระเจ้ากรุงอรุมนันทปุระ (พุกาม) พระเจ้ากรุง
พุกามโปรดให้ทหารเอกสี่นายยกทัพมาช่วย และตีทัพพวก
กรอมแตกไป พระเจ้าอุทินน์ทรงคิดถึงบุญคุณ ได้ถวายพระ

ชิตาทรงพระโสมงตงมายังแก่แต่พระเจ้ากรุงพุกาม พร้อมทั้ง
 ทองคำมีน้ำหนักเท่ากับองค์พระชิตา เมื่อพระชิตามาถึงกรุง
 พุกาม พระเจ้ากรุงพุกามโปรดให้ชั่งน้ำหนักองค์พระชิตา
 เทียบสมกับน้ำหนักทองคำที่ถวายมาพร้อมกัน ปรากฏว่า
 องค์พระชิตามีน้ำหนักมากกว่า จึงเกิดสงสัยว่าพระชิตาจะ
 หลงครรภ์ เมื่อสอบสวนกันขึ้น ความสงสัยตกอยู่แก่นาย
 ทหารเอกชื่อตะตันเกส (จันยิตชาในเรื่องของพะม่า) พระเจ้า
 กรุงพุกามก็พิโรธ รับสั่งให้จับตะตันเกสมัดมือไว้ แล้ว
 พระองค์เอาพระแสงหอกพุ่งไปหมายประหาร หากด้วยบุญ
 บารมีของตะตันเกส บรรดาให้หอกพลาดที่หมาย ไล่ไป
 ถูกเขอกที่มัดขาออก ตะตันเกสก็คว้าได้พระแสงหอกนั้น
 ถลันหนีไปได้ ครั้นล่วงมาได้แปดปี เมื่อพระเจ้ากรุงพุกาม
 องค์นั้นสวรรคตแล้ว พระเจ้าอนรรุทได้เสวยราชย์สืบต่อ
 ตะตันเกสจึงได้กลับมารับราชการ ได้เป็นนายทหารเอกของ
 พระเจ้าอนรรุท

เรื่องในฉบับมอญที่เล่ามานี้ ถ้าเทียบกับฉบับของ
 พะม่าที่เล่าไว้ก่อน จะเห็นว่าเนื้อเรื่องเป็นทำนองเดียวกันหรือ
 จะว่าเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ คงผิดกันแต่พลความ เช่นใน
 ฉบับของพะม่า ว่าพวกเขาเชิงใหม่มาตีเมืองพะโค พระเจ้า
 อนรรุทโปรดให้จันยิตชาช่วยเมืองพะโค ส่วนในฉบับมอญ

ว่าพวกกรอมมาตีกรุงสะเทิม พระเจ้ากรุงพุกามให้ตะลันเทศ
 มาช่วยกรุงสะเทิม พระเจ้ากรุงพุกามในทันที ไม่ใช่พระเจ้า
 อนรุทธ เพราะข้อความในตอนท้ายก็บ่งอยู่ว่า พระเจ้า
 อนรุทธเป็นกษัตริย์ที่สืบทอดพระเจ้ากรุงพุกามองค์นั้น ซึ่งถ้า
 ว่าตามเรื่องของพะม่าตั้งแต่เข้ามาแล้ว ก็ต้องเป็นพระเจ้า
 จะกุกะเต ถ้าเรื่องในตำนานทั้งสองนี้ มีเค้าเป็นความจริง
 อยู่บ้าง ก็แปลว่าในสมัยพระเจ้าอนรุทธหรือเหนือขึ้นไปบ้าง
 เล็กน้อย มีพวกที่อยู่ทางตะวันออกของประเทศมอญได้แก่
 ประเทศไทย จะเป็น พวก เชียงใหม่ พวก Gywan หรือ
 Gywan ตามที่ฉะบับของพะม่ากล่าว หรือพวกกรอม ตาม
 ฉะบับของมอญ ยกมาตีประเทศมอญ แต่ถูกทัพพะม่า
 ตีแตกกลับไป พวกที่ยกไปตีประเทศมอญนี้เป็นชาติไร
 ได้มีนักปราชญ์ชาวตะวันตกสันนิษฐานว่าจะเป็นเขมร แต่ก็
 ไม่ยืนยันลงไป เพราะไม่ปรากฏมีเค้าเงื่อนเรื่องเขมรยกไป
 ตีมอญในศิลาจารึกของเขมร ท่านผู้หนึ่ง (Duroisselle)
 เห็นว่าพะม่าเรียกไทยทางพายัพว่า ยูน (ยวน) และเรียก
 ไทยได้ว่า Gywom เพราะฉะนั้น กรอมก็คือชาวไทยนั่นเอง
 อีกผู้หนึ่ง (Pelliot) ว่า พวกกรอมน่าจะเป็นชาวเมืองละโว้
 ซึ่งเป็นพวกผสม แต่มีอารยธรรมของเขมรปนอยู่มาก
 และในสมัยที่กล่าวนี้ ยังเป็นอิสสระอยู่ เรื่องออกจะยุ่ง

ตามเคย ถ้าจะดูข้อความในหนังสือชินกาลมาลินีในสมัย
ใกล้เคียงกันนี้ จะปรากฏข้อความอยู่ตอนหนึ่ง ที่กล่าวว่า
ในรัชสมัยพระเจ้ากัมพลเสวยราชย์ในเมืองหริภุญชัย เกิด
อหิวาตกโรค ชาวเมืองพากันหนีไปอยู่เมืองสุพรรณนคร แต่
พระยาบุณการเจ้าเมืองสุพรรณนครเบียดเบียนนัก ก็ไปสู่เมือง
หงสาวดี ครั้นอหิวาตกโรคร้างบแล้ว ก็พากันกลับมาสู่เมือง
หริภุญชัย ดังนี้ ดูเค้าเรื่องก็ใกล้เคียงกันมาก ผิดกันแต่ในที่ว่า
ชาวเมืองหริภุญชัยหนีภัยไปอยู่เมืองสะเทิม แล้วต้องหนีออก
จากเมืองสะเทิมเพราะพระยาบุณการ (ในที่นี้เห็นจะหมายถึง
พุกาม) เบียดเบียน ลงที่ชาวเมืองหริภุญชัยจะหนีไปอาศัย
เมืองสะเทิมในตอนที่พระเจ้าอนรรุทไปตีได้เมืองสะเทิม (อัน
เป็นเรื่องที่จะเล่าในที่ต่อไป) ได้แล้ว ถูกพระเจ้าอนรรุทเบียด
เบียนจึงต้องหนีมา หาใช่เป็นเพราะยกไปตีเมืองสะเทิม แล้ว
ถูกพะม่ากรุงพุกามตีแตกมาไม่ ถ้าความจริงเป็นอย่างนี้ก็ไว้
พวกกรอมในที่นี้ ก็ต้องเป็นมอญบ้นละว่า เพราะนักปราชญ์
โบราณคดีลงความเห็น ว่า เมืองหริภุญชัยนั้นเคยเป็นที่อยู่
ของพวกละว้า แล้วพวกมอญในเมืองตะโง้วติดตามนางจาม
เทวชันไปตั้งเป็นหลักแหล่งขึ้นใน สมัยต้นแห่งศตวรรษที่ ๙
ของคฤศตศักราช ในตำนานสุวรรณโลมคำและตำนานสิง-
หนวัติ อันเป็นตำนานกล่าวถึงสมัยต้นของแคว้นแคว้นโยนก

เล่าเรื่องชาติไทยว่าต้องสู้รบต่อต้านกับพวกกรมคำอยู่บ่อยๆ
 กรมคำในที่นี้ ถ้าว่าโดยหลักแห่งการกลายของเสียง ก็คง
 เป็นคำเดียวกับขอม เพราะฉะนั้นชาติกรมคำที่ว่าไปตีเมือง
 มอญ ก็คงเป็นขอมนั่นเอง เรื่องจึงมีต่อไปว่า ขอมหรือ
 เขมรเป็นชาติเดียวกันหรือไม่ ที่จริงก็ไม่น่าจะตั้งเป็นปัญหา
 ถ้าม เพราะก็ยุติกันแล้วว่าขอมเป็นชื่อที่เราเรียกเขมรใน
 สมัยโบราณ ในศิลาจารึกกรุงสุโขทัย ก็ยังเรียกว่าเช่นนั้น
 เป็นหลักฐานอยู่ แต่ทำไมเราจึงเรียกเขมรว่าขอม ทำไม
 เรื่องในตอนหลังๆ เราจึงเรียกว่าเขมร เดิมใช้คำว่าขอมเสีย
 และทำไมเขมรจึงไม่เรียกตนเองว่าขอมด้วย อีกอย่างหนึ่ง
 ตามหลักฐานทางโบราณคดีไม่ปรากฏว่าอารยธรรมของเขมร
 ถิ่นไปถึงภาคพายัพแห่งประเทศไทย ในหนังสือจินกาล
 มาลินีก็ว่าเขมรมามีอำนาจในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นอย่างสูง
 ก็ในสมัยพญาจักราช ยกพลมาจากเมืองศรีธรรมนครหรือ
 เมืองนครศรีธรรมราช มาตีเมืองลพบุรีได้เมื่อในราว ๘๐๐ ปี
 เศษที่ล่วงมาแล้ว พญาจักราชนี้ ศาสตราจารย์เซเดสว่าเป็น
 พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ นั่นเอง ถ้าว่าตามตำนานโยนกปรากฏ
 ว่ามีพวกขอมขึ้นไปตั้งบ้านเมืองถึงแคว้นสุวรรณโคมคำ(จะได้
 กล่าวถึงแคว้นนี้ในเรื่องของชาติไทย เป็นเล่มหนึ่งต่างหาก)
 เพราะฉะนั้น ขอมในที่นี้ ถ้าว่าเป็นเขมร ก็เป็นเขมรพวกที่หน

ในพงสาวดารโยนกมีตำนานสุวรรณโคมคำและสิงหนวัติกุมาร
ตั้งอ้างมาข้างต้น ก็เรียกว่าพวกกรอมดำเสมอไป ใน
พงสาวดารเห็นว่าพระยาภาพัณฑนิศโอรสพระยาภากะทัต
แห่งกรุงตักกะสีลาเป็นผู้สร้างเมืองลพบุรีเมื่อ พ.ศ. ๑๐๐๒
เมืองตักกะสีลานี้ ในพงสาวดารโยนกของพระยาประชากิจ
กรจักรว่า เข้าใจว่าเมืองนครหลวง(นครธม) แต่อีกแห่งหนึ่ง
ว่าเป็นชื่อหนึ่งของเมืองโพธิสารหลวงของขอม แสดงว่า
กรอมหรือขอมเป็นชนชาติผิวดำ คงผิดกับพวกไทยและ
พวกอื่น ๆ ที่คงมีผิวดำ แต่ไม่ดำเท่าพวกกรอม พระนาม
กษัตริย์ขอมที่สร้างเมืองละโว้ก็มีคำว่าภาพและภากะซึ่งแปล
ว่าดำ ในตำนานเหล่านี้จึงต้องเติมคำว่าดำไว้ด้วย ใน
คำพูดของภาคอีสาน เมื่อจะกล่าวถึงชนชาติอื่นที่อยู่ติดต่อกัน
ใกล้เคียง ก็มักเรียกรวม ๆ ว่า “ข้าขอมเขมร” แสดงว่า
ขอมกับเขมรคงเป็นคนละพวก ในหนังสือจินตามณี กล่าว
ถึงพยางค์ภาษาต่าง ๆ ว่ามี ๕ ภาค คือ ตะลุมพากย์ กำพูช
พากย์ สยามพากย์ สิงหลพากย์ พุกามพากย์ หรือหริ
ภุชชัยพากย์ เตลตพากย์ และมลชพากย์ ในที่นี้ ตะลุม
พากย์เป็นภาษาไร ก็ไม่ทราบ เพราะไม่ได้ตัวอย่างของ
คำพูดในภาษานั้นไว้ด้วย และคงไม่ใช่เขมรหรือมอญ
เพราะมีกำพูชพากย์และเตลตพากย์อยู่แล้ว ถ้าวาดโดยเสียง

ตระกูลกับกรอม ก็มีเสียงใกล้เคียงกันอีก จึงเห็นได้ว่ากรอม และตระกูล ถ้าเป็นคำเดียวกับขอม ก็ต้องเข้าใจว่าขอม กับเขมรอาจเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน แต่คงเป็นคนละพวก เมื่อได้อ่านคูเรื่องราวของชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน จะปรากฏว่าในสมัยก่อนเขมร ดินแดนในแหลมอินโดจีน ส่วนมาก เป็นอาณาจักรของพุนัน ตั้งได้เก่าไว้ข้างต้นแล้ว พวกพุนัน จะมีชื่อเรียกชาติของตนเองว่าอย่างไร ทางโบราณคดียังไม่สามารถจะบอกได้ พวกประเทศพุนันตาม ลักษณะที่ในจดหมายเหตุจีนกล่าวไว้ ว่าราษฎรผู้ชายของประเทศพุนันมีหน้าตาน่าเกลียด ผิวดำผมก็หยิก และในหนังสือ Gazetteer of Upper Burma (Part I, Vol. 1 หน้า ๖๒๐) กล่าวว่า ในดินแดนตอนใต้ของประเทศจีนและแหลมอินโดจีนตอนเหนือ มีชนชาวป่าพวกหนึ่ง ฝรั่งเศสเรียกชื่อว่า โปมั่ง (Poumang) ไทยทางเหนือเรียกว่า พวกข่าดำ แต่เรียกตัวของเขาเองว่า สันเตียม พวกโปมั่งนี้ รูปร่างดำเตี้ย จมูกจอน ไม่มีคิ้วจมูกและผิวดำ ภาษาที่ใช้พูดที่เป็นของเดิมในภาษา ก็ผิดกับของจีนและไทย ชาติต่าง ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านของพวกโปมั่ง ถือว่าพวกโปมั่งเป็นเจ้าของ ดินแดนซึ่งกล่าวมาข้างต้น ดังนี้ ก็มีลักษณะเข้าเค้าชาตินิกิริโตอยู่ 2565 ตรงที่คำว่าขอมอาจเป็นชื่อชาติของพวกพุนัน

ก็ได้ ในตำนานสุวรรณโคมคำตอนหนึ่งเล่าว่า พระยาอินท-
 ปฐมแห่งเมืองโพธิสารหลวงกรุงรัฐ มีโอรสชื่อ สุวรรณมุข
 ทวาร เพราะประสูติจากโอรุณางอรุสาราชเทวี พรหมณ์
 ปุโรหิตคนหนึ่ง เป็นเชื้อชาติขอมเก่าแห่งเมืองโพธิสารหลวง
 ทูลแนะนำพระยาอินทปฐมว่า กุमारนั้นเป็นอนุภทวิ นาง
 อรุสากับสุวรรณมุขกุมารจึงถูกไล่เรื่อปล่อยไปตามกระแสน้ำ
 ไชง ร้อนถึงพระยานาคพาบบริวารล่องลงไปชนศิลาปักกั้น
 ต้นน้ำไชงไว้ (ตรงที่เป็นแก่งลี้ฝั้นปัจจุบันนี้) มิให้ไหลแรง
 ล่องลงไปยังมหาสมุทร น้ำจึงท่วมมุนขึ้นเต็มฝั่ง บ้านดาลให้
 พัดเรือทรงนางอรุสาและกุมาร ลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป
 จนลุดถึงท่าสุวรรณโคมคำ ตั้งที่ ถ้าเมืองโพธิสารหลวงเป็น
 เมืองนครหลวง (นครธม) ของเขมร ก็พึงยากสักหน่อย
 เพราะอยู่ห่างไกลกับแม่น้ำไชงมาก ทั้งประเทศกัมพูชาที่
 เป็นส่วนแท้ของเขมร ก็มีเขตต์ขึ้นมาจากเหนือไม่ถึงแก่ง
 ลี้ฝั้น เพราะฉะนั้น เมืองโพธิสารหลวงของขอม จะต้องอยู่
 เหนือแก่งลี้ฝั้นขึ้นไปในเขตต์แคว้นล้านช้าง ถ้าดูคำอธิบาย
 พงสาวดารโยนกของพระยาประกาศกิจกรจักรอีกแห่งหนึ่งเขียน
 ไว้ว่า “แคว้นแคว้นนครหลวงแต่ก่อนจีนเรียกว่า โพนน้ำ ใน
 ตำนานเรียกโพธิสารหลวง ภายหลังเรียกว่าตักกะศิลา โดย
 เหตุที่มีปราสาทศิลา” ดังนี้ ก็หน้าจะเข้าใจว่าเป็นนครธม

ในประเทศเขมร แต่อีกแห่งหนึ่ง (ภาคสุวรรณโคมคำหน้า ๑๔) อธิบายว่า โพิษสารหลวงคือเมืองหลวงพระบาง เป็นอันแย้งกับข้างต้น แต่คำอธิบายข้างต้นว่า เว้นแคว้นนครหลวง จีนเรียกว่า โพน้า ทำให้คิดเห็นว่า เมืองโพิษสารหลวงของขอม เห็นจะเป็นเมืองหลวงของแคว้นฟูนัน เพราะจีนลางพวกออกเสียงฟูนันว่า โพน้า ถ้าเช่นนั้น ขอมกับเขมรก็เป็นคนละพวก และแคว้นโคตรบูรกับฟูนันก็น่าจะเป็นแคว้นเดียวกัน เพราะแคว้นโคตรบูรตามตำนานของภาคอีสาน ก็ล้วนเป็ยอยู่ในแคว้นนครพนมและแคว้นแคว้นล้านช้างทั้งนั้น หรือลางที่ขอมจะเป็นพวกเขมรเหนือที่เรียกว่าประเทศเจนละบก ผิดกับเขมรใต้ที่เรียกว่าเจนละน้ำ (ดูตอนที่ด้วยอาณาจักรทวารวดี) พระยาแกรกที่ไปแย่งเมืองโคตรบองก็เป็นเชื้อษัตริย์ทางเมืองละโว้ รู้สึกว่าจะเป็นเรื่องของพวกเขาขอมทั้งนั้น หรือความจริงจะอย่างไรก็ยากที่จะเดา เพราะเขมรนั้น ก็มีทั้งเขมรต่ำและเขมรสูง เขมรต่ำได้แก่พวกที่อยู่ในประเทศเขมรโดยตรง (เจนละน้ำ) ส่วนเขมรสูงได้แก่พวกที่อยู่ในแผ่นดินสูงทางภาคอีสาน (เจนละบก) เป็นพวกมีเชื้อสายและข้าผสมอยู่ด้วย ทางอีสานเรียกว่าลูกชอกคือลูกผสม พวกเขมรสูงนี้แหละอาจเป็นพวกขอมหรือพวกฟูนันได้บ้างกระมัง ได้พูดเรื่องนอกทาง

มามากมาย ซึ่งล้วนเป็นเรื่องคิดเล่นทั้งนั้น จึงจะขอเดินเรื่อง
เมืองสะเทิมที่เล่าค้างไว้ต่อไป

ย้อนกล่าวถึงพระเจ้าอนรุท ตามตำนานว่าทรงเลื่อมใส
ในพระพุทธศาสนา มาก แต่ในเมืองพุกาม มีนักบวชจำพวก
หนึ่ง เรียกว่าพวกอริ นับถือบูชามาก ไว้ผมและเล็บยาว
สวมเสื้อย้อมเป็นสีน้ำเงินแก่ ประพฤติกิจพิธีเป็นอย่าง
ลัทธิตันตระ (คุลัทธิของเพื่อนภาค ๒ และภาค ๓ ตอน ๑)
คือกินน้ำเมาและมางสะ พร่ามนตร์ชะนิคที่ทำให้เกิดโรค
ไข้ทำทางขั้ววน และเสพเมถุน การบูชาให้หญิงเปลือย
กายจับระบำถวาย และสังเวद्यด้วยสุรา ฆ่าคนและสัตว์
เอาโลหิตมาบูชาัญญ

นักปราชญ์โบราณคดีสงสัยว่า พวกอริจะไม่ได้นับถือ
พุทธศาสนา เพราะตามตำนานว่าประพฤติกิเลสช้ำลามก
ครั้นเมื่อทำการขุดค้นก็ได้พบซากสถานที่บูชา และรูปเคารพ
ของพวกอริ มีรูปพระโพธิสัตว์ชะนิคอุ้มศักดิ์อยู่หลายองค์
จึงเข้าใจว่า พวกอริจะเป็นพุทธตันตระในนิกายมนตรยาน
หรือวัชรยาน ซึ่งแพร่หลายอยู่ในอินเดียแคว้นเบงกอลเมื่อ
สมัย ๑๕๐๐ ปีที่ล่วงมาแล้ว แล้วลัทธินี้เข้ามาระคนปะปนเข้า
กับการนับถือผีสังเทวดาและนาคของชาวพื้นเมือง เหตุนั้น
จึงเป็นที่นิยมนับถือของประชาชนชั้นสามัญในสมัยนั้น แม้

แต่พระเจ้าอุฏโองอเจ้าระหังหรือขุนแดงกวาง กั่วนับถือ
 เลื่อมใสลัทธิอื่น (ดูหนังสือ Annual Report of the Archeo-
 logical Survey of India ปี ๑๙๑๕-๑๖ ซึ่งเล่าเรื่องอริไวพิศดาร)

ในพงศาวดารพะม่าเล่าไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินในกรุง
 พุกามสืบต่อกันมาหลายชั่ว ที่ทรงเลื่อมใสเชื่อถือในลัทธิ
 พวกรูโรอี่ ๓๐ คนและมีศิษย์ ๖๐๐๐๐ คน ครูอี่ละทั้งพระ
 ธรรมของพระพุทธเจ้า มาคิดตั้งลัทธิเอาเอง ล้อลวงคน
 ให้หลงผิดโดยสอนว่า ใครจะฆ่าใครก็ได้ ไม่ต้องรับ
 วิบากกรรม ถ้าพำป๋นมนตร์ของครูอี่ แม้แต่กระทำปีศาจ
 มาตุมาต ก็ไม่ต้องรับโทษกรรมตามสนอง ยิ่งกว่านี้ พระ
 เจ้าแผ่นดิน อำมาตย์มนตรี ตลอดจนเศรษฐีพ่อค้าประชาชน
 จะทำวิเวกบุตรธิดา ก็ต้องส่งบุตรธิดาไปให้ครูเหล่านี้ ใน
 เวลากลางวัน เรียกว่าถวายขอดแห่งพรหมจารี (ดูพระราช
 นิพนธ์พระราชพิธี ๑๒ เดือน ตอนที่ว่าด้วยพรหมณ์กรุง
 พาราณสี) ถ้าบุตรธิดาเหล่านี้มีสามีไป โดยยังไม่บอกครูอี่
 รับสังเวชขอดพรหมจารีแล้ว กล่าวกันว่าพระเจ้าแผ่นดิน
 จะปรับโทษอย่างหนัก เพราะฝ่าฝืนประเพณี

ชะรอยพระเจ้าอเนรุทจะทรงเห็นลัทธิพวกอี่ เป็น
 เหตุให้พระพุทธศาสนาเศร้าหมอง มีพระประสงค์อันแรง
 กล่า ที่จะรื้อพระพุทธศาสนาให้กลับบริสุทธิ์ผ่องใส แต่
 การนั้นจะไม่สำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะขาดภิกษุสงฆ์ที่ทรงคุณ

ความรู้ ก็พอดีได้ทรงทราบว่า มีภิกษุรูปหนึ่ง มาจากเมือง
สะเทิม พระเจ้าอนรุทธทรงโสมนัส ด้วยจะเป็นช่องให้
กำจัดพวกอโรลัชชี่เสียได้ จึงโปรดให้พระเดียวกภิกษุรูปนี้
เข้ามาเฝ้าในพระราชวัง ในตำนานกล่าวว่า พระภิกษุรูปนี้
เดิมเป็นเทพบุตร พระอินทร์ตรัสให้จุติมาเกิดเป็นบุตร
พราหมณ์ มีนามว่าธรรมทัสสี ครั้นเจริญวัยไปบวชเป็นภิกษุ
ร่ำเรียนพระไตรปิฎกรู้แตกฉานหาผู้เสมอมิได้ จึงได้ปรากฏ
นามว่า เถรอรหันต์

เมื่อพระเจ้าอนรุทธโปรดให้ภิกษุหรือพระเถรอรหันต์ เข้า
มาในพระราชวัง และตรัสนิมนต์ให้นั่ง พระเถรอรหันต์ก็
สำแดงปฏิหาริย์ขึ้นไปสถิตย์อยู่เหนือราชาสน์ กระทำให้
ตกตลึงเป็นที่อัศจรรย์ใจทั่วกัน พระเจ้าอนรุทธตรัสถามว่า
“ข้าแต่พระเป็นเจ้า ท่านนี้เป็นชาติไรภาษาไร มาจากไหน
และนับถือพระธรรมในนิกายไหน พระเจ้าข้า” เมื่อพระ
เถรอรหันต์ทูลตอบสนองพระกระหู่ถามแล้ว พระเจ้าอนรุทธ
จึงตรัสต่อไปว่า “ขอพระเป็นเจ้าได้โปรดสั่งสอนข้าพเจ้าให้
รู้แจ้งในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย แม้แต่
น้อยก็ยังดี” ด้วยความช่วยเหลือของพระเถรอรหันต์องค์นี้
พระเจ้าอนรุทธ จึงทรงสามารถทำลายอำนาจพวกครุ อโรได้
แล้วนำพระธรรมอันบริสุทธิ์ของนิกายฝ่ายใต้ มาประดิษฐาน

ในกรุงพุกาม แต่มีข้อลำบากติดขัดขึ้นอย่างหนึ่ง ด้วยพระ
 เถรอรหันต์ไม่ได้ให้นำพระคัมภีร์ไตรปิฎกมาด้วย จึงเป็นการ
 ยากจะให้พระธรรมแพร่หลายวัฒนา พระเถรอรหันต์จึงทูล
 แนะนำพระเจ้าอนรุท ให้ทรงขอพระไตรปิฎกสักจบหนึ่งจาก
 เมืองสะเทิม เพราะที่เมืองนั้น มีอยู่ถึงสามสิบจบ พระเจ้า
 อนรุททรงโสมนัสยินดีเป็นอันมาก รับสั่งให้อมาตย์ที่มีสติ
 ปัญญาคนหนึ่ง ถือนำพระราชาและเครื่องราชบรรณาการเป็นอัน
 มากไปทูลขอพระไตรปิฎก จากพระเจ้ามनुหาแห่งเมืองสะเทิม
 (มनुหเมงหรือบุรณกานทีเรียก) พระเจ้ามनुหามียอมให้ ข้า
 (ตามพงศาวดารของพะม่า) ตรีศค้ำหยาบข้าต่าง ๆ พระเจ้า
 อนรุทเมื่อทรงทราบ ก็พิโรธเป็นอันมาก ทรงเกณฑ์ทหาร
 ได้ ๘ โกลี มีทหารเอก ๔ นาย มีพลช้างแปดแสน พลม้า
 แปดแสน สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธ ยกไปประชิดติด
 เมืองสะเทิมโดยทางบก แล้วพระองค์เสด็จยกพยุหโยธา
 เป็นทัพหนุน ทรงถือพลโกลีหนึ่งกับแปดล้าน กองทัพ
 ยกไปที่เมืองสะเทิมนั้นมากมายนัก ทัพเรือ กองหน้าถึงเมือง
 สะเทิมแล้ว กองหลังยังยกออกจากกรุงพุกามไม่หมด ส่วน
 กองทัพบก กองหน้าถึงอาณาเขตต์เมืองสะเทิมแล้ว กอง
 หลังยังยกออกจากกรุงพุกามไม่หมด เช่นเดียวกัน

ฝ่ายพระเจ้ามณฑุหาเมืองสะเทิมทรงทราบว่าพระเจ้าอนรุทธ
 ยลทัพใหญ่มา พร้อมด้วยบรรดาทหารเอก ๔ นาย ม้า
 เทวดา ๔ ม้า ก็ตกพระไทย รับสั่งให้ลงเขื่อนกูปิดประตูเมือง
 กองทัพพุกามล้อมเมืองสะเทิมไว้ตั้งสามเดือน ให้ทหารมี
 ฤทธิ์ขึ้นม้าเทวดาเข้าป่วนกำแพงเมืองหลายครั้ง ไม่สำเร็จ
 เพราะปัสางแขกคอยบ้องกันรักษาอยู่ ปัสางแขกนี้ มีเรื่อง
 เล่าไว้ว่า แขกสองพี่น้องเล่นสำเภามาค้าขาย สำเภาทูก
 พายุแตก แขกสองคนเกาะกระดานว่ายน้ำมาขึ้นฝั่งได้ ไป
 อาศัยอยู่ในวัด สมเด็จพระเจ้าอาจารย์พระเจ้ามณฑุหาเมืองสะเทิม
 สมเด็จพระเจ้าองค์นี้ จำนาญในวิทยาอาคม วันหนึ่งไปพบ
 โยคีผู้สำเร็จยืนตายอยู่ ก็รู้ว่าเนื้อโยคีนี้มีรสดังกลิ่นน้ำนม
 ราชสีห์ ถ้าใครได้เนื้อมาปิ้งกิน อายุจะยืนเดินเร็วและมี
 กำลังมาก สมเด็จพระเจ้าองค์นี้จึงสั่งแขกทั้งสองห้ามศพโยคี
 มาวัด แล้วประกอบยาทานเนื้อโยคีปิ้งเก็บไว้

วันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าไปเฝ้าพระเจ้ามณฑุหา อยู่ทางนี้แขก
 พี่น้องกินเนื้อโยคีหมด ก็บังเกิดกำลังวังชาสมดังกล่าว เมื่อ
 สมเด็จพระเจ้ากลับมาทราบเรื่องก็ไม่ว่าอะไร ฝ่ายแขกพี่น้อง
 เมื่อได้กินเนื้อโยคีแล้วก็กำเริบเดิบใจเที่ยวข่มเหงราษฎร
 พระเจ้ามณฑุหาจึงรับสั่งให้ไปจับตัว ได้แขกพี่ชายซึ่งกำลัง
 นอนหลับอยู่ในบ้านภรรยา แล้วตรัสให้ประหารชีวิตเสีย

สมเด็จพระเจ้าหลุยส์พระเจ้ามหาให้ตัดตัวแขกออกเป็นท่อน ๆ ผึ่งไว้ที่กำแพงเมืองให้ทุกทิศ ถ้ามีข้าศึกมาข้ายัพระนครก็จะตีไม่ได้ เพราะปี่สาจแขกคอยป้องกันไว้ พระเจ้ามหาให้ทรงทำพิธีกรรมบวงสรวงตามคำอาจารย์สั่งทุกประการ

เมื่อพระเจ้าอนรรุททรงตีเมืองสะเทิมไม่แตก จึงตรัสถามโหร ๆ กราบทูลเหตุให้ทรงทราบ เวลานั้นแขกน้องชายมากรบทูลว่า ถ้าจะแก้อาถรรพณ์ ต้องไปขุดศพทั้งเสีย แล้วอาสาเป็นผู้ลอบไปขุดในเวลากลางคืน ได้กระตุกศพมาสมประสงค์ พระเจ้าอนรรุทโปรดให้เอากระตุกแขกบรทุกเรือใบไปทิ้งเสียในทะเล ตามคำแนะนำของโหร แล้วยกทัพขับทหารเข้าตีเมืองสะเทิมแตก จับพระเจ้ามหาพร้อมทั้งมเหสีและราชบุตรราชธิดาได้ พระเจ้าอนรรุทตรัสสั่งให้เอาพระไตรปิฎก ๓๐ จบ บรทุกหลังข้างเผือก ซึ่งเป็นข้างของพระเจ้ามหา ๓๒ เชือก แล้วเอาไข่ทองคำมัดพระเจ้ามหาเป็นเชลยไป พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ทรงความบริสุทธิ์และทรงความรู้ในพระธรรมวินัย ชาวช่างวิเศษต่าง ๆ ราษฎรชาวเมือง และทรัพย์สมบัติต่าง ๆ เสด็จกลับกรุงพุกาม เมืองสะเทิมก็ถึงอวสานลงด้วยประการฉะนี้ นักปราชญ์ฝรั่ง (Duroisselle) ว่า อักษรพระม่านที่ใช้ทุกวันนี้ มีเหตุผลต่าง ๆ แวดล้อมสื่อให้เห็นว่า ได้ไปจากอักษรมอญ ในคราวที่พระเจ้าอนรรุทไปตีเมืองสะเทิมนี้เอง

เมื่อพระเจ้าอนรุทธทรงตีได้เมืองสะเทิมแล้ว ต่อนั้น
 มากัทรบปราบได้ประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง มาอยู่ใน
 อำนาจรอบข้าง แต่เรื่องราวที่กล่าวไว้ในพงสาวดารพะม่า
 เป็นชนิดนิยายอาหรับ ราววิมากกว่าเป็น พงสาวดาร เช่น
 เสด็จยกทัพไปเอาพระเชี้ยวแก้วที่กรุงคันธารรัฐ ต้องเกณฑ์
 ทัพเป็นทหารบก ๓,๖๐๐,๐๐๐ คน และทหารเรือ
 ๓,๖๐๐,๐๐๐ พร้อมด้วยทหารเอก ๔ คนและม้าเทวดา ๔ ม้า
 อีกเหมือนกัน แต่เสด็จไปคราวนั้นไม่ได้พระเชี้ยวแก้ว
 ด้วยพระเชี้ยวแก้วกระทำปาฏิหาริย์ไม่ยอมมา เพราะพระ
 พุทธเจ้ามีพุทธทำนายไว้ให้เอาไว้บูชาที่คันธารรัฐ ผู้ใดจะ
 เอาไปไว้ที่อื่นไม่ได้ ทรงได้แต่พระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต
 องค์หนึ่ง ซึ่งในพงสาวดารพะม่าว่า พระอินทร์นำมาถวาย
 แทนพระเชี้ยวแก้ว

เรื่องพระเจ้าอนรุทธตีเมืองสะเทิม ถ้าคิดดูสาเหตุที่
 ไปตี ว่าเป็นเพราะเมืองสะเทิมไม่ยอมให้คัมภีร์พระไตรปิฎก
 เรื่องก็เข้าทำนองพระเจ้าหงสาวดีขอช้างเผือกในแผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นสงครามรุกรานขยายอาณาเขต
 มากกว่าเหตุอื่น แต่เอาเรื่องศาสนาขึ้นบังหน้า อาจเป็น
 เรื่องสาเหตุที่แท้จริงภายหลังก็ได้ พอให้เห็นว่าไม่ใช่รุกราน
 เท่านั้น ลางที่พระเจ้าอนรุทธจะทรงเห็นว่า เมืองสะเทิม

เป็นบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรือง ถ้าเงินปล่อยไว้อาจเป็นภัย
แก่กรุงพุกามในภายหลังได้

นักปราชญ์ฝรั่งผู้หนึ่ง (Duroiselle) มีความเห็นว่าที่
พระม้ายพระเจ้านรุตหมาตีมอญเมืองสะเทิมแตกนี้ ถ้าว่า
ทางอำนาจวาสนา สงครามครั้งนั้นพระม้ายจะชนะมอญ แต่ถ้าว่า
ทางศิลปวิทยาอารยธรรม ก็ต้องว่ามอญชนะพระม้าย เป็น
บ้านองเดียวกับชาติโรมันมาตีได้ประเทศกรีก หรือพวกตาด
มาตีได้ประเทศจีน ซึ่งล้วนได้รับความรู้ในทางความคิด
ความอ่านเป็นอย่างดีที่ตนมาตีได้ ในเรื่องพระม้ายกับมอญ
นี้ก็เหมือนกัน จะเห็นได้จากเรื่องที่พระเจ้านรุตหกวาด
ต้อนเอานักปราชญ์ราชบัณฑิตและช่างต่าง ๆ ไปจากเมือง
สะเทิมเป็นอันมาก

เรื่องพระเจ้านรุตหตีเมืองสะเทิมนี้ สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า จะไม่ใช่มาตีเมืองสะเทิม
เพราะเมืองสะเทิมไม่ปรากฏเค้าเงื่อน ว่ามีเจดีย์วิหารของ
โบราณมากมาย สมดังกล่าวไว้ในพงสาวดารพระม้าย ที่ว่าเมือง
สะเทิมรุ่งเรืองด้วยพุทธศาสนา ทรงเห็นว่า งามจะเป็นเมือง
นครปฐมมากกว่า เพราะเมืองนครปฐมมีเจดีย์วิหารของ
โบราณ ก่อนสมัยพระเจ้านรุตหอยู่มากต่อมาก นอกนี้ ยังมี
หลักฐานอย่างอื่น มีพระพิมพ์และเงินเหรียญโบราณซึ่งขุด
พบที่เมืองนครปฐม และเป็นอย่างเดียวกับที่ขุดพบใน

เมืองพุกามแห่งเดียว ส่วนที่แห่งอื่นไม่ปรากฏพบ เห็นได้ว่าพุกามคงได้แบบอย่างไปจากเมืองนครปฐม สนิทกว่าได้ไปจากเมืองสะเทิม ซึ่งขุดค้นไม่พบอะไรที่เป็นโบราณวัตถุตั้งวันนี้ เมืองนครปฐมไม่มีตำนานเหลืออยู่ เพราะคงร้างมาแต่ครั้งพระเจ้าอนุรุธรบยกมาตีเมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ นั้นเอง (ดูหลักฐานทางโบราณวัตถุ ในหนังสือเรื่องโบราณวัตถุสถานในสยาม ภาค ๑ ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์)

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ถ้าว่าโดยหลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นได้ก็น่าจะเป็นเช่นนั้นจริง และจะต้องเข้าใจว่านครปฐมในสมัยเมื่อก่อน พ.ศ. ๑๖๐๐ อาจเป็นเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรมอญที่เรียกกันว่าทวาราวดี และมีอาณาเขตต์ตลอดขึ้นไปในดินแดน ซึ่งอยู่ในระหว่างแม่น้ำสลวินกับแม่น้ำเจ้าพระยา จนถึงเมืองหริภุญชัยในภาคพายัพ

ในตำนานพระปฐมเจดีย์เรื่องหนึ่งยังมีเค้ากล่าวไว้ว่า “พระเจ้าหงสาวดีได้เป็นใหญ่ขึ้นในเมืองมอญ มีพระราชประสงค์ขึงตั้งสามหม่องตั้งกระหมับไปจนคำ จึงยกทัพลงมาขุดขึงที่ฝังไว้ใต้แท่นพระบรมม (ที่พระปฐมเจดีย์) ขุดลงไปถึงขึงๆ นั้นก็ขุดลงไป พระเจดีย์ก็ขุดพังลงไปด้วย หาได้ขึงไม่ เจ้าเมืองหงสาวดีและอำมาตย์ปรึกษากันว่า เรามากระทำกรรมครั้งนี้ไม่สมควร จะต้องทำใช้เสียใหม่ จึงจะคุ้มโทษได้ จึงก่อเป็นองค์ปรางค์ (ปรางค์เป็นแบบของเขมร

ไม่ใช่มอญ) ต่อตั้งขึ้นบนหลังองค์ระฆังเดิมที่พัง” พระเจ้าหงสาวดีองค์นั้น นายพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ (เขรินี) ว่าทรงพระนามภาณุราช ให้ศักราชไว้ในระหว่าง พ.ศ. ๑๕๖๐ ถึง พ.ศ. ๑๗๓๘ คราวนี้ ดูเรื่องพระเจ้าอนรุทฆมาตีเมืองสะเทิมเมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ ซึ่งในตำนานกล่าวว่าได้ทรงจุดพระเจดีย์ที่เมืองสะเทิมเพื่อกันหาพระบรมธาตุพระพุทธเจ้าซึ่งบรรจุอยู่ในนั้น แต่ด้วยกรรมที่ทรงกระทำไปนี้ บันดาลให้พระบรมธาตุจมหายไปในดิน ดังนั้นเมื่อเทียบดูกับ เรื่องพระเจ้าภาณุราชมาชุดของที่ พระปฐมเจดีย์ ตลอดจนพระนาม กษัตริย์ทั้งสองก็ละม้ายคล้ายคลึง และศักราชก็ใกล้เคียงกัน ดูก็น่าแปลกอยู่

เมื่อพระเจ้าอนรุทฆมาตีเมืองสะเทิมได้แล้วแต่นั้นมา มอญก็ตกเป็นอาณาเขตต์พะม่ากรุงพุกามมาช้านาน จะมีเรื่องแข็งเมืองประกาศตนเป็นอิสสรภาพอยู่บ้างระหว่างนั้น ก็เป็นแต่เพียงเกิดขึ้นในที่กลางแห่งเป็นการเล็กน้อยเท่านั้น จนถึง พ.ศ. ๑๙๒๕ มอญจึงกลับฟื้นอิสสรภาพขึ้นได้เป็นส่วนใหญ่ เพราะได้มีผู้มึนบุญเชื้อชาติไทยไปเป็น กษัตริย์ปกครอง กษัตริย์องค์นั้น คือพระเจ้าฟ้ารั่ว อาณาเขตต์มอญในตอนนั้นตั้งราชธานีที่กรุงพะโค และเรียกอาณาจักรว่ารามัญญเทศ ซึ่งแปลรูปให้เป็นภาษาบาลีว่ามาจากคำว่ารมัน อันเป็นชื่อ

ชาติดั้งเดิมของมอญ และเพี้ยน มาเป็น มอญใน ปัจจุบัน
 พ.ศ. ๒๐๘๓ ประเทศมอญตกไปเป็นของพะม่าในสมัย
 กษัตริย์ราชวงศ์เมืองตองอู ถึงว่าในระหว่างนั้นมอญจะกู้ชาติ
 ต่อมา ได้หลายคราว แต่ก็ป็นชั่วคราวหนึ่งเท่านั้น ในที่สุด
 ต้องเสียอิสรภาพเอาแต่ชาติมาจนทุกวันนี้ พวกมอญก็
 ถูกพะม่ากลืนกลายเป็นพะม่าไปเป็นส่วนมาก ในคราว
 รัฐบาลอังกฤษสำรวจสำมะโนครัวในประเทศพะม่า เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๕๔ ปรากฏว่า มีชาติมอญเหลืออยู่เพียง ๓๒๐,๖๒๕ คน
 เท่านั้น แต่ที่อ้างว่าพูดภาษามอญได้มีอยู่เพียง ๑๗๕,๔๔๓ คน
 ส่วนมอญที่มีอยู่ในเขตต์เมืองสะเทิมปัจจุบัน มีอยู่ ๓๔,๘๐๕
 คน มีอยู่ในเขตต์เมืองพะโค ซึ่งเคยเป็นราชธานีของมอญ
 ๑,๕๖๐ คน และที่เหลือในที่อื่น ซึ่งเคยเป็นดินแดนของ
 มอญนอกจากนี้ เพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น ชาติที่เคย
 มีอำนาจใหญ่โตมาในสมัยโบราณ และต้องสิ้นศูนย์ชาติไป
 ย่อมมีตัวอย่างในพงศาวดารเป็นอันมาก และประโยชน์
 ของการศึกษาประวัติศาสตร์ ก็อยู่ที่รู้เท่าทันเรื่องอย่างนี้ส่วน
 หนึ่ง มอญก็เกือบเป็นเช่นนั้น ถึงจะยังมีชาติของตนคงอยู่
 แต่ก็ร่อยหรอไปทุกที ถ้าละทิ้งระบอบแบบโบราณที่สืบทอด
 กันมา มีภาษาขนบธรรมเนียม ประเพณีอย่างฝรั่งเรียกว่า
 tradition ก็นั่นกลัวจะกลายเป็นพะม่าเร็วขึ้น

ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ ศาสตราจารย์ เซเตส์เล่าไว้ว่า “พระพุทธรูปซึ่งค้นพบในเมืองลพบุรี กรุงศรีอยุธยา หรือที่นครปฐม มีอยู่ลักษณะหนึ่ง ที่คล้ายกับแบบพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ ล้วนสร้างด้วยหินปูนสีขาว ผิดกับพระพุทธรูปสมัยขอมซึ่งสร้างด้วยหินทราย พระพุทธรูปเหล่านี้มีเค้าและลักษณะว่าเป็นของเก่าแก่มาก และคงจะสร้างขึ้นราว พ.ศ. ๑๐๐๐ ถึง ๑๒๐๐ ปี นอกจากนี้ยังพบศิลาจารึกเป็นอักษร สักกฤตและอักษรมอญ จึงทำให้เข้าใจว่า ดินแดนในกลุ่มนี้เจ้าพระยา ตั้งแต่ลพบุรีลงมาจนถึงนครปฐมและราชบุรี คงจะมีชนชาติมอญหรือถ้าไม่ใช่มอญแต่ก็คงเป็นพวกพูดภาษามอญ ซึ่งได้รับวิชาความเจริญจากอินเดียและนับถือพระพุทธศาสนา เข้ามาอยู่แต่สมัยโบราณ” (ศิลปวัตถุที่ขุดได้และมีลักษณะเป็นอย่างแบบคุปตะเหล่านี้จึงเรียกว่าสมัย มอญ-อินเดีย หรือคุปตะ ตกในสมัยศตวรรษที่ ๕ ถึงที่ ๑๐ แห่งคฤศตศักราช) ในจดหมายเหตุของหลวงจีนเหียนจั้งและหลวงจีนฮ้อจั้ง กล่าวไว้ว่า ตอนแหลมระหว่างเมืองศรีเกษตร (พะม่า) และเมืองอีสานบุรี (เขมร) มีราชอาณาจักร จุย (หรือไต) ถิ่นพัตตี ซึ่งเข้าใจว่า

จะตรงกับคำทวาราวดี เพราะฉะนั้นศาสตราจารย์เซเตส์จึง
 เชื่อว่า อาณาจักรที่กล่าวนี้ จะชื่อว่าทวาราวดี มีราชธานี
ตามที่จะอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีหรือเมืองนครปฐม มีหัวเมือง
 ต่าง ๆ อยู่ในอาณาเขตต์ คือลพบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี
 และเพชรบุรี คำว่าทวาราวดีนี้ ศาสตราจารย์เซเตส์บอกไว้ว่า
 เป็นแต่การคาดคะเน ซึ่งเป็นวิสัยของนักปราชญ์โบราณ ถ้าไม่
 ได้หลักฐานยืนยันแน่นอน ก็ไม่ยอมรับรองหรือใช้ความคิด
 คะเนลงความเห็นเด็ดขาดลงไป ถึงแม้คำว่า ทวาราวดีจะ
 ปรากฏเป็นชื่อของกรุงศรีอยุธยาที่ดี (มีเค้าให้เห็นอยู่ว่ากรุง
 ศรีอยุธยาน่าจะเอาชื่อเก่ามาตั้งหรือสร้างหัวเมืองทวาราวดีเก่า
 ซ้ำก็ได้) แต่ก็มีชื่ออยู่ในจดหมายเหตุของจีนแห่งเดียว ไม่มี
 หลักฐานทางอื่น คำว่าขุโลพัตตเองก็ไม่ใช่ว่าจะมีเสียงใกล้เคียง
 กับทวาราวดีเท่านั้น อาจเป็นทวาราวดีก็ได้ ตั้งที่นักปราชญ์ชาว
 ตะวันตกซึ่งเชี่ยวชาญในภาษาจีนคนหนึ่ง (Eliot) มีความเห็นไว้
 อย่างไรก็ดี คำว่าทวาราวดีก็มีชื่ออยู่ในอินเดีย ว่าเป็นเมือง
 โบราณของพระกฤษณ เมื่อพระกฤษณเสด็จทัพไปแล้ว เมือง
 นี้ก็ล้มละลายลงทะเลสูญหายไป ไม่น่าคิดว่าเมืองทวาราวดี
 ของพระกฤษณ จะมาเกี่ยวข้องกับทวาราวดีที่พูดถึงนี้ แต่
 ยังมีเมืองทวาราวดีอยู่ในอินเดียอีกแห่ง คือเมืองทวาราวดี
 อันเป็นราชธานีของแคว้นกัมโพช (อยู่ติดต่อกับแคว้นคันธาร

ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย) และกรุงทวารวดีอันเป็นราชธานีของพวกโจฬชาวทมิฬอยู่ในแคว้นมทิสาสูหรหรือไมโสว ในคัมภีร์ของมหายานเล่มหนึ่ง ชื่อคณฺฑชวภูท ตอนหนึ่ง กล่าวว่า สุชนมานพไปแสวงหาโพธิธรรมความรอดพ้นได้ไปถึงทวารวดี อันเป็นแคว้นหนึ่งอยู่ในทักษิณาบถ เมืองแฉงทรวยในแคว้นยะไข่ก็เคยเรียกว่าเมืองทวารวดี และว่าเคยเป็นเมืองหลวงครั้งแรกของแคว้นยะไข่ ดังนั้นประเทศยุดล่อพัตตี จะตรงกับคำว่าทวารวดีก็ไม่แปลก เพราะมีอยู่มากแห่งด้วยกัน

เรื่องราวของอาณาจักรทวารวดี ว่าตามหลักฐานโบราณคดีก็มีอยู่เพียงที่เล่ามาข้างต้นเท่านั้น พอมีเรื่องขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ คือหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่ามีผู้ขุดพบกระโหลกศีรษะคนโตเท่าบาตรกับพระพุทธรูปหลายองค์ รวมทั้งโบราณวัตถุอีกหลายอย่าง ได้ที่ตำบลพงตึกอยู่ริมน้ำแม่กลองฝั่งขวา ท้องที่อำเภอท่ามะกา แขวงจังหวัดกาญจนบุรี ราชบัณฑิตสภาจึงส่งเจ้าหน้าที่ไปขุดค้น ก็พบซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงสองแห่ง ซึ่งศาสตราจารย์เซเดส์สันนิษฐานว่าแห่งหนึ่งคงเป็นสถูป และอีกแห่งหนึ่งเป็นวิหารเล็ก ๆ นอกจากนี้ยังได้พบพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็ก ฝีมืออย่างอมราวดี สมัยต้น ราวศตวรรษที่ ๒ แห่งภฤศตศักราช ตะเกียงสำริด

ของชาวโรมันตะเกียงหนึ่ง และโบราณวัตถุอีกหลายอย่าง ล้วนเป็นของฝีมือเก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย เป็นลักษณะเดียวกับที่ขุดพบได้ที่เมืองอุททอง สุพรรณบุรี นครปฐม ลพบุรี และปราจีนบุรีเท่านี้ จึงทำให้นักโบราณคดีเห็นว่า คำบลพตัก ในชั้นเดิมคงจะเป็นเมืองท่าใหญ่โตแห่งหนึ่ง ในอาณาจักรทวารวดีก็ได้ และที่คำบลสนี้ แต่ก่อนคงต้องเป็นคำบลที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเล เช่นเดียวกับเมืองนครปฐม ซึ่งเดิมคงอยู่ริมทะเลเหมือนกัน (ดูเรื่องเมืองโบราณที่คำบลพตักของนายตรี อมาตยกุล ในหนังสือศิลปากรปีที่ ๑ เล่ม ๑) เรื่องตะเกียงโรมันที่ขุดพบ ศาสตราจารย์เซเดส์มีความเห็นว่าเป็นตะเกียงที่ใช้กันอยู่ในประเทศแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน สมัยกรีกและโรมัน ไม่ใช่เป็นฝีมือชาวอินเดียเป็นของแน่ ได้อ้างถึงจดหมายจีนครั้งราชวงศ์ฮั่นว่า เมื่อ พ.ศ. ๖๖๓ ราชาราชโรมันองค์หนึ่งโปรดให้ส่งพวกจ้าววด หรือพวก ละครชาติกรีกหรือโรมันคณะหนึ่ง ข้ามบกผ่านพม่าไปยังเมืองจีน ลงที่จะไม่ได้ผ่านพม่าแล้วเลยขึ้นไปประเทศจีนทางเหนือ แต่อาจเดินบกเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ แล้วมาลงเรือที่คำบลพตัก ข้ามทะเลไปประเทศจีนอีกที ก็เป็นไปได้ ศาสตราจารย์เซเดส์ไม่ได้ยืนยันเรื่องนี้ เป็นแต่ อ้างมาให้เห็นว่า การเดินทางในสมัยโบราณอาจติดต่อกันได้

ในระหว่างอินเดียกับประเทศทางตะวันออก โดยเดินบกผ่าน
มาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี มีเรื่อง
เล่าไว้ในตอนพงสาวดารตอนต้นของอินเดีย ซึ่งศาสตราจารย์
วินเซนต์สมิทเป็นผู้แต่ง ว่าสมัยต้นแห่งลคคตศักราช
ปรากฏว่าชาวโรมัน เคยมาตั้งภูมิลำเนาค้าขายอยู่ในภาคใต้
ของอินเดีย ที่เข้มารับราชการเป็นทหารรักษาพระองค์
พระเจ้าแผ่นดินทมิฬก็เคยมี ชาวโรมันเหล่านี้ ย่อมนำเหล่า
ไวน์ ตะเกียง และแจกันเข้ามาด้วย ดังนั้น ทำให้นักไปได้ว่า
ตะเกียงโรมันที่ขุดได้ที่พังดัก ชาวอินเดียหรือมอญอาจเป็น
ผู้นำเข้มาก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นชาวกรีกหรือโรมันโดยตรง
เพราะโบราณวัตถุที่ขุดได้พร้อมกับตะเกียงโรมัน ก็เป็น
ของรุ่นหลังไม่ถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น

เรื่องเล่ามาแล้วนี้ เป็นไปในทางวินิจฉัยโบราณคดี
ซึ่งลำบากแก่ผู้อ่าน ที่จะฟังแต่เรื่องราวของอาณาจักรทวารวดี
ครั้นจะไม่นำเอามากเล่าไว้ ก็ไม่ทราบว่าจะเล่าได้อย่างไร
เพราะไม่มีอะไรจะเล่า ด้วยอาณาจักรทวารวดี แม้แต่ชื่อ
ก็ยังไม่ชัดเจน สัมหาอะไรกับจะค้นหาเรื่องราวที่เป็นตำนาน
มาเล่าให้ฟัง เพราะหลักฐานทางโบราณคดี เช่นศิลาจารึก
เป็นต้น ก็มีน้อย ไม่พอจะคุ้มกันเข้ให้ได้เรื่องราวชัดเจน
เหมือนอย่างเรื่องอาณาจักรอื่น ๆ ที่เล่ามาแล้ว เพราะ

ณ่นั้น เรื่องที่จะเล่าต่อไป ก็จะต้องอาศัยข้อสันนิษฐานของ
 ดอกเตอร์เวลส์เป็นแนวเล่า อันเป็นความเห็นที่เข้าเค้า
 นำฟังอยู่ คือแก้มักความเห็นเชื่อว่า อาณาจักรทวารวดีนั้น
 ประชาชนส่วนมากเป็นชาติไทย เพราะดอกเตอร์เวลส์
 ได้ส่งกระโหลกศีรษะ ชุดใต้ที่พงตึกหลายศีรษะ ไปให้ผู้
 เชี่ยวชาญทางวิชากระโหลกศีรษะมนุษย์ พิจารณาลงความ
 เห็นมาว่า มีลักษณะคล้ายกับของชาติไทยมากกว่าชาติอื่น
 ถ้าความข้อนี้เป็นจริง ก็เป็นผลสำคัญอย่างหนึ่งในทาง
 ประวัติศาสตร์ เพราะที่เข้าใจกันว่าดินแดนไทยตอนลุ่มน้ำ
 เจ้าพระยา และบริเวณใกล้เคียง เป็นที่อยู่ของเขมรมาก่อน
 ไทยเรายกเข้ามาภายหลัง แต่ที่ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่าจะไม่ใช่
 เช่นนั้น ที่จริงไทยมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว หากแต่อยู่กระจัด
 กระจายกันทั่วไป ยังไม่ได้รวมกันเป็นปึกแผ่นเป็นบ้านเมือง
 ใหญ่โตอย่างลักษณะการเมือง พวกไทยที่เข้ามาอยู่ในลุ่มน้ำ
 เจ้าพระยา สมัยนั้น คงเป็นไทยส่วนหนึ่งที่อพยพมาจากเหนือ
 ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า พวกมอญเมืองสะเทิม ได้รับวิชาความ
 เจริญจากอินเดียมาก่อน ได้ขยายเขตต์มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ใน
 ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทางที่จะเดินบกข้ามทิวเขาถนนธงชัย ซึ่ง
 เป็นเขามันแดนระหว่างพม่ากับไทย เข้ามาทางด่านพระเจดีย์
 สามองค์ แขวงเมืองกาญจนบุรี แล้วเดินต่อมาตามแนว

แม่น้าแม่กลอง ขึ้นไปสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลงที่ในดินแดน
 ตอนนี้อาจมีชาวอินเดียนเข้ามาทะเลมาอยู่ก่อนบ้างแล้ว ก็ทราบ
 ไม่ได้ อย่างไรก็ตามก็คิดว่า พวกมอญที่พากันเข้ามา แม้จะเป็นพวก
 มีความเจริญอยู่แล้ว แต่เป็นชนหมู่น้อย คงจะยังไม่มีอำนาจ
 วาสนาอะไรนัก ไม่กล้าตั้งตนเป็นอิสสระ เพราะดินแดน
 ตอนนั้น ยังคงอยู่ในอำนาจของประเทศพุนัน

ครั้นอาณาจักรพุนันพินาศไปเมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๓ พวก
 มอญในตอนนั้น คงจะมีจำนวนมากขึ้นแล้ว เห็นเป็นโอกาส
 ก็น่าจะประกาศตนเป็นอิสสระ ตั้งเป็นอาณาจักรทวารวดีขึ้น
 แต่ชาวเมืองส่วนมากจะเป็นชาวไทย ในเวลานั้นยังมี
 อารยธรรมหย่อนกว่ามอญอยู่ อาณาจักรทวารวดีคงจะเจริญ
 ขึ้นโดยลำดับ เพราะระยะเวลาตอนนั้น ประเทศเจนละ
 หรือเขมรเดิม ยังกำลังสละสลวยด้วยเรื่องปราบปรามและจัด
 การปกครองดินแดน ซึ่งเป็นส่วนแท้ของพุนัน ไม่สามารถ
 เหลียวแลมาถึงดินแดนส่วนอื่น ซึ่งพุนันเคยมาได้ จึง
 เป็นช่องทางให้กรุงทวารวดีตั้งมั่นขึ้นได้สะดวก อาณาจักร
 ทวารวดี ซึ่งมีอาณาเขตตั้งอยู่ในบริเวณดินแดนรอบอ่าว
 ไทย มีความเจริญถึงขีดสูงสุดในปลายศตวรรษที่ ๖ แห่ง
 ฤๅษีสักราช และในศตวรรษต่อมาได้เคยแผ่ขยายไปเจริญ
 ทางพระราชไมตรีกับจีนบ่อยๆ ถึงปลายศตวรรษที่ ๘ อำนาจ

ของทวาราวดีเริ่มอ่อนลง แต่ยังคงดำรงอิสรภาพต่อมาจนถึงราว พ.ศ. ๑๕๕๐ ปี ทวาราวดีจึงตกไปอยู่กับเขมร ✓

ตอนนี้ จะต้องเล่าเรื่องเขมรย้อนรอยหลังขึ้นไป ถึงตอนที่ประเทศเจนละเป็นกบฏประเทศพูนันได้ ตั้งเล่าค้างไว้ในตอนที่ว่าด้วยประเทศพูนัน

จดหมายเหตุของหลวงจีนฮงจิง (ปลายศตวรรษที่ ๗ แห่งคฤศตศักราช) เล่าไว้ว่า แต่เดิมในประเทศพูนัน “พระธรรมของพระพุทธเจ้าเจริญรุ่งเรือง แต่บัดนี้มีกษัตริย์ชั่วร้ายทำลายพระธรรมเสียสิ้น ไม่มีภิกษุสงฆ์อีกต่อไป” นี่แสดงว่าประเทศพูนันนับถือพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงกษัตริย์ชั่วร้าย คงหมายความถึงพระเจ้ากวรรณัน กษัตริย์ประเทศเจนละ ที่ตีประเทศพูนันได้ เมื่อราว พ.ศ. ๑๐๕๐ และเป็นผู้นับถือไสยศาสตร์ในลัทธิหริหระ ศิลาจารึกภาษาสันสกฤตหลายหลัก ที่ค้นพบ กล่าวถึงเกียรติคุณพระเจ้ากวรรณันองค์นี้ว่าเกลี้ยกล่อมสามารถในสงครามเป็นวิชัยกษัตริย์ตั้งเมืองกวปุระเป็นราชธานี ว่าอยู่ที่เมืองบันทายไพเรนคร อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตอนใต้ ศิลาจารึกหลักหนึ่งว่าพระเจ้ากวรรณันเสด็จยกทัพไปปราบปรามพวกหัวหน้าชาวป่าเขาเขาต่างๆ มีชัยชนะ จับไล่เข้าศึกขึ้นไปถึงยอดเขา อาณาจักรเขมรในตอนนั้น ไม่ใหญ่โตอะไร ทางเหนือคงแผ่ขึ้น

ไปเพียงลำน้ำมูน และทางตะวันตกก็ไม่เกินเขตแดนของ
ประเทศเขมรในปัจจุบันนี้

พระเจ้ากวรรณันท์ ว่าเป็นโอรสพระเจ้าวรวรมัน สืบ
เผ่าพันธุ์มาแต่สกุลโกณฑัญญ์เหมือนกัน การตีประเทศ
พุนันแตก ว่าอนุชาของพระเจ้ากวรรณันท์ ทรงนามว่าจิตรเสน
เป็นผู้ไปได้ ใจจิตรเสนองค์นี้ ได้เป็นกษัตริย์ประเทศ
เจนละสืบต่อมา ทรงพระนามว่าพระเจ้ามเหศวรมัน
(ราว พ.ศ. ๑๑๕๓) โอรสของพระองค์ซึ่งสืบราชสมบัติต่อมา
คือพระเจ้าอโศกวรรณันท์ (ราว พ.ศ. ๑๑๕๓ ถึง พ.ศ. ๑๑๗๘)
เป็นผู้สร้างกรุงอโศกปุระ (อยู่ริมแม่น้ำสะตึงแสน) กษัตริย์
องค์นี้เคยแต่งทูตไปกรุงจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๑๕๕ หรือ พ.ศ.
๑๑๖๐ ม้าตวนเหลิน นักประวัติศาสตร์จีน ได้รวบรวมเรื่อง
ขนบธรรมเนียมของประเทศเจนละสมัยนั้นและเล่าไว้ว่า

“เมืองหลวงมีบ้านเรือนสองหมื่นหลัง กลางเมือง มี
ท้องพระโรงใหญ่ เป็นที่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก
ราชการ มีหัวเมืองขึ้นสามสิบ แต่ละเมืองมีบ้านเรือน
หลายพัน นครหนึ่งก็มีเจ้าเมืองปกครอง.....และมีข้าราชการ
ห้าชั้น ขุนนางเหล่านี้ เวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เอาหัว
จดพื้น (กราบ) ตรงหน้าบรรดาที่นั่งสามครั้ง เมื่อพระเจ้า
แผ่นดินตรัสสั่งให้ขมมาได้ ก็ต้องเดินเข้าเฝ้ามือประสานบ่า

จะเสด็จไปบูชาอัญญาคนณเทวาลัยนั้น ในเวลากลางคืนทุกปี เพื่อเป็นเคารพต่อเทพองค์นั้น ผู้ที่นับถือพระธรรมของพระพุทธเจ้าก็มีมาก แต่ที่นับถือธรรมของพราหมณ์ก็มีมากเหมือนกัน ในเรือนซึ่งคนเดินทางไปพักอาศัย ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือลัทธิพราหมณ์ จะเอารูปที่เคารพวางไว้ในบ้านนั้น”

ต่อจากพระเจ้าอัสานวรมัน ก็ถึงพระเจ้ากาววรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๑๘๘ ถึงราว ๑๑๕๓) แล้วถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ และพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๑ (ราว พ.ศ. ๑๒๐๕) พอสิ้นรัชสมัยของกษัตริย์องค์นี้แล้ว พงศาวดารเขมรว่างหายไปราวศตวรรษหนึ่ง จนถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เสด็จขึ้นเสวยราชย์ในประเทศเขมรเมื่อราว พ.ศ. ๑๓๔๕ พงศาวดารเขมรจึงมีเรื่องราวติดต่อกัน ในตอนที่ว่างไปนี้ได้รับความจากจดหมายเหตุจีนว่า ประเทศเจนละเกิดแตกกันเป็นสองประเทศ ต่างเป็นอิสสระมีเจ้าแผ่นดินปกครอง เรียกว่าเจนละบกและเจนละน้ำ เจนละบกหรือประเทศเวนต์ันหรือโพเลียวก็เรียก อยู่ในดินแดนตอนเหนือซึ่งมีภูเขามาก ว่าได้แก่ภาคอีสานและประเทศลาวของฝรั่งเศส ตั้ราชธานีที่สมโบร์ เมื่อนั้นนักโบราณคดีลงทำน ว่าอยู่ที่ปากหินบนริมฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเหนือเมืองท่าแขก และอยู่

ตรงข้ามกับอำเภอท่าอุเทนจังหวัดนครพนม ลงท่านแย้งว่า
 ที่ปากหินบนไม่ปรากฏมีซากโบราณสถานเป็นบ้านเมือง ที่ถูก
 นำจะอยู่ใต้เมืองท่าแขกลงมา ลงที่เมืองสมโบร์นี้ จะเป็น
 เมืองหลวงของอาณาจักรฟูนันกระมัง เพราะเมืองโคตรบูร
 ก็ว่าอยู่ตรงแถวเมืองนครพนมและเมืองท่าแขกนี้เอง ลง
 ท่านว่าเมืองสมโบร์นี้ ใต้แก่เมืองสมโบร์ไพรกุกอยู่เหนือ
 นครธมขึ้นไป เจนละน้ำอยู่ในที่ต่ำตามชายทะเล ว่าใต้แก่
 แคว้นโกชินไชนาทั้งหมดและลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ตอนเหนือ
 ว่ากินไปถึงแดนแถวตอนโขง คือจดกับพรมแดนเจนละบก
 แล้ววกมาทางตะวันตกตามทิวเขาตงรัก ตั้งเมืองหลวงที่
 อังคอร์บอเรย (บาพนมอยู่แถวเมืองสวายเรียงต่อกับแคว้น
 โกชินไชนา) หรือยาชปุระ (ในแผนที่เอาไว้ใต้กรุงพนมเพ็ญ
 ลงมา) ในศิลาจารึกนี้ของพระเจ้ายโสวรมัน กล่าววาทกษัตริย์
 ครองกรุงสมกูปูระแห่งประเทศเจนละบกในตอนต้น ๆ องค์
 หนึ่งทรงพระนามว่าบุศกรากษย์ เป็นใหญ่อยู่ในอนินทิตปุระ
 (ว่าอยู่แถวนครวัด) ได้มาครองสมกูปูระ กษัตริย์องค์นี้
 มีพระนามภาษาปรากฏ เพราะพระเจ้าแผ่นดินเขมรรุ่นหลัง
 หลายองค์ ในสมัยศตวรรษที่ ๕ แห่งกฤตศักราช ทรง
 กล่าวอ้างว่าสืบมาจากพระเจ้าบุศกรากษย์ ในศิลาจารึกว่าเชื้อ
 สายของพระองค์คนหนึ่ง ไปได้พระธิดาซึ่งเป็นรัชทายาท

ของอริราชแห่งกรุงวยาชปุระ มีโอรสคือพระเจ้าราเชนทร
 วรรณัน และจะเป็นเพราะเหตุนี้ ประเทศเขมรที่แตกออก
 เป็นเจนละบกและเจนละน้ำ ก็น่าจะกลับรวมกันได้ ใน
 ภายหลัง โอรสพระเจ้าราเชนทรวรรณันทรงนามว่า มหาบดี
 วรรณัน ได้ราชาเชนทรเทวีเป็นชายา ราเชนทรเทวีองค์นี้
 เป็นเหลนของพราหมณ์ชื่อกัสตย์ มาจากอารยประเทศ
 คืออินเดีย และมีธิดาชื่ออินทรเทวี ซึ่งเป็นพระราชมารดา
 ของพระเจ้ายโสธรวรรณัน เรื่องราวเท่าที่ทราบมีเพียงเท่านี้
 แต่อย่างไรก็ดี ประเทศเขมรคงจะไม่เป็นสุขสงบเท่าไรนัก
 จึงเป็นโอกาสให้มีศัตรูมาจากภายนอก คือกรุงศรีวิชัย ยกทัพ
 มาตีประเทศเขมรได้ เหตุการณ์ที่เขมรเสียบ้านเมืองครั้ง
 หนึ่งที่จะเป็นผลร้ายแก่เขมร กลับกลายเป็นผลดีไป เพราะ
 ทำให้เขมรได้รวมกันเป็นปึกแผ่น มีอำนาจวาสนายิ่งขึ้น จน
 สามารถมารุกรานและมีอำนาจขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ใน
 อาณาจักรทวารวดี ตั้งแต่มาข้างต้น

ผู้ที่มาบรรดาตีให้ประเทศเขมรรวมกัน และมีอำนาจ
 ใหญ่โตขึ้น คือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๖๕ ถึง
 ๑๓๙๖) ในเรื่องมีว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เสด็จจากชะวา
 มาได้เสวยราชย์ในประเทศเขมร พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ อยู่
 ถึงชะวา ทำไม่จึงเสด็จมาครองราชย์ในประเทศเขมร หรือว่า

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นเชื้อเจ้านายเขมร ตกไปอยู่ใน
กรุงศรีวิชัย ซึ่งมีอำนาจใหญ่อยู่ในแหลมมลายูและอินโด
เนเซียในสมัยนั้น เมื่อกรุงศรีวิชัยมาตีได้ประเทศเขมร จึง
ส่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ มาครอง ก็ราบไม่ได้ขาด แต่จะ
เล่าเรื่องตอนนีไว้ในเรื่องกรุงศรีวิชัย เพื่อให้เรื่องไปบรรจบ
กัน ในที่นี้จะเล่าเรื่องของเขมรตลุ่ยเรื่อยไปเสียก่อน

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ มีพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว
ว่าพระปรเมศวร และนับว่าเป็นองค์เดียวกับพระเกตุมาลา
ซึ่งมีเรื่องกล่าวไว้ในพงสาวดารเขมร พระเกตุมาลาใน
เรื่องตำนานแปรัมปราชของเขมรซึ่งเขาเรียกว่าเรื่องเพรง ว่า
เป็นโอรสนายควานข้าง ซึ่งมาได้เป็นกษัตริย์ขึ้นในสมัยที่
บ้านเมืองกำลังเกิดขาลาจ ในเรื่องกล่าวว่า ที่ว่าพระเกตุมาลา
โอรสกษัตริย์ซึ่งเดิมเป็นนายควานข้างนั้น ก็เพียงเป็นแต่
ในนาม แท้จริงพระเกตุมาลาเป็นโอรสพระอินทร์ทีเดียว
เรื่องพระเกตุมาลาสนุกมาก คือเล่ากันว่า

เมื่อ พ.ศ. ๖๐๐ เจ๊กคนหนึ่งชื่อหลิมเสง อยู่เมือง
เซียงไฮ้ (ชื่อเป็นอย่างชาวแต้จิ๋ว ถ้าเป็นชาวเซียงไฮ้เห็น
จะต้องเป็นลิงสัง) เป็นลูกหนเขา ๖ แนน (เงินโบราณของ
เขมร เป็นลูกหนใคร ในเรื่องไม่กล่าว) อยู่มาวันหนึ่ง
มีนางฟ้า ๕ คนเนมาในสถานแห่งพระอินทร์ ลงมาเล่นในสวน

ดอกไม้ของแจ็กหลิมเสง นางฟ้าทั้ง ๕ นั้น คนหนึ่งชื่อ
ทิพย์สุดาจันท์ อูตริเก็บดอกไม้ในสวนมา ๖ ดอก ความ
ทรงทราบถึงพระอินทร์ก็ทรงกริ้ว ลงทัณฑ์กรรมให้นาง
ทิพย์สุดาจันท์ลงมาเกิดเป็นเมียแจ็กหลิมเสงในมนุษยโลก ๖ ปี
เมื่อนางทิพย์สุดาจันท์มาเกิดเป็นเมียแจ็กหลิมเสงแล้ว
แจ็กหลิมเสงได้ไปขอยืมเงินจากเจ้าหน้ของต่นอีก ๔ แนน
นำไปซื้อไหมมาให้นางทิพย์สุดาจันท์ทอเป็นผ้า ครั้นนางทิพย์
สุดาจันท์ทอเสร็จแล้ว แจ็กหลิมเสงนำเอาไปให้แก่เจ้าหน้
เจ้าหน้พอใจให้เงินแก่แจ็กหลิมเสง ๕๐ แนน และให้พัน
จากหน้สินที่ค้างอยู่

แจ็กหลิมเสงอยู่กับนางทิพย์สุดาจันท์ได้ปีหนึ่ง ก็เกิด
บุตรคนหนึ่ง มีฝีมือในทางวาดเขียนเป็นยอดเยี่ยม อาศัย
เหตุนี้ นางทิพย์สุดาจันท์จึงตั้งชื่อบุตรว่า โปปสูโนการหรือ
วิสสุกรรม นางทิพย์สุดาจันท์ เมื่อถึงกำหนดพันทัณฑ์กรรม
แล้ว ก็เก็บดอกไม้ ๖ ดอก วางไว้เหนือหมอนของสามี
แล้วก็เหาะกลับไปสู่เวียงสวรรค์ แจ็กหลิมเสงกับวิสสุกรรม
หานางทิพย์สุดาจันท์ไม่พบก็เศร้าโศกเป็นอันมาก

ขณะนั้นพระราชวังเสวยราชย์ในเมืองเขมรเสด็จสุรคค
ไม่มีราชบุตรจะเสด็จ ถวัลยราชย์สืบ สันตติวงศ์ วันนั้นมี
ความช่างคนหนึ่งชื่อเตย แปลว่านายเป็ด นำช่างไปอาบที่

แม่น้ำเตี้ยกรอเล็ก แปลว่าแม่น้ำเป็ดมอง เห็นภาชนะ
บรรจุไก่ต้มตัวหนึ่งลอยมาที่ตม จึงนำภาชนะนั้นไปแสดง
แก่พระครูเจ้าวัด ๆ พิจารณาแล้ว ก็รู้สำคัญในอานุกาพแห่ง
ไก่นั้น ท่านจึงฉันทหัวไก่เสียเอง แล้วแจกเนื้อไก่ให้นายเตี้ย
และนางว่องภรรยาคน แต่ท่านพระครูเจ้าวัดไม่ได้บอกกล่าว
เรื่องราวประการไร

ภายหลังเมื่อได้กินเนื้อไก่แล้ว นายเตี้ยก็ได้เป็นพระ
ราชา เสวยราชย์ในกรุงเขมร (เห็นจะเป็นเพราะไม่ได้เป็น
เชอภักตริย์มาแต่ก่อนจึงต้องเอาเรื่องกินเนื้อไก่เข้ามาอ้าง
เพื่อให้เห็นว่ามิบุญ ควรเป็นภักตริย์ได้) ฝ่ายเมียนายเตี้ย
ก็ได้เป็นอัครมเหสีแห่งพระราชารองค์นั้น ต่อมานางว่อง
อัครมเหสีทรงครรภ์ ประสูติราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงนามว่า
พระเกตุมาลา ส่วนพระครูเจ้าวัดที่ฉันทหัวไก่จะมีบุญแค่ไหน
ได้เป็นอะไร เรื่องไม่กล่าว

ฝ่ายวิสสุกรรม เทียบตามหามารดาเสมอมา วันหนึ่ง
เห็นพวกนางฟ้าพากันเล่นสำราญอยู่ใน ไพรพนมแห่งหนึ่ง
วิสสุกรรมอธิษฐานว่า ถ้านางฟ้าตนใดเป็นมารดาไซ้ร ก็ขอ
อย่าให้เหาะไปได้ อธิษฐานแล้ว ก็วิ่งเข้าไปหานางฟ้า
เหล่านั้น ๆ ก็พากันเหาะไปลับพลัน เว้นแต่นางฟ้าทิพย์สุดา
จันท์ ซึ่งเหาะไปไม่ได้ วิสสุกรรมก็เข้าสรวมกอดมารดา

นางทศิษุตาจ้แม่ก็จำได้ว่าวิสสุกรรมเป็นบุตรของตน จึงอุ้ม
วิสสุกรรมห่อหุ้มไป เวียงสุวรรณี นำเรื่องทูลพระอินทร์
พระอินทร์โปรดให้เทพบุตรสอนศิลปศาสตร์แก่วิสสุกรรม
แล้วทรงอนุญาตให้วิสสุกรรมนำเอาวิชาที่เรียนจากเทวดา ไป
สั่งสอนแก่นมนุษย์ทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนาได้

กวันหนึ่ง พระอินทร์เสด็จลงมาขังกรุงเขมร อุ้มเอา
พระเกตุมาลาไปสู่เวียงสุวรรณี ทรงบังคับให้พระเกตุมาลา
กำบุญเพื่อจะได้มีพระชนม์ยืนถึง ๕๐๐ ปี และให้แห่แหน
พระเกตุมาลาไป ทอดพระเนตรปราสาททั้งหลายที่มีอยู่บน
สุวรรณี ถ้าชอบปราสาทองค์ใด ก็จะโปรดให้ช่างไปสร้าง
ปราสาทองค์นั้นให้ที่กรุงเขมร พระเกตุมาลาทูลว่า อยาก
ใคร่สร้างปราสาทให้งามเหมือนคอกโคของพระอินทร์ พระ
อินทร์ก็ตรัสให้วิสสุกรรมลงไปสร้างถวายพระเกตุมาลา

ถ. พ. ศ. ๖๒๐ วิสสุกรรมเริ่มสร้างปราสาทด้วยดิน
แล้วซัดด้วยยาขนานหนึ่ง ดินก็กลายเป็นหินไป ต่อมา
พระเกตุมาลาประทานเหล็กหนัก ๓ หาบแก่วิสสุกรรม ให้
ทำเป็นพระขรรค์ วิสสุกรรมนำเหล็กนั้นไปหลอม เอาแต่
เนื้อเหล็กแท้ ๆ ทำเป็นพระขรรค์ พระเกตุมาลาทอดพระ
เนตรเห็นพระขรรค์มีขนาดเล็กก็กลัว วิสสุกรรมก็โกรธ
ดอม และคิดจะไปเสียบจากเมืองเขมร จึงเดินลาภพระขรรค์

นั้นไปตามหลัง อำนาจความคม แห่งพระขรรค์เห็นเป็น
 อัจฉรย์ ด้วยตัดกระดานขาดเป็นสองภาค พระเกตุมาลา
 ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ตรัสไว้เรียกวิสสุกรรมกลับมา
 และทรงขอพระขรรค์เล่มนั้น วิสสุกรรมไม่ยอมถวายและ
 นำพระขรรค์นั้นไปทิ้งในทะเลสาป แล้วก็หนีไปเมืองจีน
 (พระขรรค์เล่มนี้ เห็นจะเป็นเล่มเดียวกันกับพระขรรค์
 ไชยศรีของเรา ซึ่งว่าได้จากทะเลสาปในประเทศเขมร
 ละครมัจ เรื่องพระเกตุมาลาที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร
 กำพูชาฉบับหอสมุดแห่งชาติแปล มีผลความของเรื่อง
 เป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่สนุกไม่แพ้เรื่องนี้)

ในพระราชพงศาวดารกำพูชาฉบับนั้นตอนหนึ่งว่า เมื่อ
 พระเกตุมาลาเมื่พระชนม์ได้ ๖ ปี พระอโณรุธรับขึ้นไปอยู่
 บนสวรรค์ ภายหลังจึงส่งกลับลงมาครองเมืองเขมร ถ้า
 เทียบพระอินทร์เป็น พระเจ้ากรุงศรีวิชัย ดูก็น่าเข้าเรื่อง
 พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ที่ว่าจะเป็นเจ้านายเขมร ซึ่งถูกส่ง
 เป็นตัวประกัน ไปอยู่ในกรุงศรีวิชัยคราวหนึ่ง ภายหลัง
 กรุงศรีวิชัยจึงส่งกลับให้มาครองแผ่นดินเขมร

ต่อจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ชัยวรมันโอรส ก็ได้
 ครองราชย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ (พ.ศ.
 ๑๓๕๗ ถึง พ.ศ. ๑๔๒๐) และมีพระนามภายหลัง เมื่อสิ้น

พระชนม์แล้วว่าพระพิฆณุโลก เชื้อสายโดยตรงของพระเจ้า
 ชัยวรมันที่ ๒ มาสิ้นสุดลงในพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ ต่อไป
 ก็ถึงพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๒๑ ถึง พ.ศ. ๑๔๓๑)
 ว่าเป็นพระญาติวงศ์ห่าง ๆ กับ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ คือ
 กล่าวไว้ว่า รุทรวรมันซึ่งเป็นพระเจ้าตาของพระเจ้าอินทรวรมัน
 ที่ ๑ เป็นพระปิตุลาของพระราชมารดาพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓
 อันที่จริง ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เข้าใจว่าพระเจ้า
 อินทรวรมันที่ ๑ จะเป็นผู้ที่แผ่นดินเขมร ให้พ่ายจากอำนาจ
 กรุงศรีวิชัย ซึ่งส่งพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ มาครอบครอง
 พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ มีพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วว่า
 พระอิศวรรโลก ยโสวรชนโอรสชั้นเสวยราชย์ต่อ ทรงพระ
 นามว่าพระเจ้ายโสวรมัน (พ.ศ. ๑๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๑๔๕๓)
 กษัตริย์องค์นี้ ที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า ทรงสร้างปราสาท
 ยโสธรครี คือที่พนมบาแกงตามที่ยุติข้อสันนิษฐานใหม่ ซึ่ง
 แต่เดิมเข้าใจว่าที่นครธม ต่อจากนี้กษัตริย์ครองประเทศ
 เขมร คือ

พระเจ้าพรหมวรมันที่ ๑ (ราว พ.ศ. ๑๔๕๔ ถึง พ.ศ.
 ๑๔๖๔ พระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว คือพระภูรโลก)

พระเจ้าอู่สานวรมันที่ ๒ โอรสพระเจ้ายโสวรมัน
 (พ.ศ. ๑๔๖๔ ถึง พ.ศ. ๑๔๖๕ พระบรมภูรโลก)

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ภัศดาของพระชนิษฐภคินีของ
พระเจ้าโยศวรมัน (พ.ศ. ๑๔๖๔ ถึง พ.ศ. ๑๔๘๕ พระ
บรมศิวบท)

พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๕ ถึง พ.ศ.
๑๔๘๗ พระพรหมโลก)

พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๗ ถึง พ.ศ.
๑๕๑๑ พระศิวโลก)

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๕๑๑ ถึง พ.ศ. ๑๕๔๔
พระบรมวिरโลก)

พระเจ้าอู่ทักยิตยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๔ ถึง พ.ศ.
๑๕๔๖)

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๖ ถึง พ.ศ. ๑๕๘๒)
กษัตริย์องค์นี้ ที่ศาสตราจารย์เซเดส์กล่าวไว้ในประชุมศิลลา
จารึกสยามภาค ๒ ว่าเป็นโอรสของกษัตริย์มาจากนครศรี
ธรรมราช มีพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์ว่า พระบรมนिरวาณบท
เพราะเป็น กษัตริย์เขมรที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
มาก ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า พระยาชวุกมาจากสิริธรรม
นคร ยกทัพมาได้เมืองลพบุรี พระยาชวุกนี้ ยุติกันว่า
เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ถ้าเป็นเช่นนั้น
จริง ก็ต้องเข้าใจว่า พระยาชวุกเป็นเชื้อชาติมละลายุ หรือไม

เช่นนั้นก็ต้งเข้ารีตมะลายู และข้ในอาณาจักรศรีวิชัย
คำว่าชวัก พังศุก็จะเป็คำเดียวกับชาวข ซึ่งเป็ชื่อหนึ่งที
อาหรับเรียกอาณาจักรศรีวิชัย รวมความ ถ้าถอตามนี้ ก็ต้ง
เข้าใจว่านอจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ซึ่งไปจากศรีวิชัย ไป
ครองกรุงเขมร ต่อมาก็มีเชื้อวงศ์พวกศรีวิชัยไปเป็พระเจ้า
แผ่นดินเขมรอีกองค์หนึ่ง ก็อพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ น้ด้วย
เป็เรื่องที่ฟังได้แต่ยังไม่กระจ่างนัก

พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๘๒ ถึง พ.ศ.
๑๖๐๘)

พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๖๐๘ ถึง พ.ศ. ๑๖๒๔
พระสทาศิวท)

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ. ๑๖๒๕ ถึง พ.ศ. ๑๖๕๑
พระบรมโกวล์ยท)

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๕๑ ถึง พ.ศ.
๑๖๕๖ พระบรมนุษกัลปท)

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖ ถึง พ.ศ. ๑๖๘๕)?
มีพระนามเมือสิ้นพระชนม์แล้วว่า พระบรมพิณูโลก และ
เป็พระเจ้าแผ่นดินเขมรทีทรงสร้างนครวัด ตอนน้เขมรได้
กรุงวิชัยของพวกขาม และประเทศไทยตกอยู่ในอำนาจเขมร
แยกออกเป็แคว้นสุโขทัยและแคว้นลพบุรี แต่่นักโบราณ

คดีหลายท่านเชื่อว่าประเทศไทยน่าจะตกอยู่ในอำนาจเขมรมาแต่สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แต่นั้นมา ในจดหมายเหตุจีนว่าประเทศเขมรตอนนี้มีอาณาเขตตั้งจากทิศตะวันออกแต่ประเทศจัมปาไปทางตะวันตกจรดกรุงพุกามและจดเมืองครี (ไชยา) ด้วย

พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๔ (พ.ศ. ?)

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๖๕๕ ถึงราว พ.ศ. ๑๖๕๘) ในรัชกาลนี้พวกจามยกทัพเรือเข้ามาทางแม่น้ำโขงมาตีกรุงเขมรได้ ตั้งเล่าไว้ในเรื่องประเทศจามสมัยพระเจ้าชัยอินทรวรมันนั้นแล้ว ตอนนี้อาจจะมีพระเจ้าแผ่นดินขึ้นอยู่อีกสององค์ คือพระเจ้าโยสวรมันที่ ๒ และพระเจ้าตรีภูวนาทิพย์วรมัน เป็นตอนที่ประเทศเขมรถูกพวกจามยกเข้ามาตีราชธานีได้

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ ราว พ.ศ. ๑๗๔๘ พระมหาบรมสุคตบท) เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรที่มีอำนาจองค์สุดท้าย เพราะต่อจากนี้ ประเทศเขมรถึงคราวเสื่อมอำนาจลง เพราะต้องทำสงครามกับพวกจามตลอดมา เคยชนะจามอย่างใหญ่ครั้งหนึ่ง และเป็นเวลาที่ไทยเริ่มมีอำนาจขึ้น พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นี้ ที่ทรงสร้างพระวิมานบายัน

พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๗๔๘ ถึงราว พ.ศ. ๑๗๘๖)

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ (พ.ศ. ๑๗๘๖ ถึง พ.ศ. ๑๘๓๘ พระปรเมศวรบท) ตอนที่ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์กษัตริย์ไทย ทรงประกาศอิสรภาพ ครองกรุงสุโขทัย ทางประเทศ พม่า กรุงพุกามต้องแพ้ศึกแก่พระเจ้ากুবไลข่าน สันเชอ กษัตริย์พุกาม

พระเจ้าจรินทรชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๘๓๘ ถึง พ.ศ. ๑๘๕๐) เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายในนครธม แต่อาจะมีกษัตริย์ สืบต่ออีกองค์หนึ่ง เพราะข้อความในศิลาจารึกถลอบ เรื่อง ประเทศเขมร ตอนที่ทราบไม่ได้ชัด ทราบแต่ว่าพระเจ้า จรินทรชัยวรมัน เป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ที่มาได้ราชสมบัติ คงจะเกิดเรื่องหยุกหยิกอะไรกันขึ้นใน ระหว่างราชวงศ์เขมร ราชสมบัติจึงไม่ตกแก่โอรสพระเจ้า ชัยวรมันที่ ๘ จะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง จึงได้มี ผู้สันนิษฐานขึ้น ว่าพระเจ้าอู่ทองจะเป็นเชื้อสายเจ้านายเขมร ครั้งนั้น ถ้าจะฟังดูพระบิดาพระเจ้าอู่ทองจะเป็นใคร เรื่องที่ มีอยู่ในพงศาวดารเหนือก็ไม่ปรากฏชัด บอกแต่ว่าเป็นโอรส ตาแสนปมเท่านั้น

ถัดจากนี้ กษัตริย์เขมรย้ายราชธานีจากนครธมไปตั้งที่ เมืองละแวก เพราะถูกไทยและญวนรบกวนรุกราน ในที่สุดก็กลายเป็นประเทศน้อย ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย แล้ว ตกไปเป็นเมืองประเทศราชของฝรั่งเศสมาจนทุกวันนี้

ย้อนกลับไปกล่าวถึงเขมรสมัยเมื่อมีอำนาจ มีอาณาเขตต่อกันมาถึงดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปรากฏว่าหัวเมืองแถบนี้ เป็นที่อยู่ของพวกไทย แต่เวลานั้นไทยยังหย่อนอารยธรรมกว่าเขมร จึงต้องตกเป็นเมืองออก และถูกเขมรเกณฑ์เอาพวกไทยไปเป็นทหาร เมื่อเขมรรบกับจาม มีทหารไทยไปในกองทัพเขมรด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐ เมืองสุโขทัยซึ่งตกเป็นเมืองประเทศราชของเขมรประกาศเป็นอิสระ แล้วพระเจ้ารามคำแหงมหาราชของชาติไทยทรงกู้ดินแดน ซึ่งเป็นประเทศไทยอยู่ในเวลานี้ ให้พ้นจากอำนาจครอบงำของเขมรได้ เกิดเป็นอาณาจักรไทยขึ้น ในบรรดาเมืองออกของไทย มีอยู่เมืองหนึ่งชื่ออุทอง บัดนี้เป็นเมืองร้างอยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้ารามคำแหงแล้ว ต่อมาไม่นาน ผู้เป็นกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัย ไม่ทรงสามารถจะดำรงราชอาณาจักรอันไพศาลของพระเจ้ารามคำแหงไว้ได้ เมืองอุทองก็ประกาศเป็นอิสระขึ้น ภายหลังพระเจ้าอุทองเสด็จมาสร้างกรุงใหม่ขึ้นที่หนองโสน เรียกว่า กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เหตุที่ทรงย้ายมาตั้งเมืองหลวงใหม่ ตามตำนานว่าเป็นเพราะเมืองอุทองเกิดโรคทำ เมืองอุทองนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับอาณาจักรทวารวดีมาแต่เดิม ตามทางสันนิษฐาน เมื่ออุทองอาจ

มีซากเมืองซ้อนทับกันอยู่หลายเมืองก็ได้ เพราะซากสถูป
ที่เหลืออยู่ เป็นของรุ่นใหม่กว่าของทวาราวดี จึงน่าจะคิด
เห็นว่า เมืองอุทองเมื่อสมัยสร้างกรุงศรีอยุธยา จะยังคง
เป็นเมืองอยู่ต่อไป ภายหลังจึงมาเป็นเมืองร้าง ดอกเตอร์
เวลส์ตั้งข้อคิดว่า เมืองอุทองนี้กระมัง จะเป็นเมืองสุดท้าย
ของอาณาจักรทวาราวดี ที่ชาวทวาราวดีหนีมาอาศัยอยู่ เมื่อ
เสียเมืองนครปฐมราชธานีแก่เขมรแล้ว ที่คงอยู่ได้ต่อมา
กลางที่จะเป็นเพราะยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองออกปลายเขตต์
แดนของเขมร ที่ดอกเตอร์เวลส์คิดเห็นว่าอาจจะเป็นไปได้
เช่นนั้น เพราะในหนังสือจามเทวีวงศ์ เล่าว่านางจามเทวีธิดา
เจ้าเมืองขอมเมืองละโว้ เสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย
(ลำพูน) ตามหลักฐานที่นักปราชญ์โบราณคดีกลางท่านสอบสวน
ลงเนื้อเห็นว่า นางจามเทวีกับพวกที่ไปครองเมืองหริภุญชัย
เป็นมอญไม่ใช่เขมร เหตุนี้ ถ้านางจามเทวีเป็นมอญก็จะต้อง
เป็นมอญอาณาจักรทวาราวดี ที่ยกขึ้นไปเหนือแล้วไปตั้งบ้าน
เมืองอยู่ที่เมืองลำพูน อันเป็นเมืองซึ่งต้านทานเขมรไว้
ไม่ให้รุกขึ้นไปเหนือจนถึงศตวรรษที่ ๑๒ แห่งคฤศตศักราช
ถ้าที่คิดนี้ อาจเป็นจริงได้ ก็จะต้องเข้าใจว่าอาณาจักร
ทวาราวดีที่ว่าเสียแก่เขมรเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๐ อาจจะดำรงเป็น
ประเทศเขียดเขืออยู่ได้ต่อมาอีกสักสองร้อยปี แต่ในตอนนั้น
เห็นจะตกเป็นเมืองประเทศราชของเขมรแล้ว

เรื่องนางจามเทวีนั้นออกจะยุ่งและฟังยากสักหน่อย นางจามเทวีเป็นมอญ โฉนจึงชื่อว่าจามเทวี ซึ่งแปลความก๊วว่าเป็นธิดาประเทศจามนั่นเอง ในหนังสือจินกาลมาลินี ก๊วว่าเป็นอัศวมเหสีพญาประเทศราชเมืองรามัญนคร เวลาเมื่อเจริญไปครองเมืองทริภุชชัย ก๊วว่ามีครรภ์ได้สามเดือน ทำไมจึงส่งผู้หญิงมีครรภ์ไปครองก็ไม่ทราบ ตกตงเรื่องตอนนั้น มีแต่ทางสันนิษฐาน ความจริงจะเป็นอย่างไร เวลานั้นยังไม่ได้นั้น เมื่อนักปราชญ์โบราณคดีว่าเป็นมอญ ก็ต้องถือว่าเป็นมอญไปก่อน เรื่องจะเข้าทำนองเดียวกับเรื่องพระเจ้าอู่ทองที่ว่าเป็นทั้งไทย มอญ และเขมร ทั้งนั้นแล้วแต่จะเชื่อลำเอียงไปทางไหน จนกว่าจะมีสันนิษฐานที่ดีกว่า จึงค่อยแก้กันใหม่

เรื่องยังมีต่อไปว่า ถ้าพวกทวาราวดีเป็นมอญ โฉนพระเจ้าอู่ทองที่ทรงละทิ้งเมืองอู่ทอง มาตั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ จะเป็นไทยได้อย่างไร เพราะว่าเมืองอู่ทองเป็นเมืองสุดท้ายของอาณาจักรทวาราวดี ชั้นนี้ ดอกเตอร์เวลส์แก่ว่า อาณาจักรทวาราวดีถึงแม้ผู้ปกครองจะเป็นมอญ แต่พลเมืองส่วนมากเป็นไทย เม่อมอญมีจำนวนน้อยกว่า นานเวลาเข้ามอญเหล่านั้น ก็จะถูกกลมกลืนกลายเป็นไทยไป เป็นทำนองเดียวกับพวกปะยู ที่ถูกพะม่ากลมกลืนเป็นพะม่า

ไปฉะนั้น อยากจะคิดต่อไปว่า ไม่ใช่มอญทวาราวดีเท่านั้น
 ที่ถูกกลืนมาเป็นไทย ถึงเขมรในแดนนั้นก็น่าจะกลาย
 มาเป็นไทยด้วย แต่ภาษาไทยกับภาษาเขมร พ้องคำพูดกัน
 จนยากที่จะวินิจฉัยว่าคำไหนเป็นภาษาไทย คำไหนเป็นภาษา
 เขมรมาก่อน เรื่องพระเจ้าอู่ทองออกจะสนุก ดอกเตอร์เวลส์
 เห็นว่าจะเป็นไทยปนมอญ แต่นักปราชญ์อีกท่านหนึ่งว่า
 พระเจ้าอู่ทองเป็นไทยปนเขมร (ดู J.S.S. Vols. 30, Pt. 3)
 คืออ้างเหตุผลว่า พระเจ้าอู่ทองเสด็จหนีภัยมาจากประเทศ
 เขมร เพราะประเทศเขมรกำลังปั่นป่วน เกิดหูกหูกอะไร
 ขึ้นอย่างหนึ่ง เนื่องด้วยผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ แล้วพระเจ้า
 อู่ทองมาได้รักษาเมืองอู่ทอง ซึ่งเป็นไทยเชื้อวงศ์สิริวิชัย
 เชียงแสน ทว่าพระเจ้าอู่ทองเป็นวงศ์เชียงแสน เห็นจะมี
 เพียงเกี่ยวข้องเป็นราชบุตรเขยเท่านั้น ในตำนานว่าพระเจ้า
 อู่ทองเป็นโอรสตาแสนปม อาจเป็นเรื่องของตาแดงหวาน
 ในพงศาวดารเขมร ซึ่งภายหลังมาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 เขมรองค์หนึ่ง ฆางที่พระเจ้าอู่ทอง จะทรงสืบเชื้อสายมา
 จากพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นก็ได้อีก เรื่องตาแดงหวานทำไร่แดง
 และออกผลมีรสหวาน อาจกลายมาเป็นเรื่องปลุกมะเขือของ
 ตาแสนปมก็ได้ ตกลงพระเจ้าอู่ทองตามทางสันนิษฐานของ
 นักปราชญ์ อาจเป็นไทย เป็นมอญ-ไทย และเป็นเขมร-

ไทยก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี พวกทวาราวดีเห็นจะปะปนกันทั้ง
 ไทยมอญและเขมร จนถือเสมือนเป็นชาติเดียวกัน เมื่อรวม
 กันทั้งหมด ไม่พูดถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ก็เป็นไทยนั่นเอง
 ไม่แปลกอะไร ตามที่กล่าวมานี้ ขอให้ระลึกว่าเป็นการคาด
 คະเนเท่านั้น ซึ่งดอกเตอร์เวลส์ยังหวังอยู่ว่า ถ้าได้มีการ
 ขุดค้นเมืองอู่ทองตามหลักวิชาโบราณคดี ก็อาจได้หลักฐาน
 แก้ปัญหาข้อนี้ได้กระจ่างขึ้น เมื่อดอกเตอร์เวลส์มีความคิด
 เห็นอย่างนี้ ก็อดอยู่ไม่ได้ จึงเดินทางไปดูเมืองอู่ทอง เรื่อง
 ไปเมืองอู่ทอง ดอกเตอร์เวลส์เล่าไว้สนุกน่าอ่าน เพราะ
 ใช้ความคิดนึกวาดเป็นภาพ ให้เห็นเหตุการณ์คราวที่พระเจ้า
 อู่ทองเสด็จหนีท่า ละทิ้งเมืองไป คือเล่าว่า

ซากตัวเมืองอู่ทองมีหลักฐาน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
 มีคูและเนินกำแพงล้อมรอบ วัดจากใต้ไปเหนือยาวราว ๕๐
 เส้น จากตะวันตกไปตะวันออกยาวราว ๒๐ เส้น ในตัวเมือง
 นอกจากมีซากฐานพระสถูปอยู่ตรงกลาง กับองค์พระเจดีย์
 ซึ่งจะยังคงรูปอยู่ทางนอกเนินกำแพงไปเหนือ ก็ไม่มีโบราณ
 สถานอื่นอีก สิ่งปลูกสร้างที่เป็นไม้ ตามธรรมดาที่สูญหาย
 ไปหมด ไม่มีร่องรอยเหลืออยู่ ดอกเตอร์เวลส์ได้พบ
 แผ่นอิฐและรูปปูนปั้น เป็นชนิดเดียวกันกับที่พบทางนคร
 ปฐมและพงตึก เมื่อได้ขุดลงไปลึก พบเศษชิ้นเครื่องถ้วย

บนของเมืองเซเลียง ซึ่งเข้าใจกันว่าเครื่องถ้วยปั้นเหล่านี้
ทำในประเทศไทยเมื่อในราวศตวรรษที่ ๖ แห่งคฤศตศักราช
จากหลักฐานที่ขุดได้นี้ ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่าเมืองอุ๋ทอง
เป็นเมืองโบราณนามานไกล คงจะย้อนขึ้นไปถึงสมัยตอน
ต้นของทวารวดี ก่อนเมืองนี้ร้างไป คงเป็นแอ่งกลางของ
พระพุทธศาสนาในแดนนั้น

บริเวณภายในเมือง มีที่เตียนขนาดใหญ่เป็นหย่อมๆ
ไม่มีหญ้าขึ้น ที่เหล่านี้ ต้องเป็นกะบานบ้านของชาวอุ๋ทอง
เมื่อครั้งแต่เก่าก่อน ได้พบเศษชิ้นเครื่องใช้ไม้อ้อยและสิ่ง
ต่างๆ ซึ่งถูกฝนชะผุดขึ้นมา ได้ตรวจดูอยู่หลายวันพบ
กระดูกคนอยู่ทั่วไป ในที่ซึ่งพบนี้ ไม่ใช่เดิมเป็นป่าช้า
เพราะได้พบเศษของต่างๆ เช่นหม้อแตกชามแตกและครก
สากหิน เป็นต้นปนอยู่ด้วย แสดงว่าในที่เช่นนั้นคงเป็น
กะบานบ้าน เมื่อเช่นนั้น ที่ตำนานว่าเกิดโรคห่า ก็มีมูลความ
จริง ล้างที่กระดูกที่พบอาจเป็นของคนที่ต้องล้มหายตายจาก
ไปเพราะด้วยโรคห่า พวกผู้หญิงยังคงสวมสร้อยฝังด้วยหิน
มีค่าและลูกขี้ตออยู่ เมื่อตายไปศพก็ยังอยู่อย่างนั้น ไม่มีใคร
ปลดเอาสิ่งของเหล่านี้ไป จึงได้พบตกอยู่กระจัดกระจาย
ทั่วไป ตลอดจนเครื่องครัวหม้อชามรวมไหที่ยังไม่ชำรุดเสีย
หายมากนัก ก็มีพบอยู่มาก ผิดกว่าตอนที่ขุดลึกลงไป ซึ่ง

จะพบแต่ก้างปลากระดูกสัตว์หอย ชั้นขามแตกและซาก
 ถ้ำถ่าน แสดงว่าที่ตรงนั้นเป็นครัวไฟมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์
 ไม่พบกระดูกคนเลย ผิดกับพื้นดินตอนบน ที่พบสิ่งของ
 ต่าง ๆ มากมาย แสดงว่าคงจะเกิดเหตุร้ายขึ้นแก่ประชาชน
 ทันทีทันใด สิ่งของเหล่านี้จึงต้องทิ้งไว้ เก็บเอาไปไม่ทัน
 และพบมีอยู่เกลื่อนกลาด

ประชาชนอุ้งทอง แม้การหาเลี้ยงชีพส่วนใหญ่ จะเป็น
 ไปในทางกสิกรรมก็ดี แต่ชาวเมืองจะมีฝีมือในการช่าง
 โลหะอยู่ด้วย เพราะได้พบกับตะกั่ว ทองเหลือง และ
 โลหะอย่างอื่น อยู่ตามบริเวณที่เป็นกะบานบ้านหรือโรงงาน
 ล่างที่ก้อนโลหะเหล่านี้จะเป็นของโรงงานช่างหล่อก็ได้ เพราะ
 ยังพบเบ้าดินเผาขนาดเล็กของช่างทอง ทั้งอยู่เกลื่อนกลาด
 ปะปนอยู่กับกระดูกคน ซึ่งคงเป็นกระดูกศพของช่างทอง
 ได้พบเศษทองคำสองสามชิ้นเท่านั้น มาได้ความในเวลา
 ต่อมาไม่ช้า ว่าเมื่อฝนตกใหญ่ชะล้างดิน ชาวบ้านพากัน
 มาหา ได้เศษทองและแหวนอยู่บ่อย ๆ ที่เรียกว่าเมืองอุ้งทอง
 ช่างเหมาะสมจริง ๆ นับว่าเป็นสุวรรณภูมิโดยแท้ มากกว่าพบ
 ในที่อื่น ๆ

ตอนกลางคืน ขณะตอกเตอร์เวลส์กับคณะ กำลังตรวจ
 พิจารณาสีของที่ขุดพบ อยู่ในเต็นท์ภายใต้แสงโคมเจ้าพายุ
 หมดอายุ 02/06/2565

มีฝนตกลงมาหนัก กระทำให้สิ่งแวดล้อมภายนอกเต็มไปด้วย
 ลักษณะน่าขนพองสยองกลัวอดนึกไม่ได้ คิดเห็นภาพเมือง
 อุทงตอนที่เกิดโรคทำ ก่อนหน้าพระเจ้าอุทงจะทรงละทิ้ง
 เมืองไปสามส่วน นึกเห็นภาพครั้งนั้น เห็นพวกภิกษุสงฆ์
 นำพระพุทธรูปออกมาแห่รอบ ๆ เมือง เพื่อขับไล่ผีทำให้
 หนีไป พระเจ้าแผ่นดินก็โปรดประทานอภัย ปล่อยนักโทษ
 ให้พ้นจอบจำและปล่อยสัตว์ที่มีขายอยู่ในตลาด เพื่อแบ่งเบา
 บรรเทาโรคร้าย ศพผู้ที่ต้องตายไป ในชั้นต้นก็นำมาทิ้งไว้
 ในวัด สะสมซับซ้อนกันเป็นกองโต ๆ เผาฝังไม่ทันเพราะ
 ตายกันมาก แต่ต่อมาก็ไม่มีใครแบกหามเอามาไว้วัด เพราะ
 คนล้มหายตายจากมากเข้าทุกที ผู้ที่ตายไป ศพก็ทิ้งอยู่ใน
 บ้าน แม่น้ำล้นคลองขุดแห้งเข้าทุกวัน ทั้งสกปรกโสมน
 มากขึ้น ใช้ดมกินก็ไม่ได้ ผู้ที่มีชีวิตรอดเหลืออยู่ก็ทนอยู่
 ต่อไปไม่ได้ พระเจ้าอุทงจึงทรงรวบรวมบรรดาข้าราชการ
 ภิกษุสงฆ์ และประชาชนพลเมืองที่ยังเหลืออยู่ รีบเสด็จ
 หนีออกจากเมืองโดยด่วน ไม่มีเวลาจะเก็บทรัพย์สินสมบัติ
 ส่วนตัวไปได้ก็มากนักน้อย เพราะแย่งกันไปที่ท่าเรือ เผอิญ
 เรือค้างแห่งอยู่บนเลนเข็นลงไม่ได้ ก็มีอยู่แต่หนทางเดียว
 คือหนีข้ามทุ่งนาอันร้อนระอุไปเท่านั้น

ได้มีชาวบ้านคนหนึ่งนำตุ้มหูทองฝังพลอยเป็นแบบ
 อินเดียบิราณมาให้ดอกเตอร์เวลส์ดู บอกว่าพบที่ในคูเมือง

ดอกเตอร์เวลส์คิดเห็นภาพอีก เห็นพลเมืองกำหัดลอดหม่าน
ต่างรีบเร่งหนีท่าครั้งสุดท้าย คัมहुนี้ อาจเป็นของเจ้านาย
ฝ่าย ใน องค์ใดองค์หนึ่งทำตกไว้ ขณะที่ไต้ยีนข้าราชการ
บริพารผู้ซื่อสัตย์ต่างคน ช่วยกันเชิญเสด็จให้ขึ้นวอรับหนีไป
เจ้าหญิง องค์ นั้น คงจะเอาพระหัตถ์ปิดพระกรรณในขณะที่
ไต้ยีนเสียงประชาชนผู้เคราะห์ร้ายกำลังจะตาย ร้องครวญ
ครางอยู่ กระทำให้กู่ณาลหลุดตกไป ไม่มีเวลาจะมัวค้นหา

พวกหนี้ยักษ์คงจะเดินเตะเหยียดตะกายด้วยเมื่อยลำ ตัด
ฝ่าทุ่งอันร้อนและแห้งเกราะ มาสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาทางทิศ
ตะวันออก เมื่อมาถึงที่แห่งหนึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำท่า
ผลาหาร และจะอยู่ใต้ดีสบาย พระเจ้าอุ้มทองกับราชบริพาร
ก็เสด็จหยุดยั้ง และทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นในที่นั้น อัน
จะได้ เป็นราชธานีของไทยรวมกันทั้งหมดสืบ มาได้ สร้อยปี
ประเทศไทย ซึ่ง เต็มได้ รับ แสง สว่าง แห่ง พุทธ ศาสนา ใน
อาณาจักรทวาราวดี เกือบจะดับ แสง สิ้นไป อยู่แล้วก็พอด
ในบัดนี้ ได้รับแสงสว่างคืออารยธรรมทางอันเข้ามาประสม
มากระพือพัดทำให้ กลับเกิดแสงสว่างรุ่งเรืองขึ้น ด้วย
ประการฉะนี้



ในตอนนั้น จะต้องย้อนเล่าเรื่องแหลมมะลายูอีกครั้งหนึ่ง
 จับแต่สมัยเมื่ออาณาจักรฟูนันกำลังเสื่อมอำนาจ และใน
 ที่สุดถูกประเทศเจนละตีเอาไปได้ ระหว่างนี้ บรรดาประเทศ
 น้อยๆ ในแหลมมะลายูตอนเหนือ ซึ่งเป็นเมืองประเทศราช
 ของฟูนัน คงจะถือโอกาสเอาตัวออกหาก ปลีกตนเป็น
 อิสระขึ้น เพราะในจดหมายเหตุจีนระยะนี้ กล่าวถึงชื่อ
 ประเทศใหม่ๆ ในแหลมมะลายู ซึ่งแต่ก่อนไม่ปรากฏมีชื่อ
 บรรดาประเทศเหล่านี้ มีประเทศคระหิ ตั้งเมืองหลวงอยู่
 เหนืออ่าวบ้านดอน ตอนที่เมืองไชยาทกวันัน
 ประเทศหนึ่ง อีกประเทศหนึ่ง ชื่อ ตามพรลิงค์ หรือเรียก
 ชื่อเต็มว่า ตามพรลิงค์เศว ตั้งเมืองหลวงที่จังหวัดนคร
 ศรีธรรมราชประเทศหนึ่ง ได้ลงไปอีก แต่อยู่ทางฝั่งตะวันตก
 ของแหลมมะลายูตรงที่เป็นเมืองไทรบุรี ก็มีอีกประเทศหนึ่ง
 ชื่อ ลังกะสุกะ จดหมายเหตุจีนในศตวรรษที่ ๗ แห่งกฤษศ
 ศักราชกล่าวว่า "เมืองหลวงของประเทศลังกะสุกะ มีกำแพง
 อิฐล้อมรอบนคร มีข้อมคูและประตูบสองชั้น กอบด้วย
 ปราสาทราชมณเฑียร พระเจ้าแผ่นดินทรงคาดเข็มขัดทอง

และใส่กุณฑลด้วย มักเสด็จขึ้นข้างเป็นราชพาหนะ แวดล้อมด้วยธงทิวเช่บัต(จามร) กลองและรั่มขาว(เสวตธวัตร) ก็นพระองค์เป็นราชอิสริยยศ” (หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ ฉบับลงวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๑) คัดข่าวจากหนังสือพิมพ์ไทม์ในประเทศอังกฤษ ลงข่าวเรื่อง ดอกเตอร์เวลส์ ไปขุดค้นโบราณสถานและโบราณวัตถุในแถวเมืองไทรบุรี ตรงที่ซึ่งเข้าใจว่าเป็นประเทศลังกาสุกะ ว่าได้พบโบราณวัตถุ มีเงินตรา, ศิลาจารึก และเครื่องรูปพรรณทองคำ เป็นต้น ได้หลักฐานยืนยันว่า เมื่อราว ๑๕๐๐ ปีล่วงมานี้ ได้มีประเทศลังกาสุกะอยู่ในบริเวณนั้นจริง ดอกเตอร์เวลส์จะได้เขียนรายงานความเห็นในหลักฐานที่ได้ใหม่อย่างไบบ้าง ขณะนี้ยังไม่ทราบ) ประเทศลังกาสุกะนี้ มีชื่อกล่าวอยู่ในเรื่องมะโรงมหาวงศ์พงสาวดารไทรบุรี ว่าเป็นเมืองที่มะโรงมหาวงศ์สร้างขึ้น เรื่องที่กล่าวไว้สนุกไม่แพ้ตำนานของพะม่าที่เล่ามาแล้ว คือเขาเล่าว่า เจ้ากรุงหุ่มโปรดให้แต่งกองสำเภาเกตรา เพื่อนำโอรสไปทักพิชชีวิฆนคลกับธิดาเจ้ากรุงจีน มีอำมาตย์ชื่อมะโรงมหาวงศ์เป็นผู้กำกับไปกล่าวถึงครุฑของแขกอินเดีย ไม่ต้องการให้เจ้าชายแขกอิสลามไปได้ธิดาเจ้าหญิงจีน จึงไปลักพาธิดาเจ้ากรุงจีนไปไว้ในเกาะลังกา เวลานั้นเกาะลังกา ตั้งแต่ถูกพระรามยกทัพ

ถึงมาแต่แรกก็ร้างอยู่ แล้วครุฑก็ไปทำลายกองสำเภานेत्रา
 แรกอับปางลง แต่เจ้าชายแขก ด้วยอำนาจลึกลับที่พระ
 อำล้าทรงกำหนดไว้แล้ว บรรดาให้ล่อยไปขึ้นที่เกาะ
 ลังกา แล้วไปได้เจ้าหญิงจีน ส่วนอำมาตย์มะโรงมหาวงศ์
 ไปขึ้นบกที่จังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองไทรบุรี แล้วสร้างเมือง
 ลังกะสุกะขึ้น เรื่องมะโรงมหาวงศ์ที่เล่านี้อาจมีเค้าความจริง
 แชกอยู่บ้าง แต่ตามธรรมดา เมื่อใดมีการเปลี่ยนแปลง
ลัทธิศาสนาที่นับถือ เมื่อนั้น พงสาวดารของประเทศก็พึง
เอาความจริงได้ยาก เพราะความจริงเหล่านั้น มักถูกแก้ไข
เปลี่ยนแปลงให้เข้ารูปกับความเชื่อถือในลัทธิศาสนา ถ้า
ข้อความใดเป็นปฏิบัติขัดกับทางลัทธิศาสนา ข้อความนั้น
ก็ต้องถูกตัดออก ลักษณะอย่างนี้ ย่อมมีอยู่ในพงสาวดาร
 ของประเทศชาติต่าง ๆ แม้แต่ประเทศที่มีอารยธรรมสูง ก็
 ยังไม่พ้นเรื่องตัดเติมในทำนองนี้ ว่าละเพาะชาวมะลายู
 เดิมก็นับถือลัทธิศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา เมื่อ
 ภายหลังมาเปลี่ยนแปลงศาสนาเป็นนับถือลัทธิอิสลาม
 พงสาวดารของมะลายู อย่างเรื่องมะโรงมหาวงศ์นี้ จึงไม่พ้น
 ที่จะเอาเรื่องของอิสลาม ซึ่งเกิดภายหลังไปแชกลงในเรื่อง
 ที่เกิดก่อนลัทธิอิสลาม เพราะฉะนั้นจะงดเรื่องมะโรง
 มหาวงศ์ไว้เพียงเท่านี้

อย่างไรก็ดี แหลมมะลายู คงจะแยกเป็นประเทศน้อยๆ อยู่หลายประเทศสืบมาช้านาน จนถึงมาถึงราว พ.ศ. ๑๒๐๐ จึงเกิดมีอาณาจักรใหญ่ขึ้นอาณาจักรหนึ่ง คือ (ศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๒๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๐๐)) อาณาจักรนี้แปลก แม้เป็นประเทศที่มีอำนาจวาสนาใหญ่โต แต่อาณาเขตตั้งขึ้นมาเกือบครึ่งค่อนของแหลมมะลายู คือตั้งแต่เขตต์เมืองไชยาลงไป และมีอายุยืนมาตั้ง ๖๐๐ ปี แต่กระนั้นก็ไม่มีการรู้จัก นอกจากพวกนักปราชญ์โบราณคดีไม่กี่คน แม้ชื่ออันแท้จริงของอาณาจักรนี้ เรียกอะไรแน่ และตั้งอยู่ที่ไหน ก็ยังไม่ทราบกันได้ชัด ทราบเพียงว่าอาณาจักรนี้อยู่ในประเทศอินโดเนเซียเท่านั้น จีนเรียกว่า ซีหลี่หุดซี และในจดหมายชาวอาหรับเรียกว่า มหาราชแห่งซาบาด (Zabag หรือ Zabaj) นักปราชญ์โบราณคดี (Gerini) สันนิษฐานว่า ซีหลี่หุดซี จะตรงกับคำว่า ศรีโคชะ และตั้งราชธานีอยู่ที่เกาะสุมาตรา จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ศาสตราจารย์เซเดส์ได้ลงพิมพ์เรื่องอาณาจักรศรีวิชัยขึ้น ว่าที่จีนเรียก ซีหลี่หุดซี ที่ถูกคือ ศรีวิชัย ซึ่งปรากฏชื่ออยู่ในศิลาจารึก อาณาจักรศรีวิชัยนี้มีราชธานีอยู่ในเกาะสุมาตรา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองปาเลมบังเวลานี้ - และต่อมาอีกศตวรรษหนึ่ง เมื่อราชวงศ์ไศเลนทรครองกรุงศรีวิชัย ก็ได้แผ่ราชอาณาจักร

ไปจนถึงภาคเหนือของแหลมมะลายู กับได้แผ่ไปถึงเกาะ
ชวาด้วย ศาสตราจารย์เซเคสได้เล่าเรื่องกรุงศรีวิชัยไว้
โดยย่อ มีแจ้งอยู่ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒
นั้นแล้ว เรื่องที่ศาสตราจารย์เซเคสกล่าวไว้ เป็นความรู้
ทางโบราณคดี ทำที่จะทราบได้ตามหลักฐานที่มีอยู่ในศิลา
จารึกตรงไปตรงมา เว้นไว้แต่ปัญหาเรื่องราชธานีกรุงศรีวิชัย
ตั้งอยู่ที่ไหนแน่ ศาสตราจารย์เซเคสว่า เมืองปาเลมบัง
ในเกาะสุมาตราเคยเป็นราชธานี ซึ่งนักโบราณคดีส่วนมาก
ก็เห็นตามด้วย (๑)

ต่อมามีนักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียคนหนึ่ง (Ma-
junder) เห็นว่า ราชธานีของราชวงศ์ไศเลนทรซึ่งครองกรุง
ศรีวิชัย จะไม่ใช่อยูที่ปาเลมบังในเกาะสุมาตรา แต่อยู่ใน
ที่ใดที่หนึ่งในแหลมมะลายู เพราะในเกาะสุมาตราไม่
ปรากฏมีซากบ้านซากเมือง สมเป็นราชธานีแห่งอาณาจักร
อันใหญ่โต และกล่าวต่อไปว่า กษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร
เป็นเชื้อเจ้านายในอินเดีย โดยอ้างหลักฐานว่า เมื่อใน
ศตวรรษที่ ๖ หรือที่ ๗ แห่งลฤศตศักราช แคว้นกลิงคราชนคร
ตกอยู่ในอำนาจของราชวงศ์กังคะ ลี้กเข้าไปในแคว้นทาง
แถบเขาวินชัย ก็มีกษัตริย์ในราชวงศ์กังคะเป็นใหญ่ พระ

(๑) ดูเรื่อง Srivijaya, Yava and Kataha by Dr. J. L. Moens
ใน J. R. A. S. M. B. Vol. XVII, Pt. II p. 8.

นามกษัตริย์ในราชวงศ์คังคะ มีสร้อยพระนามว่า มหาราช
หรือมหาธีราช (ผิดกับพระนามกษัตริย์ครองประเทศเขมร
ที่ชื่อว่าวรมัน) ตรงกับพระนามที่มีอยู่ในศิลาจารึกจังหวัด
นครศรีธรรมราช (และที่เวียงสระ) อีกอย่างหนึ่งราชวงศ์
คังคะนั้น มีอยู่ทั่วไปในอินเดีย แต่ก็เป็นราชวงศ์สำคัญที่
เป็นใหญ่ในแคว้นกสิงครายธุร์และแคว้นไมโสร์ ด้วย
เหตุผลเหล่านี้ จึงเห็นว่า ราชวงศ์ที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็น
บรรพบุรุษของราชวงศ์ไศเลนทรครองกรุงศรีวิชัย

เนื่องจากความเห็นข้างต้น ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า
ลำพังหาหลักฐานได้จากหนังสือทางเดียวยังไม่เพียงพอ ต้อง
สำรวจตรวจค้นหาโบราณสถานและโบราณวัตถุชั้นอื่นอีก
ชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ดอกเตอร์เวลส์
ประสงค์จะสำรวจตรวจค้นดูว่า จะมีร่องรอยในทางโบราณ
คดีเกี่ยวกับปัญหาเรื่องราชธานีของราชวงศ์ไศเลนทรบ้าง
หรือไม่ จึงเดินบกตัดข้ามแหลมมะลายู จากตะกั่วป่ามา
บ้านดอน ซึ่งดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า เป็นทางที่ชาวอินเดีย
ข้ามทะเลมาขึ้นบกแล้วเดินทางต่อมา ตั้งได้เล่าไว้แล้ว
ในที่สุดดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า ราชธานีของราชวงศ์ไศเลนทร
ควรจะเป็นที่เมืองไชยา โดยให้เหตุผลและหลักฐานหลาย
ประการ เมื่อดอกเตอร์เวลส์มาลงสันนิษฐานใหม่ เป็นการ

ตรงกันข้ามอย่างนี้ ก็ย่อมเกิดเป็นเรื่องโต้เถียงกันในหมู่นักปราชญ์โบราณคดี แต่จะขอยกไว้ เรื่องของอาณาจักรศรีวิชัยโดยย่อก็มีอยู่เพียงเท่านั้น แต่เรื่องกรุงศรีวิชัยที่ดอกเตอร์เวลส์เขียนไว้ในหนังสือ Towards Angkor อ่านสนุกดี เพราะฉะนั้นต่อไปนี้จะขอเล่าเรื่องกรุงศรีวิชัยตามแนวที่ดอกเตอร์เวลส์กล่าวไว้ แต่จะขอเติมข้อความอันแชกไว้บ้างในบางแห่ง เพื่อให้ความแจ่มแจ้งและนึกเห็นเรื่องราวติดต่อกันได้ตลอด

๕ เขาเล่าเรื่องว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๒๘๓ พวกจาลูกย์ในอินเดียฝ่ายใต้ทำสงครามกับกษัตริย์พวกขัลลวะ พวกขัลลวะแพ้อย่างย่อยยับ ตั้งแต่นั้นมาก็หมดอำนาจ ในที่สุดเมื่อในปลายศตวรรษที่ ๕ แห่งคฤศตศักราช พวกขัลลวะยังถูกพวกโจฬะมาทำลายประเทศเสียด้วย จนศูนย์สิ้นราชวงศ์ไปก่อนหน้านั้นราวร้อยปี คือในกลางศตวรรษที่ ๘ แห่งคฤศตศักราช สมัยเมื่อราชวงศ์ขัลลวะกำลังเสื่อมอำนาจ มีผลกระทบอันมาถึงแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียใน สมัยนั้นด้วย เพราะประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียส่วนมากได้รับอารยธรรมความเจริญ มีศิลปวิทยาเป็นต้น จากชาวอินเดียพวกขัลลวะที่เข้ามาตั้งภูมิตำเนาในประเทศเหล่านี้ เมื่ออำนาจของพวกขัลลวะในอินเดีย

อ่อนลง ศิลปวิทยาของพวกบัลลวาก็นำเอามาเผยแพร่ใน
แดนนอกอินเดีย ก็พลอยเลื่อมไปด้วยเป็นธรรมดา

เหนือเวลาตอนนั้นขึ้นไป สมัยเมื่ออาณาจักรของราชวงศ์
คุปตะต้องพิพาศแตกกระจายไปแล้ว ประเทศอินเดียก็
ประสพยุคเจริญเป็นจลาจล ดังได้เล่าไว้ในตอนต้น ว่าเฉพาะ
แคว้นองคราษฎร์หรือเบงกอล ก็มีความยุ่งยากเป็นจลาจล
อลหม่านไม่แพ้อินเดียตอนอื่น ๆ เป็นอยู่อย่างนั้นช้านาน
จนถึงราว พ.ศ. ๑๒๗๓ ถึง พ.ศ. ๑๗๔๐ ราชวงศ์ปาละได้
เป็นใหญ่ในแคว้นเบงกอล บ้านเมืองจึงกลับสงบเป็นปกติ
ขึ้น พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์ปาละทรงนับถือพระพุทธ
ศาสนาในนิกายมหายาน เมื่อผู้ปกครองแคว้นเบงกอลมี
ความเจริญรุ่งเรืองขึ้น อิทธิพลของแคว้นนี้ก็แผ่ลงไปในตอน
ใต้ของอินเดีย ลัทธินิกายมหายานก็แพร่หลายไปด้วย ใน
ที่สุดลัทธินิกายมหายานไปเจริญอยู่ในแคว้นไมโสรั ซึ่ง
สมัยนั้นเมื่อกษัตริย์ราชวงศ์คังคะปกครองเป็นใหญ่อยู่ ราชวงศ์
นี้เป็นสาขาหนึ่งของราชวงศ์บัลลวะ โดยเหตุที่บ้านเมืองใน
แคว้นไมโสรัจะไม่เป็นปกติสุข จึงมีเจ้านายราชวงศ์คังคะ
องค์หนึ่ง พร้อมด้วยอนุชาสองคน และบริวารบ้างเล็กน้อย
ลงเรือข้ามทะเล ในเรื่องว่าจะไปปราบโลก แต่ดอกเตอร์
เวลส์เห็นว่า เจ้าองค์นั้นแหละน่าจะข้ามทะเลจากอินเดียมา

ขุนบกที่เมืองตะกั่วป่า สมัยราวกลางศตวรรษที่ ๘ แห่ง
 ศฤศตศักราช แล้วเดินบกข้ามแหลมมะลายูเข้ามาแย่งเอา
 เมืองกระหิหรือเมืองไชยาได้ ตั้งตนเป็นประเทศอิสสระ
 น้อย ๆ ประเทศหนึ่งในแหลมมะลายู พระเจ้าแผ่นดิน
 องค์นี้ คือที่ในศิลาจารึกของอินเดียเรียกว่า ไสเลนทร
 (พระนามอันแท้จริงของพระเจ้าไสเลนทรเป็นอย่างไร ยังไม่
 ทราบได้ชัด) และซึ่งในจดหมายอาหรับเรียกว่า “มหाराช
 ผู้เป็นกษัตริย์แห่งไสละและเป็นเจ้าแห่งเกาะต่าง ๆ” ที่เรียก
 อย่างนี้ ดอกเตอร์เวลส์ว่าเป็นเพราะชาวอาหรับรู้จักสุมาตรา
 และชะวาว่าเป็นเกาะใหญ่มหึมา จึงหลงผิดไปคิดว่าแหลม
 มะลายูคงเป็นเกาะเหมือนกัน เพราะไม่เคยเดินเรือเลยชั้น
 มาให้ตลอด เรื่องพระเจ้าไสเลนทรมาแต่ประเทศไทย
 และมาอย่างไร R. J. Wilkinson กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง
 Early Indian Influence in Malaya (J.R.A.S.M.B. Vol. XIII
 Pt. II, P. 8) ว่าทราบไม่ได้ อาจจะเป็นเชือกวงศ์เก่าของ
 กรุงศรีวิชัยเปลี่ยนชื่อราชวงศ์ใหม่ว่า ไสเลนทร ก็ได้ แต่
 ในตำนานของมะลายูว่า เจ้าแห่งราชวงศ์มหาเมรุ มาแต่ถิ่น
 ทางทะเล ดูเรื่องก็เข้ากับที่เล่ามาแล้วได้

เมื่อพระเจ้าไสเลนทรขยายอำนาจปกแผ่ดินแดนตอน
 กลางของแหลมมะลายูได้แล้ว ก็ทรงจินตนาการว่า ควรจะ

ดำเนินราชอาณาจักรต่อไปสถานใด จึงจะสมกับที่ได้ตั้งปณิธานไว้ว่าจะปราบโลก อย่างน้อยก็ปราบโลกส่วนที่พระองค์ทรงรู้จัก ถ้าไปถึงส่วนโลกที่อยู่เหนืออ่าวบ้านดอนขึ้นมา ก็เป็นแผ่นดินอยู่ระหว่างทะเลกับทิวเขาตะนาวศรี มีเนื้อที่แคบยาวขึ้นไปไกล ไม่สมกับที่จะทรงพยายามแผ่เดชานุภาพขึ้นไป เพราะแผ่นดินตอนที่ว่า อาจเป็นย่านกลางว่างเปล่าไม่เป็นที่ของใคร ทำนองจะเป็นแดนขึ้นอาณาเขตต์ของพระองค์กับอาณาจักรทวารวดี ก็ทราบไม่ได้ พระเจ้าโสมเดญทระจึงแปรพระพักตร์ไปเสด็จทางใต้ของแหลมมะละกา ทรงเห็นว่าถ้าได้ปกครองแผ่นดินทางช่องแคบ มะละกา ก็จะเป็นประโยชน์ให้ควบคุมเรือแพนาวา ที่ไปมาค้าขายผ่านช่องแคบนั้นได้สะดวก จะทำให้ประเทศของพระองค์มั่งคั่งสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เหตุที่ช่องแคบมะละกาเกิดเป็นย่านสำคัญขึ้น เพราะแต่ก่อนนั้นสินค้าแพรของประเทศไทย ซึ่งส่งไปขายต่างประเทศทางตะวันตก บรรทุกไปทางบก ผ่านแดนตอนกลางของทวีปเอเชีย ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๖ ประเทศซิเบตแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นกับจีน ทางเดินของสินค้าแพรที่จำเป็นต้องส่งผ่านไปโนแดนซิเบต ก็ต้องชะงักลง พ่อค้าจึงต้องหันมาใช้ทางทะเล ซึ่งจำเป็นต้องผ่านช่องแคบมะละกาไป ส่วนภัยที่เกิดจากโจรสลัด ก็ต้องหาทางต่อสู้ป้องกันตัว

แล้วแต่การณ์ พระเจ้าไศเลนทรทรงเห็นว่า ถ้าได้ครอบงำ
 กำอำนาจช่องแคบมะละกาไว้ได้ตลอด จำเป็นจะต้องตีเกาะ
 สุมาตราให้ได้ด้วย

เกาะสุมาตรา^๕ ชาวอินเดียเคยมาตั้งภูมิลำเนาอยู่แต่
 สมัยโบราณ ในคัมภีร์รามายณะ ตอนที่หนุมานและ
 พวกทหารลิงของพระรามไปติดตามหาสีดา ซึ่งถูกทศกรรฐ์
 ลักพาไป เต่าว่า สุครีพได้ชี้แจงแก่พวกที่จะไปติดตามว่า
 ให้ค้นหาตามบ้านเมือง ที่ภูเขาและเกาะต่าง ๆ ในทะเลด้วย
 มียวนทวีปและสุวรรณทวีปเป็นต้น ซึ่งเข้าใจกันว่า เป็นเกาะ
 ชะวาและเกาะสุมาตรา เมื่อสมัยปลายศตวรรษที่ ๑๖ แห่ง
 คฤศตศักราช หลวงจีนอึ้งจิง ระหว่างเดินทาง ยังได้ไปแวะ
 ที่เกาะสุมาตรา และว่าในเกาะมีประเทศชื่อ ซี้หลี่หุดซี้ เป็น
 ประเทศมีอารยธรรมสูง นับถือพระพุทธศาสนานิกายฝ่ายใต้
 แต่อย่างไรก็ดี ได้ความตามศิลาจารึกว่า ก่อนหน้าที่พระเจ้า
 ไศเลนทรจะมีอำนาจไปถึงแถบนี้ราวร้อยปี ลัทธินิกาย
 มหายานได้แผ่ไปถึงแถวสุมาตราแล้ว หลวงจีนอึ้งจิงกล่าวว่า
 กรุงศรีวิชัยไปมาหาสู่ติดต่อกับอินเดียมาก มีเรือบรรทุก
 สินค้าไปจำหน่ายยังเมืองท่าต่าง ๆ ในอินเดีย ยิ่งกว่านี้ยังได้
 ความมาจากทางอื่นด้วยว่า ประเทศศรีวิชัยไซ้จะทำการค้า
 ขายเป็นเมืองล่งประเทศอย่างเดี่ยว ยังตั้งด่านสำหรับเรียก

เก็บเอาส่วนซั้กอย่างแรง จากเรือที่ผ่านไปมาทางช่องแคบมะละกาด้วย หรือถ้าพูดอีกอย่างหนึ่งก็แปลว่า ชาวอินเดียที่มาได้เป็นใหญ่ครอบครองบ้านเมือง อยู่ในเกาะสุมาตรา ดำเนินวิธีเป็นทำนองคล้ายคลึงกับโจรสลัดมะลายู ซึ่งเคยรบกวณเรือแพมาเมื่อสมัยก่อนอย่างที่หลวงจีนฟาเหียนกล่าวไว้ในตัวเอง

พระเจ้าไศเลนทรน่าจะทรงเห็นประโยชน์ที่จะได้จากทางนี้ พระองค์จึงยกทัพมาตีได้ประเทศศรีวิชัย ซึ่งมีราชธานีตั้งอยู่ที่เมืองปาเลมบังในเกาะสุมาตรา เป็นอันว่าได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ทั้งสองฟากฝั่งช่องแคบมะละกาสมดังพระประสงค์ และคงจะทรงเรียกเก็บค่าส่วนซั้กจากสินค้า ที่ผ่านไปมาทางช่องแคบมะละกาตามสมควร ไม่รุนแรงเกินไป เพราะปรากฏว่า เรือไปมาค้าขายผ่านช่องแคบมะละกาในสมัยนั้นเจริญขึ้น ผิดกับสมัยก่อนเมื่อครั้งมีโจรสลัดคอยรบกวณ จนการค้าขายผ่านทางนี้หยุดชะงักไปคราวหนึ่ง

เรื่องที่เล่ามาข้างต้นนี้ นักปราชญ์ชาววิลันดาชื่อ Moens กล่าวความเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า เมื่อภายหลัง พ.ศ. ๑๒๐๕ พระเจ้าไศเลนทรตั้งราชธานีอยู่ที่ประเทศกลันตัน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๑๒๒๖ ได้ย้ายราชธานีไปตั้งที่เกาะสุมาตราทางภาคตะวันออก มีมุ่งหมายจะควบคุมการค้าขายที่ผ่านไปมา

ทางช่องแคบมะละกา แต่จะควบคุมสำเร็จ ก็ต้องปราบ
ประเทศปาเลมบัง (ศรีวิชัย) ให้มาอยู่ในอำนาจเสียก่อน
เพราะฉะนั้นใน พ.ศ. ๑๒๒๖ นั้นเอง พระเจ้าไศเลนทรก็ตี
ราชธานีของประเทศปาเลมบัง (ศรีวิชัย) ได้ แต่เลือนราช
ธานีใหม่มาตั้งทางเหนือให้ใกล้ฝั่งทะเล เพื่อจะได้ควบคุม
ช่องแคบมะละกาได้สะดวก เรื่องออกจะยุ่งอีกตามเคย ถ้า
จะนำเอามาเล่าเป็นสองฝากสองฝ่าย ก็ชักจะเลอะ จึงจะขอ
เล่าตามเรื่องของดอกเตอร์เวลส์ต่อไปฝ่ายเดียว^(๑)

เรื่องพระเจ้าไศเลนทรตีกรุงศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา มี
ข้อความเก่าที่ทราบ เพียงที่แจ้งอยู่ในศิลาจารึกภาษาสันสกฤต
วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช, ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า
“พระเจ้าศรีวิชัยมีชัยชนะและพระสรีจาว พระองค์มีอาสา
อันร่อยด้วยเพลิงรัสมิ์ ซึ่งเกิดจากพระราชาแห่งประเทศใกล้เคียง
พระองค์นี้ พระพรหมอสาห์บันดาลิให้บังเกิด รวกับ
ว่าทรงพระประสงคฺ์ที่จะนำให้พระธรรมนั้นคงในอนาคตกาล”

ดอกเตอร์เวลส์สันนิษฐานเรื่องต่อไปว่า พระเจ้า
ไศเลนทรคงจะเอานามกรุงศรีวิชัยที่ทรงได้ชัยชนะมาขนาน
เป็นนามราชธานีของพระองค์ด้วย เพราะเป็นมงคลนาม สม

(๑) ดูเรื่อง *Srivijaya, Yava and Kataha* by Fr. E. L. Moens
(J.R.A.S.M.B. Vol. XVII Part II)

กับเหตุผล คำว่า ไชยา ซึ่งเป็นเมืองอยู่ในราชอาณาจักรของ
 พระองค์ จึงเหลือแค่แต่ข้อสืบต่อมาจนทุกวันนี้ คำเต็มของ
 ไชยาอาจเป็นศรีวิชัย แต่ถูกทอนเสียงให้สั้นเหลือแต่ไชยา
 ข้างท้ายคำเท่านั้น อย่างก้านองคำพูดของชาวบักซ์ใต้ทุกวันนี้
 ยังชอบตัดเสียงคำหน้าออก อีกอย่างหนึ่ง บริเวณใกล้
 เมืองไชยา ก็ยังมีเขาชื่อศรีวิชัยเป็นชื่ออย่างเต็มเหลืออยู่
 ส่วนอาณาจักรของพระองค์ต่อมา มีชื่อว่าชวาละ ซึ่งชาว
 อาหรับเรียกเพี้ยนเป็น ชวาละละ คำชวาละ อาจเพี้ยนไป
 จากคำว่าชะวาก็ได้ เพราะปรากฏในศิลาจารึกเมืองกาลาสัน
 ในเกาะชะวา ลงปี พ.ศ. ๑๓๒๒ ว่าพระเจ้าไศเลนทรที่ได้
 ประเศที่อยู่ตอนกลางของเกาะชะวา ซึ่งมีเจ้านายชาวอินเดีย
 ปกครองอยู่ จนเจ้าผู้ครองต้องถอยหนีขึ้นไปอยู่ปลายเกาะ
 ทางตะวันออก / เรื่องที่ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า ราชธานี
กรุงศรีวิชัยของพระเจ้าไศเลนทรอยู่ที่เมืองไชยา ไม่ใช่อยู่ที่
ที่เมืองปาลัมบังในเกาะสุมาตรา ซึ่งเป็นแต่ราชธานีเดิม
ของศรีวิชัยก่อนพระเจ้าไศเลนทรยกไปตั้งได้ นี้แหละเป็น
 เรื่องซึ่งมีนักปราชญ์โบราณคดีต่างท่านยังไม่ลงเนื้อเห็นด้วย
 ศาสตราจารย์เซเคส์เห็นว่า เมืองไชยาอยู่ลึกขึ้นมา ห่าง
 ไกลจากช่องแคบมะละกามาก ไม่สะดวกแก่การปกครอง
 เป็นราชธานี ถ้าจะเป็น ก็เพียงเป็นราชธานีชั้นรอง

สำหรับปกครองดูแลอาณาจักรตอนบนของแหลมมลายู
เท่านั้น

เล่ามาถึงตรงนี้ เรื่องก็มาพอดีต่อกับของเขมร ตอนที่
เล่าไว้ว่า ประเทศเขมร สมัยนั้น แยกออกเป็นประเทศ
เจนละบกและเจนละน้ำ แล้วมีกษัตริย์จากชะวามาเสวย
ราชย์ในประเทศเขมรทรงนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒
ประเทศเขมรจึงได้รวมกันเป็นปึกแผ่นประเทศเดียวกัน
สาเหตุที่มีกษัตริย์จากชะวามาครองประเทศเขมรนี้ ก็มา
จากกรุงศรีวิชัยนั่นเอง ได้ความจากจดหมายเหตุของพ่อค้า
ชาวอาหรับคนหนึ่งชื่อ สุลaimัน ซึ่งเดินทางไปค้าขายใน
อาณาจักรชวาปะคะ เมื่อ พ.ศ. ๑๓๕๔ เล่าไว้ว่า —

“เขมรเป็นประเทศมีกษัตริย์ลี้ลับ ส่งไปจำหน่าย
ต่างประเทศ เขมรไม่ใช่เป็นเกาะ และจะหาประเทศไหน
มีผู้คนพลเมืองมากมายเท่าประเทศเขมรเป็นหาไม่ได้ เรื่อง
สำมะเลเทเมาและดื่มเครื่องทองของเมาทุกชนิด ใน
ประเทศเขมรเป็นอันห้ามขาด จะหาผู้ใดประพฤติดมเสเพล
เลอะเทอะในบ้านเมืองสักคนเดี๋ยวก็นำมี ระยะเวลาจากเมือง
เขมรถึงชวาปะคะไปทางทะเลกินเวลา ๑๐ ถึง ๒๐ วัน แล้ว
แต่ดินฟ้าอากาศ

“เล่ากันว่า ก่อนนี้มีพระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์หนึ่งเป็น
กษัตริย์หนุ่ม พระม้ายเร็ว วันหนึ่งขณะประทับอยู่ในพระ

มณฑลเข็ญ (ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำใกล้เคียงกับแม่น้ำตักกรีส มีระยะทางจากพระราชวังไปถึงทะเล เดินทางราววันหนึ่ง) พระองค์ตรัสประภาษกับอำมาตย์ ถึงความรุ่งเรืองมีสง่าแห่งอาณาจักรชวาสะกะของมหาราชว่า มีผู้คนพลเมืองล้นเหลือ บรรดาเกาะที่ขึ้นอยู่กับอยู่ในอาณาจักรก็มีมาก แล้วตรัสต่อไปว่า “เรามีความปรารถนาอยกให้ใครสักคนตั้งใจที่นั่นไว้” อำมาตย์ผู้ที่พระองค์ตรัสด้วย เป็นคนมีจรรยาดีตั้งนักร และรู้ดีว่าเจ้านายของตน มักชอบตรัสหรือทรงทำอะไรอย่างหุ่นหัน พลันเล่น ไม่ทรงยับยั้งซึ่งพระทัยใครตรองให้รอบคอบเสียก่อน จึงทูลถามว่า “พระองค์มีความปรารถนาอะไร” กษัตริย์ตรัสตอบว่า “เราอยากเห็นศิระมหาราชแห่งกรุงชวาสะกะใส่บนพานมาให้เราดู” อำมาตย์ทราบความมุ่งหมายในข้อที่ตรัสเช่นนั้น ว่าเกิดจากเรื่องริษยา จึงทูลสนองว่า “ข้าแต่พระองค์ ข้าพระองค์ไม่อยากจะยืมเจ้านายของข้าพระองค์ ทรงเสียด ความปรารถนาอย่างนี้ เพราะประชาชนเขมร และของกรุงชวาสะกะ ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีสาเหตุโกรธเคืองกัน ทั้งกรุงชวาสะกะก็อยู่ห่างไกลกัน ไม่ได้มาทำอันตรายอะไรให้แก่เรา เจ้าแผ่นดินของประเศนั้นก็ไม่มีความที่จะมารุกรานตีบ้านเมืองเขมร ที่ทรงปรารถนาอย่างนี้ ขออย่าตรัสให้ใครได้ยินอีกต่อไป อย่าทรงกล่าวข้าเป็นอัน

ชาติ” กษัตริย์เขมรทรงฟังคำทัดทานของอำมาตย์ที่พิโรธ และมีใ้ถือเอาคำพูดที่^๔เตือนของอำมาตย์ผู้มีปัญญา และ จงรักภักดี ก็ตรัสซ้ำในถ้อยคำข้างต้นแก่บรรดาเสนามาตย์ ราชบริพาร ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย

ถ้อยคำที่ตรัสไปนี้ ต่อปากกันออกไป ในที่สุดความ ทรงทราบถึงมหาราชแห่งกรุงชวาบะคะ พระองค์เป็นกษัตริย์ สามารถทำให้ข้าราชการบ้านงานเมือง ด้วยมีพระชนมายุถึง พร้อมด้วยวัยวุฒิแล้ว จึงมีรับสั่งให้อำมาตย์ของพระองค์ เข้ามาเฝ้าตรัสเล่าข้อความที่ทรงได้ยินมา แล้วตรัสต่อไปว่า “เมื่อกษัตริย์หนุ่มของเขมร บังอาจลั่นวาจาต่อหน้าธารกำนัล ในเรื่อง ความ ปรีการณาซึ่งเกิดขึ้น เพราะเป็นหนุ่มคะนอง จำเป็นจะต้องจัดการไปตามสมควร ขึ้นเพิกเฉยต่อคำสั่ง ประมาทเหล่านั้นเสีย ก็จะเข้าใจผิดคิดว่าเราเกรงกลัว” มหาราช ทรงกำชับให้อำมาตย์ของ พระองค์ ถือเรื่อง ที่ตรัสเล่าให้ฟัง เป็นความลับ แล้วมีรับสั่งให้อำมาตย์ไปจัดต่อเรือกำปั่น มีขนาดพอสมควรเป็นจำนวนพันลำ พร้อมด้วยเครื่องใช้ ประจำเรือ และเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ และให้มีทหารที่ แก่แล้วกล้าไว้ครบถ้วน เพื่อจะแจงแสดงเหตุที่ ตระเตรียม เรือครั้งนี้ โปรดให้ประกาศว่า พระองค์มีพระประสงค์จะ เสด็จประพาสเกาะต่าง ๆ ในราชอาณาจักร และให้มี

หนังสือแจ้งเรื่องไปยังผู้รักษาเมืองต่าง ๆ กราบไว้ เพื่อ
ตระเตรียมรับเสด็จ ข้าราชการกระจายไปทั่วทุกแห่ง ผู้รักษา
เมืองตามเกาะต่าง ๆ ก็เตรียมการคอยรับเสด็จ

เมื่ออำมาตย์จัดเตรียมเรือเสร็จแล้ว มหาราชก็เสด็จ
ยกทัพเรือรบชุดไปยังประเทศเขมร โดยที่พระเจ้าแผ่นดิน
เขมรไม่ทรงทราบระแวงพระไทย กองทัพเรือของมหาราช
เข้าแม่น้ำไป แล้วยกทหารขึ้นบกประชิดติดพระนคร ล้อม
จับพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้ ประชาชนพลเมืองต่างตกใจ
หนีศัตรูกันเป็นอลหม่าน มหาราชโปรดให้บ่าวร้องว่า จะทรง
คุ้มภัยไม่ให้เกิดมีอันตรายแก่ผู้ใด แล้วเสด็จขึ้นประทับยัง
ราชอาสน์ของพระเจ้าแผ่นดินเขมร รับสั่งให้กุมภขัตติย์เขมร
เข้ามา มีพระกระหู่ถามว่า “ไฉนท่านจึงนึกมุ่งหมายอยาก
ได้สิ่งซึ่งไม่อยู่ในอำนาจของตนจะทำได้” ถึงหากจะได้สมดัง
ปรารถนา ก็ไม่เป็นคุณงามความดีอะไรแก่ตัวท่านแม่แต่
น้อย หรือมาตรว่าจะทำได้ ก็ไม่ต้องด้วยท่านองคโลงธรรม
ของมหาขัตติย์” พระเจ้าแผ่นดินเขมรไม่ทรงตอบ มหาราช
จึงตรัสต่อไปว่า “ท่านประสงค์อยากได้ศิรัษะเรา ให้ได้วาง
อยู่ในพานต่อหน้าท่าน หากความประสงค์นั้นเป็นไปเพื่อ
จะแย่งเอาบ้านเมืองเรา หรือจะไปรบ กวนทำลายล้าง
ส่วนใดส่วนหนึ่งของบ้านเมืองเรา เราก็จะตอบแทนทำแก่

ประเทศเขมรเช่นเดียวกัน แต่นั่นถ้าแม่ประสงค์เพียงจะตัด
ศีรษะเรา เราก็มีอยู่แต่จะตอบแทนสนองท่านอย่างเดียวกัน
เท่านั้น แล้วเราก็จะกลับไปบ้านเมือง ไม่ต้องการสิ่งไรใน
บ้านเมืองเขมร แม่แต่ราคามากหรือน้อย ชัยชนะของเรา
จะเป็นที่เตือนใจแก่ผู้ที่จะมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรต่อไป
ในภายหน้า จะได้ไม่คิดการโหด ค่อสิ่งซึ่งอยู่พ้นวิสัย
สามารถ หรือปรารถนาขังไปกว่าที่ควรจะเป็นได้ตามบุญบารมี
ซึ่งมีอยู่” ตรีสแล้วมีรับสั่งให้ตัดศีรษะเจ้าแผ่นดินเขมรเสีย
และทรงชมเชย อำมาตย์ผู้ที่ ทัด ทานพระเจ้าแผ่นดินเขมรว่า
“เราจะให้รางวัลตอบแทน คุณงาม ความดีของเจ้าที่ พยายาม
กระทำหน้าที่ของอำมาตย์ เพราะเรารู้ดีว่า เจ้าได้แนะนำ
เจ้านายของเจ้าอย่างผู้รักดีมีปัญญา นำเสียดาบที่กษัตริย์
เขมรไม่ทรงเชอฟัง ถ้าเจ้าเห็นใครสามารถจะเป็นกษัตริย์ได้
ดีแทน กษัตริย์ บ้าของเจ้า เราก็อนุญาตให้เลือกขึ้นเป็น
กษัตริย์ปกครองประเทศเขมรต่อไปได้”

มหาราชเสด็จ กลับมายังบ้าน เมืองของ พระ องค์ ท่านที่
พระองค์ หรือ ว่า ราช บรวิพาร คนใด จะได้เอาสิ่งอะไรใน
ประเทศเขมรมาด้วยแม่แต่น้อยก็เท่าไร เมื่อเสด็จกลับมาแล้ว
ขึ้นประทับบนราชอาสน์ซึ่งตั้งอยู่เหนือสระใหญ่ ตรีสให้เอา
เศียรพระเจ้าแผ่นดินเขมรใส่พานนำเข้ามาถวาย แล้วโปรด

ให้เรียกประชุมข้าเฝ้าเหล่าอำมาตย์มนตรีในประเทศ พระองค์ตรัสเล่าเรื่องที่ทรงยกทัพไปปราบปรามกษัตริย์เขมร ตั้งที่เป็นมาแล้วให้ฟัง อาณาประชาราษฎร์แห่งกรุงซาบะคะ เมื่อทราบเรื่องก็แซ่ซร้องถวายพระพรเจ้านายของตน ครั้นแล้วมหาราชรับสั่งให้ข้าราชการเสวยกษัตริย์เขมร อาบชะโลม ยารักษาเนื้อ แล้วเอาเข้าบรรจุหม้อ โปรดให้ส่งหม้อนี้ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์ใหม่ พร้อมกับตรัสไปในพระราชสาส์นว่า “ที่เราจำเป็นต้องทำอย่างนี้ ก็เนื่องด้วยพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน แสดงจงเกลียดจงชังในเรา เราจึงต้องลงโทษ เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่เหล่าผู้ที่มึนปรารถนาจะถือเอาแบบอย่างเช่นนั้น” เมื่อข่าวเหล่านี้แพร่หลายไปถึงประเทศอินเดียและประเทศจีน พระเกียรติคุณของมหาราชก็กระเดื่องเลื่องกา เป็นที่เคารพนับถือในพระองค์ จำเดิมแต่เนิ่นมาพระเจ้าแผ่นดินเขมรที่สืบราชสมบัติต่อมา เมื่อรุ่งเช้าทุกวัน ก็หันพระพักตร์ไปสู่ทิศที่กรุงซาบะคะตั้งอยู่ เพื่อถวายอภิวัตมหาราชพระองค์นั้น

เรื่องกรุงศรีวิชัยที่ได้ประเทศเขมร ตามที่พ่อค้าอาหารับเล่ามาข้างต้นนี้ ถ้าถือเอาข้อใหญ่ใจความของเรื่อง ก็คือกรุงศรีวิชัยได้ประเทศเขมรได้ ซึ่งเป็นความจริงในทางประวัติศาสตร์ เพราะมีหลักฐานทางอันยืนยันอยู่ เช่นใน

ศิลาจารึกของเขมรเป็นต้น แต่เรื่องที่พ่อค้าอาหรับเล่าไว้ว่า
 มหาราชไปตีประเทศเขมรแล้วจับกษัตริย์เขมรฆ่าเสีย มี
 สาเหตุเนื่องมาแต่กษัตริย์เขมรดุหมั่นแน่น คอกเตอร์เวลส์
 เห็นว่า น่าจะเป็นเรื่องที่กรุงศรีวิชัยทำข่าวขึ้นไว้แก้ตัว เพื่อ
 โฆษณาให้ใคร ๆ เห็นว่า สาเหตุที่ไปตีเขมร ไม่ใช่เพราะ
 จะรุกรานแย่งชิงประเทศเขมรโดยไม่มีเหตุผล หากเป็น
 เพราะกษัตริย์เขมรเป็นผู้ก่อเหตุตมหมั่นกรุงศรีวิชัยขึ้นก่อน ถ้า
 ไม่ทำข่าวออกโฆษณาอย่างนี้ เมื่อรู้ไปถึงประเทศอื่น มีเงิน
 เป็นต้น อาจเข้ามาแซกแซงได้ พ่อค้าอาหรับคงจะได้ข่าว
 ชนิดสำหรับโฆษณา ได้มาอย่างใดก็เล่าไปตามที่ได้ฟังได้
 ยินมาอย่างนั้น

เรื่องกรุงศรีวิชัยไปตีได้ประเทศเขมร ในศิลาจารึกเขมร
 กล่าวแต่ว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๓๔๕ มีกษัตริย์ทรงนามว่า ชัยวรมัน
 มาจากชะวา ได้มาครองประเทศเขมร ตั้งได้เล่าแล้วในตอน
 ที่พูดถึงอาณาจักรทวารวดี บัดนี้เป็นที่รับรองกันอยู่แล้วว่า
 ชะวาในที่นี้ หมายความว่าถึงกรุงศรีวิชัย ทำนองจะเป็นเพราะ
 เมื่อนุหาราชได้ตีประเทศเขมรในชั้นแรก จะทรงตั้งเชอวงศ์
 เจ้านายเขมรขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ภายหลังความจะ
 ปรากฏว่า กษัตริย์เขมรองค์ที่ทรงตั้งตั้งขึ้นนั้น จะปกครอง
 ไม่ราบรื่นสมดังที่ทรงมุ่งหมายไว้ มหาราชจึงตรัสให้เชื่อ

พระวงศ์เขมรองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นตัวประกันอยู่ในกรุงศรีวิชัย
ไปครองประเทศเขมร คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ตั้งเล่า
มาข้างต้น

บัดนี้เรื่องสมควรนำมาเล่าไว้ด้วยว่า ชะวา ที่มีกล่าวไว้ใน
ในศิลาจารึกเขมร จะหมายความถึงเกาะชะวา หรือว่าเป็น
ชะวา ซึ่งอยู่ในที่แห่งอื่น เพราะคำว่า ชะวา ไม่ใช่มีแต่ในศิลา
จารึกเขมรเท่านั้น ในศิลาจารึกจามก็มีกล่าวถึงชะวาเหมือน
กัน ศิลาจารึกหลักหนึ่งกล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๗ มีชาติ
ผิวแฉอดำใจอำมหิตดุร้ายมาเรือ ยกขึ้นไปทำลายรูปเคารพ
และอีกหลักหนึ่งว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๓๒๐ มีทัพเรือจากชะวา
ยกมารุกรานประเทศจามและเผาเผาถวัลย์ศรีภักทราชบิดีศวร
แต่ถูกจามต้านทานต้องถอยหนีกลับไป โดยเหตุที่ในศิลา-
จารึกจามหลักหนึ่ง กล่าวว่าอัครมเหสีกษัตริย์จามองค์หนึ่ง
เป็นราชธิดาพระเจ้าแผ่นดินชะวา และอัครมเหสีอีกองค์หนึ่ง
เป็นราชธิดาพระเจ้าแผ่นดินยาวะ ศาสตราจารย์พิโนต์เห็นว่า
ชะวา กับ ยาวะ จะเป็นคนละแห่ง จึงได้ใช้อักษรตัวหน้าผิด
กัน จะว่าชะวาหมายความถึงชะวามาลาประเทศคือหลวง
พระบางก็ไม่ได้ เพราะในศิลาจารึกจามว่า พวกชะวามาเรือ
กำปั่น ศาสตราจารย์พิโนต์จึงเห็นว่า ชะวา ในที่นี้หมายความ
ถึงศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา อีกอย่างหนึ่งในพงศาวดารชะวา

กล่าวว่า พระเจ้าสญชัยแห่งประเทศชเวตอนกลางเคยยก
 มาตีเกาะสุมาตราและแหลมมะลายูและเขมร เมื่อในราว
 พ.ศ. ๑๒๗๓ กับในศิลาจารึกของกษัตริย์ศรีวิชัยในเกาะ
 สุมาตรา ว่าเคยมีอำนาจปกครองไปถึงเกาะชเวต ทางที่ชาว
 ต่างประเทศจะเข้าใจผิด เอาชเวตกับสุมาตราไปปนกัน ส่วน
 ดอกเตอร์เวลส์มีความเห็นว่า ชเวตในที่นี้ไม่จำเป็นต้อง
 หมายถึงเกาะชเวตในปัจจุบันก็ได้ อาจหมายความถึงส่วนใด
 ส่วนหนึ่งของอาณาจักรชวาละ หรือราชธานีของชวาละเอง
 ก็ได้ ในพระราชพงศาวดารของเราว่า อาณาจักรของพระเจ้า
 รามาธิบดี (อู่ทอง) มีประเทศราชขึ้น ๑๖ เมือง คือเมือง
 มะละกา เมืองชเวต เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช
 เมืองทวาย เมืองเมาะตะมะ เมืองเมาะลำเลิง เมืองสงขลา
 และเมืองอื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่ในแหลมมะลายู ชเวตในที่นี้อา
 ไร้ใกล้เคียงกับเมืองมะละกา ถ้าชเวตหมายความถึงเกาะชเวต ก็มี
 เกาะสุมาตราขวางอยู่ทั้งเกาะ ทั้งราชวงศ์มาชปาหิตินชเวต
 เวลานั้น ก็กำลังมีอำนาจมาก และปกครองมาถึงเกาะ
 สุมาตรา เพราะฉะนั้นเมืองชเวตในที่นี้ จะไม่ใช่เกาะชเวต
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์ทรงกล่าวไว้ในคำอธิบาย
 พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา แผ่นดินสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีที่ ๑ ว่าเป็นเมืองยโฮร์ ในกฏมณฑลไทรบุรี

แห่งหนึ่งกล่าวว่า “อนึ่งพิริยหมู่แขกขอมลาวพะม่าเมงมอญ
 นสมแสงจีนจามชะวานานาประเทศ” ในที่นี้ไม่มีมะลายู แต่
 ในบทพระธรรมนุญ ซึ่งมีอายุภายหลัง กฎมณเฑียรบาล
 ๑๗๖ ปี มีคำว่า “แขกชะวามะลายูม้กะสันญวนจีน” แสดง
 ว่าชะวา ในกฎมณเฑียรบาล น่าจะหมายถึงมะลายูก็ได้ ใน
 จดหมายเหตุของหลวงจีนเหียนจิ่งแห่งหนึ่งกล่าวว่า ถัดไป
 ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ของประเทศจัมปา) เป็น
 ประเทศเอนโมน่าจิว ซึ่งหมายความว่า ชะวา ถ้าเป็นเกาะ
 ชะวา ก็จะต้องอยู่ทิศใต้ของประเทศจัมปา แต่นี้อยู่ทางทิศ
 ตะวันตกเฉียงใต้ก็จะต้องเดาว่าอยู่ในแหลมมะลายูหรือเกาะ
 สุมาตรามากกว่า

เรื่องชะวาในศิลาจารึก หมายความว่าที่ไหนแน่ยังไม่
ปรากฏชัดเจนไป เพราะนักปราชญ์โบราณคดีได้โต้เถียงกัน
 มาก เป็นปัญหาำความรำคาญใจให้แก่นักปราชญ์โบราณ
 คดีมุกที่เดียว ลงพวกว่า ชะวา คือเกาะชะวานั่นเอง ลง
 พวกว่า ชะวา คือเกาะสุมาตรา ลงพวกก็ว่าเป็นชะวาและ
 สุมาตรารวมกัน ลงพวกก็ว่าแหลมมะลายู ที่ว่า ชะวา ได้
 แก่เกาะบอร์นิโอก็มี หมู่เกาะมัลดีเวสก็มี เป็นทำนองเดียวกับ
 กับการลงกาของทศกรรฐ์ ซึ่งโต้เถียงยังไม่เป็นที่ตกลงกัน

ตางท่านวินิจฉัยเรื่องชะวานี้ เลยขึ้นไปถึงเมืองเช่าหรือชะวา หลวงพระบาง ตลอดจนคำว่า ขวนะ โยนก ญวน และเหยอะ ว่ามาจากแหล่งเดียวกัน นักปราชญ์ผู้ที่มีความเห็นครั้งหลังที่สุดชื่อ Moens ว่า ยาวทวีป ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์รามายณะ อยู่ที่มะละกา ตรงกับที่ในพระราชพงศาวดารของเราเรียงเอาไว้ ต่อมาในรุ่นหลัง ชื่อนี้ จึงนำเอาไปใช้เรียกเกาะชะวา^(๑) มีนญาเรื่องที่เล่ามาข้างต้นไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะนำเอามาเล่าได้ย่อย ๆ ในทันที ถึงว่าจะนำเอามาเล่าให้ฟังได้ เรื่องก็ยังตกอยู่ในข้อที่ว่ารู้อะไรไม่ได้แน่อยู่นั่นเอง ในที่สุดก็ต้องมีความเห็นลำเอียงไปในทางใดทางหนึ่งตามที่คิดเห็นไว้ก่อน จึงจะขอยกเรื่องนี้ไว้ เล่าเรื่องพระเจ้าไสเลนทรต่อไป

โดยเหตุที่กรุงศรีวิชัยเป็นตลาดใหญ่ย่านกลางของสินค้าเครื่องเทศ มีเรือกำปั่นบรรทุกสินค้าไปขายยังเมืองโอมานประเทศอาหรับ พ่อค้าชาวอาหรับจึงรู้จักกรุงศรีวิชัย และได้จดหมายเหตุไว้ ได้ความจากจดหมายเหตุเหล่านี้ว่า รายได้แผ่นดินของพระเจ้าไสเลนทรส่วนหนึ่ง ได้จากค่าอาชญาบัตรชนไก่ ไก่ตัวใดชนชะนะ ไก่นั้นตกเป็นสิทธิของ

(๑) ต้องการดูเรื่องชะวาอยู่ที่ไหนแน่ ดูเรื่องของ Moens' Srivijaya Niyoga and Kataha ใน J. R. A. S.M.P. Vol. XVII pt. 3, pp. 21-62

มหาราช เจ้าของต้องนำทองคำไปถวาย สิ่งหนึ่งที่พ่อค้า
 อหารับเหล่านี้เห็นควรกล่าวคือ ในเวลาเช้าทุกวัน มหาราช
 เสด็จประทับในพระมณเฑียร ซึ่งหันหน้าสู่สระใหญ่ ขณะนั้น
 มหาดเล็กนำอิฐทองคำเข้ามาถวายแผ่นหนึ่ง พระองค์ตรัส
 ให้ข้าราชการโยนอิฐทองคำลงไปในสระทันที สระนั้นน้ำจน
 ลงถึง เพราะมีคลองหรือลำธารน้อยๆ เชื่อมสระกับทะเล
 เวลาเช้าขณะที่สวมกอดอิฐทองคำ ซึ่งโยนสะสมไว้ทุกวัน
 เวลานั้นอดก็มองเห็นอิฐเหล่านี้ไหลลงน้ำเห็นน้ำ เมื่อต้อง
 แสงแดดส่องแลเห็นแวววาว มหาราชก็ตรัสว่า “จงคุณลิ่ง
 ของเรา” การโยนอิฐทองคำลงไปในสระ เป็นประเพณีที่
 มหาราชแห่งกรุงชวาจะกระทำองค์ทรงประพฤตีสืบมา ถ้า
 มหาราชองค์ใดสิ้นพระชนม์ลง มหาราชองค์ที่สืบราชสมบัติ
 คือ ก็เก็บรวบรวมอิฐทองคำเหล่านั้น นำไปหลอม แล้ว
 ทรงแจกจ่ายให้บัณฑิตพระญาติวงศ์และข้าราชการ เหลือ
 นอกนั้นประทานแก่คนยากคนจน จำนวนแผ่นอิฐทองคำ
 ของมหาราชองค์หนึ่งๆ ที่โยนสะสมไว้ในสระ เมื่อถึงเวลา
 สิ้นพระชนม์ ก็เก็บรวบรวมและจดจำนวนลงบัญชีไว้ถูกต้อง
 ถ้าองค์ใดเมื่อสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ปรากฏว่ามีแผ่นอิฐทองคำ
 ที่สะสมไว้เป็นจำนวนมากที่สุด ก็นิยมยกย่องมหาราชของค่านั้น
 อย่างสูง เพราะถือว่าได้เสวยราชย์มานานปี จำนวนแผ่นอิฐ
 ทองคำจึงมีมาก

พระเจ้าไศเลนทรจะสิ้นพระชนม์เมื่อไร ทราบไม่ได้แน่ชัด ข้อที่ทราบแน่ชัดอย่างหนึ่งก็คือ ในระหว่างศตวรรษที่ ๘ แห่งกฤตศักราช กษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทรได้สืบสันตติวงศ์ดำรงตำแหน่งมหาราชแห่งอาณาจักรศรีวิชัย กระเดื่องเลื่องชื่อทั้งในความมั่งคั่งและเกียรติยศตลอดมา พอตกในตอนกลางแห่งศตวรรษนั่นเอง เกาะชะวาปลีกตนเป็นอิสสรภาพ ไม่ขึ้นอยู่กับปกครองของราชวงศ์ไศเลนทร

ใน พ.ศ. ๑๔๕๗ กรุงศรีวิชัยได้แต่งตั้งไปเจริญมิตรยังประเทศจีนเป็นครั้งแรก และต่อมาก็ได้แต่งตั้งไปบ่อยๆ จนถึง พ.ศ. ๑๕๓๕ ถึงกับแต่งตั้งไปขอความช่วยเหลือจากจีนให้ช่วยป้องกัน เพราะชาวชะวากทัพมารุกราน แสดงว่าตอนนั้นราชวงศ์ไศเลนทรอ่อนกำลังลง แต่พอถึง พ.ศ. ๑๕๕๐ เพียง ๑๕ ปีล่วงแล้วเท่านั้น ราชวงศ์ไศเลนทรฟื้นตัวมีอำนาจขึ้นอีก กลับไปตีราชธานีของเกาะชะวา และนำพระเจ้าแผ่นดินชะวาเสียบ เป็นอันว่าภัยทั้งหลายเหล่านี้มาจากด้านชะวาเป็นอันขจัดไปได้คราวหนึ่ง แต่ถึงเกิดมีภัยมาปรากฏขึ้นทางด้านอื่น กล่าวคือ พวกโจไฟในอินเดียตอนใต้ เมื่อปราบพวกมัลลวะลงได้แล้ว มีอำนาจขึ้น ก็คิดจะขยายอาณาจักรข้ามทะเลมา เหตุเพราะพวกโจฬมีกองทัพเรือเข้มแข็ง ตีได้ชายฝั่งทะเลอินเดียด้านตะวันออกตลอดทั้งฝั่ง

รวมทั้งแคว้นเบงกอลด้วย ในชั้นต้นพวกโจฬก็ไปมากำชาย เป็นไมตรีกันดีกับราชวงศ์ไศเลนทร ตั้งใจความจากศิลาจารึก หลักหนึ่งว่า เมื่อในตอนต้นศตวรรษที่ ๑๑ แห่งคฤศตศักราช กษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทรองค์หนึ่ง ประทานนิคมแห่งหนึ่ง สำหรับเก็บผลประโยชน์บำรุงอารามในพระพุทธศาสนา ซึ่ง ตั้งอยู่ในแผ่นดินของพวกโจฬ แต่เป็นเพราะพวกโจฬดำเนิน วิเทโศบายเป็นไปในทางขยายอาณาเขตต์ ไมตรีระหว่าง ราชวงศ์ไศเลนทรกับพวกโจฬจึงถาวรไปไม่ได้ ในที่สุดเกิด เป็นศัตรูต้องรบกันอย่างรุนแรง เป็นเวลาเร็วยมากกว่าร้อยปี

เมื่อได้ทำสงครามกันทางทะเลมาได้หลายปี พระเจ้า ราเชนทรกษัตริย์มหाराชของพวกโจฬได้ไชยชนะระกรุงชาวกะ ยัตได้ดินแดนในแหลมมะลายูและเกาะสุมาตราไว้เป็นส่วน มากแต่กษัตริย์ที่สืบต่อจากพระเจ้าราเชนทร ไม่สามารถจะ รักษาดินแดนของ กรุงชาวกะที่พระเจ้าราเชนทรทรงตั้งไว้ได้ เมื่อได้สู้รบกันต่อมาราวห้าสิบปี พวกโจฬเกิดทำศึกขึ้นใน อินเดีย กษัตริย์โจฬก็ต้องสละดินแดนที่ตั้งได้จากกรุงชาวกะ ตลอดเวลาที่กรุงชาวกะต้องติดพันทำศึกสงครามได้รับความ ถิ่นบากอยู่ ยังมีโอกาสแต่งทูตไปประเทศจีน ได้กล่าวทาง จีนว่า ในตอนนี้ ประเทศโจฬกลับมาเป็นเมืองประเทศราช ของกรุงชาวกะ

ในศตวรรษที่ ๑๒ แห่งกฤตศักราช อาณาจักรของ กษัตริย์ราชวงศ์ไสเลนทร ค้นตัวกลับมีอำนาจข้างเหมือน แต่ก่อน เพราะพ่อค้าชาวอาหรับ กล่าวถึงความสง่าผ่าเผย ของกรุงชวาปะคะจนอีก ในตอนนั้น เขมรยกเข้ามารุกราน อาณาจักรราชวงศ์ไสเลนทรทางเหนือ ดอกเตอร์เวลส์ว่า กษัตริย์ในราชวงศ์ไสเลนทรถึงกับต้องย้ายราชธานีจากกรุง กระจะทิงไปตั้งที่นครศรีธรรมราช เมื่อในราวกลางศตวรรษ ที่ ๑๒ แห่งกฤตศักราช ในศิลาจารึกเขมรหลักหนึ่ง ลง พ.ศ. ๑๗๒๕ กล่าวถึงมณฑลกระจะทิง ส่อให้เห็นว่า เมืองกระจะทิง จะตกไปอยู่กับเขมร เขมรจึงเรียกเมืองกระจะทิงว่าเป็นมณฑล แต่ก็เป็นอยู่เพียงชั่วคราวเท่านั้น เพราะกรุงชวาปะคะกลับตีคืน เอาไปได้ แต่คงตั้งราชธานีอยู่ที่นครศรีธรรมราชต่อไป ไม่ กลับขึ้นมาตั้งยังราชธานีเดิม ในหนังสือประชุมศิลาจารึก ไทยภาคที่ ๒ ศาสตราจารย์เซเดส์กล่าวถึงเรื่องเมือง กระจะทิงไว้ว่า “แต่ราชอาณาจักรของกระจะทิงนั้นเล็ก จึงได้เรียกใน จารึกภาษาเขมรว่า สรูก (ถ้าแปลเป็นไทยก็คล้ายอำเภอ) และเห็นจะเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรตามพรลิงค์” ในที่นี้ ไม่กล่าวว่า เขมรยกมาตีได้ แต่ลางทีจะเป็นสมัยพระเจ้า สริยวรมันที่ ๒ ซึ่งกล่าวว่ามีอาณาเขตต์จดถึงเมืองกระจะทิง ได้เล่าไว้แต่ต้นแล้ว

ถึงกิ่งแรกศตวรรษที่ ๑๓ แห่งคฤศตศักราช กษัตริย์องค์
สุดท้ายที่ภรรยาของกรุงชาวกะชั้นเสวยราชย์ ได้ความตาม
ศิลาจารึกถึง พ.ศ. ๑๗๗๐ ว่าทรงพระนามพระเจ้าจันทรภาณุ
แต่พระองค์จะเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์ใดเลนทรหรือไม่ ไม่
ทราบชัด พระเจ้าจันทรภาณุองค์นี้ เห็นจะเป็นองค์เดียวกัน
กับที่มีพระนามปรากฏอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและ
ในตำนานพระพุทธสิหิงค์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๗๕ ถึง พ.ศ.
๑๗๘๘ พระองค์เสด็จยกทัพเรือไปได้เกาะลังกาสองคราว
คราวแรกคงจะทรงมีชัยชนะ เพราะในจดหมายเหตุจีน
รุ่นเดียวกันนี้ กล่าวไว้ว่าเกาะลังกาเป็นประเทศราชของกรุง
ชาวกะ แต่คราวที่สองพระองค์ต้องพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ จน
เสียพระชนม์ชีพในกลางสงคราม ดอกเตอร์เวลส์ได้ย่อเรื่อง
เอามาจากหนังสืออุลวงศ์พงสาวดารลังกา (คู่กับมหาวงศ์) ว่า
เมื่อพระเจ้าปรักรมพาหุที่ ๒ เสวยราชสมบัติได้ ๑๑ ปี
กษัตริย์แห่งกรุงชาวกะทรงพระนามว่า จันทรภาณุ ยกทัพมา
ขึ้นบก ทำที่ท่าว่าเป็นพุทธศาสนิกชน มาเพื่อการกุศล
ทหารชาวชาวกะใช้ธนูอาบยาพิษเป็นอาวุธ ยกเข้ายึดท่าข้าม
แม่น้ำไว้ได้ด้วยอุบายทุจริต ใครไปรบต่อต้านก็ต้องเสียที่
พ่ายแพ้แก่พวกชาวกะ พวกชาวกะทำลายเกาะลังกาเสีย
ทั้งหมด แต่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ของลังกา)

ใต้ชัชชนะพวกชาวกะหลายคราว จนชาวกะต้องถอยลง
เรือหนีไป ถ่วงมาอีกสองสามปีพระเจ้าจันทรภาณุยกทัพมา
ตีกรุงลังกาอีก คราวนี้มีทหารชาติเนมิพิของกษัตริย์พวก
โจฬและพวกป้านชาย (ซึ่งเป็นศัตรูร้ายของชาวลังกามาแต่
โบราณ) ยกสมทบมาด้วย การรบในตอนนั้น ๆ พวกชาวกะ
มีชัชชนะอยู่บ้าง แต่ครั้งหลังถูกกองทัพลังกาล้อมไว้ได้
และตีแตกจนหมดสิ้น พระเจ้าจันทรภาณุต้องเสด็จหนีเอา
ตัวรอด ทั้งพระญาติวงศ์และทรัพย์สมบัติไว้แก่ศัตรูผู้มี
ชัชชนะ

พระเจ้าจันทรภาณุทรงพ่ายแพ้ไม่ไว้แต่เท่านั้น เหตุ
เพราะพวกป้านชายกลับไปเข้าข้างลังกา ตีพวกโจฬซึ่งเป็น
สัมพันธมิตรของพระเจ้าจันทรภาณุแตก แล้วหันหลังไปตี
กองทัพชาวกะที่ยังเหลืออยู่แตกย่อยยับ จนพระเจ้าจันทร
ภาณุเสียด้วยแล้ว ในที่สุด กษัตริย์พวกป้านชายผู้ทรยศต่อ
มิตร ก็หันไปทำลายกษัตริย์ลังกา ตั้งตนเป็นใหญ่ในเกาะนั้น

เมื่อชาวชาวกะแพ้ศึกแก่พวกลังกาจย่อยยับแต่ขึ้นมา
ก็หมดกำลัง เป็นโอกาสให้พระเจ้าหัยมวรุณกษัตริย์ใน
ราชวงศ์มาฆปาหิต (แปลว่าผลมะตูมขม) แห่งเกาะชวา
ซึ่งทรงมุ่งหมายจะตีกรุงศรีวิชัยมานานแล้ว ยกมาตีเกาะ
สมาตราและแหลมมะลายู และในขณะเดียวกัน พระเจ้า

รามกำแหงกัศัตร์กลองมาทางเหนือ ต่ได้ราชธานีเลขยาขอาณาจักร
เขตต์ของไทยลงมาจปลายแหลมมะลายู อาณาจักรศรีวิชัย
ซึ่งเคยมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ในสมัยโบราณ ต้องต่อสู้กับศัตรู
ที่รุมกันเข้ามาทั้งบกยัใต้และฝ่ายเหนือ ในขณะที่อ่อนกำลัง
อยู่แล้ว และขับเคี่ยวสู้รบมาเป็นเวลาถึง ๑๘ ปี (พ.ศ.
๑๘๑๘ ถึง พ.ศ. ๑๘๓๖) ก็หมดกำลังถึงอวสานลงด้วย
ประการฉะนี้ ยังคงเหลืออยู่ก็แต่ชื่อ ที่ใช้เรียกพระพุทธรูป
แบบหนึ่งว่า แบบศรีวิชัย เท่านั้น.





หมดอายุ 02/06/2565



สารบัญค้นเรื่อง

(ก)

กิง	พระยา ๑๗๒	กว้างตรี	มณฑล ๖๑, ๘๖
กนิษกะ	พระเจ้า ๓๓	กว้างตั้ง	เมือง ๔๘, ๕๕, ๖๖
กรอม	๑๗๘	กว้างนาม	มณฑล ๖๑
กรอมคำ	๑๘๒	กว้างบั้น	มณฑล ๖๑, ๘๖
กระบี่	จังหวัด ๕๘	กว้างหางย	มณฑล ๖๑
กรีก	ประเทศ ๑๕๔, สมัย ๒๐๑	กอบ	๑๗
กฤษณะ	พระ ๑๕๕	กอล้อ	๕๐
กฤษณา	แม่น้ำ ๑๔๐	กะจั้น	๑๗ ชาว ๑๕๘
กลอง	๑๗๐	กะโซ่	๑๗
กลิงกราชฎี	แคว้น ๒๕, ๓๓, ๑๓๕, ๒๓๔	กลัดเต็น	ประเทศ ๒๔๑
กไลโกฏ	ฤษีหน้าเนื้อ ๑๕๘	กะเหรี่ยง	ชาติ ๑๗, ๑๕๘, ๑๖๒
กวางเจา	เมือง ๔๘	กัณฑการะ	
กวางซี	มณฑล ๖๖	ราชา	พระเจ้า ๑๖๗
กว้างตั้ง	มณฑล ๖๑	กัณหมัน	๔๘
		กัมพล	พระเจ้า ๑๘๑

กัมโพช	แคว้น ๑๙๕	กิราฎ	พวก ๖๓
กัมโล	ฤษี ๑๔๘	กิราฎะ	ชาวป่า ๙๓
กาละพัท	พระยา ๑๘๓	กั	ประเทศ ๑๑๒
กาญจนบุรี	จังหวัด ๒๐๐, ๑๕๕, ๕๑	กุนฉ่องจ้อง	
กาญจบุรี	เมือง ๔๐	ชะบุ	พระเจ้า ๑๗๓
กาญจิ	กรุง ๑๒๔	กุกไฉ่ชาน	๑๐๐ พระเจ้า
กานราน	ชาติ ๑๔๓, ๑๕๕, ๑๔๕		๒๒๐
กาวจี	๖๗	กุกเลิม	เมือง ๗๕
กาลาสัน	เมือง ๒๔๓	กุกรุรัฐ	เมือง ๑๘๕
กาลิทาส	กวี ๓๕	กุกยาน	พวก ๓๓
กาพวันนเศศ	พระยา ๑๘๓	เกตุมาลา	พระ ๒๑๑
กำพูชพาคย์	ภาค ๑๘๓	เกราะ	สวม ๒๐๗
กำแพงเพชร	อำเภอ ๔๕	แก้วเลิม	เมือง ๗๕
กิมเซง	พระเจ้า ๑๑๔	เกสรราชา	พระเจ้า ๑๗๐
กิมหลิน	ประเทศ ๑๑๔	เก้าจัน	ภาค ๖๗
กิวเงิน	ภาค ๖๗	เก้า	๔๗
กิวเหลียน	พวก ๖๕	เกาณทินย์	ทรง ๑๑๑
กิสณา	แม่น้ำ ๕๑	เกาฐาร	แคว้น ๖๒, ๗๐, ๗๒
		เกียเซียงหลี่	๑๑๗

๒๖๕

เกรก	พระยา ๑๐๙, ๑๗๓, ๑๘๖	โกณฑัญญ์	ชัยวรรมนัน พระเจ้า ๑๒๓, ๑๒๕, ๒๐๖
แก้ว	๖๗	โกบี	ทะเลทราย ๓๕
แก้วมรกต	ปฎิมากร ๑๔๓	โกธ	๑๓๖
โกจิไนชา	แก้วนั ๖๑, ๑๐๘, ๒๐๕	โกธาเรียน	๑๓๖
โกณฑัญญ์	๑๑๑, ๑๒๑, ๑๒๓, ๒๐๖	โก่หย่นัก	เมือง ๑๓๓
		โก่ขัน	นิมิตร ๑๖๕

(๗)

ขม	๑๗, ๒๔	ขำคำ	๑๘๔
	พวก ๑๓๘	ขำแม่	๑๓๘
ขรรค์	พระแสง ๑๗๔	เขมร	๕๑, ๘๕, ๑๐๘, ๑๔๐, ๑๕๓, ๑๘๔, ๑๕๘, ๒๐๔, ๒๓๕, ๒๔๔, ๒๕๘
ขรรค์สีวลี	พระแสง ๑๗๖		
ขวานหิน	๑๕	แขกกรัว	๑๐๗
ขอม	๔๖, ๑๗๗, ๑๘๒, ๒๒๒	โขง	ปากน้ำ ๑๒๗
ข่า	๑๗, ๒๔, ๑๘๖, ๕๓, ๕๔, ๑๘๗		
	ตุ๊กกรอม		

(ค)

คง	แม่น้ำ ๑๓๖	คำ	นาง ๑๔๕
คงคาธิปัตย์	ออกญา ๑๐๐	ศิริรัฐ	แม่น้ำ ๕๕
ครหิ	เมือง ๒๑๕	คุณวรมัน	พระเจ้า ๑๒๓
คอดกระ	๕๗, ๑๑๕	กูปตะ	๓๒, ๓๔, ๔๖, ๑๕๘, ๒๓๗
คอบาว	พระเจ้า ๑๑๕		๑๕๗
ครินต์	อภัยร ๑๒๔	เกาะทรราชปัตย์	
คฤนถ์	อภัยร ๑๒๔	สุรตวลมหนัก ออกญา ๑๐๐	
ควัมบตี	พระ ๑๕๐, ๑๖๖	โคตรบอง	ประเทศ ๑๐๘, ๑๑๐
กระหิ	กรุง ๒๓๘, ๒๕๘, ๒๓๐	โคตรบูร	ประเทศ ๑๐๘, ๑๘๖ ๒๐๕, พญา ๑๐๕, อาณาจักร ๑๒๕, อาณาจักร ๑๒๕, แม่น้ำ ๕๑, ๑๔๐, ๑๖๔
กังคะ	ราชวงศ์ ๒๓๔, ๒๓๗		
กัณฑวยุท	คัมภีร์ ๒๐๐		
กัณฑาลริต	แก้วน ๑๔๓		
กัณฑาร	แก้วน ๓๖, ๑๕๓, ๑๕๕		
คัณว่า	มณฑล ๖๒, ๖๘		

(ง)

จ่วนสี่ไทโจ้	พระเจ้า ๑๐๑	เง้อาน	มณฑล ๖ ๑
งะตะปะ	พระเจ้า ๑๕๒	เงาะ	๑๗
ง้เงง	หลวงจีน ๑๕๖		

(จ)

จก	มณฑล ๑๓๔	จันทรแรม	รูปเงินตราของ
จ๊ก	๑๔๓		ชาวปะยู ๑๖๐
จราย	ข้า ๒๔	จันทรวงส์	ตระกูล ๑๒๓
จรินทรชัย		จันท์ลับ	ประเทศ ๑๒๗
จรมันที่๒	พระเจ้า ๒๒๐	จัมปา	๒๔, ๔๑,
จ้องพะยู	ตำบ ๑๗๓		๔๖, ๕๒,
จอลู	พระเจ้า ๑๗๘		๑๒๐, ๑๒๕,
จะกุกะเต	เจ้า ๑๗๕, ๑๗๖		๒๕๓
จันทกุมาร	๑๖๘	จัมปานคร	แก้วใน ๖๑
จันทรคุปต์	๓๔	จาม	๒๔, ๖๑, ๖๘,
จันทรเทวี	นาง ๘๘		๑๔๐, ๒๑๘,
จันทรภานุ	พระเจ้า ๒๕๕		ศิลาจารึก ๒๕๑,
จันทรเมาลี	พระนาง ๘๘	จามเทวี	นาง ๒๒๓,
จันยิตธา	เจ้า ๑๗๗, นาย	จามเทวีวงศ์	เรื่อง ๑๔๘,
	ทหารเอก ๑๗๕		๑๖๗, ๒๒๒

ชาลुकย์	ราชวงศ์ ๔๑, ๒๓๖	เจงตู	พระเจ้า ๖๔
จิโจ	เจ้า ๑๗๕	เจตะอาบา	
จิตรเสน	พระเจ้า ๑๒๗, ๒๐๖	เจียม	พระเจ้า ๑๐๕
จันชั	พระเจ้า ๖๖	เจตย์สามองค์	ตำนาน ๒๐๑
จินตามณี	หนังสือ ๑๘๓	เจนนัง	พระเจ้า ๑๐๕
จิว	พระเจ้า ๖๕	เจนเถะ	ประเทศ ๑๒๗, ๒๐๔, ๒๐๕, ๒๓๐
จิกเยียง	มณฑล ๖๕	เจนเถะน้ำ	ประเทศ ๑๘๖, ๒๐๘, ๒๔๔
จิน	๑๗, ๒๒, ๓๕, ๖๓, ๑๔๓, ๑๕๓, ๑๕๔, ๒๓๕	เจนเถะบก	ประเทศ ๑๘๖, ๒๐๘, ๒๔๔
จุกต่อพัตต์	อาณาจักร ๑๕๘	เจนตัง	๑๑๘
จุกวงศั	หนังสือ ๒๕๕	เจา	พระเจ้า ๖๕
จุกศักราช	เริ่มตั้ง ๑๗๒	เจ้าไถ่	๖๖
จุกสมภพ	เจ้า ๑๔๗	เจ้าพระยา	ถ่มน้ำ ๔๔
เจ็ก	๑๔๓	โจตก	เมือง ๑๒๘
เจ็ก	พระเจ้า ๑๗๘	โจฟ	๔๑, ๒๐๐, ๒๕๖, ๒๖๐
เจงกวน	ศักราช ๔๗	โจพะ	๒๓๖

(ฉ)

ฉานเตี้ยก ๑๔๓ | ฉิน ราชวงศ์ ๑๑๕

(ช)

ชอง	๑๗	ชัยปรมเสว
ชะเตียง	เมือง ๒๒๖	วรรณ พระเจ้า ๑๐๐
ชะวา	๓๖, ๕๑, ๕๔, ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๑๒, ๑๔๒, ๑๒๔, ๒๑๐, ๒๓๔, ๒๔๐, ๒๔๓, ๒๕๐, ๒๕๔, ๒๖๐	ชัยปรมเสว วรรณเทพ- อิสวรรมูรติ พระเจ้า ๘๓ ชัยวรรณ พระเจ้า ๘๖, ๒๕๐ ชัยวรรณที่ ๑ พระเจ้า ๒๐๘ ชัยวรรณที่ ๒ พระเจ้า ๒๐๘ ๒๑๐, ๒๔๔ ชัยวรรณที่ ๓ พระเจ้า ๒๑๕ ชัยวรรณที่ ๔ พระเจ้า ๒๑๗ ชัยวรรณที่ ๕ พระเจ้า ๒๑๗ ชัยวรรณที่ ๖ พระเจ้า ๒๑๘ ชัยวรรณที่ ๗ พระเจ้า ๑๐, ๒๑๕ ชัยวรรณที่ ๘ พระเจ้า ๒๒๐ ชัยสังหวรรณ พระเจ้า ๑๐๒
ชะวามะลาญ	ตระกุต ๑, ๑๐๐	
ชะวามาลา		
ประเทศ	๒๕๑	
ชั้นตุง	แหลม ๕๖	
ชัยปรมเสว		
วรรณเทพ พระเจ้า ๘๕		

(ข)

ชัยหวิธรรมัน	พระเจ้า ๕๕	ชีวกราช	พญา ๑๘๒
ชัยอินทธรรมัน	พระเจ้า ๕๖	ชุมพร	จังหวัด ๔๕
	๑๐๐, ๒๑๕	เชกโก	๔๓
ข้างเผือก	๑๕๓	เชียงใหม่	วงศ ๒๒๔
ขาบะคะ	กรุง ๒๕๕	เชียงใหม่	๑๗๗
ชาวคะ	อาณาจักร ๒๔๓,	เชียงใหม่	๔๕
	๒๕๒	โชติปาละราชา	พระเจ้า ๑๖๘
ชินกาลมาลินี	หนังสือ ๑๘๑,	ไชยา	เมือง ๔๕, ๒๑๕
	๒๑๗, ๒๒๓		๒๓๐, ๒๓๓,
ชวัก	พระยา ๒๑๗		๒๓๕, ๒๓๘

(ข)

ชงเต	พระเจ้า ๖๕	ชวู	ราชทูต ๑๑๗
ชดหลีกัตตันถ่อ	๑๓๕	เช	น้ำ ๑๑๐
ชากาเตา	๑๐๒	เชเคส	ศาสตราจารย์
ชาไก	๑๗		๑๘๒, ๒๓๓
ขาบะคะ	อาณาจักร ๒๔๓	เชม้ง	พวกเงาะ ๑๓๓
ชีกวน	แขวง ๖๗	เชเตเบส	เกาะ ๕๗
ชี่หลีหุคซ	ประเทศ ๒๓๓,	เช่า	เมือง ๒๕๔
	๒๔๐	เชียงใหม่	เมือง ๖๗,

๒๗๑

(๗)

เข็ยงไฮ้	เมือง ๒๑๑	ไซง่อน	เมือง ๖๑
เข็ยม้ง	๑๗	ไซอั่ว	เรื่อง ๓๘
เข็ยทรวาย	เมือง ๒๐๐		

(๘)

ญวน	๕๑ ๖๑ ๘๕, ๑๗๗, ๒๕๔	ญองอูเจ้าระหัง พระเจ้า ๑๖๔, ๑๗๕
ญวนอันหน้า	ประเทศ ๒๔	ญื่นตน พระเจ้า ๑๐๒

(๙)

ตงเคื่อง	เมือง ๖๑	ดาราศาสตร์ ๑๕๕
ตงรัก	เขา ๒๐๕	ดินแดง ประเทศ ๔๓
ตองโขง	๒๐๕	เด็ยวเห็ยยม ประเทศ ๖๔

(๑๐)

ตยก	พวก ๑๔๓	ต็องซู่ ๑๗ พวก ๑๖๒
ตลั้ง	เมือง ๘๘	ตองอู เมือง ๑๕๗
ตลั้งมิญ	พระเจ้า ๖๔	ต็อด็อ ๑๑๖
ตราเก็ยว	แผนที่ ๖๑	ตะกั่วป่า ๑๑๕, ๒๓๕
ตริกวานาทีศย์		เมือง ๕๘
วรมัน	พระเจ้า ๒๑๕	ตะโก้ง สร้างกรุง ๑๔๒

(ก)

	เมือง ๑๕๖	ตาปี่	เจ้าหญิง ๑๐๓
ตะโกลา	เมือง ๕๘	ตาปี่	แม่น้ำ ๕๕
ตะนาวศรี	๔๕, ๑๑๔, ๑๓๓, ๒๕๒	ตามพริตังค์	ประเทศ ๕๐, ๒๓๐, ๒๕๘
ตะลันเกส	นายทหารเอก ๑๗๕	ตามพริตัง- เศศวร	ประเทศ ๒๓๐
ตะลุมพากย์	๑๘๓	ติกรีส	แม่น้ำ ๒๕๕
ตักกสิลา	กรุง ๑๘๓, ๑๘๕	ติโคตรบอง	เมือง ๑๐๕
ตักโกลา	เมือง ๑๑๘	ติโคตรบุต	พญา ๑๐๕
ตั้งเก็ย	๔๗, ๖๑, ๖๖, ๑๒๐	ตุน	๑๕๐
ตั้งฮัน	๗๕	ตุรายวิชัย	เจ้า ๕๕
ตันตระ	ลัทธิ ๑๘๗	เตบ็ก	๑๔๓
ตันเนต	พระเจ้า ๑๗๓	เตรังตริก	๗๕
ตันมาหลั่ง	เมือง ๕๐	เตรังหญี่	๗๕
ตัมพรราช	พระเจ้า ๒๖	เตลึง	๑๖๒, ๑๕๖, ๑๗๑
ตัมพูละ	พระเจ้า ๑๔๕	เตลึงพากย์	๑๘๓
ตาต	ชาติ ๓๓, ๓๗ ๑๐๐, ๑๕๔	เตลึงกนั	๑๓๕, ๑๖๒, ๑๖๔

๒๗๓

(๓)

เตี้ย	๑๕๔, ควานข้าง ๒๑๒	เต่างวา	ขุน ๑๖๔, ๑๗๕
เตี้ยกรอเล็ก	แม่น้ำ ๒๑๓	เต่างหวาน	๒๒๔
เตียนสน	ประเทศ ๑๑๔	โตมู	กรุง ๑๒๗
เตียวถิวหลี่	เมือง ๑๑๘	โต๋ลือพั๊ดต๊	อาณาจักร ๑๕๘

(๓)

ถนนขอม	๑๒๕	ถ้งซำจั้ง	พระ ๓๘
ถ้ง	วงศ์ ๔๕, ๗๖, ๑๒๗, ๑๕๘	โถโถ่ฝุง	พระเจ้า ๑๕๘

(๓)

ทมัพ	ชาติ ๔๑, ๒๐๐, ๒๖๐	ทศรณ	พระเจ้า ๖๔
ทราวิง	ชาติ ๑๓๖	ทักษิณาท	แคว้น ๒๐๐
ทวอย	เมือง ๒๕๒	ทั้นเปา	๑๒๖
ทวาราวดี	อาณาจักร ๒๘, ๔๕, ๑๕๔, ๑๘๖, ๑๕๕, ๑๕๕, ๒๐๓, ๒๑๐, ๒๒๑, ๒๓๕, ๒๕๐, ๒๒๓	ทั้นว้า	มณฑล ๖๑
		ท่ากลอง	เมือง ๑๔๓
		ท่าแขก	เมือง ๑๐๘, ๒๐๘
		ท่าดินแดง	๔๕
		ท่ามะกา	อำเภอ ๒๐๐
		ท่าอุเทน	อำเภอ ๒๐๕

(ท)

ภิกษุสตางค์ นางฟ้า ๒๑๒	ไทรณะ	พราหมณ์ ๑๒๓,
ท้อเทียน มณฑล ๖๑		๑๒๔
ทุ่งตึก ๕๘	ไทย	๕๕, ๒๒๑,
ทูตตะบอง หัว ๑๑๑,		๑๐๑, ๒๑๘
พระเจ้า ๑๔๕	ไทยจีน	๑๗
เทวดามูรติ พระเจ้า ๘๗	ไทยเจ๊ก	๑๔๓
เทวดิเทพ พระเจ้า ๑๐๔	ไทยมุง	พวก ๑๓๘
เทวราชมหา	ไทยเมือง	พวก ๑๓๘
เสนาบดี ๘๔	ไทรบุรี	เมือง ๔๓, ๒๓๐,
เทียนเจียน ศักราช ๔๕		๔๕, ๑๓๓

(ฑ)

ธรณินทร	ธัชราชา	พระเจ้า ๑๔๔
วรมัน พระเจ้า ๕๖	ธัญญวดี	กรุง ๑๔๓,
ธรณินทร		๑๔๕
วรมันที่ ๑ พระเจ้า ๒๑๘	ชาติพนม	พระ ๑๑๐
ธรณินทร	ธิเบต	ประเทศ ๑๓๖,
วรมันที่ ๒ พระเจ้า ๒๑๕		๒๓๕
ธรรมทัสสี พราหมณ์ ๑๘๕	ธิเบต-พะม่า	๑๗ ภาษา ๑๓๖,
ธรรมหาราช		๑๓๕, ๑๔๓
ศรีภัทรวรมัน พระเจ้า ๗๒		

(น)

นกรม	๒๐๕, ๒๑๖, ๒๒๐ ๑๐, ๑๘๓	นวนคร	เมือง ๑๒๗
นกรม	๒๘, ๔๖, ๑๕๔, ๑๕๘, ๒๐๑, ๒๒๒, ๒๒๕	นวัตน์กวี	๓๕
นกรม	๑๑๐, ๑๒๕, ๑๘๖, ๒๐๕,	นันทิง	เขา ๖๕
นกรม	๑๓๐	นันทะเยอ	ประเทศ ๖๖
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นันทะเยอ	๑๒๕
นกรม	๔๕, ๕๐, ๑๘๒, ๒๑๗, ๒๓๐, ๒๓๕, ๒๔๒, ๒๕๒, ๒๕๘	นาค	๑๓๗ นาง ๑๒๔, ๑๖๔ บุษบา ๑๘๗
นกรม	๑๓๐	นาค	นาง ๑๖๘
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาคเสน	๑๒๕
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาคเจ้า	ประเทศ ๑๐๑, ๑๕๔, ๑๕๘
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาคไฟ	เมือง ๑๒๗
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาคเพลิง	เขา ๖๕
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาคหัว	ประเทศ ๖๖
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาครอย	๑๘
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาคไร	๑๗, ๒๑, ๑๓๔, ๑๖๗,
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาค	๑๘๔
นกรม	๑๐, ๕๒, ๒๐๕, ๒๑๘	นาค	๑๘

(บ)

บรมไภวัญชก	พระ ๒๑๘	บาเกง	เขา ๑๐
บรมนิรวันบท	พระ ๒๑๗	บ้านคอน	๕๕, ๒๓๐,
บรมนิษกัลปบท	พระ ๒๑๘		๒๓๕
บรมวิโรโลก	พระ ๒๑๗	บานี้	ถัทธา ๑๐๗
บรมพิษณโลก	พระ ๒๑๘	บาพนม	๑๒๘, ๒๐๕
บรมโพธิสัตว์	พระเจ้า ๕๐	บายน	ปราสาท ๑๐
บรมรุทรโลก	พระ ๒๑๖	บายัน	วิมาน ๒๑๕
บรมสิ่วบท	พระ ๒๑๗	ปิญุตัญญ	มณฑล ๖๘,
บรมสุกตบท	พระมหา ๒๑๕		แคว้น ๗๘
บ็อกาตะตอ	พระเจ้า ๔๕	ปิญุกัน	มณฑล ๖๒, ๖๘
บอรนีโอ	เกาะ ๕๗,	บุณกาม	พระยา ๑๘๑
	๑๒๔, ๒๕๓	บุศกรากษ์	พระเจ้า ๒๐๕
บัจฉัด	กรุง ๑๕๔	บุรณกาน	พระเจ้า ๑๕๐
บัตฑุราชา	พระเจ้า ๑๖๔	เบงกอล	๑๔๐, ๑๕๖,
บัตบอง	พญาศรีโคตร		๑๘๗, ๒๓๗
	๑๐๕	โบราณคดี	๔
บัตตำบอง	เมือง ๑๑๐	โบราณวัตถุ	๗
บันทายไพรมนคร	เมือง ๒๐๕	โบราณสถาน	๖

(ป)

ปฐมเจดีย์	๑๕๕	ประยอ	ชาติ ๑๕๘
ปโตเดิม	แผนที่ ๕๘	ประรัน	ชาติ ๑๕๘
ปฐมวดี	นาง ๑๔๘	ประรุ	ชาติ ๑๕๘
ปรกรมพาทูที่๒พระเจ้า	๒๕๕	ปะหล่อง	๑๗, ๒๔, ๑๓๘, ๑๕๘
ปรเมศวร	พระ ๒๑๑	ปัจดิน	พระนาง ๖๔
ปรเมศวรบท	พระ ๒๒๐	ปัตตานี	๕๐
ปรเมศวรรมัน	พระเจ้า ๗๗	ปัตถิวั	๓๒, ๓๔, ๔๐, ๑๒๔, ๒๓๖
ปรเมศวรี	พระนาง ๑๐๔	ปากพนม	๕๕
ประจวบคีรีขันธ์	เมือง ๕๗	ปากหินบูน	๒๐๘
ปรangk์เทวาลัย	๓๒	ปาฏลิตุตร	กรุง ๓๖ ๑๑๘
ปราจีนบุรี	เมือง ๒๐๑	ปานหาย	๔๑, ๒๖๐
ปราเลยศวร	พระเจ้า ๘๗	ปานจุงรังค์	แก้ว ๖๒, ๗๒ ๘๓
ปรุ	ชาติ ๑๔๕	ปานทริง	แหลม ๖๒
ประด่าง	ชาติ ๑๗	ปาละ	ราชวงศ์ ๒๓๗
ประยู	ชาติ ๑๔๓, ๑๔๕, ๑๕๕, ๑๕๗, ๑๕๘, ๑๗๑	ปาเลมบัง	เมือง ๒๓๓
ประโย	ชาติ ๑๕๘	ปาสัก	ลุ่มน้ำ ๔๕, ๑๓๐

(ป)

ปาหน้า	ประเทศ ๑๐๘	เปสสโน	๑๕๑
ปีเกียน	ประเทศ ๑๑๕	เปอรเซีย	ประเทศ ๓๗,
ปรี	เมือง ๑๕๖		๑๕๔
ปุลยงศรีราชทวาร พระเจ้า ๘๕		แปร์	เมือง ๑๔๒,๑๕๐
ปุลยงศรียวราช		โปนคร	๖๒
มหาเสนาบดี พระเจ้า ๘๐		โปปุตโนการ	๒๑๒
ปุลยศรียวราชวม ๑๐๐		โปม้ง	ชาติ ๑๘๔
เป็ด	นาย ๒๑๒	โปหน้า	ประเทศ ๑๐๘
เป็ดมอง	แม่น้ำ ๒๑๓		

(ผ)

ผัดหมา	พระเจ้า ๘๑	ผุ่นผุ่น	ประเทศ ๔๖
ผั่นผั่น	ประเทศ ๔๖,	ผ่ียว	ชาติ ๑๕๘
	พระเจ้า ๑๑๓	ผ่อก	ข้าง ๑๕๕,๑๕๒
ผ้ำ	๑๒๒		

(พ)

พงคึก	คำบล ๒๐๐	พรมโลก	พระ ๒๑๗
พงคึก	๕๑,๒๒๕	พระตะบอง	เมือง ๑๑๐
พนม	๑๐๘	พะโค	เมือง ๑๗๗,
พนมบาแกง	๒๑๖		๑๕๖
พนมเพ็ญ	กรุง ๑๒๘,๒๐๕	พงัน	๑๗

๒๗๕

(พ)

พะนอง	ข้า ๑๐๘	พุกามพากย์	ภาค ๑๘๓
พะม่า	ประเทศ ๑๑๑, ๑๑๔, ๑๓๓, ๑๓๕, ๑๕๖ ๑๕๘, ๒๒๐	พุททคปต์	๔๓
พันชุมบุรี	๕๐	พุททสีหิงค์	พระ ๒๕๕
พันรัง	ภาค ๖๒	พุนพิน	เมือง ๔๕
พาน	พระยา ๑๗๒	พูนาน	มณฑล ๖๒
พาราณสี	กรุง ๒๖ ๑๘๘	พุหน้า	ประเทศ ๑๐๘
พิทยานคร	เมือง ๑๖๔	เพชรบุรี	เมือง ๔๖, ๑๕๕
พินอติ	ศาสตราจารย์ ๒๕๑	เพชรบุรี	จังหวัด ๑๒๕
พิมานอากาศ	เมือง ๑๐	เพทะยี่	นาง ๑๔๗
พิษณโลก	พระ ๒๑๖	โพธิสารหลวง	เมือง ๑๘๓, ๑๘๕
พุกาม	กรุง ๑๕๖, ๑๗๑, ๑๘๗, ๒๒๐	โพเดี่ยว	ประเทศ ๒๐๘
		โพโล่เหม่น	๔๗
		โพหน้า	แคว้น ๑๘๕

(พ)

พันกีนกง	พระเจ้า ๑๑๗	พันยี่	พระเจ้า ๗๑
พันจัน	๑๑๗	พันเวน	กบฏ ๗๑
พันจิมัน	๑๑๓	พันสู่น	๑๑๕
พันมัน	๑๑๓	พันเฮาตา	พระเจ้า ๗๒

(ม)

มโนหระ	พระเจ้า ๑๗๑	มหาราชแห่ง	
มรัมมา	ชาติ ๑๕๕	ชาบาค	๒๓๓
มฤต	เมือง ๔๕, ๕๗	มหาวงศ์	หนังสือ ๒๕.
มถบาร	แคว้น ๑๐๑		๑๖๑, ๒๕๕
มะลายู	แหลม ๒๓๐	มหาวัสตุ	คัมภีร์ ๑๔๗
ม้วงสุข	บ้าน ๑๐๕	มหาสมภพ	เจ้า ๑๔๗, ๑๔๕,
มหากาพย์	หนังสือ ๒๖		พระเจ้า ๑๕๑
มหาธีราช	ราชวงศ์ ๒๓๕	มหิศ	ทุ่ง ๕๔
มหาบดิน		มหิศบรรพต	๕๔
วรมัน	พระเจ้า ๒๑๐	มหิศาสูร	แคว้น ๒๐๐
มหาชนกชาติก	๒๖	มเหนคร	
		วรมัน	พระเจ้า ๑๐๔,
มหาภารต	คัมภีร์ ๒๖,		๑๒๗, ๒๐๖
	๑๒๓, ๑๓๖	มอญ	๕๗, ๒๒๓
มหาเมรุ	ราชวงศ์ ๒๓๗		พงศาวดาร
มหายาน	คัมภีร์ ๒๐๐,		๑๓๕, พวก
	ลัทธินิกาย ๒๓๗		๑๓๗, ประเทศ
มหาราช	๒๔๕,		๑๖๑, ตำนาน
	ราชวงศ์ ๒๓๕,		๑๖๒, พวก
	พระเจ้า ๒๓๗		๑๗๑, อาณาจักร
มหาราชตีลาง	๑๒๒		๑๕๕

(ม)

มอญ-เขมร	ตระกุด ๑๗,	มัทกะสัน	แขก ๕๗
	๒๒, ๑๓๕	มัธยมกรม	กษัตริย์ ๘๕
ม้อย	พวก ๑๓๗	มัธยมประเทศ	๒๘
มะพร้าว	ตระกุด ๘๗	มัทราส	เมือง ๔๐
มะรุ	ชาติ ๑๕๘	มันทรเสน	๑๒๗
มะโรง		มัตติวะ	เกาะ ๒๕๓
มหาวงศ์	เรื่อง ๒๓๑	มาชปาหิต	ราชวงศ์ ๒๖๐
มะยัณ	ชาติ ๑๕๘	มาชุมตารี	ดอกเตอร์ ๖๒
มะยู	ชาติ ๑๕๘	มัตวณดิน	๒๐๖
มะเยน	ชาติ ๑๕๘	มาธวมรติ	พระเจ้า ๘๗
มะละกา	๑๑๕, ๒๓๕,	มาลินี	นาง ๑๔๘
	๒๕๔	มาลินีชาตก	๑๔๘
	ช่องแคบ ๓๖,	ม้อ้วน	๗๕
	๕๑, ๕๒	มิลักขุ	พวก ๖๓
	เมือง ๒๕๒	มิสเซนทวี	
มะลายู	๑๕๔,	ฝรั่งเศส	คณะ ๕๗
	แหลม ๑๗, ๒๒	มุง	๑๓๘
	๔๒, ๑๑๔, ๒๖๐	มุนท์	พวก ๒๒, ๑๓๕,
	ประเทศ ๑๔๒		๑๖๑
	ชาติ ๒๑๗	มุกจิตต์	เจ้า ๑๔๓, ๑๔๕

(ม)

มรุณทั	๑๑๘	เมารยะ	ราชวงศ์ ๓๓
มุกหีบอัลมุก	๑๕๔	เมาะตะมะ	อ่าว ๑๓๓,
มุเซอร์	๑๗		เมือง ๒๕๒
มูน	ตีน้ำ ๑๓๐,	เมาะถ้ำเต็ง	เมือง ๒๕๒
	๒๐๖	เมียน	ชาติ ๑๕๘
มู่หงัด	แขก ๕๗	เมี่ยวหลุน	พระเจ้า ๑๑๘
มูหมัด	๑๕๔	แม่	๑๗,
เมง	ชาติ ๑๓๗		๑๓๗
เมฆทุด	๓๕	ไม่ทุกถะวาน	หัวหน้ำญวน ๗๖
เมซอน	เมือง ๖๑, ๗๒	ไม่โสร์	แคว้น ๒๐๐,
เมลาจนะ	พวก ๖๓		๒๓๕, ๒๓๗
เมา	ไทย ๑๕๓		

(บ)

ขวนฉ่าง	๓๘	ขโศวรรมัน	
ขวนทวี่ป	๒๔๐	ที่ ๒	พระเจ้า ๒๑๕
ขวนะ	เมือง ๒๕๔	ขโศษครี่	เมือง ๑๐
ขโศษครี่	ปราสาท ๒๑๖	ยะไซ	แคว้น ๑๔๓,
ขโศวรรมัน	พระเจ้า ๒๐๕,		๒๐๐
	๒๑๖	ยะโฮร์	เมือง ๒๕๒

(บ)

ยังไปคู่ศรัทธา-

อินทรวรรณ-

เทพ	พระเจ้า ๕๐
ยี่	แปลว่าเทพหรือ กษัตริย์ ๑๐๐
ยางขาว	๑๗
ยางแดง	๑๗
ยาวทวิป	๒๕๔
ยวระ	พระเจ้าแผ่นดิน ๒๕๑
ยิดหน้า	แคว้น ๖๗
ยุกหิน	๑๕
ยุนเปา	๑๒๖
ยุโรป	การแบ่งยุค ประวัติศาสตร์ ๕

ยุวราชชน-

ปฏิกิราม กษัตริย์ ๕๘

ยุวราชมหา-

เสนาบดี ๘๔

ยุนนาน ๑๐๑, ๑๕๔

เยนโมน่า ประเทศ ๒๕๓

เยนนั้น ภาค ๖๗

เยหล่า ภาค ๖๗

เข้า ๑๗

เข้าจี ภาค ๖๗

โยนก คำานาน ๑๔๘,

๑๘๒, แคว้น

๑๘๑, ๒๕๔

(ง)

ร่วมฟ้ากรุงจีนพระเจ้า ๘๘

รศุบตี เจ้า ๕๗

ร้อยเอ็ด ๑๗๐

ระแควร์ ข้า ๒๔, ๖๓

(๗)

รักตมฤต-		รามกำแหง	พระเจ้า ๒๒๑,
ตึกา	ประเทศ ๔๓,		๒๖๑
	๔๕	รามัญญเทศ	๑๕๖
รัฐภูมิ	ตำบล ๔๕	รามัญนคร	๒๒๓
รัตภูมิ	๔๕	รามาธิบดี-	
รัตนภูมิวิชัย	เจ้า ๕๒	อุทอง	พระเจ้า ๒๕๒
รันแด	ข้า ๖๓	รามายณะ	คัมภีร์ ๒๖,
รัมวดี	เมือง ๑๖๕		๒๔๐, ๒๕๔
รากษส	๑๓๖	รุจิระประภา-	
ราชบุรี	อาณาเขตต์ ๑๕๕	วดี	๑๗๗
ราชปุระ	เมือง ๕๓	รุทรวง	พระ ๒๑๖
ราชาธิราช	เรื่อง ๑๗๘	รุทรวงรรมัน	พระเจ้า ๘๕,
ราชนนรเทวี	๒๑๐		๑๒๖, ๒๑๖
ราชนนร-		รุทรวงรรมัน-	
วรมัน	พระเจ้า ๒๑๐	บรม-	
ราชนนร-		พรหมโลก	พระเจ้า ๕๒
วรมันที่ ๑	พระเจ้า ๒๐๘	แรง	๑๗๒
ราชนนร-		เรศ	๑๖๖
วรมันที่ ๒	พระเจ้า ๒๑๗	โรมัน	๑๕๔, ๒๐๑

(๑)

ลพบุรี	กรุง ๒๕๓	ลำพูน	เมือง ๒๒๒
ลพบุรี	๔๗, ๑๘๒,	ลิ่งเคศวร	๕๐
	๑๕๘, ๑๕๙,	ลิ่งสัง	๒๑๑
	๒๐๑, ๒๑๗,	ลินเหยี่	ประเทศ ๔๖, ๑๒๐
	๒๑๘	ลิวเหย	พระนาง ๑๑๑,
ลระวี	๑๗, ๒๔,		๑๑๕
	๑๓๘	ลุ่ม	
ลระเวก	เมือง ๒๒๐	ลุ่ม	๗๖
ลระโว	เมือง ๑๘๖, ๒๒๒	ลุ่ม	๗๖
ลิ่งกะสุกะ	๔๕, ๒๓๐	ลุ่ม	ขุน ๑๕๓
ลิ่งกา	๓๖, ๔๑, เกาะ	ลุ่ม	๑๘๖
	๒๕๕	เลโฮอัน	พระเจ้า ๗๗, ๗๘
ลิ่งงู	๑๕๓	เลียดกัก	๖๕, ๖๖
ลิ่งนซัง	แคว้น ๑๘๕	ไล	ขุน ๑๕๓

(๑)

วงศราช	มเหสี ๕๔	วรรณ	๑๒๔
วฤตะ	๖๓	วลม	๑๐๐
วยายประ	แคว้น ๒๐๕	วอง	นาง ๒๑๓

วังกษัตริย์	หนังสือ ๑๖๖	วิมลละ	กุมาร ๑๖๕
วัชรยาน	นิกาย ๑๘๗	วิทันดา	๒๔๑
วาสุเทพ	ฤๅษี ๑๔๘	วิศสุกรรม	๒๑๒
วิกิรมาทิตย์	พระเจ้า ๓๔	วีรปุระ	เมือง ๕๓
วิกิรานต-		วีรวรรมัน	พระเจ้า ๒๐๖
วรมัน	พระเจ้า ๘๑	เว้	กรุง ๖๑
วิชัย	กรุง ๖๒, ๗๒, ๗๘, ๒๑๘	เวนต์ัน	ประเทศ ๒๐๘
วิชัยนคร	๑๖๔	เวลส์	คอกเตอร์ ๕๗, ๒๓๑, ๒๕๒
วิชัยวรมัน	พระเจ้า ๗๓	เวสาลี	กรุง ๑๗๗
วิชัยศรีหริ-		เวียงจันทร์	๑๐๕
วรมัน	พระเจ้า ๗๘	เวียงสระ	๔๖
วินเซนต์-		เวียด	หนังสือ ๖๖, ปาก น้ำ ๘๖
สมิต	ศาสตราจารย์ ๒๐๒	เวียดนาม	ประเทศ ๖๖,
วินชัย	ทิวเขา ๑๓๖, ๒๓๔	โวจัญ	ศิลาจารึก ๗๐

(ค)

สมภู	กรุง ๑๒๗	ศรีเกษตร์	เมือง ๑๑๑, ๑๓๓, ๑๕๐, ๑๕๖, ๑๖๑, ๑๕๘
สมภูปุระ	กรุง ๘๔,		

ศรีโคตร พญา ๑๐๕	ศรีหรรษะ-
ศรีชัยสิงห-	วรธนะ พระเจ้า ๓๗
วรมัน พระเจ้า ๑๐๐	ศรีหริวรม-
ศรีชัยอินทรวรม-	เทพ พระเจ้า ๕๓
เทพ พระเจ้า ๕๐, ๕๗	ศรีอุชฺฐยา กรุง ๑๕๘
ศรีตรีภูวนา-	ศรีอินทรา-
กิตย พระเจ้า ๑๗๘	กิตย พ่อนน ๒๒๐
ศรีนนทวรม-	ศักยราช วงศ์ ๑๔๔
เทพ เจ้า ๘๕	สังกร ๕๓
ศรีเทพ เมือง ๑๒๕	ศรีธรรม-
ศรีโกษะ ประเทศ ๒๓๓	นคร ๑๘๒, ๒๑๗
ศรีमार ราชวงศ์ ๗๐	ศิลาปวัตถุ ๗
ศรีรุทฺรโลก พระเจ้า ๕๒	ศิลากิตย พระเจ้า ๓๗
ศรีรุทฺร-	ศิลาแดง ๑๖๒
วรมัน พระเจ้า ๗๓	ศรีวโลก พระ ๒๑๗
ศรีวิชัย กรุง ๒๑๐, ๒๕๔,	ไศเลนเทร ๒๓๓, ๒๓๘,
๒๑๘, ๒๓๓	๒๕๔

(๘)

สกนทศิษย์ พระเจ้า ๑๒๔	สงขลา ๔๕
สกนทลา ๓๕	สงฆ์ ๑๗๒

สนุขชัย	พระเจ้า ๒๕๒	สะแกม	เมือง ๕๘, ๑๖๑,
สติ	ธรรมเนียม ๘๕		๑๖๒, ๑๖๕, ๑๘๕
สทาศิวบท	พระ ๒๑๘	สะเตงะไชย	๑๗๓
สมเด็จพระเจ้า	วัด ๑๕๑	สังขพรหมณ-	
สมบุก	เมือง ๑๒๘	ชาตก	๒๖
สมบุรณ	เมือง ๑๒๘	สังฆปาล	๑๒๗
สมโบร	กรุง ๑๒๘, ๒๐๘	สังฆราช	พระ ๑๗๒
สมโบร-		สัมเตียม	ชาติ ๑๘๔
ไพรุกก	เมือง ๒๐๕	สัถวิน	แม่น้ำ ๑๓๖, ๑๖๑,
			๑๕๕
สมละ	กุมาร ๑๖๕	สามก๊ก	สมัย ๗๐
สมุทรรูปต์	พระเจ้า ๙๔	สายแก้ว	พระเจ้า ๘๗
สมุททาท	พระเจ้า ๑๗๑	สิงขร	ช่อง ๕๗
สยามพากย์	๑๘๓	สิงหนวัติ	ตำนาน ๑๘๑
สร้อยดอก-		สิงหนพากย์	๑๘๓
หมาก	นาง ๘๗	สิงหวรรณ	เจ้า ๘๑
ส่วย	เชอ ๑๘๖	สินธุ	น้ำ ๒๘
สวายเวียง	เมือง ๒๐๕	สิริโจรพรหมณ-	
สะโตะมหา-		ชาตก	๑๕๕
ราช	พระเจ้า ๑๔๕	สิริมโศก	พระเจ้า ๑๖๖,
สะท	เมือง ๑๖๒		๑๖๕

สิริวิชัย	เชอวงส์ ๒๒๔	สุพรรณบุรี	๕๐, ๑๕๕,
สิริสุขัม-			๒๐๑, ๒๒๑
มาโสภ	พระเจ้า ๑๖๖	สุภิญญา	พระเจ้า ๑๕๕,
สีหนวัติ-			๑๗๑
กุมาร	๑๔๘	สุมาตรา	๕๑, ๑๔๒
สีโคตรโม	เมือง ๑๑๐		๒๓๓, ๒๔๐,
สีหกุมาร	เจ้า ๑๖๘		๒๖๐
สีอูเกตอง	หัวหน้าญวน ๗๘	สุย	ราชวงศ์ ๔๔
สุโขทัย	แคว้น ๒๑๘,	สุราษฎร์	จังหวัด ๔๖,
	๒๒๐, ๒๒๑		๔๕, ๖๐
สุดเช็ก	นาง ๗๕	สุริยกุมาร	๑๖๘
สุดยี่	นาง ๗๕	สุริยวรร-	
สุทัศน์	เมือง ๑๕๐	มันที่ ๒	พระเจ้า ๒๕๘
สุชนมานพ	๒๐๐	สุไลมัน	๒๔๔
สุชมานพ	๑๖๒	สุวรรณ-	
สุชะมานพ	๑๖๗	โคมคำ	ตำนาน ๑๘๑,
สุธรรมนกร	๑๘๑		๑๘๒, ๑๘๕
สุธรรมบดี	พระเจ้า ๑๖๗	สุวรรณทวีป	๒๔๐
สุธรรมวัติ	เมือง ๑๖๑, ๑๖๒		

หมาก	วงศ์ตระกูล ๘๗	หลิ่งหง่าเช่า	ประเทศ ๔๗
ห้วยมูรก	พระเจ้า ๒๖๐	หล้ายับ	๔๖
หอยางซุกซึ	๔๗	หลินยี่	ประเทศ ๗๐
หริชิต	เจ้า ๑๐๑	หลิมเสง	เจ๊ก ๒๑๑
หริเทพ	๕๓	หลี่ทัญตุน	พระเจ้า ๘๕
หริภุญไชย	เมือง ๑๔๘, ๑๘๑, ๑๕๕, ๒๒๒	หอกอรินหนา	พระแสง ๑๗๖
หริวรมัน	พระเจ้า ๘๗	หัวไก่	๒๑๓
หรรษา	พระเจ้า ๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๘, ๒๑๙	หางแมว	นก ๑๖๘
หริหระ	ลักขิ ๒๐๕	หิกยัดอหมัด-	
หลวง	แม่น้า ๔๖, ๕๕,	มุหมัด	เรือ ๑๕๔
หลวงพระบาง	เมือง ๒๕๑, ๒๕๔	หินปูน	ยุค ๒๑
หลังยะสี	๔๗	หุณะ	๓๗
หวัด	พวก ๖๖	หน่อ	พงสาวดาร ๑๘๓
หวันถิ่น	๑๑๑	เหมง	๑๓๘
หลังสวน	๔๕	แยบอะ	พวก. ๖๖, ๗๔, ๑๐๗, ๒๕๔
		เหลียน	๗๐
		แยบแจ้ง	หลวงจี่น ๓๘, ๑๓๕, ๑๕๖, ๑๕๘, ๒๕๓

แห่มัวจ้อ พวก ๑๓๗

แหลมทอง ๒๘

โห่งต้อ ๗๖

โหดอนตัญ ประเทศ ๖๔

(อ)

อค์ศตย์ พราหมณ์ ๒๑๐

องคราชฎร์ แก้วน ๒๓๗

อชิต ๔๕

อนุราช พระเจ้า ๑๔๘

อขันตะ ถ้า ๓๘

อนุราร พระเจ้า ๑๖๕

๑๗๑, ๑๗๕,

๑๘๗, ๑๘๕

อนินทิต-

ประ ๒๐๕

อโนรทา-

มั้งอ เจ้า ๑๗๕

อพยพ มูลเหตุ ๒๓

อภีราชา พระเจ้า ๑๔๕

อภีราชา พระเจ้า ๑๔๒

อมราวดี ๕๑, ๖๑,

๗๒, ๒๐๐

อมฤตตี พระสฤป ๕๑

อโยรยา ๔๑

อริยกะ ชาว ๑๓๕

อริ พวก ๑๘๗

อลัมพสา-

บินนา ๑๔๘

อลองพญา พระเจ้า ๑๖๒

อวด พวก ๖๖

อโศก-

มหาราช พระเจ้า ๒๕, ๖๕

อสุร เรือง ๑๓๖

อหมัด ๑๕๔

ออสตริก ๑๘

ออสโตรเน-

เขียน ๑๘, ตระกูล

๒๒, ๖๓

อังกูรุมาร ๑๖๘

อังกอร์-

บอเรีย เมืองหลวง ๒๐๕

อัญตน พระเจ้า ๑๐๒

อันคามัน เกาะ ๑๓๓

อันหน้า

ญวน ๖๑,
ประเทศ ๖๔,
มณฑล ๗๖

อันหน้า-

เจียงกุน ๑๒๖

อัสอัส-

ถามัน ๑๒๓, ไอร์ส ๑๒๔

อัสสัม

๑๕๐, ๑๕๒,
๑๗๗

(ขา)

อาจิตอ หอ ๔๕

อาทิตย์การ-

ทวาช อาจารย์ ๑๖๔

อานธระ ราชวงศ์ ๓๓

อานัน ๑๐๕

อาปุลณกะ พราน ๑๗๐

อาเล็กซาน-

เดรีย ๕๘

อ่าวไทย ๔๖

อาสาจาม กอง ๑๐๖

อาหรับ ๑๕๔, ๒๓๘,

๒๕๔

(อู)

อินเดีย ๒๒, ๒๘, ๓๒,

๑๑๒, ๑๒๒,

๑๕๕

อินโด-

เนเซีย ๑, ๕๑,

๑๗, ๒๓๓

อินทปฐม พระยา ๑๘๕

อินทรเทวี ชิดา ๒๑๐

อินทร-

วรมัน พระเจ้า ๗๔, ๗๗,

๕๕, ๑๐๐,

๒๑๖, ๒๑๕

อินทรปุระ เมือง ๖๑

อิสวโรก พระ ๒๑๖

อิสานวรร-

มันที่ ๒ พระเจ้า ๒๑๖

อิสานบุรี เมือง ๑๕๘

อิหรัก ประเทศ ๑๕๔

(อ)

อิจ

หลวงจีน ๑๐๘,

๑๓๓, ๑๕๘,

๒๐๕, ๒๔๐

อิสานปุระ กรุง ๒๐๖

อิสาน-

วรมัน พระเจ้า ๒๐๖

(อุ)

อุกฤษฏราช พระเจ้า ๘๕

อุตตระ ๒๕

อุทัยนิตยวรร-

มันที่ ๑ พระเจ้า ๒๑๗, ที่ ๒

๒๑๘

อุทินัน พระเจ้า ๑๗๘

อุรังคธาตุ ตำนาน ๑๐๕

อุโรช พระเจ้า ๕๑

อุรสาราช-

เทวี นาง ๑๘๕

(อุ)

อุทอง เมือง ๒๐๑,

๒๒๑, ๒๒๕,

พระเจ้า ๒๒๐,

๒๒๓

๒๕๖

(เอ)

เอราวดี แม่ ๑๓๖, ๑๕๖

(แเอ)

แอมเปอเรอ กษัตริย์ญวน ๗๗

(โไอ)

โอมาน เมือง ๒๕๔ | โอริสส แก้วน ๑๕๖

(ฮ)

ฮวนเจียง ๓๘

ฮันขาว ๓๓, ๓๗

ฮวนผันผัน พระเจ้า ๑๑๓

ฮ่าตัญ มณฑล ๖๑

ฮวนพันฮวง พระเจ้า ๑๑๓

ฮานอย เมือง ๖๑

ฮวบเฮียน ๓๕

ฮู่ ชาติ ๑๒๐

ฮัน ราชวงศ์ ๖๗, ๒๐๑

ฮุน่าอ้วง ๑๒๖, ๑๒๖

นายถวัน สมิตะสิริ ผู้พิมพ์โฆษณา

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ถนนราชพิพิธ พระนคร

พ.ศ. ๒๔๘๓